

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Маляренко Костянтин Олександрович

УДК 911.3:332.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ**

Спеціальність 106 – Географія
(Галузь знань 10 – Природничі науки)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Маляренко К.О.

Науковий керівник: Сегіда Катерина Юріївна, доктор географічних наук, професор.

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Маляренко К. О. Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія (галузь знань 10 – Природничі науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2026.

Дисертація присвячена суспільно-географічному дослідженню економічного потенціалу регіону, визначенню особливостей його формування, функціонування, просторової організації та трансформації в умовах сучасних суспільно-економічних викликів. Особливу увагу приділено аналізу економічного потенціалу Харківської області як одного з ключових регіонів України, що зазнав значного впливу повномасштабної війни та водночас зберігає важливе значення для національного економічного розвитку та повоєнного відновлення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі економічного потенціалу регіонів в умовах війни, посилення регіональних диспропорцій, структурних трансформацій господарства та формування нової моделі просторового розвитку України. Сучасні виклики актуалізують потребу в дослідженні економічного потенціалу не лише як сукупності ресурсів, а як складної територіально організованої системи, що визначає рівень стійкості, конкурентоспроможності, адаптивності та здатності регіону до відновлення. Особливого значення набуває суспільно-географічний підхід, який дозволяє розглядати економічний потенціал через взаємодію природно-ресурсних, демографічних, виробничих, інфраструктурних, інституційних та соціальних складових у просторі.

Метою дисертаційного дослідження є визначення структурно-динамічних та просторово-часових особливостей економічного потенціалу регіону на основі теоретико-методичних засад суспільної географії.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення суспільної географії, регіоналістики, просторового розвитку, теорії регіонального розвитку, концепцій сталого розвитку, економічної стійкості, просторової справедливості та партисипативного врядування. У роботі використано комплекс загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціальних методів дослідження, серед яких аналіз і синтез, систематизація, формалізація, ретроспективний аналіз, статистичні методи, кластерний аналіз, порівняльно-географічний, картографічний методи, SWOT-аналіз та кейс-стаді. Це дозволило поєднати теоретичний, регіональний і локальний рівні дослідження економічного потенціалу.

Інформаційну базу дослідження становили офіційні статистичні матеріали, нормативно-правові документи, аналітичні матеріали центральних і регіональних органів влади, звітність територіальних громад, відкриті державні реєстри, дані Державної податкової служби України, ресурси порталу «Фінансова спроможність громад», Dashboard фінансового ресурсу місцевих бюджетів, інтерактивної Податкової карти України, а також стратегічні документи розвитку територій. Особливістю дослідження стало використання альтернативних джерел інформації для аналізу економічного потенціалу в умовах обмеженого доступу до офіційної статистики під час воєнного стану.

У дисертації узагальнено та систематизовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження економічного потенціалу регіону. Встановлено місце економічного потенціалу в структурі інтегрального потенціалу території та обґрунтовано його роль як системоутворюючого чинника регіонального розвитку. Запропоновано структурно-компонентну схему економічного потенціалу території, структурно-функціональну модель його реалізації, структурно-логічні схеми причинно-наслідкових зв'язків та інтегровану суспільно-географічну модель реалізації економічного потенціалу, які дозволяють комплексно оцінювати передумови, механізми та результати територіального розвитку.

Обґрунтовано методику суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону, яка передбачає поєднання теоретико-методологічного, концептуально-аналітичного, інформаційно-статистичного, просторово-аналітичного та прикладного блоків дослідження. Доведено доцільність використання податкових надходжень як індикатора оцінювання економічного потенціалу регіону та територіальних громад в умовах воєнного часу.

Досліджено суспільно-географічні передумови формування економічного потенціалу Харківської області та встановлено, що до початку повномасштабної війни область належала до групи провідних індустріально-інноваційних регіонів України. Визначено ключові конкурентні переваги регіону, серед яких вигідне економіко-географічне положення, високий рівень урбанізації, потужний промисловий комплекс, значний людський капітал, науково-освітній потенціал та розвинений ІТ-сектор.

Встановлено, що повномасштабна війна спричинила суттєву трансформацію економічного потенціалу регіонів України, яка проявилася у релокації підприємств, зміні територіальної організації господарства, структурній перебудові економіки та формуванні нових центрів економічного зростання. Виявлено, що попри значні втрати виробничого та людського потенціалу Харківська область зберігає провідні позиції в економічному

просторі держави, посідаючи друге місце за надходженнями до державного бюджету та третє місце за надходженнями до місцевих бюджетів.

Проаналізовано особливості трансформації економічного потенціалу Харківської області в умовах війни. Встановлено зростання ролі переробної промисловості, торгівлі, інформації та телекомунікацій, професійної, наукової та технічної діяльності, що свідчить про поступовий перехід від економіки воєнного часу до моделі відновлення, орієнтованої на виробництво продукції з високою доданою вартістю, інновації та розвиток людського капіталу.

Особливу увагу приділено дослідженню внутрішньорегіональних відмінностей економічного потенціалу Харківської області. Проведений аналіз фінансової спроможності територіальних громад дозволив виявити посилення просторової диференціації розвитку під впливом війни та формування полярних груп громад – фінансово стійких громад із потужною економічною базою та громад, що зазнали найбільших втрат унаслідок бойових дій. На основі інтегральної оцінки соціально-економічних показників та кластерного аналізу здійснено групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу та визначено його просторові закономірності.

Встановлено, що важливим чинником розвитку територіальних громад в умовах війни та децентралізації виступає партисипативне врядування, яке сприяє мобілізації місцевих ресурсів, підвищенню інституційної спроможності громад та залученню населення до процесів прийняття управлінських рішень.

На прикладі Краснокутської територіальної громади проведено комплексне суспільно-географічне дослідження особливостей формування та реалізації економічного потенціалу на локальному рівні. Встановлено, що громада характеризується високим рівнем фінансової спроможності, значним природно-ресурсним потенціалом, розвиненим агропромисловим комплексом та високою адаптивністю до воєнних викликів. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку громади, серед яких диверсифікація економіки, розвиток агропереробки, підтримка підприємництва, використання рекреаційного потенціалу та посилення механізмів партисипативного врядування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні суспільно-географічного підходу до дослідження економічного потенціалу регіону шляхом його розгляду як територіально організованої системи взаємопов'язаних ресурсів, умов, чинників та можливостей розвитку. Уперше здійснено групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу на основі інтегральної оцінки соціально-економічних показників і кластерного аналізу, проведено комплексне суспільно-географічне дослідження Краснокутської територіальної громади та обґрунтовано напрями удосконалення місцевої

політики розвитку громади. Удосконалено структурно-функціональну модель економічного потенціалу регіону та методичні засади його суспільно-географічного дослідження в сучасних умовах. Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо ролі економічного потенціалу як основи регіонального розвитку та підходи до аналізу трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання органами державної влади, місцевого самоврядування, науковими установами та громадськими організаціями для оцінювання економічного потенціалу територій, обґрунтування стратегій регіонального розвитку, планування заходів післявоєнного відновлення та підвищення економічної стійкості територіальних громад. Результати дослідження впроваджені у діяльність органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій, а також у навчальний процес Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. За результатами дослідження опубліковано 18 наукових праць, серед яких 6 статей у фахових виданнях України категорії Б.

Ключові слова: економічний потенціал регіону, регіональний розвиток, суспільно-географічний підхід, просторовий аналіз, Харківська область, Україна, війна, трансформації, центри/точки/полюси росту, територіальна громада, фінансова спроможність, кластерний аналіз, повоєнне відновлення, сталий розвиток, децентралізація.

ABSTRACT

Maliarenko K. O. Socio-Geographical Research of the Economic Potential of a Region. – Qualifying Scientific Work Submitted as a Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 106 – Geography (Field of Knowledge 10 – Natural Sciences). – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to a socio-geographical study of the economic potential of a region, focusing on the peculiarities of its formation, functioning, spatial organization, and transformation under contemporary socio-economic challenges. Particular attention is paid to the analysis of the economic potential of Kharkiv Region as one of the key regions of Ukraine, which has been significantly affected by the full-scale war while retaining its strategic importance for national economic development and post-war recovery.

The relevance of the study is determined by the need to reconsider the role of regional economic potential under wartime conditions, increasing regional disparities, structural transformations of the economy, and the formation of a new model of Ukraine's spatial development. Contemporary challenges highlight the necessity of studying economic potential not only as a set of resources but also as a complex territorially organized system that determines the resilience, competitiveness, adaptability, and recovery capacity of a region. In this context, the socio-geographical approach is of particular importance, as it enables the analysis of economic potential through the interaction of natural-resource, demographic, industrial, infrastructural, institutional, and social components within geographic space.

The aim of the dissertation is to identify the structural-dynamic and spatio-temporal features of regional economic potential based on the theoretical and methodological foundations of human geography.

The theoretical and methodological framework of the study is based on the concepts of human geography, regional studies, spatial development, regional development theory, sustainable development, economic resilience, spatial justice, and participatory governance. The research employs a combination of general scientific, specific scientific, and specialized methods, including analysis and synthesis, systematization, formalization, retrospective analysis, statistical methods, cluster analysis, comparative-geographical and cartographic methods, SWOT analysis, and case study. This methodological approach made it possible to integrate theoretical, regional, and local levels of analysis of economic potential.

The information base of the study includes official statistical materials, legislative and regulatory documents, analytical reports of national and regional authorities, reports of territorial communities, open state registers, data from the State Tax Service of Ukraine, the Financial Capacity of Communities portal, the Dashboard of Local Budget Financial Resources, the Interactive Tax Map of Ukraine, and strategic territorial development documents. A distinctive feature of the research is the use of alternative data sources for assessing economic potential under conditions of limited access to official statistics during martial law.

The dissertation systematizes and generalizes the conceptual and terminological framework for the study of regional economic potential. The place of economic potential within the structure of the integrated territorial potential is determined, and its role as a system-forming factor of regional development is substantiated. A structural-component scheme of the territory's economic potential, a conceptual model of its implementation, structural-logical schemes of cause-and-effect relationships, and an integrated socio-geographical model of the region's economic potential implementation have been developed, which allow for a comprehensive assessment of the prerequisites, mechanisms, and outcomes of territorial development.

A methodology for the socio-geographical study of regional economic potential is proposed, combining theoretical-methodological, conceptual-analytical, information-statistical, spatial-analytical, and applied research blocks. The expediency of using tax revenues as an indicator for assessing the economic potential of regions and territorial communities under wartime conditions is substantiated.

The socio-geographical prerequisites for the formation of the economic potential of Kharkiv Region are examined. It is established that before the full-scale invasion, the region belonged to the group of leading industrial and innovation regions of Ukraine. Its key competitive advantages included a favorable economic-geographical location, a high level of urbanization, a powerful industrial complex, significant human capital, a strong scientific and educational base, and a developed IT sector.

The study reveals that the full-scale war has caused substantial transformations in the economic potential of Ukrainian regions through business relocation, changes in the territorial organization of economic activity, structural restructuring of the economy, and the emergence of new growth centers. Despite significant losses of production and human capital, Kharkiv Region has maintained its leading position within Ukraine's economic space, ranking second in state budget revenues and third in local budget revenues.

The peculiarities of the transformation of the economic potential of Kharkiv Region under wartime conditions are analyzed. The results indicate an increasing role of manufacturing, trade, information and telecommunications, and professional, scientific, and technical activities. These changes reflect a gradual transition from a wartime economy to a recovery-oriented model focused on high value-added production, innovation, and human capital development.

Special attention is devoted to the analysis of intra-regional differences in the economic potential of Kharkiv Region. The assessment of the financial capacity of territorial communities revealed an increasing spatial differentiation of development under wartime conditions and the emergence of contrasting groups of communities: financially resilient communities with a strong economic base and communities that suffered the most significant losses as a result of hostilities. Based on an integral assessment of socio-economic indicators and cluster analysis, the territorial communities of Kharkiv Region were grouped according to the characteristics of the use and realization of their economic potential, and the spatial patterns of this process were identified.

The study demonstrates that participatory governance is an important factor in the development of territorial communities under conditions of war and decentralization, contributing to the mobilization of local resources, strengthening institutional capacity, and increasing public involvement in decision-making processes.

Using Krasnokutska Territorial Community as a case study, a comprehensive socio-geographical analysis of the formation and implementation of economic potential at the local level was conducted. The community is characterized by a high level of financial capacity, significant natural-resource potential, a developed agro-industrial sector, and strong adaptability to wartime challenges. Promising directions for further development include economic diversification, agro-processing, support for entrepreneurship, utilization of recreational resources, and strengthening participatory governance mechanisms.

The scientific novelty of the research lies in the improvement of the socio-geographical approach to the study of regional economic potential through its interpretation as a territorially organized system of interconnected resources, conditions, factors, and development opportunities. For the first time, territorial communities of Kharkiv Region were classified according to the peculiarities of economic potential utilization based on an integrated assessment of socio-economic indicators and cluster analysis. A comprehensive socio-geographical study of Krasnokutska Territorial Community was conducted, and directions for improving local development policy were substantiated. The structural-functional model of regional economic potential and methodological foundations for its socio-geographical study under contemporary conditions were further improved. Theoretical provisions concerning the role of economic potential as a basis for regional development and approaches to analyzing the transformation of regional economic potential under wartime conditions were further developed.

The practical significance of the research results lies in their applicability for state authorities, local self-government bodies, scientific institutions, and public organizations in assessing territorial economic potential, developing regional development strategies, planning post-war recovery measures, and strengthening the economic resilience of territorial communities. The results have been implemented in the activities of local governments, scientific and public organizations, as well as in the educational process of V. N. Karazin Kharkiv National University.

The main findings and provisions of the dissertation were presented at international and national scientific conferences. Based on the results of the research, 18 scientific publications were published, including 6 articles in Category B professional journals of Ukraine.

Keywords: regional economic potential, regional development, socio-geographical approach, spatial analysis, Kharkiv Region, Ukraine, war, transformations, growth centers/growth poles, territorial community, financial capacity, cluster analysis, post-war recovery, sustainable development, decentralization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях

1. Гусева, Н., Малярєнко, К., & Лимар, О. (2024). Пріоритетні сфери і галузі економіки України: трансформації в умовах війни. Часопис соціально-економічної географії, 36, 75-82.

Особистий внесок автора: огляд нормативних документів та інформаційних повідомлень про пріоритетні галузі України, систематизація даних та аналіз трансформацій.

Ключові слова: Україна, пріоритетні галузі і сфери економіки, повномасштабна війна, платформа «Advantage Ukraine», відновлення України, трансформація економіки

URL: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/24456>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-36-07>

2. Maliarenko, K., Reshetniak, V., Sehida, K., & Suptelo, O. (2024). Economic inequality in the context of sustainable development: a geographical perspective. Human Geography Journal, 37, 129-141.

Особистий внесок автора: визначення наслідків економічної нерівності для сталого розвитку, обґрунтування зменшення нерівності як стратегічний пріоритет досягнення збалансованого та інклюзивного розвитку, обґрунтування ефективності географічного підходу як інструменту просторової діагностики, стратегічного планування та цілеспрямованого формування політики на різних рівнях управління.

Ключові слова: економічна нерівність, сталий розвиток, географічний підхід, просторовий аналіз, соціально-економічні диспропорції, глобальні виклики, територіальна диференціація, індикатори добробуту

URL: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/26658>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-12>

3. Малярєнко, К., & Сєгіда, К. (2025). До питання оцінки економічної складової розвитку території. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії, (42), 64-71.

Особистий внесок автора: аналіз категорій «потенціал території», «розвиток території», «потенціал розвитку території» та їхніх складових, визначення нових інструментів та джерел даних для оцінки економічної складової розвитку території.

Ключові слова: потенціал території, економічний потенціал, регіональний розвиток, соціально-економічний розвиток, методологія суспільної географії, суспільно-географічний підхід, оцінка, інструменти та джерела даних

URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/27578>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2025-42-07>

4. Малярєнко, К., & Сєгїда, К. (2025). Суспільно-географічний аналіз економічних трансформацій Харківської області в умовах війни. Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки, (2), 124-129.
Особистий внесок автора: характеристика структури економіки Харківської області та її місце в загальнонаціональному вимірі, визначення змін в економіці після 2022 року, порівняльний аналіз податкових надходжень за 2023–2025 роки для визначення місця регіону в національному вимірі та виявлення зрушень у структурі економіки.

Ключові слова: регіональний розвиток, соціально-економічний розвиток, економічні перетворення, Харківська область, Україна, суспільно-географічний підхід.

URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/natural/article/view/834>

DOI: <https://doi.org/10.32782/naturalspu/2025.2.16>

5. Малярєнко, К., & Сєгїда, К. (2025). Партисипація як чинник розвитку територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичне обґрунтування та локальні практики Харківської області. Економічна та соціальна географія, 94, 93-109.

Особистий внесок автора: здійснення ситуаційного аналізу локальних практик громадської участі у Харківській області.

Ключові слова: децентралізація, партисипація, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, регіональний розвиток, стратегічне планування, Харківська область, Краснокутська територіальна громада

URL: <https://www.bulletin-esgeograph.org.ua/esg/article/view/94-maliarenko-et-al-93-109>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.5>

6. Малярєнко, К. (2025). Особливості потенціалу та тенденцій економічного розвитку Краснокутської територіальної громади: суспільно-географічне бачення. Часопис соціально-економічної географії, 39, 150-160.

Ключові слова: територіальна громада, потенціал території, економічний розвиток, економічна стійкість, децентралізація, суспільно-географічні

тенденції, фінансова спроможність, Краснокутська громада, Харківська область

URL: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/28705>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-13>

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження

1. Решетняк В. В., Маляренко К. О. Регіональні особливості рівня життя населення України / Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 24 листопада 2022 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. – 212 с. – С. 97-100.
2. Маляренко К., Родіонов В. Людський розвиток: позиції України в європейському контексті / Регіон – 2023: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 20 квітня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. – 79 с. – С. 51-54.
3. Гусєва Н., Маляренко К., Решетняк В. До питання суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону // Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. – 179 с. – С. 46-50.
4. Лимар О., Маляренко К. До питання відновлення та розвитку регіонів України // Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – 70 с. – С. 25-28.
5. Решетняк В., Маляренко К. Соціально-економічна нерівність в аспекті суспільно-географічних досліджень / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 8–9 лист. 2024 р.) / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка. – Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2024. – 284 с. – С. 143-144.
6. Маляренко К. Економічний потенціал регіону як детермінанта просторової справедливості / Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції

- студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – 260 с. – С. 46-50.
7. Малярєнко К. До питання стійкості економічного потенціалу регіону / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 15-16 травня 2025 р.) / За ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка. – Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2025. – 215 с. – С. 80-83.
 8. Сегіда К., Малярєнко К. Економічний вимір просторової справедливості / Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти: матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія (м. Львів, 23–24 жовтня 2025 р.). – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025. – 366 с. – С. 86-90.
 9. Малярєнко К. Тенденції просторових змін в Україні в контексті децентралізації / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 6-7 листопада 2025 р.) / За ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка. – Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. – 224 с. – С. 98-101.
 10. Малярєнко К. Соціально-економічні виклики та перспективи відновлення України / Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – 298 с. – С. 69-72.
 11. Малярєнко К. Трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни / Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 17 березня 2026 р.) / «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». – Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2026. – 302 с. – С. 206-211.
 12. Малярєнко К. Проблеми та перспективи використання економічного потенціалу для відновлення регіону / Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 23 квітня 2026 р.) / Гол. ред. колегії К. Ю. Сегіда. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. – 250 с. – С. 48-51.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	24
1.1. Аналіз попередніх досліджень.....	24
1.2. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження.....	34
1.3. Сутність та структура економічного потенціалу.....	38
1.3.1. Місце економічного потенціалу в інтегральному потенціалі території.....	38
1.3.2. Складові економічного потенціалу території.....	42
1.3.3. Стійкість економічного потенціалу території.....	49
1.3.4. Особливості реалізації економічного потенціалу території...	54
1.4. Економічний потенціал як об'єкт суспільно-географічного дослідження.....	58
1.4.1. Економічний потенціал як основа регіонального розвитку.....	60
1.4.2. Економічний потенціал як детермінанта просторової справедливості та соціально-економічної нерівності територій.	63
1.4.3. Партисипативне врядування як чинник просторової справедливості та реалізації економічного потенціалу території.....	69
1.4.4. Економічний потенціал території як основа сталого розвитку.....	73
1.5. Методи та методика суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону.....	80
Висновки до розділу 1.....	92
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСНОВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ.....	95
2.1. Характеристика економічного потенціалу Харківської області до початку повномасштабної війни.....	95
2.1.1. Суспільно-географічні передумови формування економічного потенціалу Харківської області.....	95
2.1.2. Галузева структура та спеціалізація економіки Харківської області.....	99
2.1.3. Територіальний устрій та децентралізація як чинники розвитку економічного потенціалу.....	111
2.2. Трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни.....	115
2.2.1. Втрати економічного потенціалу та руйнування господарського комплексу.....	115

2.2.2. Просторова трансформація економічної активності та релокація підприємств.....	118
2.2.3. Галузеві трансформації економічного потенціалу.....	125
2.2.4. Нові тенденції просторової трансформації економіки України.....	127
2.3. Пріоритетні сфери і галузі економіки України: трансформації в умовах війни.....	131
2.4. Просторова справедливість та трансформація територіального розвитку України в умовах децентралізації та війни.....	140
2.5. Повоєнне відновлення та євроінтеграція як чинники просторової трансформації економічного потенціалу України.....	153
Висновки до розділу 2.....	162
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	165
3.1. Суспільно-географічний аналіз трансформації економічного потенціалу Харківської області в умовах війни.....	165
3.2. Внутрішньорегіональні особливості економічного потенціалу Харківської області.....	176
3.3.1. Фінансова спроможність територіальних громад Харківської області у 2021-2025 роках.....	176
3.3.2. Просторово-часова диференціація економічного потенціалу територіальних громад Харківської області.....	183
3.3. Партисипативне врядування як чинник реалізації економічного потенціалу територіальних громад.....	222
3.4. Реалізація економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади в умовах війни та децентралізації.....	228
3.4.1. Передумови формування та складові економічного потенціалу.....	228
3.4.2. Зміни економічного потенціалу громади в умовах війни.....	237
3.4.3. Партисипативне врядування та напрями реалізації економічного потенціалу громади.....	245
3.5. Проблеми, перспективи та стратегічні напрями використання економічного потенціалу Харківської області в умовах повоєнного відновлення.....	252
Висновки до розділу 3.....	260
ВИСНОВКИ.....	263
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	271
ДОДАТКИ.....	300

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими соціально-економічними трансформаціями, зумовленими наслідками повномасштабної війни, структурними змінами господарства, посиленням регіональних диспропорцій та необхідністю формування нової моделі просторового розвитку держави. У цих умовах особливого значення набуває дослідження економічного потенціалу регіонів як основи забезпечення їх стійкості, конкурентоспроможності та здатності до повоєнного відновлення.

Економічний потенціал виступає одним із ключових чинників регіонального розвитку, оскільки визначає можливості території щодо ефективного використання наявних ресурсів, забезпечення економічного зростання, підвищення добробуту населення та реалізації стратегічних цілей розвитку. Водночас сучасні виклики засвідчують необхідність переосмислення традиційних підходів до його дослідження. Якщо раніше економічний потенціал переважно розглядався через призму ресурсного забезпечення та виробничих можливостей, то нині все більшого значення набувають питання просторової організації господарства, стійкості територіальних систем, людського капіталу, інституційної спроможності та здатності регіонів адаптуватися до кризових впливів.

Особливої актуальності набуває суспільно-географічний підхід до дослідження економічного потенціалу, який дозволяє розглядати його як складну територіально організовану систему взаємодії природних, демографічних, економічних, соціальних та інституційних складових. Такий підхід забезпечує можливість виявлення просторових закономірностей формування економічного потенціалу, оцінювання його територіальної диференціації, визначення факторів розвитку та обґрунтування напрямів ефективного використання в умовах суспільних трансформацій.

Особливої уваги потребують регіони, які зазнали найбільшого впливу воєнних дій. До таких належить Харківська область – один із провідних

індустріально-інноваційних регіонів України, що до початку повномасштабного вторгнення характеризувався значним промисловим, науково-освітнім, інвестиційним та людським потенціалом. Водночас область стала одним із найбільш постраждалих регіонів держави внаслідок бойових дій, руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, втрати частини ресурсної бази, вимушеної міграції населення та трансформації галузевої структури економіки. За цих умов особливої актуальності набуває дослідження особливостей трансформації економічного потенціалу Харківської області, визначення чинників його збереження та відновлення, а також пошук ефективних механізмів використання потенціалу територіальних громад у процесах повоєнного відновлення. Актуальність дослідження посилюється необхідністю реалізації державної політики відновлення України, виконання завдань регіонального розвитку, впровадження принципів сталого розвитку та просторової справедливості, а також адаптації українських регіонів до вимог європейської інтеграції. У цьому контексті суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону має не лише наукове, а й важливе практичне значення, оскільки спрямоване на обґрунтування підходів до ефективного використання внутрішніх ресурсів територій, зміцнення їх стійкості та формування передумов для довгострокового соціально-економічного розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає пріоритетним напрямам науково-дослідної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, зокрема науковій тематиці кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця стосовно теоретико-методичних та прикладних проблем розвитку регіонів в аспекті суспільної географії («Поствоєнне відновлення регіонів України: суспільно-географічна візія» – державний реєстраційний номер 0125U002822, 2025-2027 рр.).

Метою дисертаційного дослідження є визначення структурно-динамічних та просторово-часових особливостей економічного потенціалу регіону на основі теоретико-методичних засад суспільної географії.

Об'єкт дослідження – економічний потенціал регіону як суспільно-географічна категорія.

Предмет дослідження – суспільно-географічні особливості формування, функціонування, просторової організації та трансформації економічного потенціалу регіону в сучасних умовах (на прикладі Харківської області).

Для досягнення зазначеної мети було поставлено наступні завдання:

1. Проаналізувати теоретико-методичні особливості суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу та узагальнити поняттєво-термінологічний апарат дослідження.
2. Визначити місце економічного потенціалу в структурі інтегрального потенціалу території, розкрити його складові та обґрунтувати суспільно-географічні засади дослідження економічного потенціалу регіону як чинника сталого регіонального розвитку.
3. Обґрунтувати методикку суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону в умовах обмеженого доступу до статистичних даних.
4. Дослідити суспільно-географічні передумови формування та особливості економічного потенціалу Харківської області станом на 2021 рік.
5. Проаналізувати трансформацію економічного потенціалу регіонів України в умовах повномасштабної війни, його структурні зміни, просторові зрушення та нові тенденції розвитку.
6. Виявити особливості трансформації економічного потенціалу Харківської області після повномасштабного вторгнення та в контексті повоєнного відновлення.
7. Здійснити суспільно-географічний аналіз внутрішньорегіональних відмінностей економічного потенціалу Харківської області та визначити роль партисипації у розвитку територіальних громад.
8. На прикладі Краснокутської територіальної громади дослідити особливості формування та використання економічного потенціалу, а також обґрунтувати напрями удосконалення місцевої політики щодо його ефективного використання.

9. Обґрунтувати напрями ефективного використання економічного потенціалу Харківської області як основи регіонального розвитку та повоєнного відновлення.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі суспільної географії, регіональної економіки, регіоналістики та просторового розвитку. Суспільно-географічний базис дослідження сформовано на основі праць М. Барановського, І. Гукалової, С. Запотоцького, К. Кравченко, К. Мезенцева, Л. Немець, К. Немця, Н. Провотар, І. Пилипенка, Г. Підгрушного, К. Сегіди, О. Топчієва. Методологічно близькими до тематики дисертації є суспільно-географічні дослідження Є. Телебенєвої, В. Телешмана, С. Остапенка та М. Салія, у яких розкрито особливості соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад, фінансової спроможності, просторової диференціації розвитку, впливу децентралізації та сучасних трансформаційних процесів на функціонування територіальних систем. Концептуальною основою дисертації є суспільно-географічний підхід, відповідно до якого економічний потенціал регіону розглядається як просторово організована система взаємодії природно-ресурсних, людських, виробничих, фінансових, інституційних, інноваційних та інфраструктурних компонентів, що забезпечують можливості розвитку території, її конкурентоспроможність, стійкість та адаптивність в умовах сучасних суспільно-економічних трансформацій.

Методи дослідження. У ході дисертаційного дослідження економічного потенціалу регіону використано комплекс загальнонаукових і спеціальних суспільно-географічних методів дослідження. Зокрема, застосовано методи аналізу та синтезу (для узагальнення теоретичних підходів до дослідження економічного потенціалу регіону, його складових та чинників формування), наукового опису та спостереження (для характеристики сучасного стану економічного потенціалу регіонів України та особливостей його трансформації в умовах війни), систематизації (для впорядкування складових економічного потенціалу, чинників його формування та напрямів реалізації), формалізації (для побудови структурно-компонентної схеми, структурно-функціональної

моделі, структурно-логічних схем причинно-наслідкових зв'язків та інтегрованої суспільно-географічної моделі реалізації економічного потенціалу регіону), ретроспективного аналізу (для дослідження динаміки ключових показників економічного розвитку Харківської області у довоєнний період та аналізу передумов формування її економічного потенціалу). Для оцінювання сучасного стану та тенденцій розвитку економічного потенціалу використано статистичні методи (для обробки та аналізу соціально-економічних показників розвитку регіонів і територіальних громад), кластерний аналіз (для групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу, виявлення просторових відмінностей між громадами та визначення груп територій зі схожими соціально-економічними характеристиками), порівняльно-географічний метод (для виявлення регіональних відмінностей у рівні розвитку економічного потенціалу та особливостей його реалізації), картографічний метод (для просторової візуалізації територіальних особливостей економічного потенціалу в розрізі громад Харківської області), метод case study (кейс-стаді) (для поглибленого дослідження економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади), SWOT-аналіз (для визначення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку регіону та територіальних громад в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення).

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні статистичні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Харківській області, аналітичні матеріали Харківської обласної військової адміністрації та Центру політико-правових реформ, стратегії розвитку та паспорти територіальних громад, звіти про виконання місцевих бюджетів, результати моніторингу фінансової спроможності територіальних громад України, дані порталу «Фінансова спроможність громад», Dashboard фінансового ресурсу місцевих бюджетів та інтерактивної Податкової карти України. Особливістю дослідження є використання альтернативних джерел інформації для аналізу

економічного потенціалу в умовах обмеженого доступу до офіційної статистики в період воєнного стану.

Наукова новизна одержаних результатів:

Вперше:

- здійснено групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу на основі інтегральної оцінки соціально-економічних показників та кластерного аналізу;
- проведено суспільно-географічне дослідження Краснокутської територіальної громади, за результатами якого виявлено особливості формування, використання та розвитку економічного потенціалу громади в умовах децентралізації та воєнних викликів;
- обґрунтовано напрями удосконалення місцевої політики розвитку Краснокутської територіальної громади як приклад імплементації результатів суспільно-географічного дослідження в регіональне та місцеве планування та управління.

Удосконалено:

- суспільно-географічний підхід до дослідження економічного потенціалу регіону за рахунок розгляду економічного потенціалу як територіально організованої системи взаємопов'язаних ресурсів, умов, чинників та можливостей розвитку, що формуються під впливом природних, демографічних, виробничих, інституційних процесів;
- структурно-функціональну модель економічного потенціалу регіону за рахунок урахування структурно-інституційної складової, ключових результатів реалізації та соціально-економічних ефектів;
- методичні засади суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону в сучасних умовах.

Набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо ролі економічного потенціалу як основи регіонального розвитку з позиції суспільної географії;
- особливості трансформації економічного потенціалу Харківської області в сучасних умовах для встановлення основних змін ресурсної бази,

галузевої структури, територіальних диспропорцій у контексті загальноукраїнських тенденцій регіонального розвитку;

- рекомендації щодо напрямів використання економічного потенціалу Харківської області на основі результатів проведеного суспільно-географічного дослідження, зокрема SWOT-аналізу.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Результати дисертаційного дослідження мають теоретичне та прикладне значення для удосконалення суспільно-географічних підходів до дослідження економічного потенціалу регіонів, оцінювання передумов його формування, виявлення просторових трансформацій економічної діяльності в умовах війни та обґрунтування напрямів повоєнного відновлення територій. Наукові результати дисертаційного дослідження використано під час виконання науково-дослідної роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Немця Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Поствоєнне відновлення регіонів України: суспільно-географічна візія» (державний реєстраційний номер 0125U002822, 2025-2027 рр.), зокрема при розробленні теоретико-методологічних засад дослідження економічного потенціалу регіонів, аналізі трансформації територіальної організації господарства та обґрунтуванні напрямів відновлення економічного потенціалу Харківської області (довідка № 0401-172 від 05. 06. 2026 р.).

Результати дисертаційного дослідження використані ГО «Науково-дослідний інститут регіонального економічного розвитку» при підготовці аналітичних матеріалів і рекомендацій щодо регіонального розвитку, оцінюванні перспектив повоєнного відновлення територій, визначенні пріоритетних напрямів використання економічного потенціалу регіонів України та розробленні підходів до формування стратегій післявоєнної реконструкції й підвищення конкурентоспроможності регіонів України (довідка № 10/1 від 02. 06. 2026 р.).

Практичне впровадження результатів дослідження здійснено також у діяльності Краснокутської селищної територіальної громади Харківської

області під час підготовки Комплексної програми розвитку житлово-комунального господарства та транспортної інфраструктури, благоустрою, охорони навколишнього природного середовища, Програми стратегічного розвитку та муніципальних ініціатив, а також при розробленні стратегічних, оперативних цілей і завдань розвитку громади (довідка № 01-19/3657 від 14. 05. 2026 р.). Результати дослідження використано Відділом освіти Краснокутської селищної ради Богодухівського району Харківської області при підготовці Комплексної програми розвитку освіти та заходів щодо забезпечення стабільного розвитку освітньої системи громади відповідно до сучасних соціально-економічних викликів (довідка № 01-18/630 від 18. 05. 2026 р.). Окремі положення та практичні рекомендації дисертаційного дослідження впроваджено у діяльність Національного природного парку «Слобожанський», зокрема під час оцінювання природно-ресурсного потенціалу території, планування природоохоронних заходів, удосконалення підходів до сталого природокористування, проведення моніторингових спостережень та розроблення еколого-освітніх заходів (довідка № 151/06 від 15. 05. 2026 р.).

Окремі результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна шляхом удосконалення змісту навчальних дисциплін «Економічна географія», «Регіональні студії», «Регіональний розвиток та планування території», «Економічна та соціальна географія України», «Географія Харківської області з основами регіонознавства», а також використано під час проведення лекційних і практичних занять для здобувачів вищої освіти (довідка № 0401-174 від 05. 06. 2026 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації та винесені на захист, отримані автором самостійно. Автором здійснено аналіз та узагальнення теоретико-методичних підходів до дослідження економічного потенціалу регіону, розроблено методiku його суспільно-географічного дослідження в умовах обмеженого доступу до даних, проведено дослідження економічного потенціалу Харківської області (у тому

числі в розрізі територіальних громад) та особливостей його трансформації в сучасних умовах.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: міжнародних науково-практичних конференціях «Регіон: стратегія оптимального розвитку» (Харків, 2022, 2023, 2025); міжнародних науково-практичних конференціях студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон: суспільно-географічні аспекти» (Харків, 2023, 2024, 2025, 2026); міжнародних науково-практичних інтернет-конференціях «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (Луцьк, 2024, 2025); міжнародній науковій конференції «Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти», присвяченій 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія (Львів, 2025); II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів» (Рівне, 2026).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 18 наукових праць, з яких – шість статей у фахових виданнях України, 12 публікацій у матеріалах міжнародних і всеукраїнських конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (249 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 341 сторінку. Робота містить 14 таблиць, 39 рисунки, додатки на 41 сторінці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Аналіз попередніх досліджень

Проблематика економічного, ресурсного, соціально-економічного та стратегічного потенціалів регіону досить широко представлена в українській науковій літературі. Водночас більшість праць виконано в межах економічного, управлінського або регіонально-економічного підходів, тоді як власне суспільно-географічний вимір економічного потенціалу регіону, його просторової диференціації, інституційної спроможності, територіальної інклюзивності, стійкості та зв'язку з якістю життя населення потребує подальшого поглиблення.

Низка досліджень присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню потенціалу регіону, в яких економічний, соціально-економічний або стратегічний потенціал регіону розглядається як комплексна категорія, що потребує теоретичного обґрунтування, структуризації, оцінювання та прогнозування (додаток А, табл. А.1).

Фундаментальне значення для розуміння категорії економічного потенціалу має дисертація Р. Б. Матковського, у якій розкрито сутність економічного потенціалу країни, обґрунтовано його внутрішню структуру та запропоновано шляхи підвищення ефективності його використання і відтворення (*Матковський, 2003*). Робота має загальнодержавний, а не регіональний характер, проте її теоретичні узагальнення щодо сутності та структури економічного потенціалу слугують методологічним підґрунтям для подальших регіональних досліджень.

У дисертації О. М. Любченка обґрунтовано теоретико-методологічні засади соціально-економічного розвитку регіону, розкрито соціально-економічний потенціал регіону, його структурні елементи, методичні підходи до оцінювання та економіко-математичного моделювання. Важливим для

даного дослідження є системне трактування регіону як складної соціально-економічної системи, однак робота потребує актуалізації з урахуванням сучасних просторових, цифрових, безпекових і повоєнних трансформацій (Любченко, 2012).

Дисертація С. Є. Лешанич присвячена оцінці та прогнозуванню економічного потенціалу регіону. У ній розроблено методичні підходи до діагностики, комплексної оцінки, кластеризації та прогнозування рівнів економічного потенціалу, зокрема із застосуванням нейромережових технологій. Цінність цієї роботи полягає у прикладному інструментарії оцінювання, однак меншою мірою розкрито інституційні, соціально-географічні, інклюзивні та стійкісні аспекти потенціалу (Лешанич, 2016).

М. Ю. Паршина зосередила увагу на оцінці ефективності використання потенціалу регіону. Авторкою запропоновано структуру сукупного потенціалу, що включає промисловий, фінансовий, кадровий, інноваційний, науковий, споживчий, трудовий, інвестиційний та природно-ресурсний компоненти. Для даного дослідження важливим є підхід до комплексної оцінки ефективності використання потенціалу, однак просторові нерівності, територіальна інклюзивність і стійкість регіональних систем залишаються поза основним фокусом (Паршина, 2018).

У роботі Г. Г. Калініної досліджено комплексний розвиток регіону на основі управління його стратегічним потенціалом. Дисертація є цінною з погляду стратегічного управління потенціалом, оскільки пов'язує розвиток регіону з ефективним залученням і використанням його стратегічних ресурсів. Водночас у ній менш виразно представлено суспільно-географічний аналіз просторових диспропорцій і територіальних відмінностей у реалізації потенціалу (Калініна, 2019).

Н. А. Олійникова розглянула відтворення і розвиток економічного потенціалу регіону, зокрема інвестиційно-інноваційного, трудового і виробничого потенціалів на прикладі Харківської області. Цінним є акцент на ролі державного регулювання у відтворенні потенціалу та дослідження

кластеризації як форми економічної агломерації на регіональному рівні. Робота є важливою для осмислення відтворювального підходу до економічного потенціалу, однак потребує переосмислення в умовах сучасних воєнних руйнувань, адаптивності, повоєнного відновлення та просторової справедливості (Олійникова, 2011).

М. П. Салтан дослідив розвиток соціально-економічного потенціалу регіону в умовах транзитивної економіки. У роботі розглянуто структурні елементи потенціалу, методичні підходи до його оцінювання, зонування та кластеризацію територій за рівнем розвитку, а також обґрунтовано механізм ефективного формування та використання соціально-економічного потенціалу і концепцію стратегії його сталого розвитку. Цінним є акцент на транзитивності та асиметрії регіонального розвитку, однак сучасні чинники – війна, цифровізація, інклюзивність і територіальна стійкість – потребують подальшого включення до аналітичної рамки (Салтан, 2011).

Отже, праці цієї групи сформували базову теоретико-методологічну основу дослідження потенціалу регіону: дефініції, структуру, методи оцінки, прогнозування, ефективність використання та стратегічне управління. Водночас у них недостатньо представлено суспільно-географічну інтерпретацію економічного потенціалу, нерівність доступу до ресурсів і можливостей, територіальну інклюзивність, адаптивність та стійкість регіонів в умовах криз.

Окрему групу становлять роботи, в яких основна увага приділена дослідженню ресурсного потенціалу територій, його структурі, формуванню та ефективності використання (додаток А, табл. А.1).

Л. М. Бондаренко дослідила ресурсний потенціал регіону та напрями удосконалення його використання. У роботі розкрито економічну сутність ресурсного потенціалу, передумови й фактори його формування, методичні підходи до оцінки ефективності використання основних складових. Цінним є також розроблення організаційно-економічного механізму активізації використання ресурсного потенціалу та концептуальних підходів до

формування стратегії його розвитку. Для даного дослідження важливим є компонентний підхід до ресурсного потенціалу, однак бракує ширшого просторово-територіального та інституційного аналізу (Бондаренко, 2009).

В. М. Бондаренко розробив методолого-практичні основи формування та використання сукупного ресурсного потенціалу регіону. Ключовим внеском є обґрунтування паритетно-конкурентної парадигми системної організації ресурсного потенціалу та побудова моделі організаційно-економічного механізму його використання. Робота має вагомe значення для розуміння ресурсного потенціалу як базису регіонального розвитку, зокрема через факторний аналіз, оцінку рівня сформованості потенціалу та кластеризацію регіонів. Водночас просторово-суспільна логіка реалізації потенціалу, питання інклюзивності та просторової справедливості не є центральними (Бондаренко, 2013).

О. Б. Бурова дослідила ресурсний потенціал сільських територій та ефективність його використання. У роботі розглянуто складові ресурсного потенціалу, соціально-демографічний та економічний потенціал сільських територій, а також вплив ресурсного потенціалу на рівень життя сільського населення. Це важливо для розуміння зв'язку між потенціалом, якістю життя та розвитком сільських територій, але дослідження має переважно аграрно-сільський фокус (Бурова, 2015).

О. В. Довгаль проаналізувала регіональні особливості формування та розвитку ресурсного потенціалу сільських територій. У структурі потенціалу виокремлено природно-ресурсний, демографічний, туристично-рекреаційний і виробничий складові, а зміст демографічного потенціалу розширено через включення підприємницької здатності населення. Цінним є розгляд сільських територій як складної соціально-економічної та екологічної системи, а також акцент на принципах сталості. Водночас меншою мірою розкрито партисипативний, інституційний і просторово-нерівнісний виміри реалізації потенціалу (Довгаль, 2019).

Р. І. Коробенко зосередився на формуванні економічного потенціалу сільських територій. У роботі уточнено поняття сільських територій, обґрунтовано підходи до формування їх економічного потенціалу, здійснено кластеризацію сільських територій та оцінено вплив бюджетної децентралізації на формування економічного потенціалу. Запропоновано систему інвестиційно-інноваційного розвитку та практичні рекомендації щодо ефективного використання економічного потенціалу. Для даного дослідження корисним є аналіз економічного потенціалу на локальному рівні, однак обмеженням є фокус саме на сільських територіях (*Коробенко, 2021*).

Х. М. Притула розглянула соціально-економічний розвиток сільських територій на основі ефективної реалізації їх потенціалу. У роботі потенціал сільської території розглядається як основа формування моделей розвитку, а якість життя – як один із критеріїв ефективності реалізації потенціалу. Ця логіка є близькою до нашого підходу, однак вона не охоплює повною мірою регіональний рівень і ширшу систему просторових диспропорцій (*Притула, 2015*).

Отже, дослідження ресурсного потенціалу сформували важливу базу для розуміння складових потенціалу, особливо природно-ресурсної, соціально-демографічної та економічної. Водночас для них характерний переважно економіко-управлінський або сільсько-територіальний фокус, тоді як просторово-територіальна логіка, інституційна спроможність, нерівність доступу та механізми реалізації потенціалу в умовах сучасних трансформацій потребують подальшого розкриття.

Низка досліджень присвячена питанням просторової економіки, регіональної диференціації, ринкового потенціалу та розвитку регіональних економічних систем (додаток А, табл. А.1).

О. В. Козирєва дослідила диференціацію соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України. У роботі на основі синергетичної парадигми розроблено концепцію просторового соціально-економічного розвитку регіонів, здійснено кластеризацію регіонів та досліджено центр-периферійні відносини. Проаналізовано нерівномірність

розвитку регіонів, політику підтримки проблемних територій, просторові теорії розвитку та інструменти державної підтримки зменшення диференціації. Це дослідження є особливо важливим для обґрунтування просторової диференціації та регіональних диспропорцій, однак економічний потенціал не виступає в ньому центральною інтегральною суспільно-географічною категорією (Козирєва, 2016).

Д. В. Тесля розглянув формування та використання ринкового потенціалу регіонів України. У дисертації обґрунтовано теоретико-методичні основи дослідження ринкового потенціалу регіону, досліджено просторові ефекти розміщення суб'єктів ринків та розроблено підходи до структурно-компонентного оцінювання стану потенціалу. Ринковий потенціал трактується через виробничу, споживчу та торговельно-логістичну компоненти, а також просторові закономірності функціонування суб'єктів регіонального ринку. Для даного дослідження важливим є включення логістичного й ринкового вимірів потенціалу, проте соціальна інклюзивність, стійкість і територіальна справедливість залишаються менш розкритими (Тесля, 2021).

М. О. Дергалюк дослідила розвиток регіональних економічних систем на засадах трансформації потенціалоформуєчого простору в умовах цифровізації. У роботі розширено зміст понять «регіональна економічна система», «просторовий розвиток» і «потенціал регіону», а цифровізація розглядається як важливий чинник трансформації потенціалоформуєчого простору. Важливим є також обґрунтування напрямів нівелювання негативних тенденцій розвитку регіонів з урахуванням впливу воєнних дій та рівня руйнації територій. Це дослідження є цінним для включення цифрового виміру, проте потребує доповнення суспільно-географічною інтерпретацією просторової справедливості та територіальної інклюзивності (Дергалюк, 2024).

У межах цієї групи досліджень найбільш сильними є акценти на просторовій економіці, регіональній асиметрії, ринковому потенціалі, цифровізації та трансформації економічних систем. Водночас недостатньо інтегровано людський капітал, соціальну інклюзивність, інституційну

спроможність і логіку переходу від економічного потенціалу до стійкості та довгострокової конкурентоспроможності території.

Низка робіт має управлінський та безпековий вимір, у них економічний потенціал або соціально-економічний розвиток регіонів розглядаються крізь призму державного чи публічного управління, регіональної політики, безпекових викликів і повоєнного відновлення (додаток А, табл. А.1).

О. О. Константинов дослідив механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіону. У роботі уточнено поняття механізму державного управління розвитком регіону як сукупності цілей, принципів, інструментів і методів, спрямованих на ефективне використання внутрішнього потенціалу регіонів та забезпечення соціальної й економічної згуртованості. Окремо обґрунтовано механізми реалізації державно-приватного партнерства як інструменту регіонального розвитку. Цінним є акцент на управлінських механізмах, однак просторовий аналіз представлено обмежено (*Константинов, 2017*).

Д. В. Іванов розглянув механізми державного регулювання розвитку економічного потенціалу територій в Україні. У роботі економічний потенціал території трактується як система взаємопов'язаних потенціалів, що забезпечують раціональне використання ресурсів, ефективне функціонування економіки та конкурентоспроможність територіальної громади. Узагальнено зарубіжний досвід державного регулювання та виокремлено диференційований, маркетинговий та інституціональний підходи, а також обґрунтовано стратегію розвитку економічного потенціалу територій на засадах сталого розвитку. Важливим є включення ресурсної, фінансової, інвестиційної, інноваційної, трудової, соціальної, екологічної, управлінської та інституційної складових, однак дослідження має державно-управлінський, а не суспільно-географічний характер (*Іванов, 2021*).

Н. В. Медловська дослідила механізми державного управління стійким збалансованим розвитком регіонів у період повоєнного відновлення України. Практичним результатом є розроблення проєкту Концепції стійкого збалансованого розвитку регіонів України та визначення ключових факторів

відновлення економічної стійкості регіонів в умовах воєнного стану. Робота є актуальною для осмислення управлінських механізмів відновлення, стійкості регіонів, ролі людського капіталу та інновацій у повоєнний період. Водночас у ній переважає публічно-управлінська логіка, тоді як суспільно-географічна операціоналізація просторових процесів потребує подальшого розвитку (*Медловська, 2025*).

О. О. Могиль проаналізувала механізми публічного управління у сфері соціально-економічного розвитку регіонів в Україні в умовах безпекових викликів. Дисертація акцентує увагу на територіальній специфіці, інституційному середовищі, безпекових загрозах, людському капіталі та управлінні відновленням. Важливим доробком є аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів, нерівномірності формування податкової спроможності регіонів та ролі децентралізації у протидії загрозам воєнного часу. Для даного дослідження цінним є безпековий та управлінський контекст, однак власне просторово-географічна модель економічного потенціалу регіону в роботі не є центральною (*Могиль, 2025*).

Отже, управлінські дослідження суттєво посилюють розуміння інституційного середовища, механізмів регіональної політики, врядування, безпекових викликів і повоєнного відновлення. Проте вони здебільшого не розкривають повною мірою просторові закономірності формування й реалізації економічного потенціалу територій.

Окрему групу становлять власне суспільно-географічні роботи, які є найбільш близькими до логіки даного дослідження, оскільки розглядають територію як соціогеосистему, акцентують увагу на просторовій диференціації, спроможності громад, локальному розвитку, системах розселення та якості життя населення (додаток А, табл. А.1).

Є. Ю. Телебенєва виконала суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку Харківської області. У роботі застосовано кластерний аналіз, факторний аналіз, моделювання траєкторій розвитку районних і міських соціогеосистем у багатовимірному ознаковому просторі, центрографічний метод і аналіз специфічності соціогеосистем. Дослідження

Є. Ю. Телебеневої є методологічно дуже близьким до логіки даного дослідження, оскільки поєднує системний, просторово-часовий і суспільно-географічний підходи. Водночас його основним об'єктом є соціально-економічний розвиток, а не економічний потенціал як самостійна інтегральна категорія (*Телебенева, 2015*).

В. І. Телешман дослідив потенціал розвитку територіальних громад Чернівецької області. У роботі розроблено методика суспільно-географічного дослідження громад, проаналізовано демографічний, фінансовий і територіально-інфраструктурний розвиток, виділено шість груп громад за загальним рівнем розвитку, а також використано анкетування й експертні інтерв'ю зі стейкхолдерами. Досліджено вплив реформи децентралізації на фінансову спроможність громад. Значущим є поєднання кількісного просторового аналізу та якісних методів дослідження громад, однак фокус зосереджено переважно на локальному рівні громад (*Телешман, 2023*).

С. О. Остапенко дослідив місцевий розвиток територіальних громад Черкаської області в умовах децентралізації. У роботі систематизовано підходи до поняття місцевого розвитку, розроблено методика суспільно-географічного дослідження територіальних громад, обґрунтовано роль геоінформаційних систем, просторових чинників, інституційних умов і участі громадськості. Проведено оцінку спроможності громад та виділено три типи і десять підтипів територіальних громад за рівнем місцевого розвитку, а також проаналізовано відповідність стратегій розвитку громад сучасним вимогам. Ця робота особливо важлива для розуміння місцевого розвитку, спроможності громад і просторового планування, однак не фокусується безпосередньо на економічному потенціалі регіону (*Остапенко, 2023*).

М. В. Салій проаналізував сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток. У дисертації розкрито зміни системи розселення, транспортної мережі, соціальної інфраструктури, фінансової спроможності громад, демографічні зрушення, вплив війни, релокації підприємств і ВПО. Науковою новизною є удосконалена методика комплексного суспільно-географічного

дослідження систем розселення із застосуванням геоінформаційних методів. Цінність цієї праці полягає у сильному просторовому та ГІС-орієнтованому аналізі, однак економічний потенціал розглядається опосередковано через просторовий розвиток і систему розселення (*Салій, 2025*).

Суспільно-географічні дослідження створюють найближчу методологічну основу, оскільки оперують категоріями соціогеосистеми, просторово-часової диференціації, територіальної спроможності, локального розвитку, центр-периферійних відмінностей, якості життя та геоінформаційного аналізу. Водночас у них недостатньо комплексно розкрито саме економічний потенціал регіону як інтегральну суспільно-географічну категорію, що поєднує ресурсний, людський, інституційний, інфраструктурний, інноваційний, просторовий, інклюзивний і стійкісний виміри.

Отже, попередні дисертаційні дослідження сформувавши вагому наукову основу для вивчення економічного потенціалу регіону, ресурсного потенціалу територій, регіонального розвитку, просторової диференціації, місцевого розвитку громад і управлінських механізмів відновлення. Найбільш розробленими є питання структури потенціалу, методів його оцінювання, ефективності використання, ресурсної забезпеченості, регіональної диференціації та стратегічного управління. Водночас недостатньо дослідженим залишається комплексний суспільно-географічний підхід до економічного потенціалу регіону, у межах якого цей потенціал розглядався б не лише як сукупність ресурсів або економічних можливостей, а як просторово організована система взаємодії ресурсів, населення, інституцій, інфраструктури, інновацій, ринків і територіальних зв'язків. Саме така постановка дає змогу поєднати оцінку економічного потенціалу з аналізом просторової справедливості, територіальної інклюзивності, адаптивності, стійкості, якості життя населення та довгострокової конкурентоспроможності регіону. Особливої актуальності ця прогалина набуває в умовах повномасштабної війни та необхідності повоєнного відновлення, коли оцінка економічного потенціалу регіону потребує нових підходів, що враховують трансформацію просторової

структури господарства, втрати людського капіталу та інфраструктури, адаптивність територіальних систем і можливості їх стійкого відновлення.

1.2. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Формування поняттєво-термінологічного апарату є необхідною передумовою здійснення суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону, оскільки саме чітке дефінітивне поле дозволяє визначити зміст, структуру, просторові межі, функціональні зв'язки та методологічні орієнтири дослідження. Аналіз наукових підходів засвідчує, що категорія економічного потенціалу регіону є міждисциплінарною та формується на перетині економічної науки, регіоналістики, суспільної географії, просторового планування та інституціонального підходу (додаток А, табл. А.2).

Базовою категорією дослідження виступає поняття «потенціал», яке в науковій літературі трактується як сукупність наявних можливостей, ресурсів, резервів і внутрішніх передумов розвитку системи, що можуть бути мобілізовані для досягнення визначених цілей (Лукінов, 1997). У цьому контексті потенціал розглядається не лише як наявність ресурсів, а як можливість їх ефективної реалізації в конкретних соціально-економічних умовах.

Розвитком цієї категорії є поняття «потенціал розвитку», що відображає здатність системи забезпечувати майбутні якісні зміни через використання внутрішніх резервів, інноваційних можливостей та управлінських механізмів (Амоша та ін., 2006). На відміну від статичного ресурсного підходу, це поняття має виразний динамічний характер і дозволяє розглядати територію як систему, здатну до трансформації.

Матеріальну основу формування потенціалу становить ресурсний потенціал території, який у більшості досліджень визначається як сукупність природних, трудових, виробничих, фінансових, інформаційних та інфраструктурних ресурсів, що формують базу розвитку території (Бондаренко,

2009). Проте в сучасних підходах ресурсний потенціал дедалі частіше розглядається не ізольовано, а як складова ширших інтегративних систем.

У цьому контексті важливого значення набуває категорія «інтегральний потенціал території», яка характеризує територію як комплексну систему взаємопов'язаних природних, демографічних, соціальних, економічних, інституційних та інфраструктурних компонентів (*Підгрушній та ін., 2012*). Такий підхід є особливо продуктивним у суспільно-географічних дослідженнях, оскільки дозволяє враховувати територіальну взаємодію чинників розвитку.

Центральним поняттям роботи виступає «економічний потенціал», який у наукових працях визначається як сукупність можливостей господарської системи забезпечувати виробництво, відтворення, інноваційний розвиток та конкурентоспроможність (*Паршина, 2018*). На регіональному рівні ця категорія конкретизується через територіальний вимір. Так, економічний потенціал регіону трактується як інтегрована сукупність ресурсів, умов, факторів, інституційних передумов і функціональних можливостей території, що забезпечують її здатність до економічного відтворення, розвитку та адаптації до зовнішніх змін (*Олійникова, 2011*). Це визначення є найбільш наближеним до логіки даного дослідження, однак у межах суспільно-географічного підходу воно потребує доповнення просторовим виміром. Ширше трактування представлено в категорії «соціально-економічний потенціал регіону», що включає економічні, соціальні, демографічні, інституційні та інфраструктурні складові територіального розвитку (*Салтан, 2011*). Такий підхід підкреслює міжгалузевий і міжсистемний характер розвитку регіону.

Подальше осмислення поняттєво-термінологічного апарату потребує звернення до просторових категорій. У суспільній географії територія розглядається як просторово локалізована частина земної поверхні, в межах якої функціонують суспільні процеси та взаємодіють природні й антропогенні системи. Водночас територіальна система трактується як структурована сукупність взаємопов'язаних природних, соціальних, демографічних і господарських елементів, що функціонують у межах певного простору (*Топчієв, 2009*).

Важливим для дослідження є поняття просторового розвитку, що характеризується як процес якісних змін територіальної структури населення, господарства, інфраструктури та функціональних зв'язків у просторі (Манаєнко, Голук, 2024). Його доповнює категорія територіального розвитку, яка охоплює комплексні соціальні, економічні, інституційні та управлінські зміни в межах територіальних систем (Куйбіда та ін., 2009). Ключовою суспільно-географічною категорією виступає просторова організація суспільства, яка відображає форми розміщення населення, виробництва, інфраструктури, комунікацій та соціальних процесів у межах території (Підгрушній та ін., 2012, 2024). Саме через просторову організацію суспільства реалізується територіальна нерівномірність розвитку.

У цьому контексті важливого значення набувають категорії просторової нерівності та суспільно-просторової поляризації (Решетняк & Маляренко, 2024). Просторова нерівність визначається як територіальні диспропорції в рівнях розвитку, доступі до ресурсів, інфраструктури та можливостей соціально-економічного зростання (Мезенцев та ін., 2014). Суспільно-просторова поляризація відображає процес концентрації економічної активності, інвестицій, населення та інституційних переваг у центрах розвитку при одночасному формуванні периферійних територій (Мезенцев та ін., 2014). З позицій сучасної інклюзивної регіональної політики актуальними є категорії просторової справедливості та просторової ексклюзії. Просторова справедливість передбачає рівний доступ територій і населення до суспільних благ, ресурсів та можливостей розвитку (Небрат, 2020), тоді як просторова ексклюзія характеризує територіально зумовлене обмеження доступу окремих груп населення або територій до розвитку, інфраструктури чи економічних можливостей (Лисяк, Печериця, 2020).

Базовим для даного дослідження є поняття регіону, який у суспільній географії трактується як відносно цілісна територіальна система, що характеризується внутрішньою єдністю, функціональною спеціалізацією, взаємопов'язаністю елементів і певною автономністю розвитку (Топчієв, 2009). Відповідно, регіональний розвиток розглядається як складний багаторівневий процес якісних змін населення, господарства, простору та соціально-

економічних структур регіону (Мезенцев та ін., 2014). У суспільно-географічному аспекті цей процес доповнюється категорією суспільно-географічного розвитку регіону, яка відображає просторово детерміновану трансформацію населення, господарства, інфраструктури, розселення та соціальних процесів (Немець & Мезенцев, 2019; Немець & Сегіда, 2017).

Суттєвим для сучасного осмислення економічного потенціалу є концепт ендогенного розвитку території, що ґрунтується на використанні внутрішніх ресурсів, локального капіталу, інституційної активності та територіальних конкурентних переваг (Гринчишин, 2020). Поряд із цим важливе місце займає поняття інституційної спроможності території, під яким розуміється здатність формальних і неформальних інституцій забезпечувати організацію розвитку, координацію ресурсів і стабільність економічних процесів (North, 1990).

У контексті сучасних кризових і трансформаційних викликів вагомого значення набуває категорія стійкості території (resilience), яка визначається як здатність системи адаптуватися, трансформуватися, зберігати функціональність і відновлюватися після зовнішніх шоків або криз (Holling, 1973; Walker et al., 2004). Логічним продовженням є категорія сталого розвитку, що трактується як розвиток, який забезпечує задоволення потреб сучасного покоління без втрати можливостей майбутніх поколінь (WCED, 1987).

Завершальним елементом поняттєво-термінологічного блоку є конкурентоспроможність території, яка характеризує здатність регіону формувати й утримувати довгострокові економічні, соціальні та інституційні переваги у міжрегіональному просторі (Porter, 1990).

Таким чином, поняттєво-термінологічний апарат дослідження формує цілісну багаторівневу систему взаємопов'язаних категорій, у межах якої економічний потенціал регіону розглядається не лише як сукупність ресурсів, а як просторово організована, соціально-економічно зумовлена, інституційно забезпечена та адаптивна система можливостей території, здатна забезпечувати розвиток, стійкість і конкурентоспроможність регіону. Це створює методологічне підґрунтя для подальшого суспільно-географічного аналізу структури, чинників та механізмів реалізації економічного потенціалу регіону.

1.3. Сутність та структура економічного потенціалу

1.3.1. Місце економічного потенціалу в інтегральному потенціалі території. У сучасній суспільно-географічній та економічній літературі економічний потенціал території розглядається як одна з ключових категорій, що характеризує можливості розвитку регіональних соціально-економічних систем. Його доцільно трактувати не як механічну сукупність наявних ресурсів, а як здатність територіальної системи мобілізувати, поєднувати, трансформувати та ефективно використовувати наявні й потенційно доступні ресурси для досягнення стійких соціально-економічних результатів – формування доданої вартості, забезпечення зайнятості, зростання доходів, посилення конкурентоспроможності, підвищення бюджетної спроможності та активізації розвитку території (Іванов, 2021).

Еволюція наукових підходів до трактування економічного потенціалу території (табл. 1.1) відображає зміну уявлень про чинники розвитку регіонів. На ранніх етапах домінував ресурсний підхід, у межах якого потенціал ототожнювався переважно з природними, трудовими або виробничими ресурсами. Індустріальний етап розвитку науки акцентував увагу на продуктивних силах, галузевій структурі господарства та інфраструктурному забезпеченні. Натомість сучасний постіндустріальний підхід суттєво розширює це поняття, включаючи людський капітал, знання, інновації, інституційне середовище, фінансову спроможність і просторову організацію території. У зв'язку з цим найбільш продуктивними для територіального аналізу є системний і комплексний підходи, які дозволяють розглядати економічний потенціал як динамічну систему взаємопов'язаних компонентів (Іванов, 2021).

Таблиця 1.1. Наукові підходи до дослідження економічного потенціалу території: аналітичні можливості та методологічні обмеження (узагальнено та складено автором)

Науковий підхід	Ключовий об'єкт аналізу	Аналітична перевага	Методологічне обмеження	Застосування в дослідженні
Ресурсний підхід	Наявні та потенційно	Дає змогу оцінити стартові	Недооцінює роль інституцій,	Аналіз природно-ресурсної

Продовження таблиці 1.1

	мобілізовані ресурси території	передумови розвитку, ресурсозабезпеченість і базу територіальної спеціалізації	координації, ринкових зв'язків і якість управління	забезпеченості, оцінка стартових можливостей розвитку територій
Галузево-функціональний підхід	Структура галузей, підприємств і видів економічної діяльності	Дає змогу пов'язати економічний потенціал зі структурою господарства, спеціалізацією та продуктивністю території	Звужує потенціал переважно до фактично наявного виробництва та галузевої структури	Аналіз спеціалізації господарства, структурних трансформацій економіки, галузевої диверсифікації
Інституційний підхід	Формальні й неформальні правила, управлінські механізми, взаємодія стейкхолдерів	Пояснює, чому території з подібною ресурсною базою можуть демонструвати різні результати розвитку	Складніше операціоналізується статистично; частина інституційних характеристик має якісний характер	Оцінка інституційної спроможності, якості управління, регіональної політики та взаємодії суб'єктів розвитку
Системний / комплексний підхід	Взаємодія підсистем, ресурсів, механізмів їх інтеграції та територіальної організації	Найбільш повно пояснює трансформацію ресурсів у соціально-економічний результат і враховує міжкомпонентні зв'язки	Потребує складнішого моделювання, багатокompонентного аналізу та ширшої інформаційної бази	Інтегральна оцінка економічного потенціалу, моделювання територіального розвитку, сценарний аналіз
Territorial capital / place-based approach	Поєднання матеріальних і нематеріальних локалізованих активів, мереж, агломераційних ефектів, доступності, людського й соціального капіталу	Ефективно пояснює міжтериторіальні відмінності та добре працює для стратегічного просторового планування	Потребує якісних просторових даних, GIS-аналізу та складнішої інтерпретації локальних взаємодій	Просторове порівняння територій, регіональна політика, стратегічне планування розвитку
Просторовий (суспільно-географічний) підхід	Територіальна структура господарства, географічне положення, доступність, просторові зв'язки, центр-периферія	Дає змогу пояснити просторову диференціацію економічного потенціалу, нерівності розвитку та територіальні диспропорції	Потребує просторово деталізованих статистичних, картографічних і GIS-даних	Аналіз міжрегіональних диспропорцій, територіальної організації господарства, просторової стійкості та регіонального розвитку

У ширшому суспільно-географічному контексті економічний потенціал є складовою інтегрального потенціалу території. У вітчизняній географічній школі інтегральний потенціал території трактується як цілісна система, що об'єднує всі ресурси території – природні, трудові, виробничі, фінансові, інформаційні, інтелектуальні – а також саму територію як поле взаємодії суспільно-природних компонентів, включно з її економіко-географічним та транспортно-географічним положенням (*Підгрушній та ін., 2012*). Такий підхід суттєво розширює класичне ресурсне бачення, оскільки підкреслює, що територія виступає не лише простором локалізації ресурсів, а активним середовищем їх взаємодії, трансформації та реалізації.

У структурі інтегрального потенціалу економічний потенціал посідає центральне, але не автономне місце – він є ключовою функціональною підсистемою, через яку природні ресурси, людський капітал, інфраструктурні можливості та інституційні механізми трансформуються у конкретний економічний результат: виробництво, зайнятість, доходи, інвестиційну активність та конкурентні переваги території. Саме через економічний потенціал формується здатність території до розвитку, конкурентоспроможності та підвищення якості життя населення (*Підгрушній та ін., 2012; Мельник, 2018*). Його формування є результатом взаємодії природних передумов, виробничої бази, інфраструктури, інституційного середовища, фінансової спроможності та рівня інноваційності.

Аналітично економічний потенціал можна розглядати як своєрідний «конвертор» ресурсів у результат розвитку. Наявність ресурсної бази сама по собі не гарантує економічного зростання. Природно-ресурсний потенціал без інфраструктури, інституційної спроможності та виробничих механізмів залишається лише передумовою розвитку. Водночас людський капітал за відсутності робочих місць, доступу до ринків та інвестицій може трансформуватися у чинник депопуляції та міграційного відтоку. Аналогічно інфраструктура без підприємницької активності, кооперації та управлінської ефективності не забезпечує необхідного мультиплікативного ефекту. Це

підтверджує, що економічний потенціал формується не стільки обсягом ресурсів, скільки ефективністю їх взаємодії, поєднання та територіальної організації (*Підгрушній та ін., 2012*).

Особливе значення у структурі економічного потенціалу має просторовий вимір. Економіко-географічне положення території, близькість до ринків збуту, доступність транспортних коридорів, зв'язність території, агломераційні ефекти, наявність центрів соціально-економічної активності та особливості територіальної структури господарства суттєво впливають на рівень реалізації потенціалу. У суспільно-географічній науці територіальна структура господарства та розселення населення розглядається як соціально-економічний каркас розвитку території, що безпосередньо визначає напрями використання її ресурсного та інтегрального потенціалу (*Підгрушній та ін., 2012*).

У сучасних міжнародних підходах ця логіка доповнюється концепцією *territorial capital*, відповідно до якої потенціал території формується не лише матеріальними активами, а й поєднанням людського капіталу, соціальних мереж, інституційної якості, агломераційних ефектів, інноваційного середовища та здатності території залучати й засвоювати зовнішні потоки знань, інвестицій та технологій (*Camagni & Capello, 2013*). У такому розумінні економічний потенціал території визначається не тільки масштабом ресурсів, а їх локальною комбінацією, якістю взаємодії та просторовою інтегрованістю.

Таким чином, економічний потенціал території слід розглядати як центральну функціональну підсистему інтегрального потенціалу території, що забезпечує трансформацію ресурсів, інституційних можливостей і просторових переваг у конкретні результати соціально-економічного розвитку. Саме системний, комплексний і суспільно-географічний підходи дозволяють найбільш повно розкрити його сутність, структуру та роль у формуванні довгострокової конкурентоспроможності й розвитку території.

1.3.2. Складові економічного потенціалу території. Економічний потенціал регіону є однією з центральних категорій суспільної географії та регіональної економіки, що відображає сукупні можливості території до відтворення та розвитку. Міжтериторіальна конкуренція за інвестиції, людський капітал, інноваційні потоки та інституційну привабливість зумовлює зростання значення цієї категорії у регіональних дослідженнях. Рівень реалізації економічного потенціалу значною мірою визначає можливості регіону до економічного зростання, структурної модернізації, соціальної стабільності та адаптації до зовнішніх викликів.

Для суспільно-географічного аналізу економічного потенціалу особливого значення набуває його структурне вивчення. Саме компонентний аналіз дозволяє визначити сильні та слабкі сторони території, виявити внутрішні диспропорції розвитку, просторові нерівності, «точки зростання» та резерви для підвищення ефективності територіальної організації господарства. Це має особливу актуальність для сучасної України в умовах повоєнного відновлення, трансформації регіональної економіки та пошуку нових моделей розвитку територій (*Мезенцев та ін., 2014*).

Економічний потенціал території досліджується представниками різних наукових напрямів, що зумовило формування низки концептуальних підходів до його розуміння (рис. 1.1). Найбільш поширеними є ресурсний, інтегративний, системний, інноваційний, соціально-економічний та просторовий підходи (*Давискіба, 2005; Джаман, 2017; Макаренко, 2017*). Так, ресурсний підхід акцентує увагу на наявності та можливостях використання природних, трудових, фінансових і виробничих ресурсів. Інтегративний підхід розглядає економічний потенціал як комплексну систему взаємопов'язаних характеристик території. Інноваційний підхід підкреслює роль технологічного розвитку, знань та науково-дослідної активності. Просторовий підхід фокусується на географічному положенні, доступності ринків, транспортній зв'язності та територіальній організації економічної активності.

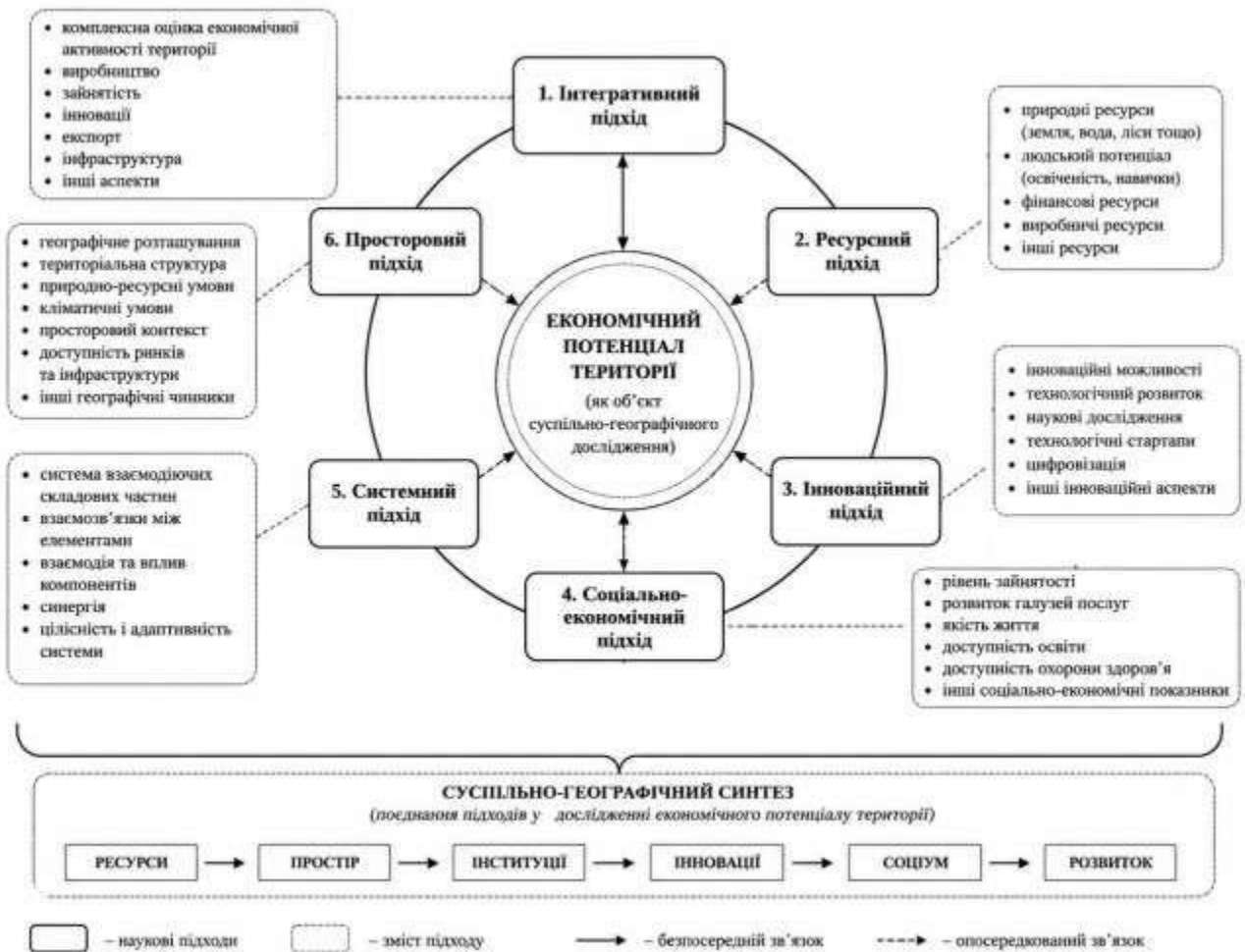

Рис. 1.1. Підходи до розуміння економічного потенціалу території (розроблено автором за (Гусєва та ін., 2023; Давискіба, 2005; Джаман, 2017; Макарєнко, 2017))

Водночас саме суспільно-географічний підхід дозволяє забезпечити найбільш комплексне дослідження економічного потенціалу, оскільки поєднує системний, просторовий, синергетичний та інформаційний підходи, розглядаючи регіон як складну соціогеосистему, у межах якої економічний потенціал формується під впливом ресурсних, інституційних, соціальних, інноваційних, культурних і просторових чинників (Немець & Сєгіда, 2017).

З позицій структурного аналізу економічний потенціал території є багатокомпонентною системою, складові якої взаємодіють між собою та визначають ефективність функціонування територіальної економіки. У структурі економічного потенціалу доцільно виокремлювати кілька ключових компонентів (Гусєва та ін., 2023):

- ✓ Людський потенціал охоплює чисельність населення, рівень освіти, професійну кваліфікацію, стан здоров'я, мобільність робочої сили та здатність до адаптації. Саме він визначає трудовий, інтелектуальний та інноваційний потенціал території.
- ✓ Природно-ресурсний потенціал включає земельні, водні, мінеральні, лісові та інші природні ресурси, що формують базу виробництва та територіальної спеціалізації. Його значення залежить не лише від обсягів ресурсів, а й від умов їх раціонального використання та екологічного стану території (*Підгрушний та ін., 2012*).
- ✓ Виробничий потенціал охоплює основні фонди, промислову базу, рівень технологічного оснащення, продуктивність виробництва та спеціалізацію господарства. Він відображає здатність території виробляти товари та послуги.
- ✓ Інфраструктурний потенціал включає транспортну, енергетичну, комунікаційну, цифрову та логістичну інфраструктуру, яка визначає рівень територіальної зв'язності, доступності ринків і функціональну ефективність господарства.
- ✓ Фінансово-інвестиційний потенціал характеризується обсягом внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розвитком фінансових інститутів, бюджетною та податковою спроможністю, доступом до кредитних ресурсів та фінансовою стійкістю території.
- ✓ Інноваційно-технологічний потенціал охоплює науково-дослідну діяльність, наявність наукових установ та університетів як генераторів знань, технологічну модернізацію, рівень цифровізації, поширення інновацій і здатність до засвоєння нових знань та технологій.
- ✓ Підприємницький потенціал відображає рівень розвитку малого й середнього бізнесу, ділову активність, підприємницьку ініціативність і культуру.
- ✓ Інституційно-управлінський потенціал характеризує якість регіонального управління, ефективність стратегічного планування, рівень децентралізації

та координації між суб'єктами розвитку, управлінську спроможність та інституційну стабільність.

- ✓ Інформаційний потенціал охоплює інформаційну доступність, рівень цифрової грамотності населення, знання та здатність до інформаційного обміну, що дедалі більше визначає сучасну економічну динаміку.
- ✓ Соціальний потенціал пов'язаний з доступністю соціальних послуг, рівнем довіри, соціальної згуртованості, кооперації, соціальної рівності, безпеки та якості життя населення, які формують сприятливе середовище для економічного розвитку (*Лібанова & Хвесик, 2014*).

Таким чином, економічний потенціал території не є механічною сумою окремих ресурсів. Це багаторівнева, взаємопов'язана система, що формується у взаємодії матеріальних і нематеріальних складових (табл. 1.2). У сучасних підходах доцільно розрізняти умовне «hard core» потенціалу – природні ресурси, виробничу базу, інфраструктуру, фінанси – та «soft core», що включає знання, інституції, довіру, мережі співпраці, управління, цифрову компетентність і здатність до інновацій. Для багатьох територій саме другий блок дедалі частіше визначає їхню конкурентоспроможність і довгострокову адаптивність (*Camagni & Capello, 2013*).

Таблиця 1.2. Структурні складові економічного потенціалу території, їх зміст, типові індикатори та функціональна роль (складено автором за (*Іванов, 2021; Camagni & Capello, 2013; Підгрушний та ін., 2012*))

Складова економічного потенціалу	Зміст	Типові індикатори	Функціональна роль у формуванні економічного потенціалу
I. Ресурсно-економічний блок			
Природно-ресурсна база	Земельні, водні, лісові, мінеральні, біологічні та рекреаційні ресурси, що можуть бути залучені до господарської діяльності	земельні ресурси на особу, якість ґрунтів, водозабезпеченість, лісистість, запаси корисних копалин, рекреаційна ємність	Формує територіальну спеціалізацію, виробничі передумови розвитку, екологічні межі та довгострокові ризики
Людський капітал	Демографічна база, зайнятість, кваліфікація, здоров'я, освітній, професійний та	чисельність працездатного населення, рівень зайнятості, структура	Визначає трудову, інноваційну та адаптивну спроможність території

Продовження таблиці 1.2

	інтелектуальний потенціал населення	освіти, продуктивність праці, міграційне сальдо	
Фізичний капітал	Основні фонди, виробничі потужності, транспортна, енергетична, комунальна та логістична інфраструктура	основні засоби на 1 особу, капітальні інвестиції, щільність доріг, енергоємність, вантажообіг	Формує виробничу базу, транспортну зв'язність і масштаби економічної активності
Фінансовий капітал	Бюджетна спроможність, кредитні ресурси, інвестиції, доступ до довгострокового капіталу	власні доходи бюджету на 1 особу, капітальні видатки, кредитування бізнесу, прями іноземні та внутрішні інвестиції	Забезпечує фінансування розвитку, модернізацію інфраструктури та інвестиційну стійкість
II. Інноваційно-інституційний блок			
Інноваційно-технологічний потенціал	науково-дослідна та дослідно-конструкторська діяльність, технологічна модернізація, цифровізація, підприємницькі інновації, засвоєння нових технологій	частка інноваційно активних підприємств, витрати на інновації, патенти, ІТ-сектор, цифрова зрілість бізнесу	Формує модернізаційну спроможність і знижує залежність від сировинних моделей
Інституційно-організаційний капітал	Якість правил, управлінська спроможність, довіра, партнерства, стратегічне планування, міжмуніципальна взаємодія	якість стратегічного планування, частка реалізованих проєктів, бізнес-клімат, міжмуніципальна співпраця	Визначає здатність території трансформувати ресурси у реальні результати розвитку
III. Просторово-структурний блок			
Просторове положення і ринковий доступ	Економіко-географічне положення, близькість агломерацій, кордонів, портів, логістичних вузлів і ринків	час доїзду до великих ринків, міжнародні переходи, транспортна доступність, логістична зв'язність	Визначає масштаб ринку збуту, транспортні витрати та інтеграцію в міжрегіональні та міжнародні економічні зв'язки
Галузева структура та диверсифікація	Співвідношення видів економічної діяльності, виробнича спеціалізація, експортна структура, вбудованість у ланцюги доданої вартості	частка промисловості, послуг, агросектору, індекс диверсифікації (Herfindahl-Hirschman Index, ННІ) / структура експорту, частка високотехнологічних видів діяльності	Визначає чутливість до шоків, конкуренто-спроможність і можливості структурного маневру
Підприємницько-	Щільність бізнесу, локальний ринок,	кількість малих та середніх підприємств	Забезпечує комерціалізацію

Продовження таблиці 1.2

маркетинговий компонент	брендинг території, маркетинг, доступ до зовнішніх ніш	(МСП) і фізичних осіб-підприємців (ФОП) на 1 тис. населення, виживаність бізнесу, частка експорту, туристичні потоки, впізнаваність бренду	ресурсів, ринкову активність і зовнішню конкурентоспроможність
--------------------------------	--	--	--

Запропонована структурно-компонентна схема економічного потенціалу території (рис. 1.2) відображає комплексну багаторівневу природу цієї категорії та демонструє взаємозв'язок між ключовими складовими, що формують можливості соціально-економічного розвитку території. У центрі моделі розміщено економічний потенціал території як інтегральне ядро системи, що формується в результаті взаємодії ресурсів, інституцій, інноваційних можливостей і просторових переваг. Схема структурована за трьома взаємопов'язаними блоками. Ресурсно-економічний блок охоплює природно-ресурсну базу, людський, фізичний і фінансовий капітал, які формують матеріальну та ресурсну основу функціонування територіальної економіки. Саме цей блок визначає стартові можливості розвитку, виробничу спроможність та базові передумови реалізації господарського потенціалу.

Інноваційно-інституційний блок відображає значення технологічного розвитку, інноваційної активності, якості управління, стратегічного планування, партнерств і рівня довіри. Його роль полягає у забезпеченні трансформації наявних ресурсів у реальні результати розвитку, модернізацію господарства та підвищення інноваційної конкурентоспроможності території.

Просторово-структурний блок акцентує увагу на суспільно-географічному вимірі економічного потенціалу. До нього належать просторове положення і ринковий доступ, галузева структура та диверсифікація, а також підприємницько-маркетинговий компонент. Саме ці елементи визначають рівень територіальної зв'язності, доступність ринків, чутливість до зовнішніх шоків, здатність до структурної перебудови, ринкову конкурентоспроможність та інтеграцію території у ширші економічні системи.

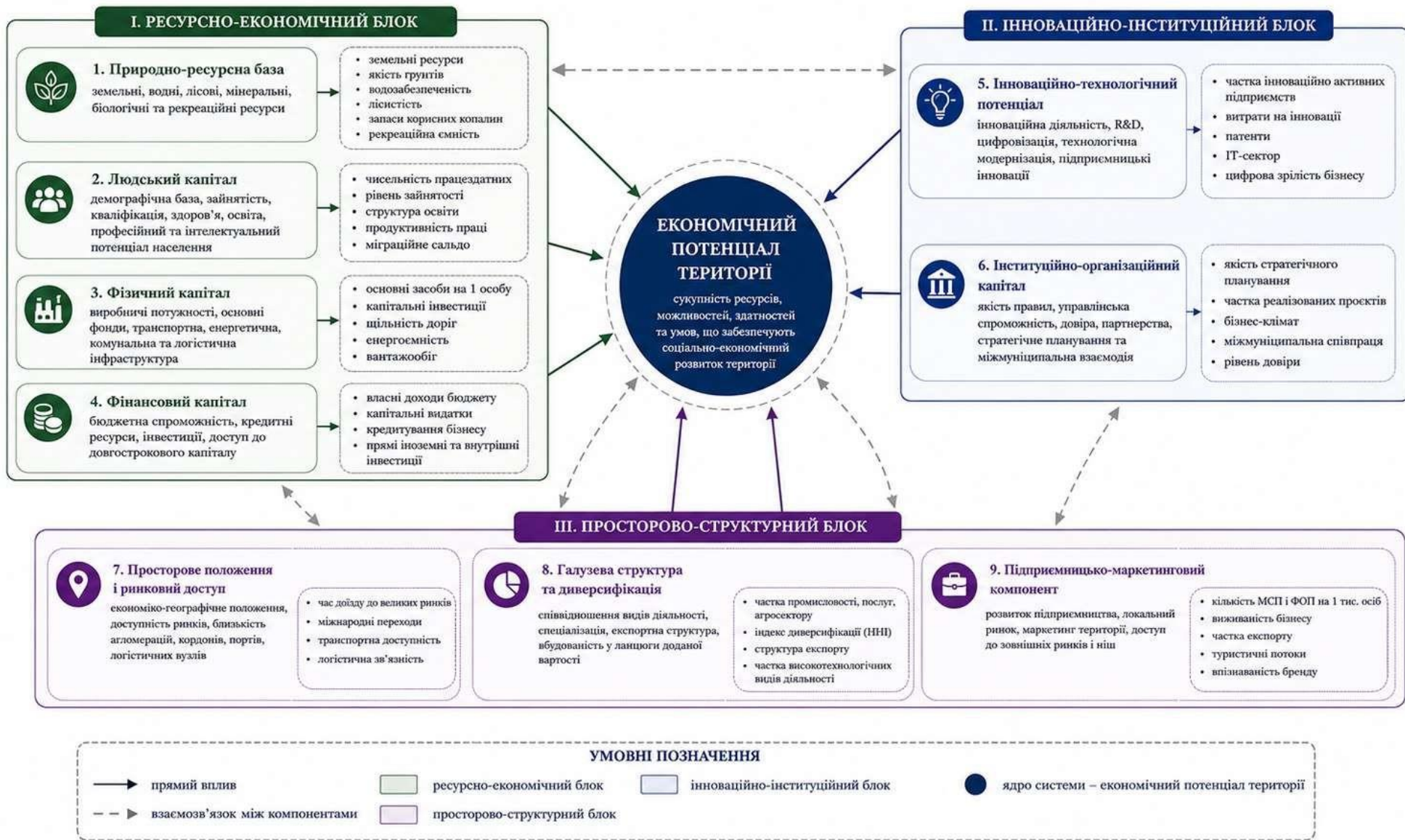

Рис. 1.2. Структурно-компонентна схема економічного потенціалу території (розроблено автором)

Прямі та опосередковані зв'язки між блоками підкреслюють, що економічний потенціал не є механічною сумою окремих ресурсів, а формується у процесі їхньої взаємодії, координації та просторової організації. Таким чином, схема відображає системний і суспільно-географічний підхід до трактування економічного потенціалу території та підтверджує його багатокomпонентний, інтегрований і динамічний характер.

Отже, структура економічного потенціалу території має багатокomпонентний, ієрархічний та системний характер. Його ефективність визначається не лише наявністю окремих ресурсів, а насамперед якістю їх взаємодії, територіальною організацією, рівнем управління та здатністю території трансформувати ресурси у стійкі соціально-економічні результати.

1.3.3. Стійкість економічного потенціалу території. Із початку збройної агресії Росії проти України у 2014 році, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, проблема стійкості економічного потенціалу держави та її регіонів набула особливої актуальності. Українська економіка опинилася перед безпрецедентними викликами, серед яких руйнування промислових вузлів, порушення логістичних зв'язків, масштабна міграція трудових ресурсів, скорочення інвестицій, зниження валового внутрішнього продукту (ВВП) та зростання дефіциту державного бюджету (*Резнікова, 2022*). Додатково значних втрат зазнала інфраструктура, передусім у східних і південних частинах країни, що суттєво обмежує нормальне функціонування економічних систем цих територій. За таких умов стійкість економічного потенціалу слід розглядати не лише як спроможність підтримувати базові економічні функції (*Гусєва та ін., 2023*), а й як здатність адаптуватися до нових викликів, відновлюватися після кризових впливів та трансформуватися відповідно до сучасних потреб.

Отже, стійкість економічного потенціалу території доцільно визначати як здатність територіальної економічної системи зберігати основні функції, забезпечувати прийнятний рівень виробництва, зайнятості населення та

доступу до базових послуг, а також відновлюватися або змінювати вектор функціонування під впливом зовнішніх і внутрішніх шоків. У міжнародному науковому дискурсі поняття «*regional economic resilience*» залишається предметом дискусій, проте переважно трактується як здатність території протистояти кризовим впливам, відновлюватися, адаптуватися, а в окремих випадках – переходити до нової траєкторії розвитку (Martin, 2012).

Доцільно розмежовувати три близькі, але концептуально різні категорії. Стійкість означає збереження функціональної цілісності системи в допустимих межах. Резильєнтність характеризує активну здатність поглинати шоки, швидко відновлюватися та змінювати внутрішню конфігурацію. Натомість сталий розвиток передбачає довгострокову збалансованість економічних, соціальних і екологічних результатів без перекладання надмірних витрат на майбутні покоління. У цьому контексті стійкість можна розглядати як коротко- та середньострокову характеристику системи, тоді як сталість є її стратегічним довгостроковим критерієм (Martin, 2012; Ільїна, 2024).

У сучасній науковій думці поняття *sustainability* (сталість або стійкість) тісно пов'язується з концепцією сталого розвитку (*sustainable development*), що трактується як розвиток, здатний задовольняти потреби сучасного покоління без загрози для можливостей майбутніх поколінь. У цьому аспекті стійкість економічного потенціалу означає здатність забезпечувати економічне зростання без виснаження природно-ресурсної бази, соціальної деградації та порушення екологічної рівноваги (Barbier & Burgess, 2017). Економічний потенціал можна вважати сталим, якщо його ключові компоненти – природні ресурси, людський капітал і виробничі потужності – здатні зберігатися або відновлюватися в довгостроковій перспективі. Важливою складовою сталості є також рівний доступ різних соціальних груп до економічних ресурсів і можливостей, зокрема молоді, жінок, соціально вразливих категорій населення та мешканців сільських територій. Не менш важливою є інституційна спроможність управління ресурсами, адже економічна система є стійкою лише за умови функціонування

ефективних управлінських механізмів, стратегічного планування та довгострокових політик розвитку (*Barbier & Burgess, 2017; Ільїна, 2024*).

Поняття *resilience* (стійкість або резильєнтність), яке відносно нещодавно активно увійшло до наукового обігу, сьогодні широко застосовується у дослідженнях економічного потенціалу, особливо в контексті регіонального розвитку, стратегічного планування та оцінки вразливості до зовнішніх шоків (*Ільїна, 2024*). Термін «резильєнтність» (*resilience*) походить з екології та психології, де його трактували як здатність системи адаптуватися до стресових впливів і повертатися до стану рівноваги (*Boschma, 2015; Martin & Sunley, 2015; Сорокіна & Лебедева, 2024*). У подальшому це поняття було адаптовано до аналізу регіональних економічних систем і стало пов'язуватися з їхньою здатністю протидіяти шокам, пристосовуватися до змін та трансформуватися задля забезпечення довгострокового розвитку (*Bristow, 2010; Martin & Sunley, 2015*). У цьому контексті резильєнтність охоплює кілька ключових характеристик: здатність чинити опір шокам (*resistance*), адаптуватися до змін (*adaptability*), швидко відновлюватися (*recovery*) та трансформуватися відповідно до нових умов (*transformability*) (*Boschma, 2015; Bristow, 2010*).

Резильєнтність доцільно розглядати як важливу складову адаптивної спроможності економічного потенціалу, який трактується не лише як сукупність ресурсів, а як динамічна система, здатна пристосовуватися до змін у зовнішньому середовищі (зокрема економічних криз, війн чи кліматичних загроз), мобілізувати внутрішні резерви в умовах обмежень та використовувати нові можливості, пов'язані з інноваціями, новими ринками або трансформацією господарської структури (*Bristow, 2010; Ільїна, 2024*). У такому розумінні резильєнтність виступає якісною характеристикою економічного потенціалу, що визначає його ефективність у кризових та стресових умовах.

У регіональних дослідженнях особливу увагу приділяють тому, як окремі складові економічного потенціалу – трудовий, інвестиційний, інноваційний тощо – впливають на здатність регіону протистояти рецесійним процесам, відновлювати економічне зростання та зберігати конкурентоспроможність.

Частина наукових праць пропонує індекси резильєнтності, у структурі яких економічний потенціал виступає одним із базових блоків і включає диверсифікацію економіки, якість ринку праці, рівень розвитку інноваційної інфраструктури та інвестиційну привабливість (*Сорокіна & Лебедева, 2024*). Водночас структурна різноманітність економіки та високий рівень внутрішньої зв'язності локальних господарських систем посилюють їхню резильєнтність, знижуючи вразливість економічного потенціалу до зовнішніх потрясінь (*Boschma, 2015*).

Отже, концепт резильєнтності безпосередньо застосовується до аналізу й інтерпретації економічного потенціалу регіону. Він відображає не лише кількісні параметри та структурні особливості потенціалу, а й його здатність ефективно функціонувати в несприятливих умовах, адаптуватися до змін і трансформуватися задля забезпечення довгострокової стабільності та розвитку (*Pike et al., 2010*).

Таким чином, поняття сталості (*sustainability*) акцентує увагу на довготривалому балансі розвитку та розкриває життєздатність економічного потенціалу у стратегічній перспективі, яка залежить не лише від ресурсної бази, а й від екологічної відповідальності, соціальної інклюзивності та адаптивного управління. Воно передбачає економічну, соціальну та екологічну збалансованість, що забезпечує можливість задоволення потреб майбутніх поколінь. В умовах війни ця мета залишається актуальною, хоча її реалізація суттєво ускладнюється поточними втратами та необхідністю оперативного реагування на кризові виклики.

Натомість резильєнтність (*resilience*) акцентує увагу на здатності системи адаптуватися до кризових ситуацій, швидко реагувати на стресові впливи та відновлювати функціонування. Саме цей аспект сьогодні набуває особливої ваги. У цьому розумінні стійкість є не лише характеристикою витривалості, а складною властивістю регіональної економіки, яка інтегрує здатність протистояти ризикам, адаптуватися до нових умов і трансформуватися в середовищі невизначеності (*Simmie & Martin, 2010*).

Умови війни вимагають від економічної системи високого рівня гнучкості, здатності до швидкої перебудови виробничих процесів, переорієнтації торговельних потоків, залучення нових партнерів та впровадження інноваційних рішень (Резнікова, 2022). Водночас важливо підкреслити, що резильєнтність як форма стійкості ґрунтується не лише на наявності матеріальних ресурсів, а й на соціальному капіталі, який охоплює рівень довіри між учасниками економічних процесів, спроможність місцевих громад до самоорганізації та ефективність управлінських механізмів у кризових умовах.

Отже, йдеться про комплексне розуміння економічної стійкості, яке охоплює не тільки макроекономічні параметри, а й інституційну спроможність, суспільну готовність до адаптації та потенціал до інноваційного розвитку. У сучасному науковому дискурсі стійкість дедалі частіше розглядається як ключовий концепт регіональної політики, орієнтованої на забезпечення сталого розвитку. Поєднання підходів *sustainability* і *resilience* формує концепцію *adaptable sustainability*, у межах якої регіональна економіка не лише орієнтується на довгострокове зростання, а й здатна зберігати цю траєкторію розвитку в умовах кризових та турбулентних процесів (Pisano, 2012).

До ключових чинників стійкості економічного потенціалу належать диверсифікація економічної структури, наявність альтернативної інфраструктури, фіскальна гнучкість, рівень розвитку людського капіталу, інноваційний потенціал, ефективність координації між рівнями влади та просторовий доступ до ринків. Водночас основними факторами ерозії стійкості виступають моноспеціалізація господарства, залежність від одного логістичного коридору, інституційна слабкість, демографічне скорочення, високий рівень зношеності активів, екологічна деградація та безпекові загрози.

Для *place-based* політики особливе значення має просторово асиметричний характер шоків. Одна й та сама національна криза по-різному впливає на агломерації, прикордонні, периферійні, прифронтові та сільські території, що зумовлює необхідність територіально диференційованих підходів до оцінки та зміцнення стійкості економічного потенціалу (OECD, 2020b).

Для сучасної України спектр релевантних шоків значно ширший за традиційні економічні коливання. До них належать руйнування та пошкодження інфраструктури, втрата людського капіталу, трансформація просторової й галузевої структури економіки, зниження експортного потенціалу, демографічний спад, кліматичні ризики та необхідність швидкого інституційного навчання. У Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 роки зафіксовано суттєві просторові й структурні зміни в економіці, скорочення людського капіталу та втрату частини експортного потенціалу регіонів. Водночас документ RDNA5 демонструє масштаб зростання збитків, втрат і потреб у відновленні продуктивного, інфраструктурного та соціального секторів (*OECD, 2020b; World Bank et al., 2026; Постанова КМУ № 695, 2026*).

У сучасних умовах повномасштабної війни саме резильєнтність виходить на передній план як критично важлива характеристика економічного потенціалу. Вона проявляється у здатності регіонів оперативно реагувати на руйнування інфраструктури, переміщення населення, порушення виробничих ланцюгів та інші надзвичайні виклики. Відмінності у рівнях адаптивності та відновлюваності між регіонами України свідчать про необхідність комплексного аналізу стійкості економічного потенціалу та його просторової диференціації.

1.3.4. Особливості реалізації економічного потенціалу території.

Узагальнення теоретико-методологічних підходів до дослідження економічного потенціалу регіону дозволяє перейти до формування авторської структурно-функціональної моделі, яка інтегрує розглянуті концепції та відображає багаторівневу природу цієї категорії, взаємодію її ключових складових та умови їх реалізації у конкретному просторово-часовому контексті (рис. 1.3).

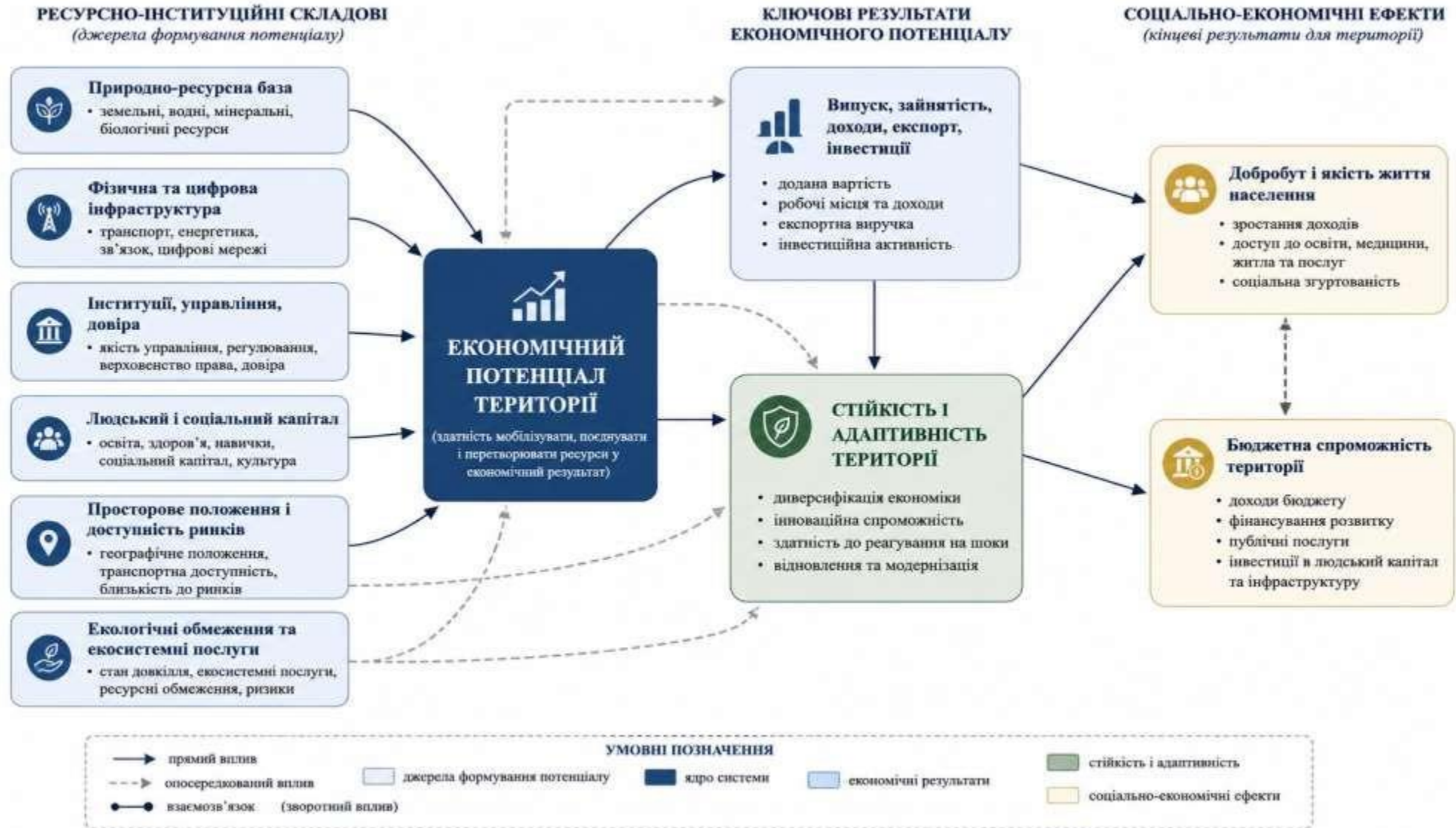

Рис. 1.3. Структурно-функціональна модель економічного потенціалу території та його соціально-економічної реалізації (розроблено автором)

Запропонована структурно-функціональна модель відображає системну логіку формування, реалізації та трансформації економічного потенціалу території у соціально-економічні результати та кінцеві суспільні ефекти. У моделі економічний потенціал розглядається як центральна суспільно-географічна категорія, що формується під впливом ресурсно-інституційних складових і визначає здатність території мобілізувати, поєднувати та трансформувати наявні ресурси у соціально-економічний результат.

У центральній частині моделі розміщено економічний потенціал території як ядро системи. Його зміст інтерпретується не як сукупність ізольованих ресурсів, а як інтегрована система можливостей, що формується внаслідок взаємодії природних, людських, інституційних, інфраструктурних, просторових та екологічних чинників. Саме така взаємодія визначає рівень економічної спроможності території, її адаптивність та можливості довгострокового розвитку.

Перший структурний блок моделі представлений ресурсно-інституційними складовими, які виступають джерелами формування потенціалу. До них належать природно-ресурсна база, фізична та цифрова інфраструктура, інституції, управління і довіра, людський і соціальний капітал, просторове положення та доступність ринків, а також екологічні обмеження й екосистемні послуги. Сукупність цих компонентів відображає багатовимірність економічного потенціалу та підкреслює, що його формування залежить не лише від ресурсної забезпеченості, а й від якості інституційного середовища, просторових переваг, соціального капіталу та екологічної стійкості території.

Особливого значення у моделі набуває інституційний вимір, представлений блоком «Інституції, управління, довіра». Він демонструє, що ефективність реалізації економічного потенціалу значною мірою залежить від якості врядування, здатності до координації ресурсів, прозорості управлінських процесів та рівня взаємодії між локальними суб'єктами розвитку.

Другий блок моделі відображає ключові результати реалізації економічного потенціалу, до яких належать випуск продукції, зайнятість, доходи, експорт та інвестиції. Ці показники характеризують безпосередній

економічний ефект трансформації потенціалу у продуктивну діяльність. Водночас вони відображають ступінь реалізації внутрішніх можливостей території та її включення у ширші господарські процеси.

Окремий функціональний блок становить стійкість і адаптивність території, що відображає динамічний характер економічного потенціалу. У моделі стійкість розглядається як здатність території до диверсифікації економіки, інноваційної спроможності, реагування на кризи, структурні зміни та зовнішні шоки. Адаптивність і потенціал відновлення виступають критично важливими характеристиками сучасного територіального розвитку, особливо в умовах високої економічної, демографічної та безпекової невизначеності.

Третій блок моделі представлений соціально-економічними ефектами, які відображають кінцеві результати реалізації потенціалу для території. До них належать добробут і якість життя населення, а також бюджетна спроможність території. Саме ці компоненти демонструють, що економічний потенціал не є самоціллю, а виступає інструментом підвищення рівня життя населення, розширення доступу до послуг, посилення фінансової автономії громад та створення умов для подальшого розвитку.

Особливу аналітичну цінність моделі становить відображення прямих та опосередкованих зв'язків між складовими системи. Суцільні стрілки демонструють прямий причинно-наслідковий вплив ресурсно-інституційних компонентів на економічний потенціал, а далі – на економічні результати та соціально-економічні ефекти. Пунктирні стрілки відображають опосередковані взаємозв'язки, які підкреслюють системний і нелінійний характер територіального розвитку. Концептуально модель також передбачає наявність зворотних зв'язків між результатами та базовими складовими, які забезпечують накопичення потенціалу та корекцію стратегій розвитку, однак їх детальне відображення винесено за межі даної схеми задля збереження її наочності.

У суспільно-географічному вимірі модель підтверджує, що економічний потенціал формується як результат взаємодії просторових, ресурсних, інституційних і соціально-економічних чинників, а його реалізація забезпечує

перехід від ресурсної бази до територіального розвитку, добробуту населення та зміцнення локальної життєздатності.

Таким чином, запропонована структурно-функціональна модель дозволяє розглядати економічний потенціал території як багаторівневу інтегровану систему, у межах якої ресурси, інституції, просторові характеристики, адаптивність і результати формують цілісну логіку соціально-економічного розвитку. Це підкреслює, що ефективність реалізації економічного потенціалу визначається не лише наявністю ресурсів, а здатністю території трансформувати їх у стійкі економічні результати, бюджетну спроможність, підвищення якості життя населення та довгострокову життєздатність.

1.4. Економічний потенціал як об'єкт суспільно-географічного дослідження

Проблематика дослідження потенціалу території та його окремих складових, зокрема економічної, посідає важливе місце у сучасній суспільно-географічній, регіонально-економічній та міждисциплінарній науковій думці. Вивчення потенціалу територій охоплює широке коло питань – від оцінки ресурсної забезпеченості та структури господарства до аналізу територіальних диспропорцій, інституційної спроможності, просторової організації та довгострокових перспектив розвитку (*Підгрушній та ін., 2012; Підгрушній та ін., 2011; Ухаль, 2013; Хобта та ін., 2021*).

У наукових дослідженнях значну увагу приділено чинникам, тенденціям та перспективам регіонального розвитку, оцінці просторової диференціації соціально-економічних процесів, а також виявленню нерівномірності територіального розвитку та поляризації економічної активності. Особливого значення набувають дослідження, присвячені суспільно-просторовим диспропорціям, регіональній асиметрії, концентрації економічних функцій та формуванню територіальних центрів зростання (*Королюк, 2016; Мезенцев та ін., 2014; Хижнякова, 2019*). Паралельно розвиваються підходи до аналізу соціально-економічного розвитку територій у контексті децентралізації,

місцевого самоврядування, інституційних трансформацій, європейської інтеграції та просторової політики розвитку (*Бондарук, 2021; Дацій та ін., 2022; Зварич, 2017; Кіш, 2022*).

У сучасних умовах повномасштабної війни та високої соціально-економічної нестабільності значно зростає науковий інтерес до дослідження стійкості економіки, адаптивності територіальних систем, резильєнтності регіонального розвитку та здатності територій зберігати або відновлювати ключові функції в умовах системних шоків (*Ільїна, 2024; Сорокіна & Лебедева, 2024*). У такому контексті економічний потенціал дедалі частіше розглядається не лише як характеристика наявних ресурсів, а як показник життєздатності території, її спроможності до трансформації, відновлення та довгострокового функціонування в умовах невизначеності.

У суспільній географії потенціал території традиційно виступає одним із базових об'єктів дослідження, постає динамічною багатокомпонентною категорією та розглядається як складна територіальна система, що формується у взаємодії природних умов, населення, господарства, інституцій та просторової організації. У цій системі економічний потенціал посідає центральне місце як ключова функціональна підсистема інтегрального потенціалу території, через яку ресурсна база трансформується у конкретні соціально-економічні результати, а територія постає як цілісна соціогеосистема, у межах якої різні компоненти потенціалу взаємодіють між собою та формують неоднакові траєкторії розвитку (*Гусєва та ін., 2023; Підгрушній та ін., 2012*).

Суспільно-географічний аналіз економічного потенціалу передбачає дослідження не лише його кількісних параметрів, а й просторової диференціації, територіальних диспропорцій, структурних відмінностей, рівня інтегрованості в економічні мережі, доступності ринків, ролі центрів зростання та взаємодії «центр–периферія». Саме це дозволяє розглядати економічний потенціал як один із ключових індикаторів територіального розвитку, просторової нерівності та соціально-економічної стійкості регіонів.

Таким чином, економічний потенціал території є важливим об'єктом суспільно-географічного дослідження, що поєднує ресурсний, системний,

просторовий та інституційний виміри. Його вивчення дозволяє комплексно оцінювати можливості розвитку територій, виявляти регіональні диспропорції, аналізувати просторові закономірності економічної активності та формувати науково обґрунтовані підходи до регіональної політики й управління територіальним розвитком.

1.4.1. Економічний потенціал як основа регіонального розвитку.

Категорія регіонального розвитку традиційно розглядається як складний, багаторівневий і багатоаспектний процес якісних змін у просторовій організації господарства, соціальній структурі населення, функціонуванні економіки та територіальному устрої регіонів. У суспільно-географічному розумінні регіональний розвиток охоплює не лише зростання окремих економічних показників, а трансформацію територіальних систем, зміну характеру взаємодії між населенням, господарством, інституціями та простором (*Мезенцев та ін., 2014*). Економічний потенціал території визначає межі реалістичних траєкторій її розвитку, оскільки саме структура ресурсів, виробничих потужностей, людського капіталу, інституційної спроможності та просторового положення формує можливості для індустріальної модернізації, агропереробки, логістики, розвитку креативних індустрій, цифрових послуг, туризму чи транскордонної кооперації.

У сучасній науковій літературі регіональний розвиток здебільшого трактується як комплексна соціально-економічна категорія, що включає економічні, соціальні, інституційні, екологічні та технологічні аспекти функціонування територій. Його сутність полягає у переході територіальної системи від одного якісного стану до іншого – більш ефективного, збалансованого та конкурентоспроможного (*Дацій та ін., 2022; Кіш, 2022*). У цьому контексті розвиток є не лише результатом економічного зростання, а й процесом структурної модернізації, підвищення якості життя населення, розширення можливостей територій та зміцнення їх функціональної спроможності.

Економічний потенціал у цьому процесі виступає важливою передумовою регіонального розвитку. Саме він визначає можливості території до виробництва товарів і послуг, формування зайнятості, створення доданої вартості, залучення інвестицій, розвитку підприємництва, інноваційної активності та забезпечення фінансової спроможності. Від рівня розвитку економічного потенціалу залежить здатність регіону підтримувати конкурентоспроможність, ефективно використовувати внутрішні ресурси та інтегруватися у національні й міжнародні економічні системи (*Корольок, 2016; Ухаль, 2013*).

У сучасній українській регіональній політиці категорія економічного потенціалу фактично набуває нормативного значення. Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021-2027 роки пов'язує розвиток територій із принципами згуртованості, конкурентоспроможності регіонів і багаторівневого врядування, акцентуючи увагу на інтегрованому розвитку територій, підтримці регіональних полюсів зростання, економічній реструктуризації, відновленні постраждалих територій та забезпеченні доступу населення до базових послуг (*Постанова КМУ № 695, 2026*).

У суспільно-географічному аспекті економічний потенціал є не лише економічною характеристикою території, а важливим індикатором рівня її розвитку, просторової інтегрованості та функціональної стійкості. Території з високим рівнем диверсифікації господарства, розвиненим людським капіталом, сприятливим економіко-географічним положенням, ефективною інфраструктурою та якісними інституціями, як правило, демонструють вищу адаптивність до зовнішніх змін і мають ширші можливості для довгострокового розвитку (*Підгрушній та ін., 2012*).

У сучасних умовах економічний потенціал дедалі частіше розглядається також як основа адаптивної спроможності території до структурних трансформацій, кризових явищ і зовнішніх шоків. Здатність регіону мобілізувати внутрішні ресурси, диверсифікувати господарську діяльність, підтримувати функціонування ринку праці та відновлювати соціально-

економічні зв'язки формує його потенціал відновлення, що є важливою характеристикою сучасного регіонального розвитку в умовах нестабільності, структурних змін і післякризового відновлення (*Martin, 2012; Pike et al., 2010*).

Водночас регіональний розвиток є нерівномірним процесом. Просторові відмінності в ресурсному забезпеченні, демографічному потенціалі, інституційній спроможності, транспортній доступності, структурі господарства та інноваційній активності формують асиметричні траєкторії розвитку територій. Унаслідок цього виникають явища територіальної поляризації, концентрації економічної активності у центрах зростання, посилення відмінностей між ядром і периферією, а також регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку (*Мезенцев та ін., 2014; Хижнякова, 2019*). Саме економічний потенціал часто визначає здатність території долати структурні обмеження або, навпаки, посилює її вразливість до периферизації.

У сучасних умовах України зміст категорії регіонального розвитку істотно трансформується під впливом війни, демографічних втрат, руйнування інфраструктури, вимушеної міграції, логістичних порушень та зміни економічної спеціалізації окремих територій. За таких умов оцінювання розвитку не може обмежуватися лише традиційними показниками економічного зростання, зокрема обсягами виробництва чи темпами приросту валового регіонального продукту (ВРП). На перший план виходять показники збереження функціональної спроможності територій, здатності забезпечувати базові потреби населення, підтримувати економічну активність, адаптуватися до шоків і відновлювати ключові соціально-економічні функції (*Льїна, 2024; Сорокіна & Лебедева, 2024*).

У цьому контексті економічний потенціал доцільно розглядати не лише як чинник економічного зростання, а як основу життєздатності регіональних систем. Його ефективна реалізація визначає можливості територій зберігати виробничу активність, підтримувати зайнятість населення, формувати фінансові ресурси, забезпечувати відновлення після кризових впливів та створювати передумови для подальшої структурної модернізації.

Крім того, економічний потенціал безпосередньо пов'язаний із реалізацією регіональної політики, стратегічного планування та просторового розвитку. Його оцінювання дозволяє визначати сильні й слабкі сторони територій, виявляти резерви зростання, оцінювати рівень територіальної нерівності та формувати обґрунтовані управлінські рішення щодо розвитку громад, регіонів і функціональних територій (Бондарук, 2021; Дацій та ін., 2022).

Таким чином, економічний потенціал є ключовою суспільно-географічною основою регіонального розвитку. У цьому вимірі він відображає не лише економічну спроможність території, а її здатність до адаптації, просторової інтеграції, структурної трансформації, відновлення та довгострокової життєздатності в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

1.4.2. Економічний потенціал як детермінанта просторової справедливості та соціально-економічної нерівності територій. Соціально-економічна нерівність належить до найбільш складних і актуальних проблем сучасного суспільного розвитку, оскільки відображає відмінності у доступі населення та територій до матеріальних, соціальних, інституційних і просторових ресурсів. У широкому розумінні вона охоплює нерівномірність розподілу доходів, зайнятості, освітніх можливостей, медичного забезпечення, інфраструктурних благ, соціальних послуг і можливостей розвитку між різними соціальними групами та територіальними одиницями (Адамик, 2019; Коваль, 2016). У сучасному науковому дискурсі нерівність розглядається як багатовимірне явище, що формується під впливом економічних, структурних, політичних, інституційних і просторових чинників. Частина дослідників трактує її передусім як нерівність у доходах, власності та соціальних можливостях, що посилюється за відсутності ефективних механізмів перерозподілу (Piketty, 2013). Інші підходи пов'язують її з концентрацією ресурсів, урбанізаційними процесами, територіальною сегрегацією та асиметричним розподілом економічних можливостей між просторами (Harvey,

2010). У межах концепції людських можливостей нерівність також розглядається як різниця у доступі до базових свобод, освіти, охорони здоров'я та соціальної участі (Sen, 1999).

У суспільно-географічному вимірі соціально-економічна нерівність має чітко виражений просторовий характер. Вона проявляється через територіальні відмінності у рівнях економічного розвитку, доходах населення, якості життя, доступності інфраструктури, концентрації виробничих функцій, рівні зайнятості та соціального забезпечення. Такі диспропорції формуються внаслідок нерівномірного розподілу ресурсів, відмінностей у географічному положенні, історичних траєкторій розвитку, інституційної спроможності та рівня інтегрованості територій у національні й глобальні економічні процеси (Мезенцев та ін., 2014; Перегуда, 2017).

Однією з ключових детермінант таких диспропорцій виступає диференціація економічного потенціалу територій. Території, що мають вигідне економіко-географічне положення, диверсифіковану структуру господарства, високий рівень людського капіталу, потужну інфраструктурну базу, інноваційне середовище та інвестиційну привабливість, як правило, демонструють вищу економічну динаміку, продуктивність, бюджетну спроможність і якість соціального середовища. Натомість простори з моногалузевою структурою господарства, демографічним скороченням, слабкою інституційною спроможністю або обмеженим доступом до ринків частіше стикаються з периферизацією, депресивністю та соціально-економічною вразливістю (Королюк, 2016; Ухаль, 2013). У цьому контексті економічний потенціал виступає не лише індикатором розвитку, а й чинником формування просторової нерівності.

Водночас нерівність визначається не лише концентрацією ресурсів, а й рівнем реалізації потенціалу. Навіть за наявності значної ресурсної бази території можуть демонструвати низький рівень соціально-економічного розвитку через інституційну слабкість, недостатню управлінську спроможність, низьку інвестиційну активність, обмежене підприємницьке середовище або

слабку інтеграцію у транспортно-економічні мережі (*Rodríguez-Pose, 2018; Storper, 2011*). Отже, ефективність реалізації економічного потенціалу стає важливим фактором територіальної диференціації.

У суспільно-географічних дослідженнях такі процеси часто аналізуються через призму моделей центр–периферія, територіальної поляризації та концентрації активності у вузлах розвитку. Території з високим рівнем концентрації капіталу, виробничих, фінансових, інноваційних і управлінських функцій формують ядра економічного розвитку, які акумулюють ресурси, інвестиції та людський капітал. Водночас периферійні простори нерідко втрачають економічну активність, населення та доступ до сучасних можливостей розвитку, що посилює структурні диспропорції (*Barca et al., 2012; Мезенцев та ін., 2014*).

У цьому контексті економічний потенціал регіону доцільно розглядати як одну з ключових детермінант просторової справедливості (*Маляренко, 2025b; Сегіда & Маляренко, 2025*). У сучасному науковому дискурсі просторова справедливість трактується як принцип рівного доступу населення й територій до економічних, соціальних, інституційних і просторових можливостей незалежно від місця проживання (*Harvey, 1973; Soja, 2009; Небрат, 2020*). У межах дослідження економічного потенціалу її доцільно аналізувати через три взаємопов'язані виміри: доступ, рівність спроможностей та перерозподіл. Перший вимір охоплює просторову доступність базових послуг, ресурсів, ринків праці та інфраструктури. Другий стосується якості інституцій, сервісів, робочих місць, цифрового покриття та можливостей розвитку. Третій передбачає механізми територіального вирівнювання через трансфери, інвестиційні пріоритети та підтримку територій, де ринкові механізми не забезпечують подолання структурних дефіцитів (*OECD, 2020a*).

З позицій суспільної географії просторова справедливість також має дистрибутивний, процедурний і рекогнітивний виміри. Дистрибутивний вимір стосується територіального розподілу ресурсів, доходів, інфраструктури, виробничих потужностей і суспільних благ. Процедурний – охоплює участь

громад у прийнятті рішень, фінансову автономію, інституційну спроможність і доступ до механізмів управління розвитком. Рекогнітивний вимір пов'язаний із визнанням інтересів різних територіальних спільнот, інклюзивністю розвитку та забезпеченням рівного доступу до можливостей незалежно від географічного положення (*Soja, 2009; Гукалова та ін., 2024*).

Однією з найбільш виражених форм просторової нерівності залишається сільсько-міський розрив. Метрополійні та великі міські території, як правило, характеризуються вищою концентрацією інвестицій, зайнятості, інноваційної активності, інфраструктури та сервісів, тоді як сільські, периферійні та слабо інтегровані території часто стикаються з депопуляцією, нижчим рівнем економічної мобільності та структурними обмеженнями розвитку (*Rodríguez-Pose, 2018; Tafenau & Paas, 2011*).

У сучасних умовах важливим виміром просторової справедливості стає цифрова доступність територій. Нерівномірний доступ до цифрової інфраструктури, інформаційно-комунікаційних технологій, швидкісного інтернету та цифрових компетентностей формує нові бар'єри соціально-економічного розвитку. Для периферійних, сільських та недостатньо інтегрованих територій цифровий розрив (*digital divide*) може суттєво обмежувати доступ до ринку праці, освітніх ресурсів, інноваційної діяльності та інвестицій, що безпосередньо впливає на реалізацію їхнього економічного потенціалу (*OECD, 2020a*).

Дедалі більшої ваги набуває також екологічна справедливість (*environmental justice*), яка передбачає рівномірний доступ населення й територій до екологічних благ, безпечного середовища проживання та справедливий розподіл екологічних ризиків. Для просторів із високим рівнем техногенного навантаження, деградацією довкілля або ресурсним виснаженням екологічні диспропорції можуть безпосередньо впливати на якість життя, інвестиційну привабливість і довгострокову реалізацію економічного потенціалу (*Harvey, 2010*).

Для України ця проблематика набуває особливої актуальності в умовах регіональної диференціації розвитку, децентралізації, демографічних трансформацій і повномасштабної війни. Руйнування виробничої бази, інфраструктурні втрати, зміщення центрів господарської активності, внутрішнє переміщення населення, порушення логістичних зв'язків та нерівномірність доступу до інвестицій суттєво трансформували просторову структуру економічного потенціалу країни (Льїна, 2024; Манаєнко & Голюк, 2024; Сорокіна & Лебедева, 2024). Водночас доступ до житла, роботи, базових послуг, освіти, медицини та мобільності стає важливим чинником територіальної справедливості, відновлення людського капіталу та стабілізації постраждалих територій. Ефективне використання економічного потенціалу здатне зменшувати просторову нерівність через створення робочих місць, розвиток підприємництва, зростання доходів населення, підвищення бюджетної спроможності, покращення інфраструктури та розширення доступу до соціальних послуг. У цьому контексті простежується причинно-наслідковий зв'язок (рис. 1.4) між економічним потенціалом, розвитком господарства, зайнятістю, доходами, якістю життя, що призводить до посилення просторової справедливості (Лібанова & Хвесик, 2014; Черенько, 2013).

Досягнення більш збалансованого розвитку потребує активної регіональної політики, орієнтованої на територіальне вирівнювання можливостей, а не лише результатів. До ключових інструментів належать інвестиції у депресивні території, розвиток інфраструктури, підтримка малого і середнього бізнесу, зміцнення локальної управлінської спроможності, стимулювання інноваційної активності та реалізація підходів розвитку, орієнтованих на особливості місця (*place-based development*) (Barca et al., 2012; Небрат, 2020).

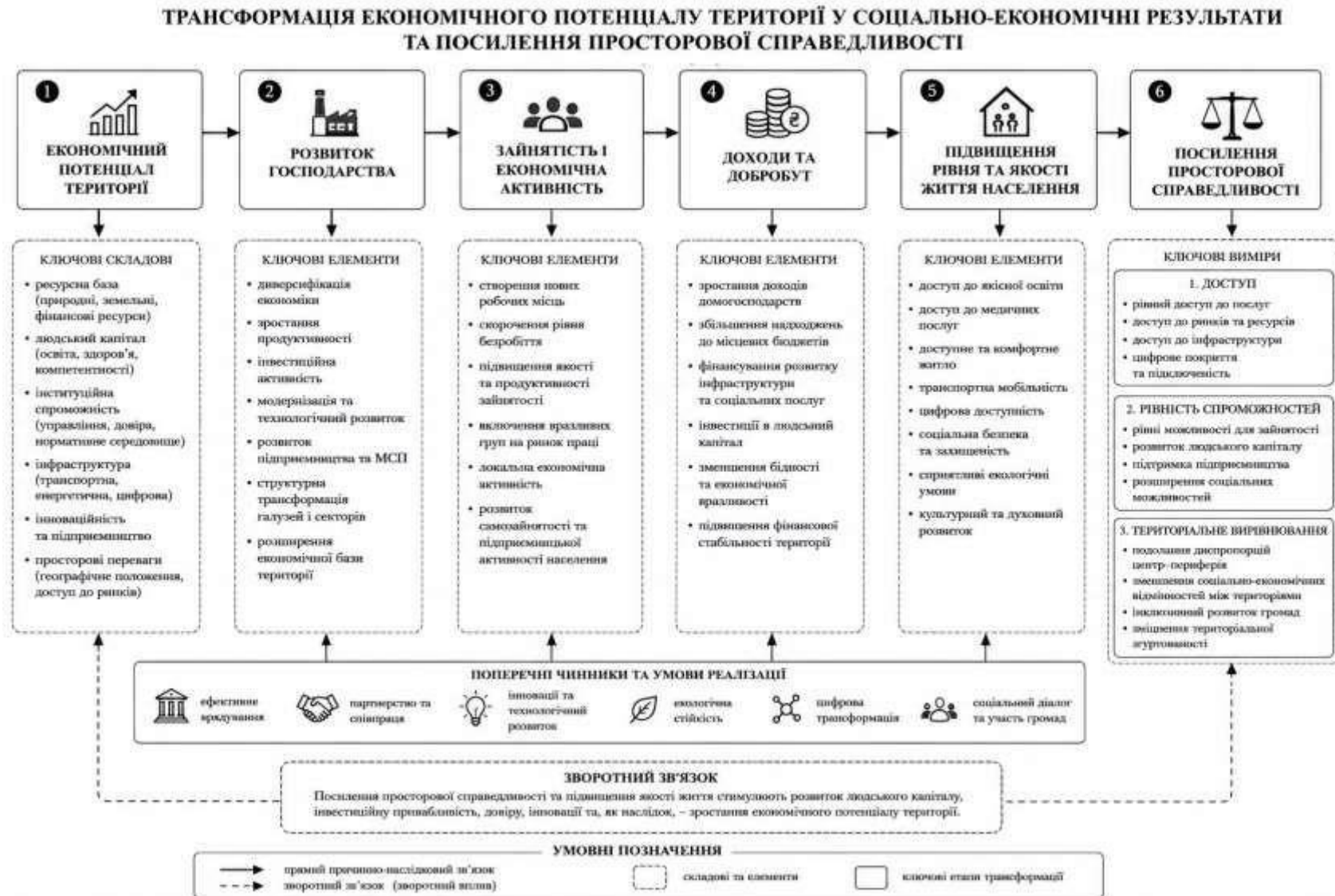

Рис. 1.4. Структурно-логічна схема використання економічного потенціалу для посилення просторової справедливості (розроблено автором)

Таким чином, економічний потенціал є не лише економічною категорією, а важливою детермінантою просторової справедливості та соціально-економічної нерівності територій. У суспільно-географічному вимірі його нерівномірний розподіл або недостатня реалізація можуть виступати джерелом територіальних диспропорцій, тоді як ефективне використання створює передумови для більш інклюзивного, збалансованого та територіально справедливого розвитку (*Маляренко, 2025b; Сегіда & Маляренко, 2025*).

1.4.3. Партисипативне врядування як чинник просторової справедливості та реалізації економічного потенціалу територій. У сучасних дослідженнях територіального розвитку партисипативне врядування розглядається як важливий інституційно-суспільний механізм, що сприяє підвищенню ефективності управління територіями, посиленню локальної спроможності громад і більш справедливому розподілу ресурсів. У суспільно-географічному вимірі партисипація має значення не лише як форма демократичної участі, а як інструмент просторового врядування, що впливає на реалізацію економічного потенціалу території, рівень територіальної згуртованості та просторової справедливості (*Lefebvre, 1968; Purcell, 2002; Нікітенко, 2022*).

Партисипативне врядування передбачає системну взаємодію між органами місцевого самоврядування, громадянами, громадськими організаціями, бізнесом та іншими стейкхолдерами у процесі прийняття рішень щодо розвитку територій. На відміну від традиційних ієрархічних моделей управління, цей підхід базується на принципах відкритості, підзвітності, спільного вироблення рішень і залучення локального знання до формування політики розвитку (*Purcell, 2002; Rose et al., 2025*). У контексті територіального розвитку це має особливе значення, оскільки місцеві громади володіють специфічною інформацією про потреби території, просторові дисбаланси, інфраструктурні дефіцити та локальні пріоритети розвитку.

У межах дослідження економічного потенціалу території партисипацію доцільно розглядати як важливий механізм інституційної реалізації ресурсів і можливостей. Наявність природних, фінансових, людських чи інфраструктурних ресурсів не гарантує автоматичної трансформації потенціалу у соціально-економічний результат. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від якості управління, рівня довіри між громадою і владою, прозорості рішень, координації дій та здатності території враховувати локальні інтереси у стратегічному плануванні (*Storper, 2011; Rodríguez-Pose, 2018*). Таким чином, партисипативне врядування виступає важливою інституційною складовою реалізації економічного потенціалу.

Одним із ключових напрямів впливу партисипації є забезпечення більш справедливої алокації ресурсів. Через механізми громадської участі територіальні громади можуть впливати на бюджетні рішення, інфраструктурні пріоритети, просторове планування, розвиток соціальних послуг, благоустрій та підтримку локального підприємництва, що сприяє підвищенню легітимності управлінських рішень і формуванню суспільної підтримки стратегічних напрямів розвитку. Це особливо актуально для територій з нерівномірним доступом до інвестицій, транспортної інфраструктури, медичних чи освітніх послуг – зокрема для громад, які зазнали значних втрат внаслідок війни.

У такому контексті партисипативне врядування виступає не лише процедурою участі, а механізмом просторової справедливості та територіального вирівнювання можливостей: воно знижує ризики концентрації ресурсів виключно в адміністративних центрах, враховує потреби периферійних територій, соціально вразливих груп, малих громад і локальних акторів, які в централізованих моделях управління часто залишаються недостатньо представленими, та сприяє більш інклюзивному й сталому розвитку (*Dadashpoor & Dehghan, 2025; Dufaux et al., 2011*).

Суттєвий внесок у розуміння рівнів громадянської участі зробила Шеррі Арнштейн, запропонувавши модель «драбини громадянської участі», відповідно до якої рівень партисипації може варіювати від формальних форм

інформування та консультацій до партнерства, делегування повноважень і громадського контролю, тобто від псевдоучасті до реальних механізмів громадянської влади (*Arnstein, 1969*). Для територіального розвитку ця модель має важливе аналітичне значення, оскільки дозволяє оцінювати не формальну наявність механізмів участі, а реальний рівень впливу громад на розподіл ресурсів і прийняття стратегічних рішень – саме вищі рівні участі забезпечують реальний вплив громадян на процеси розвитку територій та створюють передумови для ефективної реалізації економічного потенціалу громад.

Однією з актуальних проблем сучасного врядування залишається явище псевдоучасті (*tokenism*), коли інструменти партисипації виконують переважно символічну функцію, не забезпечуючи реального впливу громадян на територіальний розвиток (*Arnstein, 1969; Varwell, 2022*). У таких умовах участь може перетворюватися на формальний елемент легітимації рішень, не змінюючи принципів алокації ресурсів і не знижуючи територіальних диспропорцій. Саме тому важливим є не лише розширення кількості інструментів участі, а підвищення їх змістовної ефективності.

Особливого значення партисипативне врядування набуває в умовах децентралізації: передача фінансових ресурсів, управлінських повноважень і відповідальності на місцевий рівень суттєво посилила роль територіальних громад у прийнятті рішень щодо розвитку, бюджетування, просторового планування, інфраструктури та соціальних послуг (*Dick-Sagoe, 2020; Кохалик, 2024*). Ефективність розвитку громад дедалі більше залежить від активності мешканців та рівня їхньої взаємодії з органами місцевого самоврядування, а партисипація виступає не лише демократичним механізмом залучення населення до управління, але й важливим чинником реалізації економічного потенціалу – вона сприяє ефективнішому використанню місцевих ресурсів, залученню зовнішнього фінансування, розвитку соціального капіталу та підвищенню спроможності громад до саморозвитку (*Нікітенко, 2022; Маляренко & Сегіда, 2025b*). Водночас децентралізація не є автоматичною гарантією демократизації або ефективного розвитку: за слабого

громадянського суспільства, низької прозорості або домінування локальних еліт вона може поглиблювати нерівність, просторову фрагментацію та дисбаланси між громадами (*Carter & Post, 2019; Schneider & Cottineau, 2019*).

Для України ця проблематика має особливу актуальність у контексті реформи децентралізації, війни та повоєнного відновлення. Територіальні громади дедалі частіше виступають не лише адміністративними одиницями, а суб'єктами локальної стійкості, розподілу ресурсів, відновлення інфраструктури, підтримки населення та координації кризових рішень. За таких умов громадська участь стає важливим чинником зміцнення соціального капіталу, підвищення локальної адаптивності та ефективного використання економічного потенціалу територій (*Maliarenko et al., 2024; Асоціація міст України, n.d.; Маляренко & Сегіда, 2025b*).

Практичними прикладами реалізації партисипативного врядування є інструменти партисипативного бюджетування, громадських слухань, місцевих ініціатив, консультацій, стратегічного планування та співтворення просторових рішень. Їх ефективність проявляється у кращому врахуванні локальних потреб, підвищенні якості управлінських рішень, зміцненні довіри до влади та зростанні відповідальності громадян за розвиток території (*Malchykova, 2021; Асоціація міст України, n.d.; Мезенцев та ін., 2020; Провотар & Огійчук, 2024*). У цьому аспекті партисипативні механізми виступають важливою інституційною передумовою інклюзивного розвитку, оскільки забезпечують більш збалансоване врахування інтересів різних соціальних груп, локальних спільнот і територій у процесах просторового планування, розподілу ресурсів та реалізації стратегічних рішень.

У ширшому суспільно-географічному вимірі простежується причинно-наслідковий зв'язок: економічний потенціал → інституційна спроможність → партисипативне врядування → справедлива алокація ресурсів → інклюзивний локальний розвиток → територіальна стійкість.

Таким чином, партисипативне врядування є не лише формою демократичної участі, а важливою інституційною детермінантою просторової

справедливості та ефективної реалізації економічного потенціалу території. У суспільно-географічному вимірі воно забезпечує узгодження локальних інтересів, підвищує якість територіального управління, сприяє більш справедливій алокації ресурсів, зниженню просторових диспропорцій і формуванню інклюзивного та стійкого розвитку.

1.4.4. Економічний потенціал території як основа сталого розвитку.

У сучасному суспільно-географічному дискурсі економічний потенціал території дедалі частіше розглядається не лише як сукупність ресурсів, виробничих можливостей або чинників економічного зростання, а як фундаментальна основа забезпечення сталого, інклюзивного та збалансованого розвитку. У цьому контексті він набуває комплексного змісту, поєднуючи матеріальні, людські, інституційні, інноваційні та просторові компоненти, які визначають здатність території до саморозвитку, адаптації та довгострокового відтворення соціально-економічних процесів (Маляренко, 2025а).

Концепція сталого розвитку ґрунтується на ідеї узгодження економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної збалансованості. Відповідно, економічний потенціал доцільно трактувати як основу реалізації саме такого типу розвитку, оскільки він визначає можливості території забезпечувати продуктивну зайнятість, підтримувати інноваційну активність, формувати конкурентоспроможне економічне середовище, зберігати природно-ресурсну базу та підтримувати соціальну згуртованість. У цьому вимірі сталий розвиток охоплює не лише економічну ефективність і соціальну інклюзивність, а й міжпоколінну справедливість, що орієнтує використання потенціалу на збереження ресурсної бази, екологічної рівноваги та можливостей розвитку для майбутніх поколінь (Маляренко, 2025а).

У суспільно-географічному аспекті стійкість території безпосередньо пов'язана зі здатністю підтримувати відтворення економічної активності в умовах структурних трансформацій, криз і зовнішніх шоків. У розрізі сталого розвитку, на відміну від резильєнтності як такої (підрозділ 1.3.3), ключовими є категорії стійкості (*resilience*), адаптивної спроможності (*adaptive capacity*) та

потенціалу відновлення (*recovery potential*), які відображають рівень територіальної здатності протистояти економічним, екологічним, соціальним і безпековим викликам (*Martin, 2012; Pike et al., 2010*).

Водночас сталий розвиток неможливий без інституційної спроможності та ефективного локального врядування. У цьому контексті реалізація економічного потенціалу безпосередньо пов'язана зі здатністю територій до стратегічного планування, координації ресурсів, узгодження локальних інтересів та формування адаптивних управлінських рішень. Таким чином, інституційний вимір виступає важливою передумовою довгострокової життєздатності територій.

Одним із ключових аспектів такого розвитку є інклюзивність. Економічний потенціал має забезпечувати не лише економічне зростання, а й більш рівномірний розподіл можливостей між різними соціальними групами та територіальними одиницями. Інклюзивний розвиток передбачає доступ населення до праці, освіти, інфраструктури, цифрових ресурсів, фінансових інструментів і базових соціальних послуг незалежно від місця проживання або соціально-економічного статусу. У цьому сенсі ефективна реалізація потенціалу безпосередньо пов'язана з територіальною інклюзією, зниженням структурних диспропорцій і підвищенням якості життя (*OECD, 2020a; Sen, 1999*).

Особливого значення набуває просторовий вимір інклюзивного розвитку. Реалізація економічного потенціалу територій є нерівномірною в просторі та значною мірою залежить від географічного положення, транспортної доступності, концентрації інвестицій, інфраструктурного забезпечення, демографічних характеристик і рівня урбанізації, що формує стійкі диспропорції за осями центр–периферія, місто–село, метрополійні–неметрополійні території, що визначають нерівномірність економічних можливостей і якості життя населення (*Krugman, 1991; Rodríguez-Pose, 2018; Tafenu & Paas, 2011*).

Окремим виміром інклюзивності залишається також цифровий розрив (*digital divide*), розглянутий у підрозділі 1.4.2, який суттєво обмежує реалізацію

економічного потенціалу периферійних, сільських і слабо інтегрованих територій (OECD, 2020a).

Важливою складовою сталого розвитку є екологічна збалансованість. У сучасних концепціях територіального розвитку економічний потенціал не може розглядатися поза межами екологічних обмежень, раціонального природокористування та здатності підтримувати екосистемну рівновагу. Надмірна ресурсна експлуатація, деградація довкілля, виснаження земельних ресурсів або зростання екологічних ризиків можуть істотно знижувати довгострокову ефективність розвитку (Barbier & Burgess, 2017; Drupp et al., 2021).

У цьому аспекті важливого значення набуває екологічна справедливість (*environmental justice*), яка передбачає справедливий доступ населення й територій до екологічних благ та рівномірний розподіл екологічних ризиків. Просторово вразливі регіони, депресивні промислові території, периферійні громади або зони екологічного навантаження часто стикаються з подвійною нерівністю – економічною та екологічною. Це безпосередньо впливає на якість життя, інвестиційну привабливість та довгострокову життєздатність територій (Harvey, 1996).

У ширшому суспільно-географічному контексті реалізація економічного потенціалу формує територіальну стійкість як довгостроковий результат. Стійкі території здатні не лише генерувати економічний продукт, а й адаптуватися до демографічних, кліматичних, політичних та безпекових змін, що визначає їхню локальну спроможність і довгострокову конкурентоспроможність (Martin & Sunley, 2015; Pike et al., 2010).

Для України ця проблематика набуває особливого значення в умовах війни, структурної трансформації економіки та повоєнного відновлення територій. У сучасних умовах економічний потенціал визначає можливості регіонів підтримувати зайнятість, відновлювати інфраструктуру, розвивати локальний бізнес, адаптуватися до міграційних змін і формувати нові моделі просторової організації господарства (UNDP, 2024; Pleninger et al., 2024). Особливого значення набувають зелена реконструкція, енергоефективність,

децентралізована енергетика, екологічне відновлення постраждалих територій, водна безпека та модернізація інфраструктури як складові довгострокової сталості розвитку та стійкості громад.

У межах сучасної суспільної географії доцільно розглядати причинно-наслідковий ланцюг реалізації економічного потенціалу (рис. 1.5): економічний потенціал території → інституційна спроможність → територіальна інклюзивність → адаптивність території → стійкість → сталий розвиток → довгострокова конкурентоспроможність території (рис. 1.5). Таким чином, економічний потенціал території є не лише ресурсною чи виробничою основою розвитку, а комплексною суспільно-географічною категорією, що визначає здатність території забезпечувати сталий, інклюзивний, екологічно збалансований і просторово справедливий розвиток. Його ефективна реалізація формує передумови для зниження територіальних диспропорцій, посилення адаптивності громад, екологічного відновлення, підвищення локальної самодостатності, зміцнення територіальної стійкості та довгострокової соціально-економічної життєздатності територій.

Запропонований причинно-наслідковий ланцюг (рис. 1.5) є концептуальною основою для розробки інтегрованої суспільно-географічної моделі реалізації економічного потенціалу території (рис. 1.6), яка деталізує механізми та результати цього процесу через взаємодію ресурсно-структурних складових, інституційно-просторових механізмів та кінцевих соціально-економічних ефектів. У центрі моделі розміщено економічний потенціал території як базову суспільно-географічну категорію, що поєднує ресурсний, людський, інституційний, інфраструктурний, інноваційний і просторовий компоненти. Їх сукупність формує основу здатності території до розвитку, адаптації та довгострокового відтворення соціально-економічних процесів.

Перший контур моделі відображає механізми реалізації економічного потенціалу. До них належать: реалізація потенціалу через регіональний розвиток, просторова справедливість і зменшення нерівностей, партисипативне врядування та залучення громад, а також сталий та інклюзивний розвиток.

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИЙ ЛАНЦЮГ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

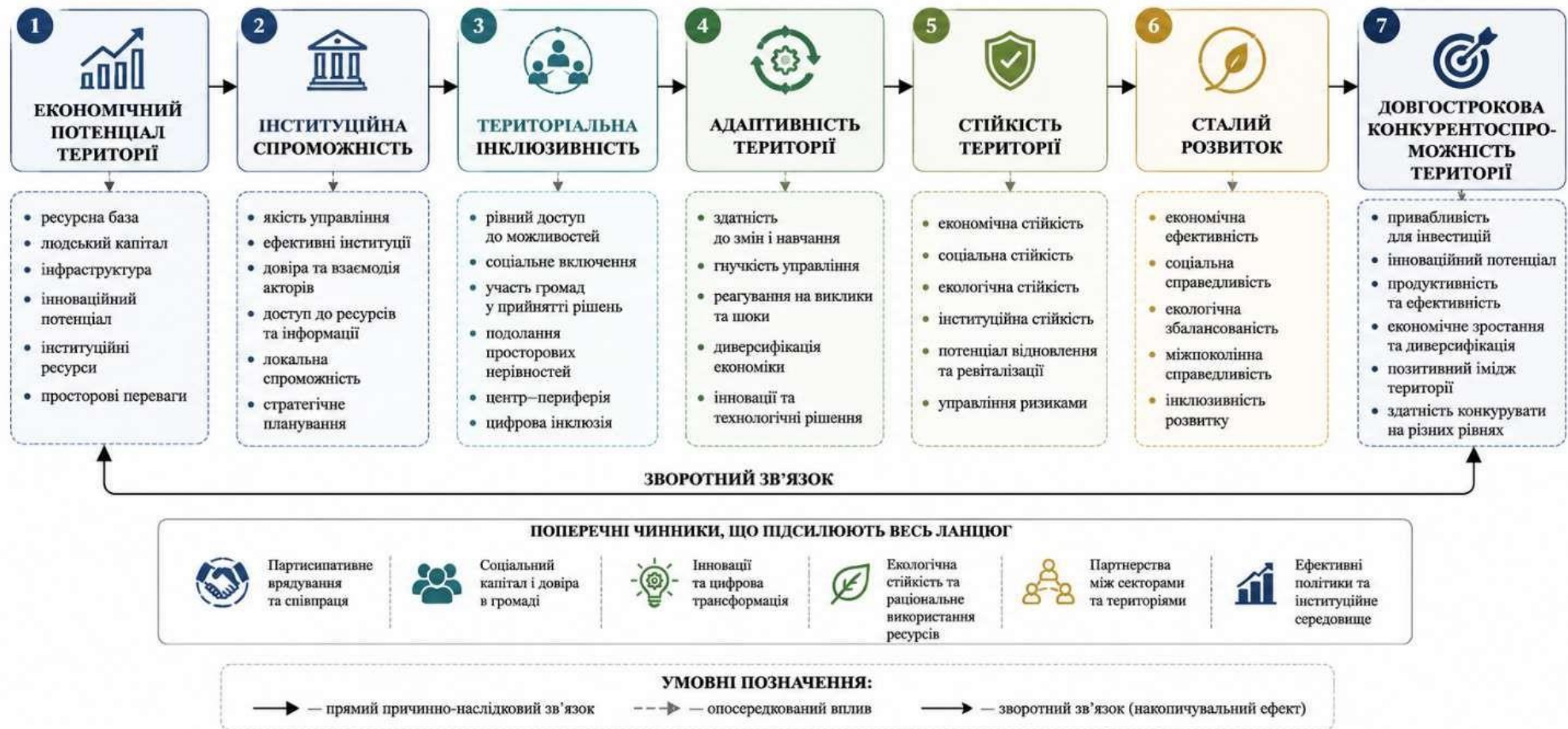

Рис. 1.5. Структурно-логічна схема реалізації економічного потенціалу території (розроблено автором)

Кожен із цих блоків виступає окремим механізмом трансформації потенціалу в реальний соціально-економічний результат.

Блок реалізації потенціалу через регіональний розвиток відображає структурну трансформацію економіки, диверсифікацію діяльності та економічної бази, підвищення конкурентоспроможності, ефективне використання ресурсів, інноваційний розвиток, адаптивну спроможність територій та потенціал відновлення і реконструкції. Це підкреслює, що економічний потенціал не є статичною характеристикою, а реалізується через динаміку господарських змін і здатність території реагувати на структурні виклики.

Блок просторової справедливості та зменшення нерівностей акцентує увагу на територіальному вирівнюванні можливостей через доступ до ресурсів, послуг, інфраструктури та соціально-економічних благ. У моделі цей компонент демонструє, що економічний потенціал впливає не лише на масштаби економічного зростання, а й на рівень територіальної збалансованості та подолання просторових диспропорцій.

Блок партисипативного врядування та залучення громад відображає інституційний вимір реалізації потенціалу. Через участь населення у прийнятті рішень, прозорість і підзвітність управління, ефективну алокацію ресурсів, розвиток соціального капіталу, локальну інституційну спроможність, стратегічне планування розвитку та міжсекторну і міжрегіональну співпрацю формується локальна спроможність територій до саморозвитку та адаптації.

Блок сталого та інклюзивного розвитку інтегрує екологічну збалансованість, інклюзивність, міжпоколінну справедливість, енергоефективність, екологічне відновлення та зелену реконструкцію. Він демонструє, що реалізація економічного потенціалу має оцінюватися не лише через економічну результативність, а й через довгострокову сталість розвитку та соціально-екологічну збалансованість.

Другий контур моделі представлений результатами реалізації економічного потенціалу, які відображають кінцевий ефект взаємодії всіх механізмів. До них належать територіальна стійкість, просторова згуртованість

і зниження диспропорцій, підвищення рівня та якості життя населення, локальна самодостатність і економічна життєздатність, відновлення та розвиток територій, довгострокова конкурентоспроможність, а також збалансований сталий розвиток.

Інтегральний результат – соціально-економічний розвиток території та підвищення рівня і якості життя населення. Таким чином, модель відображає причинно-наслідковий ланцюг переходу від потенціалу через механізми реалізації до територіальних результатів і суспільного добробуту.

Особливу аналітичну цінність моделі становить відображення прямих і опосередкованих зв'язків між складовими системи. Суцільні стрілки демонструють прямі причинно-наслідкові взаємозв'язки між ядром, механізмами та результатами. Пунктирні стрілки відображають опосередковані зв'язки та взаємозалежності між блоками. Зворотні зв'язки – накопичення потенціалу та корекція стратегій – підкреслюють нелінійний, системний характер розвитку територій.

Отже, запропонована модель підтверджує, що економічний потенціал території є не лише ресурсною чи виробничою базою розвитку, а комплексною суспільно-географічною системою, яка через інституційні, просторові, соціальні та екологічні механізми визначає можливості сталого розвитку, територіальної стійкості, просторової справедливості та довгострокової соціально-економічної життєздатності територій.

1.5. Методи та методика суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону

Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону потребує застосування комплексу взаємопов'язаних наукових підходів і методів, які забезпечують всебічне вивчення територіальних особливостей його формування, функціонування, трансформації та реалізації (*Niemets et al., 2022*). Відповідно до сучасних положень суспільної географії регіон розглядається як

соціогеосистема – гетерогенна система, що містить різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми, а також техногенні, мінеральні та біогенні елементи, які знаходяться у взаємодії через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі. Необхідність комплексного врахування особливостей соціогеосистем вимагає застосування низки методологічних підходів, які взаємодоповнюють один одного (*Немець & Мезенцев, 2019*).

Суспільно-географічний підхід є основним методологічним підходом у дослідженні, відповідно до якого суспільна географія вивчає закони, закономірності і форми соціально-економічної геопросторової організації ландшафтної оболонки Землі (*Топчієв, 2005*). Стосовно економічного потенціалу цей підхід дозволяє досліджувати його не лише як сукупність ресурсів, а як просторово локалізовану здатність території до розвитку, відтворення та адаптації в умовах зовнішніх викликів. Його застосування забезпечило багатовимірний аналіз природно-ресурсної, демографічної, виробничої, фінансової, інноваційної, соціальної, екологічної та інституційної складових, а також аналіз територіальної диференціації потенціалу, центр-периферійних відмінностей та особливостей розвитку громад Харківської області.

Системний підхід передбачає дослідження будь-якого об'єкта як системи – цілісної сукупності взаємопов'язаних елементів, що утворюють нову системну цілісність (*Немець & Мезенцев, 2019*). У межах цього підходу особлива увага приділяється взаємодії між ресурсною базою, людським капіталом, виробничими комплексами, інституційним середовищем та фінансовими ресурсами, а також механізмам їхньої взаємодії та синергетичному ефекту, що виникає в процесі їх поєднання.

Діалектичний підхід розглядає всі явища у русі й розвитку, у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з точки зору причинності та боротьби протилежностей (*Топчієв, 2005*). Його використання дало змогу простежити особливості трансформації економічного потенціалу Харківської області під

впливом повномасштабної війни, виявити нові тенденції розвитку та оцінити можливості адаптації регіону до кризових умов.

Інституційний підхід ґрунтується на положенні, що ефективність економічної діяльності визначається не лише наявністю ресурсів, а й якістю формальних і неформальних правил та інституцій, які регулюють взаємодію суб'єктів (*North, 1990*). У контексті дослідження це означає, що ефективність реалізації економічного потенціалу залежить від якості інституційного середовища, спроможності органів влади, розвитку місцевого самоврядування та міжсекторальної взаємодії (*Іванов, 2021*). Саме тому значна увага приділяється аналізу процесів децентралізації, фінансової спроможності громад та особливостей партисипативного врядування.

Адаптивно-стійкісний підхід орієнтує дослідження на розгляд економічного потенціалу через здатність території протистояти кризовим впливам, відновлюватися та адаптуватися до нових умов розвитку (*Martin, 2012; Pike et al., 2010*). У цьому контексті особливого значення набувають категорії резильєнтності, адаптивної спроможності, потенціалу відновлення та диверсифікації економіки як ключових характеристик стійкості регіональних систем в умовах воєнних викликів.

Партисипативний підхід орієнтує дослідження на врахування ролі територіальних громад, бізнесу, громадських організацій та інших стейкхолдерів у процесах формування та реалізації економічного потенціалу (*Purcell, 2002*). В умовах децентралізації та повоєнного відновлення залучення місцевих акторів дедалі більше визначає результативність територіального розвитку (*Телешман, 2023; Остапенко, 2023*).

Для досягнення поставленої мети у дисертаційному дослідженні використано комплекс загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціальних суспільно-географічних методів, які взаємодоповнюють один одного (*Топчієв, 2005*).

Методи аналізу та синтезу належать до загальнонаукових і з певними уточненнями та модифікаціями використовуються в усіх науках (*Топчієв, 2005*).

У дослідженні їх застосовано для узагальнення наукових підходів до трактування економічного потенціалу регіону, його структури, складових та чинників формування, що дозволило сформувати поняттєво-термінологічний апарат та обґрунтувати авторське визначення економічного потенціалу регіону як суспільно-географічної категорії.

Метод наукового опису та спостереження спрямований на збір та фіксацію фактичної інформації про стан досліджуваних об'єктів і явищ (Топчієв, 2005). У дослідженні його використано для характеристики сучасного стану економічного потенціалу регіонів України, аналізу особливостей розвитку Харківської області та оцінювання трансформаційних процесів, що відбуваються під впливом воєнних дій.

Метод систематизації забезпечує впорядкування і класифікацію наукових знань та емпіричних даних відповідно до визначених критеріїв (Топчієв, 2005). Застосовано для впорядкування складових економічного потенціалу, чинників його формування, напрямів реалізації та підходів до оцінювання, що дозволило сформувати логічну структуру дослідження.

Метод формалізації передбачає відображення змісту, форми та структури досліджуваних об'єктів у знаковому вигляді, зокрема через побудову схем, моделей та класифікацій (Топчієв, 2005). Застосовано для побудови структурно-компонентної схеми, структурно-функціональної моделі, структурно-логічних схем причинно-наслідкових зв'язків та інтегрованої суспільно-географічної моделі реалізації економічного потенціалу регіону, а також розроблення авторських типологій.

Ретроспективний аналіз ґрунтується на вивченні об'єктів дослідження в їх часовому розвитку, виявленні закономірностей і тенденцій змін (Топчієв, 2005). Використано для дослідження динаміки ключових показників економічного розвитку Харківської області у 2015-2021 роках, що дозволило сформувати довоєнний базовий профіль регіону як точку відліку для оцінки воєнних трансформацій.

Статистичні методи передбачають здійснення систематичних емпіричних досліджень соціально-географічних об'єктів за допомогою математичних методів і забезпечують зв'язок між емпіричними спостереженнями та кількісними відносинами (*Немець & Мезенцев, 2019*). У дослідженні їх застосовано для обробки та аналізу соціально-економічних показників розвитку регіонів України та громад Харківської області. В умовах обмеженості офіційної статистики воєнного часу (*Національне агентство України з питань державної служби, n.d.*) основним джерелом кількісних даних стали податкові надходження з інтерактивної Податкової карти України та показники фінансової спроможності громад за методикою Центру політико-правових реформ (*Казюк, 2023a, 2023b; Казюк & Венцель, 2025; Казюк & Венцель, 2026a, 2026b; Казюк та ін., 2024a, 2024b*) та дані аналітичного дашборду фінансового ресурсу місцевих бюджетів (*Міністерство фінансів України, n.d.*).

Ієрархічний кластерний аналіз належить до методів багатовимірного аналізу і застосовується для групування територіальних одиниць у групи (кластери) на основі подібності їхніх характеристик (*Everitt et al., 2011; Немець & Мезенцев, 2019*). Як метод агломерації використано метод Варда (*Ward's method*), який мінімізує внутрішньокластерну дисперсію на кожному кроці злиття і забезпечує формування компактних та добре розмежованих кластерів (*Ward, 1963*). Як міра близькості між об'єктами застосовано *евклідову відстань*, що є стандартним підходом при роботі з нормалізованими кількісними показниками (*Hair, 2019*). У дослідженні кластерний аналіз застосовано для групування 56 територіальних громад Харківської області за 22 відносними показниками економічного потенціалу у чотирьох часових зрізах – 2021, 2023, 2024 та 2025 роках. Перед проведенням кластеризації показники нормалізовано за методом лінійного шкалювання, що забезпечило їх порівнянність. Це дозволило виявити внутрішньорегіональні відмінності та встановити просторові закономірності розвитку.

Порівняльно-географічний метод спрямований на виявлення подібностей і відмінностей між географічними об'єктами та процесами з метою

встановлення закономірностей їх розвитку (Топчієв, 2005). Застосовано для аналізу місця Харківської області серед регіонів України за основними показниками – ВРП, обсягами промислового виробництва, податковими надходженнями, фінансовою спроможністю громад – та для виявлення внутрішньорегіональних диспропорцій між громадами.

Картографічний метод полягає у розробленні картографічних моделей для відображення просторової організації досліджуваних явищ та виявлення територіальних закономірностей їх розміщення (Топчієв, 2005). Застосовано для просторової візуалізації результатів дослідження: побудовано серію карт рівня фінансової спроможності 56 громад Харківської області для 2021, 2023, 2024 та 2025 років, а також карти результатів кластерного аналізу та просторового розподілу кластерів.

Метод case study передбачає поглиблене дослідження конкретного об'єкта як репрезентативного прикладу для розуміння ширших явищ і процесів (Yin, 2018). Застосовано для комплексного суспільно-географічного дослідження Краснокутської територіальної громади Харківської області – аналізу природно-ресурсних, виробничих, агропромислових, людських та інституційних чинників розвитку громади, оцінки механізмів адаптації до воєнних викликів та ефективності партисипативного врядування.

SWOT-аналіз є інструментом стратегічного оцінювання, що дозволяє систематизувати сильні та слабкі сторони об'єкта дослідження, а також зовнішні можливості й загрози його розвитку (Струк, 2020). Застосовано для оцінювання перспектив розвитку Харківської області та Краснокутської громади в умовах воєнних викликів і повоєнного відновлення, що стало основою для обґрунтування стратегічних напрямів реалізації економічного потенціалу регіону.

Методичні аспекти дослідження економічного потенціалу регіону визначаються метою, завданнями, структурою роботи та особливостями інформаційного забезпечення в умовах воєнного часу. Враховуючи складність і багатокomпонентність категорії економічного потенціалу, його дослідження

потребує комплексного підходу, який поєднує теоретико-методологічний аналіз, статистичне оцінювання, просторовий аналіз та прикладні методи стратегічного планування.

Кожне наукове дослідження передбачає наявність певного алгоритму його реалізації. Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу Харківської області виконувалося послідовно у декілька етапів, які доцільно об'єднати у п'ять взаємопов'язаних блоків (рис. 1.7).

Логічна послідовність цих етапів забезпечує досягнення поставленої мети дослідження та комплексне розкриття особливостей формування, трансформації та реалізації економічного потенціалу регіону.

Перший етап – теоретико-методологічний. На цьому етапі здійснювалося вивчення наукової літератури з проблематики економічного потенціалу, регіонального розвитку, територіального капіталу, регіональної стійкості та післявоєнного відновлення територій, аналіз існуючих наукових підходів до трактування категорії «економічний потенціал регіону». Сформовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, методологічні підходи та методи його реалізації, логіку виконання роботи.

Другий етап – концептуально-аналітичний. На цьому етапі визначено складові економічного потенціалу регіону та обґрунтовано його структуру і взаємозв'язки між компонентами. Сформовано систему показників оцінювання, визначено ключові чинники формування та реалізації потенціалу. Розроблено структурно-компонентну схему економічного потенціалу території, структурно-функціональну модель його реалізації, структурно-логічні схеми та інтегровану суспільно-географічну модель реалізації економічного потенціалу. Сформовано методіку суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону в умовах обмеженого доступу до статистичних даних.

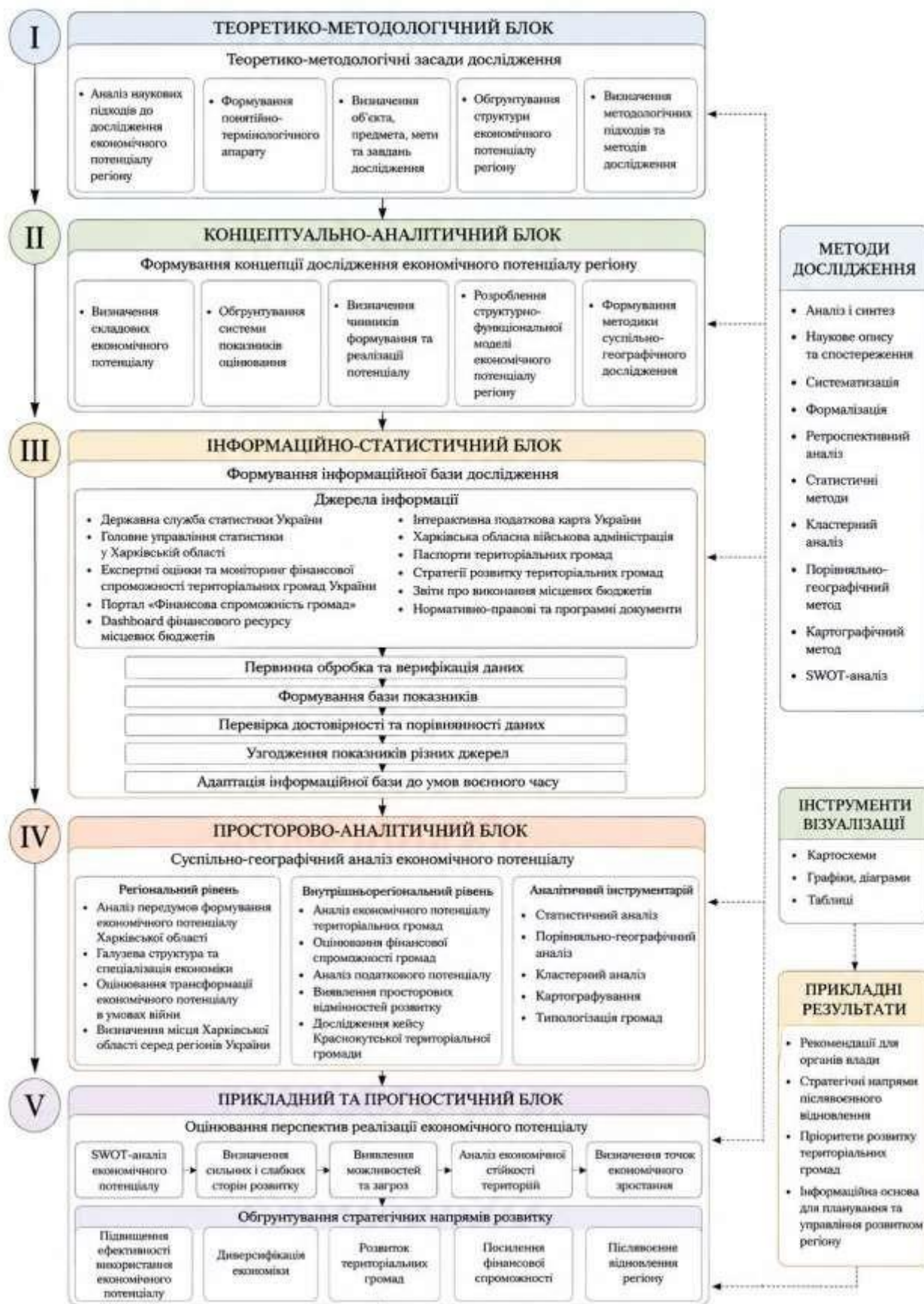

Рис. 1.7. Логічно-послідовна схема суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону (розроблено автором)

Третій етап – інформаційно-статистичний. Він передбачав формування інформаційної бази дослідження, збір, систематизацію та первинну обробку статистичних і аналітичних матеріалів з комплексу офіційних та альтернативних джерел. Обробка даних передбачала первинну верифікацію, формування бази показників, перевірку їх порівнянності, узгодження показників різних джерел та адаптацію інформаційної бази до умов воєнного часу.

Четвертий етап – просторово-аналітичний. На цьому етапі здійснювався суспільно-географічний аналіз економічного потенціалу Харківської області на двох рівнях. На регіональному рівні проаналізовано суспільно-географічні передумови формування економічного потенціалу Харківської області, галузеву структуру та спеціалізацію економіки, оцінено трансформацію економічного потенціалу в умовах війни, проаналізовано галузеві трансформації, релокацію підприємств та нові тенденції просторової трансформації економіки, досліджено просторову справедливість як принцип повоєнного відновлення, а також визначено місце Харківської області серед регіонів України. На внутрішньорегіональному рівні здійснено аналіз економічного потенціалу територіальних громад, оцінювання їх фінансової спроможності, аналіз податкового потенціалу, виявлення просторових відмінностей розвитку, досліджено партисипацію як чинник розвитку територіальних громад в умовах децентралізації, а також проведено поглиблене дослідження кейсу Краснокутської територіальної громади. Аналітичний інструментарій включав статистичний аналіз, порівняльно-географічний аналіз, кластерний аналіз, картографування та типологізацію громад. Результати представлено у вигляді картосхем, графіків, діаграм і таблиць.

П'ятий етап – прикладний та прогностичний. Він передбачав оцінювання перспектив реалізації економічного потенціалу регіону та територіальних громад через проведення SWOT-аналізу економічного потенціалу, визначення сильних і слабких сторін розвитку, виявлення можливостей і загроз, аналіз економічної стійкості територій та визначення точок економічного зростання.

На основі отриманих результатів обґрунтовано стратегічні напрями розвитку за п'ятьма векторами: підвищення ефективності використання економічного потенціалу, диверсифікація економіки, розвиток територіальних громад, посилення фінансової спроможності та повоєнне відновлення регіону. Результати дослідження формують інформаційну основу для планування та управління розвитком регіону і можуть бути використані органами влади для розроблення рекомендацій щодо регіонального розвитку, визначення пріоритетів розвитку територіальних громад та обґрунтування напрямів повоєнного відновлення.

Особливістю дослідження є його реалізація в умовах обмеженого доступу до традиційної статистичної інформації. Повномасштабна війна спричинила формування своєрідного «статистичного вакууму», оскільки значна частина офіційних статистичних показників після 2022 року не оприлюднюється з міркувань безпеки. Це зумовило необхідність використання альтернативних джерел інформації та адаптації методики дослідження до умов воєнного часу.

Традиційна система оцінки соціально-економічного розвитку регіонів базувалася на широкому спектрі показників, що давали уявлення про динаміку відтворення в основних сферах та галузях економіки. До основних показників, що підлягали статистичному обліку, належали середньорічна чисельність населення та зайнятість, ВВП, обсяги промислового та сільськогосподарського виробництва, обсяги капітальних вкладень, доходи та видатки місцевих бюджетів, грошові доходи населення, обсяг роздрібного товарообігу та реалізації платних послуг тощо. Це той перелік показників, що найчастіше використовувався при аналізі економічної складової розвитку території, є фундаментальним для оцінки ефективності виробництва, використання ресурсів та рівня життя. Проте їхня ефективність залежить від повноти, достовірності та регулярності збору даних, що в умовах війни є неможливим. В умовах воєнного стану, згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, деякі конституційні права, зокрема право на вільне збирання та поширення інформації, можуть бути обмежені для захисту інтересів

національної безпеки (*Конституція України, 2020*); статистична звітність на сайті Державної служби статистики України не оновлюється (*Національне агентство України з питань державної служби, n.d.*). Діє дозвіл міністерствам, місцевим органам виконавчої влади, державним та комунальним підприємствам зупиняти та обмежувати роботу інформаційних систем та публічних електронних реєстрів, що призвело до закриття доступу до ключових реєстрів, зокрема реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та реєстру нерухомого майна (*Sankam, n.d.*). Така ситуація обумовила необхідність переходу від традиційних показників статистичного обліку до альтернативних індикаторів економічного потенціалу.

За цих умов особливо актуальною виявилася методика оцінки фінансової спроможності територіальних громад, затверджена Кабінетом Міністрів України. Адаптований з 10-бального тесту Кена Брауна, цей підхід ґрунтується на одинадцяти ключових індикаторах, що характеризують дохідну базу, видаткову структуру, рівень дотаційності, бюджетну автономію та інвестиційну активність громад, і дозволяє вимірювати не «загальне зростання», а фіскальну «стійкість» або «резистентність» громад. На основі цих індикаторів, територіальні громади розподіляються на п'ять категорій за рівнем спроможності: високий, оптимальний, задовільний, низький та критичний (*Казюк, 2023a, 2023b; Казюк & Венцель, 2025; Казюк & Венцель, 2026a, 2026b; Казюк та ін., 2024a, 2024b*). Це фундаментальна зміна в цілях оцінки, яка відповідає поточним потребам державного управління та планування. Окрім того, Державна податкова служба відновила роботу інтерактивної Податкової карти України, яка надає актуальну інформацію щодо нарахованих податкових зобов'язань та сплачених сум у розрізі регіонів, територіальних громад і видів економічної діяльності (*Податкова карта України, n.d.*). Аналогічним чином, Міністерство фінансів України презентувало новий аналітичний дашборд для оперативного моніторингу фінансового ресурсу місцевих бюджетів. Цей інструмент дозволяє отримувати актуальні дані щодо доходів місцевих бюджетів, міжбюджетних трансфертів, залишків коштів на рахунках, а також

частки загальнодержавних та місцевих податків у доходах (*Міністерство фінансів України, n.d.*). Зазначені інструменти є проявом нового, «цифрового» підходу до моніторингу, який замінює деталізовані, але недоступні, статистичні звіти на оперативні, агреговані дані, що дозволяє відстежувати загальні тенденції та фіскальну динаміку, навіть якщо первинна статистика недоступна (*Маляренко & Сегіда, 2025a*). Таким чином, порівнюючи традиційні та адаптивні показники оцінки розвитку територій, зауважимо, що в умовах відсутності актуальних даних Державної служби статистики України оцінка економічного розвитку може бути здійснена за допомогою даних про доходи місцевих бюджетів, обсягів сплачених податків (за інтерактивною Податковою картою); доходів та видатків на душу населення, рівень дотаційності, частку капітальних видатків (за методикою оцінки спроможності громад).

Отже, головні джерела інформації, використані в дослідженні: Державна служба статистики України; Головне управління статистики у Харківській області; аналітичні матеріали Центру політико-правових реформ щодо моніторингу фінансової спроможності територіальних громад; Портал «Фінансова спроможність громад»; Dashboard фінансового ресурсу місцевих бюджетів; інтерактивна Податкова карта України; Харківська обласна військова адміністрація; Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки; паспорти та стратегії розвитку територіальних громад; звіти про виконання місцевих бюджетів; нормативно-правові та програмні документи; дані Opendatabot. Враховуючи обмеженість традиційної статистичної інформації, у роботі запропоновано адаптований підхід до оцінювання економічного потенціалу регіону, що поєднує використання показників фінансової спроможності територіальних громад, податкових надходжень, бюджетних параметрів та стратегічних документів розвитку територій.

Таким чином, запропонована методика дослідження забезпечує послідовне поєднання теоретичних, аналітичних, статистичних, просторових та прикладних аспектів вивчення економічного потенціалу регіону й дозволяє комплексно оцінити особливості його формування, трансформації та

перспективи розвитку в умовах війни та післявоєнного відновлення. Поєднання суспільно-географічного, системного, діалектичного, інституційного, адаптивно-стійкісного та партисипативного підходів із комплексом загальнонаукових і спеціальних методів забезпечило цілісне дослідження економічного потенціалу Харківської області, дозволило виявити особливості його формування та трансформації в умовах війни, а також обґрунтувати стратегічні напрями його реалізації в контексті післявоєнного відновлення та довгострокового регіонального розвитку.

Висновки до розділу 1

У результаті проведеного дослідження теоретичних і методичних засад суспільно-географічного аналізу економічного потенціалу регіону встановлено, що економічний потенціал є складною багатокomпонентною категорією, яка формується на перетині економічних, соціальних, демографічних, інституційних та просторових процесів. Аналіз наукових праць засвідчив, що більшість існуючих досліджень виконано в межах економічного, управлінського або ресурсного підходів, тоді як суспільно-географічний вимір економічного потенціалу, його територіальна диференціація, інституційна спроможність, просторова справедливість та роль у забезпеченні стійкого розвитку територій залишаються недостатньо розробленими. Це зумовлює необхідність формування комплексного суспільно-географічного підходу до дослідження економічного потенціалу регіону.

Узагальнення поняттєво-термінологічного апарату дослідження дало змогу встановити взаємозв'язок категорій «потенціал», «ресурсний потенціал», «інтегральний потенціал території», «економічний потенціал регіону», «просторовий розвиток», «територіальна спроможність», «просторова справедливість», «стійкість» та «конкурентоспроможність». Обґрунтовано, що економічний потенціал регіону доцільно розглядати як територіально організовану систему взаємопов'язаних ресурсів, умов, чинників та можливостей розвитку, що формуються під впливом природних, демографічних,

виробничих, інституційних та просторових процесів і забезпечують здатність території до економічного зростання, адаптації та відновлення.

Визначено місце економічного потенціалу в структурі інтегрального потенціалу території. Встановлено, що економічний потенціал виступає його центральною функціональною складовою, через яку реалізуються можливості природно-ресурсного, людського, виробничого, фінансового, інноваційного та інституційного потенціалів. Запропоновано структурно-компонентну схему економічного потенціалу території, структурно-функціональну модель його реалізації, структурно-логічні схеми причинно-наслідкових зв'язків та інтегровану суспільно-географічну модель реалізації економічного потенціалу, які дозволяють комплексно оцінювати передумови, механізми та результати територіального розвитку.

Доведено, що в сучасних умовах особливого значення набуває стійкість економічного потенціалу території як здатність регіональної соціально-економічної системи адаптуватися до кризових впливів, зберігати функціональність і забезпечувати відновлення після зовнішніх шоків. У зв'язку з цим економічний потенціал доцільно розглядати не лише як сукупність наявних ресурсів, а як систему можливостей розвитку, адаптації та трансформації території.

Обґрунтовано роль партисипативного врядування як важливої інституційної детермінанти просторової справедливості та ефективною реалізації економічного потенціалу території. Встановлено, що залучення громад до прийняття рішень, прозорість управління та розвиток соціального капіталу сприяють більш справедливому розподілу ресурсів, зниженню територіальних диспропорцій та формуванню інклюзивного і стійкого розвитку. Показано, що в умовах децентралізації та повоєнного відновлення партисипативні механізми набувають особливого значення як інструмент зміцнення локальної спроможності та адаптивності територіальних громад.

Встановлено, що економічний потенціал території є фундаментальною основою сталого, інклюзивного та екологічно збалансованого розвитку.

Обґрунтовано причинно-наслідковий ланцюг реалізації потенціалу: від інституційної спроможності та територіальної інклюзивності через адаптивність і стійкість до сталого розвитку та довгострокової конкурентоспроможності території. Особливого значення у цьому контексті набувають зелена реконструкція, екологічне відновлення та енергоефективність як складові довгострокової сталості розвитку постраждалих територій.

Обґрунтовано доцільність використання суспільно-географічного підходу як методологічної основи дослідження економічного потенціалу регіону. Його перевага полягає у поєднанні системного, діалектичного, просторового, інституційного, адаптивно-стійкісного та партисипативного підходів, що дозволяє досліджувати економічний потенціал не ізольовано, а в контексті територіальної організації суспільства, регіональних відмінностей, особливостей розселення, функціонування господарства та місцевого самоврядування.

Розроблено методику суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону в умовах обмеженого доступу до статистичних даних. Методика базується на поєднанні традиційних статистичних джерел із альтернативними інформаційними ресурсами, зокрема відкритими базами даних, порталами фінансової спроможності територіальних громад, податковою статистикою, стратегічними документами розвитку територій та геоінформаційними ресурсами. Запропоновано логічно-послідовну схему дослідження, яка охоплює етапи теоретико-методологічного обґрунтування, формування інформаційної бази, аналітичного оцінювання, просторового аналізу та розроблення практичних рекомендацій щодо використання економічного потенціалу.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСНОВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

2.1. Характеристика економічного потенціалу Харківської області до початку повномасштабної війни

Економічний потенціал Харківської області до початку повномасштабної війни формувався під впливом комплексу суспільно-географічних передумов, що включали вигідне економіко-географічне положення, значний ресурсний та людський потенціал, високий рівень урбанізації, розвинену виробничу базу та потужний науково-освітній комплекс і розвинений ІТ-сектор. Сукупність зазначених чинників забезпечувала області провідні позиції серед регіонів України за масштабами економічної діяльності та рівнем соціально-економічного розвитку.

2.1.1. Суспільно-географічні передумови формування економічного потенціалу Харківської області. Економіко-географічне положення. Харківська область розташована у північно-східній частині України та належить до Східного економічного району. Площа території становить близько 31,4 тис. км² (приблизно 5,2 % території держави). Область межує з Полтавською, Дніпропетровською, Донецькою, Луганською та Сумською областями, що формує її інтеграційні зв'язки в межах індустріального сходу та аграрно-промислового центру України (Голіков та ін., 2012).

Адміністративний центр – м. Харків – друге за чисельністю населення місто України до 2022 року (понад 1,4 млн. осіб), яке виконувало функції великого індустріального, освітнього, наукового й логістичного вузла. Вигідне положення на перетині міжрегіональних економічних зв'язків забезпечувало області значну участь у внутрішньодержавному поділі праці.

Прикордонність. Харківська область має протяжний державний кордон із Російською Федерацією (понад 300 км), що до 2022 року було однією з ключових особливостей її економіко-географічного положення. Прикордонність створювала передумови для активних зовнішньоекономічних зв'язків, транскордонної торгівлі та виробничої кооперації, особливо у сферах машинобудування, енергетики та агропромислового комплексу. Функціонування пунктів пропуску та митної інфраструктури сприяло розвитку логістичних і торговельних центрів, а Харків виконував роль важливого східного «ворітного» центру України.

Водночас прикордонне положення формувало певну залежність частини логістичних та торговельних потоків від російського напрямку. Після 2014 року область поступово переорієнтовувала зовнішньоекономічні зв'язки на внутрішній ринок України, країни Європейського Союзу (ЄС) та Азії. Це підтверджується структурою зовнішньої торгівлі у 2021 році, в якій серед основних торговельних партнерів області були Китай, Німеччина, Туреччина, Польща, Італія та Російська Федерація. Таким чином, прикордонність виступала водночас чинником економічного розвитку та джерелом геополітичних ризиків, які повною мірою проявилися після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Транспортне положення. Харківщина характеризувалася високою щільністю транспортної мережі. Через територію області проходили важливі міжнародні та національні транспортні коридори: залізничні магістралі Київ–Харків–Донецьк, Харків–Дніпро–Запоріжжя, а також автомобільні шляхи державного значення. Міжнародний аеропорт «Харків» до 2022 року забезпечував регулярне пасажирське сполучення з країнами Європи та Близького Сходу. Розвинена транспортна інфраструктура сприяла концентрації промислового виробництва, логістичних центрів і складських комплексів.

За транспортною функцією область виконувала роль великого міжрегіонального і міжнародного вузла. Офіційна статистика фіксує, що перевезення вантажів усіма видами транспорту в області становили 57,4 млн. т

у 2015 році та 60,8 млн. т у 2020 році, тобто транспортний каркас залишався значущим навіть у передвоєнний період зі сповільненим зростанням. Просторово цей потенціал спирався на поєднання залізничного вузла, магістральних автомобільних осей та зовнішньоторговельної орієнтації на Європу й Азію. У 2021 році експорт товарів Харківської області до країн Європи становив 861,0 млн. дол. США, до країн Азії – 660,0 млн. дол. США, до країн Африки – 223,5 млн. дол. США; для імпорту відповідні потоки концентрувалися передусім у Європі та Азії (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*). Це означає, що транспортне положення функціонувало не лише як транзитне, а як системоутворююче для всієї моделі спеціалізації регіону.

Ресурсний потенціал. Природно-ресурсний потенціал Харківської області має комплексний характер і є важливою складовою її економічного потенціалу. У структурі земельного фонду понад 70 % припадає на сільськогосподарські угіддя, основу яких становлять високородючі чорноземи. Це створює сприятливі умови для розвитку зернового господарства, вирощування технічних культур та формування потужного агропромислового комплексу.

Мінерально-сировинна база області представлена покладами природного газу, нафти, будівельних матеріалів, пісків, глин та підземних вод. Особливе значення має Шебелинське газоконденсатне родовище, яке тривалий час було одним із найбільших в Україні. Наявність енергетичних ресурсів сприяла формуванню потужного паливно-енергетичного комплексу та розвитку енергоємних виробництв. Важливою складовою ресурсного потенціалу є водні ресурси басейну Сіверського Дінця та мережа водосховищ, що забезпечують водопостачання населення й промислових центрів області.

Разом із тим ресурсний потенціал Харківщини не обмежувався лише первинним виробництвом. У 2021 році продукти рослинного походження формували 26,8 % товарного експорту області, жири та олії тваринного або рослинного походження – 4,3 %, готові харчові продукти – 18,7 %, а частка зернових культур становила 22,0 % (*Головне управління статистики у*

Харківській області, n.d.). Це свідчить про те, що природно-ресурсна база була інтегрована у розвинений агропродовольчий комплекс, який поєднував виробництво сировини, її переробку та експорт продукції з вищою доданою вартістю.

Людський капітал. Однією з найважливіших складових економічного потенціалу Харківської області виступав людський капітал. Станом на 2021 рік чисельність населення області становила близько 2,6 млн. осіб, а рівень урбанізації перевищував 80 %, що було одним із найвищих показників в Україні (*Державна служба статистики України, n.d.*). Висока концентрація населення у Харківській агломерації формувала місткий ринок праці, значний споживчий попит та сприяла розвитку сфери послуг. Харків традиційно був одним із провідних освітніх і наукових центрів держави. У місті функціонували десятки закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та галузевих інститутів Національної академії наук України. Висока концентрація студентської молоді та наукових кадрів забезпечувала підготовку висококваліфікованих фахівців для промисловості, ІТ-сектору, фармацевтики, науково-дослідної діяльності та сфери послуг.

Економічне значення людського капіталу підтверджується і структурою зайнятості. У 2021 році в секції «Інформація та телекомунікації» було зайнято 44955 осіб, а у сфері професійної, наукової та технічної діяльності – 24852 особи. Комп'ютерні, телекомунікаційні та інформаційні послуги забезпечили 378,5 млн. дол. США експорту, або 73,2 % експорту послуг області (за деталізованою статистикою видів послуг – 517,1 млн. дол. США), з яких 367,3 млн. дол. США припадало безпосередньо на комп'ютерні послуги (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*), що дозволяє розглядати людський капітал Харківщини не лише як основу розвитку традиційної промисловості, а й як ключовий чинник становлення інноваційної та цифрової економіки регіону.

Отже, поєднання вигідного економіко-географічного положення, значного природно-ресурсного потенціалу, розвиненої транспортної

інфраструктури та потужного людського капіталу створювало сприятливі передумови для формування одного з найпотужніших економічних потенціалів серед регіонів України. Саме ці чинники забезпечували високий рівень економічної активності, інноваційності та конкурентоспроможності Харківської області напередодні повномасштабного вторгнення.

2.1.2. Галузева структура та спеціалізація економіки Харківської області. Станом на 2021 рік Харківська область залишалася одним із провідних регіонів України за масштабами економічної діяльності та рівнем економічного розвитку. Обсяг ВРП області становив 319,8 млрд. грн., що дозволило їй зайняти четверте місце серед регіонів країни, поступаючись лише Києву, Київській та Дніпропетровській областям, а до 2014 року – ще й Донецькій області. Частка Харківщини у ВРП України протягом 2004-2021 років коливалася від 5,6 % до 6,5 %, а у 2021 році становила 5,9 %. Показник ВРП у розрахунку на одну особу в 2021 році становив 122227 грн., відповідно, область займала шосте місце і поступалася лише Києву, Полтавській, Дніпропетровській, Київській і Запорізькій областям (*Державна служба статистики України, n.d.*). Порівняно з 2015 роком обсяг ВРП Харківської області зріс у 2,56 рази, що свідчить про суттєве нарощування економічного потенціалу регіону у довоєнний період. Високі значення макроекономічних показників були зумовлені поєднанням потужного промислового комплексу, розвиненого агропромислового виробництва, значного людського капіталу, одного з найбільших в Україні науково-освітніх центрів та динамічного розвитку сектору інформаційних технологій. Саме багатокомпонентна структура економіки забезпечувала Харківській області високий рівень конкурентоспроможності та стійкі позиції у національному господарському комплексі. Упродовж 2015-2021 років регіон демонстрував позитивну динаміку основних соціально-економічних показників, що підтверджує високий рівень його економічного потенціалу та важливу роль у господарській системі України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Динаміка ключових показників економічного розвитку Харківської області у 2015-2021 роках (складено автором за *Головне управління статистики у Харківській області, п.д.*)

Показник	2015	2020	2021	Коментар
Рівень безробіття за методологією МОП, %	7,1	6,2	6,7	Довоєнний ринок праці залишався відносно містким
Середньомісячна номінальна зарплата, грн.	3697	9968	12051	Зростання номінальних доходів підтримувало внутрішній попит
ВРП у фактичних цінах, млн. грн.	124843	257805	319796	Номінальне зростання у 2,56 раза за 2015-2021 роки
Капітальні інвестиції, млн. грн.	11246,7	20248,6	24647,7	Нарощення інвестиційної бази перед війною
Перевезення вантажів усіма видами транспорту, млн. т	57,4	60,8	немає даних	Показник підтверджує транспортну функцію
Експорт товарів, млн. дол. США	1311,6	1471,2	1801,3	Відновлення після спаду 2016 року
Експорт послуг, млн. дол. США	261,8	404,6	538,9*	*Альтернативна офіційна деталізація за видами – 517,1

Одним із ключових індикаторів соціально-економічного розвитку є ситуація на ринку праці. Рівень безробіття за методологією МОП знизився з 7,1 % у 2015 році до 6,2 % у 2020 році, а у 2021 році становив 6,7 %. Незважаючи на незначне зростання порівняно з попереднім роком, цей показник свідчить про відносну стабільність регіонального ринку праці та достатньо високий рівень економічної активності населення. Позитивною тенденцією було також істотне зростання доходів населення. Середньомісячна номінальна заробітна плата збільшилася з 3697 грн. у 2015 році до 12051 грн. у 2021 році, тобто більш ніж у 3,2 раза. Це сприяло розширенню внутрішнього споживчого попиту та стимулювало розвиток сектору послуг і торгівлі. Поступово зміцнювалася й інвестиційна база області. Обсяг капітальних інвестицій зріс із 11,2 млрд. грн. у 2015 році до 24,6 млрд. грн. у 2021 році. Зростання інвестиційної активності свідчить про сприятливі умови для ведення бізнесу, модернізацію виробництва та розширення економічної діяльності напередодні повномасштабного вторгнення. Окремо слід відзначити розвиток транспортно-логістичних

функцій регіону. Як уже зазначалося, у 2020 році обсяг перевезення вантажів усіма видами транспорту становив 60,8 млн. т, що перевищувало показник 2015 року. Це підтверджує важливу роль Харківської області як одного з ключових транспортних вузлів України. Позитивні тенденції спостерігалися і у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Експорт товарів зріс із 1,31 млрд. дол. США у 2015 році до 1,80 млрд. дол. США у 2021 році, а експорт послуг – із 261,8 млн. до понад 538,9 млн. дол. США. Особливо динамічно розвивався експорт інформаційно-комунікаційних послуг, що відображало посилення ролі ІТ-сектору в економіці області та зростання значення інноваційної складової економічного потенціалу регіону.

Довоєнна галузева структура Харківської області була багатокомпонентною, але з дуже чіткою ієрархією. Промисловість залишалася системоутворюючим ядром, однак аграрний сектор, ІТ та професійно-наукові послуги вже створювали другий пояс економічної стійкості. У 2021 році за статистикою суб'єктів господарювання лідирували промисловість, торгівля, аграрний сектор і секція інформації та телекомунікацій. За даними Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки, у галузевій структурі економіки області 38 % припадало на послуги, 24 % – на промисловість, 13 % – на торгівлю, 12 % – на сільське господарство, 11% – на транспорт та зв'язок (*Харківська обласна військова адміністрація, n.d.*). Саме така конфігурація пояснює, чому Харківщина виконувала одночасно виробничу, продовольчу, сервісну й інноваційну функції.

До 2022 року Харківська область належала до індустріально розвинених регіонів України. Частка промисловості у валовій доданій вартості області перевищувала 30 %. Провідними галузями були машинобудування (енергетичне, транспортне, авіаційне, оборонне), виробництво електроустаткування, харчова промисловість, фармацевтична галузь, видобування природного газу. Підприємства області виробляли турбіни, трактори, локомотиви, електротехнічну продукцію, що забезпечувало міжрегіональні та експортні поставки. Промисловість у продуктовому вимірі

забезпечила у 2021 році 231,4 млрд. грн. реалізованої продукції (за продуктовою статистикою), тоді як за статистикою суб'єктів господарювання цей показник становив 214,5 млрд. грн., що зумовлено різними методологічними підходами до обліку. У її складі 26,8 % припадало на добувну промисловість, 54,5 % – на переробну, 17,1 % – на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, 1,6 % – на водопостачання і поводження з відходами (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*). У структурі переробної промисловості понад дві третини обсягів реалізованої продукції припадало на виробництво харчових продуктів (40 %) та машинобудування (11,6 %), а також виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення (*Харківська обласна військова адміністрація, n.d.*). Така структура підтверджує комбінований характер індустріальної спеціалізації Харківщини, що поєднує паливно-енергетичний, машинобудівний, харчовий та матеріаломісткі галузі.

Агропромисловий комплекс формував важливу складову економічного потенціалу. За площею сільськогосподарських угідь (2,4 млн. га або 76,7 % загальної території області) Харківщина посідала третє місце в Україні. Рослинництво становило 84,1 % валового виробництва сільського господарства, а тваринництво – 15,9 % (*Center for Innovations Development, 2025; Гайдай, 2024; Харківська обласна військова адміністрація, n.d., 2020*). Область входила до числа лідерів за виробництвом зернових культур (пшениця, кукурудза), соняшнику, цукрових буряків. Розвиненим було тваринництво, зокрема молочне та м'ясне скотарство. АПК характеризувався високим рівнем механізації та інтеграції з переробною промисловістю. Сформувалися великі агрохолдинги та середні фермерські господарства. Аграрний сектор у 2021 році генерував 46,0 млрд. грн. реалізованої продукції суб'єктів господарювання та 31,5 тис. зайнятих у відповідній секції. Але його реальна роль була вищою, ніж показує проста виробнича статистика, оскільки аграрна база значною мірою трансформувалася у харчову переробку та експорт. Щонайменше 49,8 % експорту товарів області у 2021 році формував агропродовольчий контур, якщо

підсумувати продукти рослинного походження, жири та олії, а також готові харчові продукти; лише зернові культури давали 22,0 % товарного експорту (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*). Отже, аграрна спеціалізація області була не «периферійною», а інтегрованою в експортно орієнтований ланцюг доданої вартості.

До 2021 року Харків був одним із найбільших ІТ-хабів України поряд із Києвом та Львовом. У місті працювали тисячі ІТ-спеціалістів у понад 500 компаніях (*Lviv IT cluster, 2024*), функціонували R&D-центри міжнародних компаній та аутсорсингові фірми, що є потужним ресурсом та передумовою для постіндустріального розвитку. Галузь демонструвала стабільне зростання експорту комп'ютерних послуг та інтеграцію у глобальні ланцюги створення доданої вартості. ІТ-сектор області до 2021 року перетворився на один із найсильніших її довоєнних активів. За КВЕД-секцією J «Інформація та телекомунікації» Харківщина у 2021 році мала 44955 зайнятих і 45,8 млрд. грн. реалізованих послуг, що майже дорівнювало продажам аграрного сектору. Як уже зазначалося, експорт комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційних послуг становив 378,5 млн. дол. США й формував 73,2 % усього експорту послуг області; власне комп'ютерні послуги давали 367,3 млн. дол. США (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*). Це означає, що ІТ-сектор уже до великої війни був не додатковим сегментом, а одним із трьох ключових драйверів регіональної зовнішньосервісної спеціалізації. Його мобільність і незалежність від фізичної інфраструктури згодом виявилися ключовими чинниками стійкості регіону в умовах війни (*Маляренко & Сегіда, 2025c*).

Транспортний комплекс включав залізничний, автомобільний, повітряний та трубопровідний транспорт. Значну роль відігравала газотранспортна інфраструктура. Регіон був важливим вузлом внутрішніх вантажних перевезень, особливо у сфері промислової та аграрної продукції. Транспортний сектор і логістика залишалися важливими, хоча не домінуючими за валовим оборотом. У 2021 році секція H «Транспорт, складське господарство, поштова та

кур'єрська діяльність» налічувала 28705 зайнятих і забезпечувала 18,1 млрд. грн. реалізованої продукції та послуг. Експорт транспортних послуг становив 28,8 млн. дол. США, а регіональні потоки товарного експорту були географічно диверсифікованими між Європою, Азією та Африкою (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*). З огляду на це, транспорт варто трактувати не ізольовано, а як інфраструктурне середовище для індустрії, аграрного експорту та цифрових сервісів.

Науково-освітній комплекс формував інноваційний сегмент економічного потенціалу. До 2022 року в місті було розташовано 80 закладів вищої освіти, а загальна кількість студентів в області становила 123208 осіб, що робило її другою після Києва за цим показником (*Харківська обласна військова адміністрація, n.d., 2020*). Харків традиційно посідав провідні позиції за кількістю науковців та обсягами науково-дослідних робіт. Освіта і наука були стратегічно важливими, але у статистиці суб'єктів господарювання їхня роль помітно занижена. Офіційні таблиці зайнятості та реалізації не охоплюють банки та бюджетні установи, отже, бізнес-статистика секції Р «Освіта» та частково секції М «Професійна, наукова та технічна діяльність» не відображає повного масштабу університетського й наукового комплексу Харківщини, що призводить до систематичного заниження внеску науково-освітнього сектору у формування економічного потенціалу регіону. Попри це, у 2021 році секція М акумулювала 24852 зайнятих і 16,5 млрд. грн. реалізованої продукції та послуг, а в структурі експорту послуг на дослідження та розробки припадало 8,0 млн. дол. США, на наукові та технічні послуги – 19,5 млн. дол. США (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*). У сукупності це дає підстави розглядати довоєнну Харківщину як регіон, де наука й освіта виконували функцію інфраструктури знань для промисловості та ІТ.

Детальна характеристика галузевої структури економічного потенціалу Харківської області станом на 2021 рік представлена у табл. 2.2, динаміка експорту та реалізованої продукції ключових секторів – на рис. 2.1, а їх розвиток у 2018-2021 роках – у табл. 2.3.

Таблиця 2.2. Галузева структура економічного потенціалу Харківської області станом на 2021 рік
(складено автором за *Головне управління статистики у Харківській області, n.d.*)

Сектор	Зайняті в суб'єктах господарювання, осіб	Реалізована продукція / послуги, млрд. грн.	Частка в загальному обсязі реалізації, %	Експортний маркер 2021 року	Аналітичний висновок
Промисловість	170009	214,5	31,1	Продуктова промислова статистика: 231,4 млрд. грн.; добувна – 26,8 %, переробна – 54,5 %, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 17,1 %	Базовий сектор довоєнної економіки
Аграрний сектор	31460	46,0	6,7	Агропродовольчий контур формував щонайменше 49,8 % товарного експорту; зернові – 22,0 %	Сильна сировинно-переробна й експортна спеціалізація
Інформація та телекомунікації	44955	45,8	6,6	378,5 млн. дол. США експорту ІКТ-послуг, або 73,2 % експорту послуг	Один із ключових драйверів доданої вартості
Транспорт і складське господарство	28705	18,1	2,6	28,8 млн. дол. США експорту транспортних послуг	Інфраструктурний сектор для всієї регіональної економіки
Професійна, наукова та технічна діяльність	24852	16,5	2,4	8,0 млн. дол. США експорту R&D і 19,5 млн. дол. США науково-технічних послуг	Сервісна база науки, інженерії та консалтингу
Освіта	2894	1,1	0,2	Прямої експортних маркерів у бізнес-статистиці майже немає	Показник істотно занижений через виключення бюджетних установ

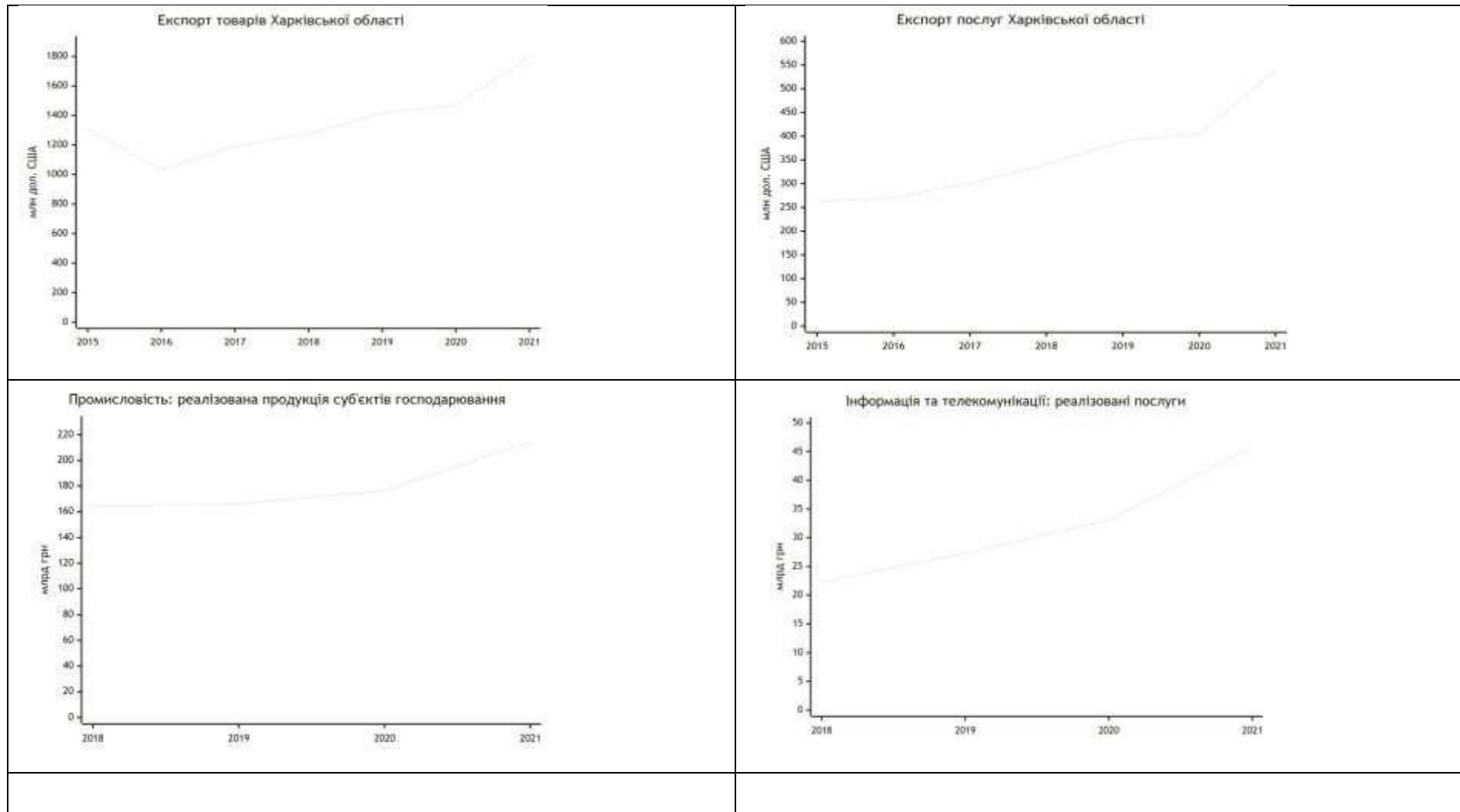

Рис. 2.1. Динаміка експорту та реалізованої продукції ключових секторів економіки Харківської області у 2015-2021 роках (побудовано автором за *Головне управління статистики у Харківській області, п.д.*)

Таблиця 2.3. Динаміка розвитку ключових секторів економіки Харківської області у 2018-2021 роках (підраховано і складено автором за *Головне управління статистики у Харківській області, п.д.*)

Сектор	Реалізація 2018, млрд. грн.	Реалізація 2021, млрд. грн.	Зміна 2018- 2021, %	Зайняті 2018, осіб	Зайняті 2021, осіб	Зміна 2018- 2021, %
Промисловість	164,7	214,5	30,2	184557	170009	-7,9
Аграрний сектор	26,9	46,0	71,0	32386	31460	-2,9
Інформація та телекомунікації	22,3	45,8	104,9	32017	44955	40,4
Транспорт і складське господарство	12,0	18,1	50,9	27445	28705	4,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	8,9	16,5	86,0	24427	24852	1,7

Зовнішньоекономічна спеціалізація області у 2021 році мала двоконтурний характер. У торгівлі товарами переважали агропродовольчі групи, мінеральні продукти, хімічна продукція, полімери, текстиль, деревина, папір і картон; основу експорту становили машини й устаткування, продовольчі товари та продукція хімічної промисловості. У торгівлі послугами домінували комп'ютерні та інформаційні послуги. За географією товарного експорту 47,8 % припадало на Європу, 36,6 % – на Азію, 12,4 % – на Африку; частка ЄС у товарному експорті становила 25,4 %, а у сервісному експорті – 26,1 %. Такий розподіл свідчить, що ще до 2022 року Харківщина мала значно ширшу зовнішньоекономічну орієнтацію, ніж лише прикордонний східний вектор, а географія експорту поступово диверсифікувалася у напрямі країн ЄС, Азії та Близького Сходу.

Узагальнення результатів аналізу суспільно-географічних передумов, галузевої структури та просторової організації економіки Харківської області дозволило сформувати авторську структурно-логічну модель економічного потенціалу регіону станом на 2021 рік (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Структура економічного потенціалу Харківської області та його просторова організація станом на 2021 рік (розроблено автором)

Модель відображає взаємозв'язок між ресурсною базою, структурними компонентами економічного потенціалу, особливостями його територіальної організації та конкурентними перевагами, що забезпечували провідні позиції області в економіці України напередодні повномасштабної війни.

Представлена модель демонструє комплексний характер економічного потенціалу Харківської області, який формувався під впливом поєднання виробничо-промислових, агропромислових, людських, науково-освітніх, інноваційних, інфраструктурно-логістичних та зовнішньоекономічних складових. Важливою особливістю регіону була висока концентрація економічної активності в межах Харківської агломерації, яка виступала головним осередком виробництва, науки, освіти та сфери послуг. Саме взаємодія зазначених компонентів забезпечувала формування конкурентних переваг регіону та його статус одного з провідних індустріально-інноваційних центрів України у довоєнний період.

Таким чином, станом на 2021 рік Харківська область належала до числа найбільш економічно розвинених регіонів України та характеризувалася стійким економічним зростанням, активізацією інвестиційних процесів, розвитком зовнішньоекономічних зв'язків і високим рівнем диверсифікації господарства. Економічний потенціал регіону поєднував потужний промисловий комплекс, розвинений агропромисловий сектор, один із найбільших у державі науково-освітніх центрів, значний людський капітал та динамічний ІТ-сектор, що забезпечувало формування багатокomпонентної структури економіки та її конкурентоспроможність на національному й міжнародному рівнях. Важливими конкурентними перевагами Харківської області виступали вигідне економіко-географічне положення, розвинена транспортно-логістична інфраструктура, потужний науково-інноваційний потенціал і широка інтеграція у міжнародні економічні зв'язки. Водночас просторова організація економічного потенціалу мала виражений моноцентричний характер, що проявлялося у високій концентрації населення,

виробництва, наукової діяльності та ділової активності в межах Харківської агломерації. З одного боку, це забезпечувало значний синергетичний ефект та високу економічну ефективність регіональної системи, а з іншого – формувало певні просторові диспропорції та підвищувало вразливість економіки області до зовнішніх викликів, що особливо проявилось в умовах повномасштабної війни після 2022 року (Кравченко, 2024).

Для оцінки позицій Харківської області в національному економічному просторі доцільно порівняти її показники з іншими провідними регіонами України. Станом на 2021 рік Харківщина входила до числа регіонів-лідерів за більшістю соціально-економічних показників та посідала важливе місце у формуванні економічного потенціалу держави (табл. 2.4).

Таблиця 2.4. Місце Харківської області серед регіонів України за окремими показниками економічного потенціалу у 2021 році (складено за Державна служба статистики України; Головне управління статистики у Харківській області; Міністерство освіти і науки України; IT Ukraine Association)

Показник	Значення	Місце серед регіонів України
Валовий регіональний продукт	319,8 млрд. грн.	4
Чисельність населення	2,60 млн. осіб	2
Обсяг реалізованої промислової продукції	понад 231 млрд. грн.	5
Експорт товарів	1,8 млрд. дол. США	6-7
Експорт послуг	понад 0,5 млрд. дол. США	2
Кількість студентів закладів вищої освіти	123208 осіб	2
Чисельність зайнятих у сфері ІТ	близько 45 тис. осіб	2
Рівень урбанізації	понад 80 %	3
Кількість наукових працівників	одна з найбільших в Україні	2

Порівняльний аналіз свідчить, що до початку повномасштабної війни Харківська область належала до групи регіонів, які виконували системоутворюючі функції в економіці України. За обсягом ВРП область поступалася лише місту Києву, Дніпропетровській та Київській областям.

Водночас за чисельністю населення Харківщина посідала друге місце серед усіх регіонів держави, а Харківська агломерація була одним із найбільших центрів концентрації людського капіталу в Україні. Особливо вагомими були позиції області у сфері науки, освіти та високотехнологічних послуг. Харків традиційно поступався лише Києву за кількістю студентів, наукових працівників та масштабами розвитку ІТ-індустрії. Саме концентрація закладів вищої освіти, науково-дослідних установ та інноваційних компаній забезпечувала формування одного з найпотужніших інтелектуальних центрів країни. Важливою особливістю Харківської області була диверсифікована структура економіки. На відміну від багатьох індустриальних регіонів, де домінувала одна або дві галузі спеціалізації, економічний потенціал Харківщини формувався на основі поєднання промисловості, агропромислового комплексу, науки, освіти, інформаційних технологій, транспорту та зовнішньоекономічної діяльності. Це забезпечувало відносно високий рівень економічної стійкості та конкурентоспроможності регіону.

Таким чином, станом на 2021 рік Харківська область належала до числа ключових центрів економічного розвитку України та входила до групи регіонів-лідерів за масштабами економічного потенціалу. Поєднання потужного виробничого комплексу, високорозвиненого людського капіталу, інноваційного середовища та вигідного економіко-географічного положення забезпечувало регіону провідні позиції у національному господарському просторі та визначало його стратегічне значення для розвитку держави.

2.1.3. Територіальний устрій та децентралізація як чинники розвитку економічного потенціалу. До реформи децентралізації адміністративно-територіальний устрій Харківської області був представлений 27 районами (рис. 2.3), сімома містами обласного значення, десятьма містами районного значення, 61 селищем міського типу. У результаті запровадження реформи децентралізації адміністративно-

територіальний устрій Харківської області складається із семи районів (рис. 2.4), які затверджені у 2020 році (*Постанова ВРУ № 807-ІХ, 2023*), до складу яких входить 56 територіальних громад (*Асоціація міст України, 2020*), 1746 населених пунктів та 459 місцевих рад, в тому числі 165 міських, 217 селищних та 77 сільських (*Децентралізація, n.d.-a, b*). Реформа децентралізації стала важливим чинником трансформації просторової організації економічного потенціалу Харківської області (*Маляренко, 2025d*). Передача значної частини управлінських повноважень і фінансових ресурсів на місцевий рівень сприяла посиленню ролі територіальних громад у процесах соціально-економічного розвитку, створила передумови для більш ефективного використання локальних ресурсів та реалізації власних стратегій розвитку.

Густота населення у розрізі районів Харківської області коливається від 24-30 осіб/км² у Красноградському (з 2024 року перейменований на Берестинський), Богодухівському, Куп'янському та Ізюмському районах, 37-41 осіб/км² у Лозівському та Чугуївському районах, до 543,59 осіб/км² у Харківському районі. Суттєва її диференціація пояснюється строкатою структурою громад та рад, які формують райони: чим більше міських рад, тим вища густота населення. Зокрема, до Берестинського району входить лише одна міська громада – Берестинська, натомість до Харківського району входять п'ять міських громад (Харківська, Дергачівська, Люботинська, Мерэф'янська та Південноміська), у тому числі й громада обласного центру та найбільшого міста регіону. Найбільш урбанізованими є Харківський (88,64 %) та Лозівський (79,74 %) райони. Найнижчий рівень урбанізації характерний для Берестинського (29,5 %) та Куп'янського (41,6 %) районів (*Децентралізація, n.d*). Аналіз розселенських особливостей населення в розрізі районів свідчить про нерівномірний розподіл населення. Модель просторового розвитку є моноцентричною: вплив обласного центру є найбільш суттєвим.

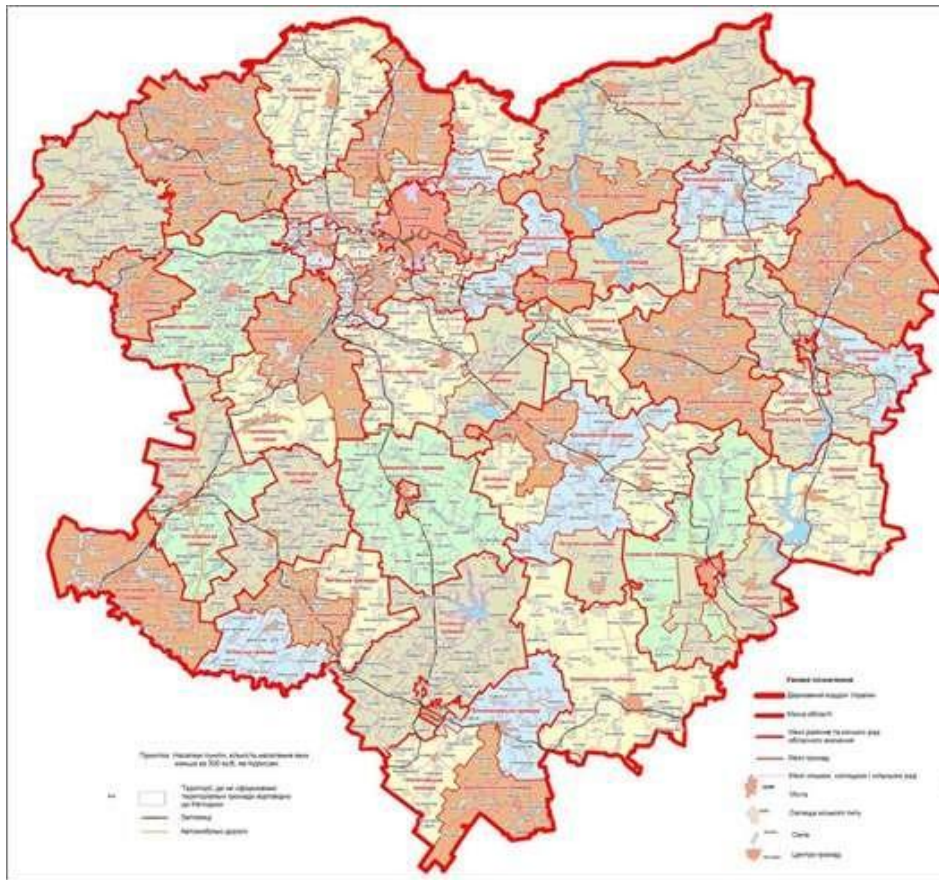

Рис. 2.3. Адміністративно-територіальний поділ Харківської області (Харківська обласна військова адміністрація, n.d.)

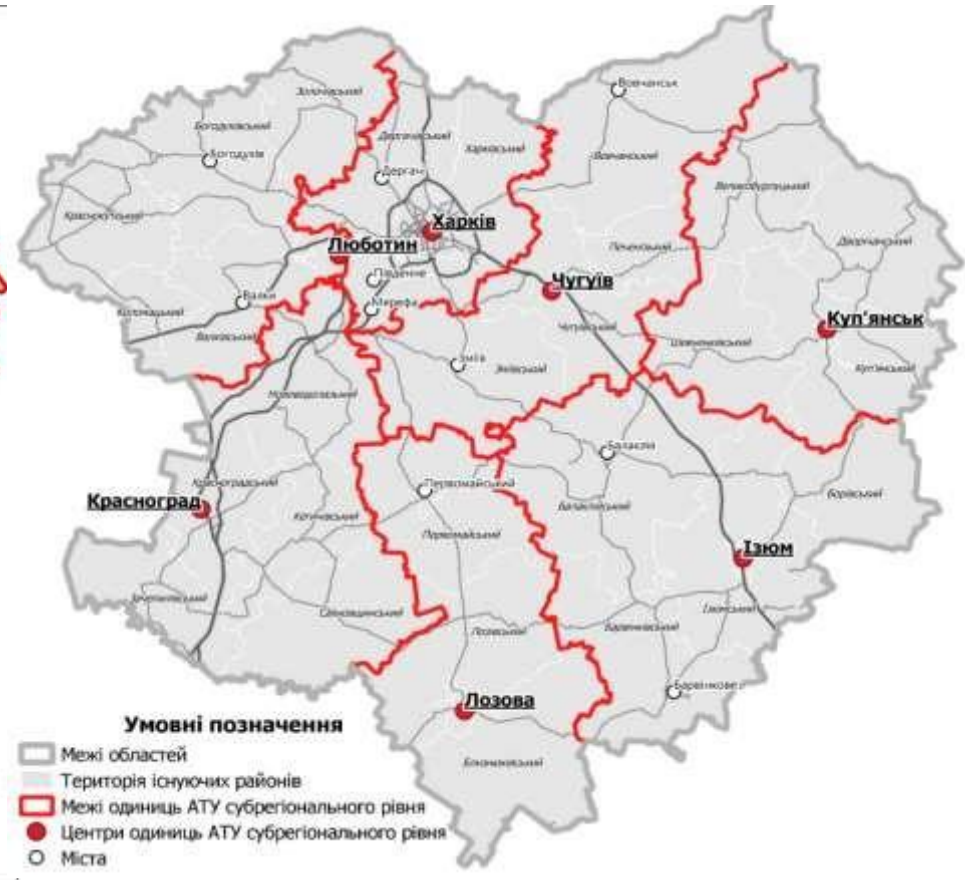

Рис. 2.4. Адміністративно-територіальний поділ Харківської області згідно з реформою 2020 року (Децентралізація, 2020)

В області сформовано 56 територіальних громад, які суттєві відрізняються між собою: Харківська міська громада із населенням 1443207 осіб є найбільшою в Україні, а її питома вага в області становить 54,5 %. У Лозівській міській громаді нараховується 90606 осіб, у Куп'янській міській громаді – 49880 осіб. У той же час, у п'яти сільських громадах чисельність населення менша за 6,5 тис. осіб: Куньєвська (4516 особи) Ізюмського району, Біляївська (5812 осіб) Лозівського району, Петропавлівська (5351 особа), Кіндрашівська (6155 осіб), Вільхуватська (6208 осіб) Куп'янського району (*Децентралізація, п.д*). Для таких територіальних громад високі ризики щодо їх спроможності до саморозвитку й ефективного виконання управлінської функції для забезпечення високого рівня та якості життя населення.

За показником доходів загального фонду на одного мешканця територіальні громади Харківської області в середньому перевищували загальнодержавний рівень, який становив 2129,2 грн на особу. Найвищий рівень доходів загального фонду був зафіксований у Наталинській сільській громаді Берестинського району – 13615,2 грн. на особу, тоді як найнижчий показник спостерігався у Мереф'янській міській громаді Харківського району – 2359,7 грн. на особу (*Харківська обласна військова адміністрація, п.д*).

Незважаючи на завершення адміністративно-територіальної реформи, існувала низка чинників, що стримували розвиток територіальних громад Харківської області. До основних із них належали недосконалість законодавчого регулювання процесів делегування повноважень та фінансового забезпечення громад, обмеженість фінансових ресурсів для реалізації повноважень місцевого самоврядування, дефіцит кваліфікованих управлінських кадрів та фахівців із стратегічного планування, негативні демографічні та міграційні процеси, недостатній рівень залучення населення до управління та розвитку територіальних громад (*Харківська обласна військова адміністрація, п.д*).

Отже, адміністративно-територіальна реформа та децентралізація стали важливими чинниками розвитку економічного потенціалу Харківської області. Формування нової системи районів і територіальних громад сприяло посиленню ролі місцевого самоврядування, розширенню фінансової автономії громад та створенню передумов для більш ефективного використання локальних ресурсів розвитку. Водночас значна диференціація громад за чисельністю населення, фінансовою спроможністю та економічною базою зумовлювала нерівномірність можливостей їх розвитку. Просторова структура регіону залишалася виражено моноцентричною із домінуванням Харківської агломерації як головного осередку концентрації населення, економічної активності та управлінських функцій. Саме ці особливості визначали потенціал територіальних громад області напередодні повномасштабної війни та значною мірою вплинули на подальші процеси трансформації регіону в умовах воєнних викликів.

2.2. Трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни

2.2.1. Втрати економічного потенціалу та руйнування господарського комплексу. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2022 році, стала одним із найпотужніших чинників трансформації економічного потенціалу регіонів за весь період незалежності держави. Війна спричинила масштабні руйнування виробничих потужностей, транспортної та енергетичної інфраструктури, порушення логістичних зв'язків, масову внутрішню міграцію населення та суттєву перебудову територіальної організації господарства, що кардинально змінило просторову структуру економічного потенціалу України (Лимар & Маляренко, 2024; Маляренко, 2026b).

Найбільших втрат зазнали індустриальні регіони сходу та півдня України, які до початку повномасштабної війни формували значну частину промислового виробництва держави (Підгрушній & Сікорська, 2024). Особливо

відчутними негативні наслідки стали для Донецької, Луганської, Харківської та Запорізької областей, де було зосереджено значний виробничий потенціал металургійної, машинобудівної, хімічної та енергетичної галузей. Руйнування підприємств, окупація окремих територій, пошкодження виробничої та транспортної інфраструктури призвели до різкого скорочення обсягів економічної діяльності та втрати значної частини виробничих потужностей (Маляренко, 2026b).

Суттєвого удару зазнала енергетична система України. Масовані атаки на об'єкти генерації, передачі та розподілу електроенергії спричинили перебої в енергопостачанні підприємств, що негативно вплинуло на функціонування промисловості та сфери послуг. У низці галузей, зокрема металургії, цементній та харчовій промисловості, скорочення виробництва в окремі періоди досягало 50 %, що було безпосередньо пов'язано з дефіцитом електроенергії та нестабільністю енергопостачання (Harmash & Polityuk, 2026). В умовах воєнного часу енергетична безпека перетворилася на один із ключових факторів збереження економічного потенціалу регіонів.

Масштаби економічних втрат України мають безпрецедентний характер. За оцінками міжнародних організацій, сукупний обсяг пошкоджень інфраструктури та економічних збитків перевищив 195 млрд. дол. США, а потреби майбутнього відновлення продовжують зростати, досягнувши вже 588 млрд. дол. США впродовж наступного десятиліття, що майже втричі перевищує прогнозований номінальний ВВП України за 2025 рік (Shalal, 2026; World Bank et al., 2026). Значна частина цих втрат припадає саме на регіони, що безпосередньо постраждали від бойових дій або перебували під тимчасовою окупацією.

Війна також суттєво вплинула на аграрний потенціал країни. Українське сільське господарство традиційно є однією з провідних складових економічного потенціалу держави та окремих регіонів. Проте значні площі сільськогосподарських угідь опинилися в зоні бойових дій, були заміновані або залишилися на тимчасово окупованих територіях. Це призвело до скорочення посівних площ, ускладнення ведення господарської діяльності та зниження

ефективності аграрного виробництва в окремих регіонах (*The Guardian, 2025*). Додатковими викликами стали руйнування аграрної інфраструктури, нестача робочої сили та проблеми з експортною логістикою.

Окрім виробничих втрат, війна спричинила масштабні руйнування транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури. Пошкодження автомобільних і залізничних шляхів, мостів, об'єктів житлово-комунального господарства, медичних та освітніх закладів суттєво погіршило доступність базових послуг для населення та бізнесу. Найгостріше ці проблеми проявляються у прифронтових і деокупованих громадах, де обмежений доступ до ринків праці, медичних та освітніх послуг, транспортних комунікацій і фінансових ресурсів формує нові прояви територіальної нерівності.

У результаті війни суттєво змінилися умови функціонування територіальних громад. Просторові наслідки бойових дій проявляються не лише у фізичних руйнуваннях, а й у нерівномірності можливостей відновлення. Громади з вищим рівнем інституційної спроможності, кращим транспортно-географічним положенням та доступом до міжнародної підтримки мають більше можливостей для реалізації проєктів відбудови та залучення інвестицій. Натомість території з обмеженими фінансовими та управлінськими ресурсами часто стикаються з додатковими труднощами у відновленні соціально-економічного розвитку. Така ситуація створює ризики посилення міжрегіональних диспропорцій та потребує врахування принципів просторової справедливості при формуванні політики повоєнного відновлення.

Таким чином, повномасштабна війна спричинила комплексну трансформацію економічного потенціалу регіонів України, що проявилася у значних втратах виробничого, інфраструктурного та аграрного потенціалу, руйнуванні господарських зв'язків і посиленні територіальних диспропорцій. Найбільших втрат зазнали індустриальні та прифронтові регіони, тоді як нові умови розвитку зумовили формування передумов для подальшої просторової перебудови економіки країни (*Маляренко, 2026b*).

2.2.2. Просторова трансформація економічної активності та релокація підприємств. Одним із найважливіших проявів трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах повномасштабної війни стала просторово-територіальна перебудова економічної активності. Втрата контролю над частиною територій, руйнування виробничої інфраструктури, загрози безпеці та порушення логістичних зв'язків змусили значну кількість підприємств адаптуватися до нових умов функціонування шляхом зміни місця розташування виробничих потужностей. У результаті відбулося масштабне переміщення бізнесу із прифронтових і небезпечних регіонів до більш безпечних територій центральної та західної частини України, що стало одним із ключових чинників формування нової просторової конфігурації економіки держави.

Для збереження виробничого потенціалу країни вже в перші місяці повномасштабної війни Уряд України започаткував програму релокації підприємств. Її головною метою стало забезпечення безперервності господарської діяльності, збереження робочих місць та підтримка функціонування економіки в умовах воєнного стану. За офіційними даними, у межах державної програми було переміщено 761 підприємство, з яких близько 80 % змогли відновити виробництво на нових локаціях (*Міністерство економіки України, 2025*).

Програма передбачала комплексну підтримку підприємств, що включала пошук нових виробничих майданчиків, організацію перевезення обладнання, сприяння у розселенні працівників та відновленні логістичних ланцюгів. Подати заявку на участь у програмі підприємства могли через електронні майданчики системи «Прозорро.Продажі». До участі залучалися суб'єкти господарювання з регіонів, що зазнали безпосереднього впливу бойових дій або перебували під загрозою їх поширення (*Міністерство економіки України, 2025*).

Станом на жовтень 2023 року програма релокації охоплювала шістнадцять відносно безпечних регіонів України, серед яких Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька,

Вінницька, Волинська, Рівненська, Житомирська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська, Одеська та Київська області (рис. 2.5). Реалізація програми сприяла не лише збереженню економічної активності, а й формуванню нових центрів економічного розвитку, які почали концентрувати релоковані підприємства та трудові ресурси (*Opendatabot, 2023*).

У перші роки війни релокація мала переважно вимушений характер і була спрямована насамперед на збереження виробничих потужностей та забезпечення виживання бізнесу. Найбільшу кількість релокованих підприємств прийняли західні регіони України. Зокрема, близько 24 % усіх переміщених підприємств було зосереджено у Львівській області, 14,5 % – у Закарпатській, 9,8 % – у Чернівецькій та 8,3 % – в Івано-Франківській областях (*Міністерство економіки України, 2025*). Вибір цих територій був зумовлений відносною безпекою, близькістю до кордонів ЄС, кращими можливостями для міжнародної логістики та доступом до нових ринків збуту.

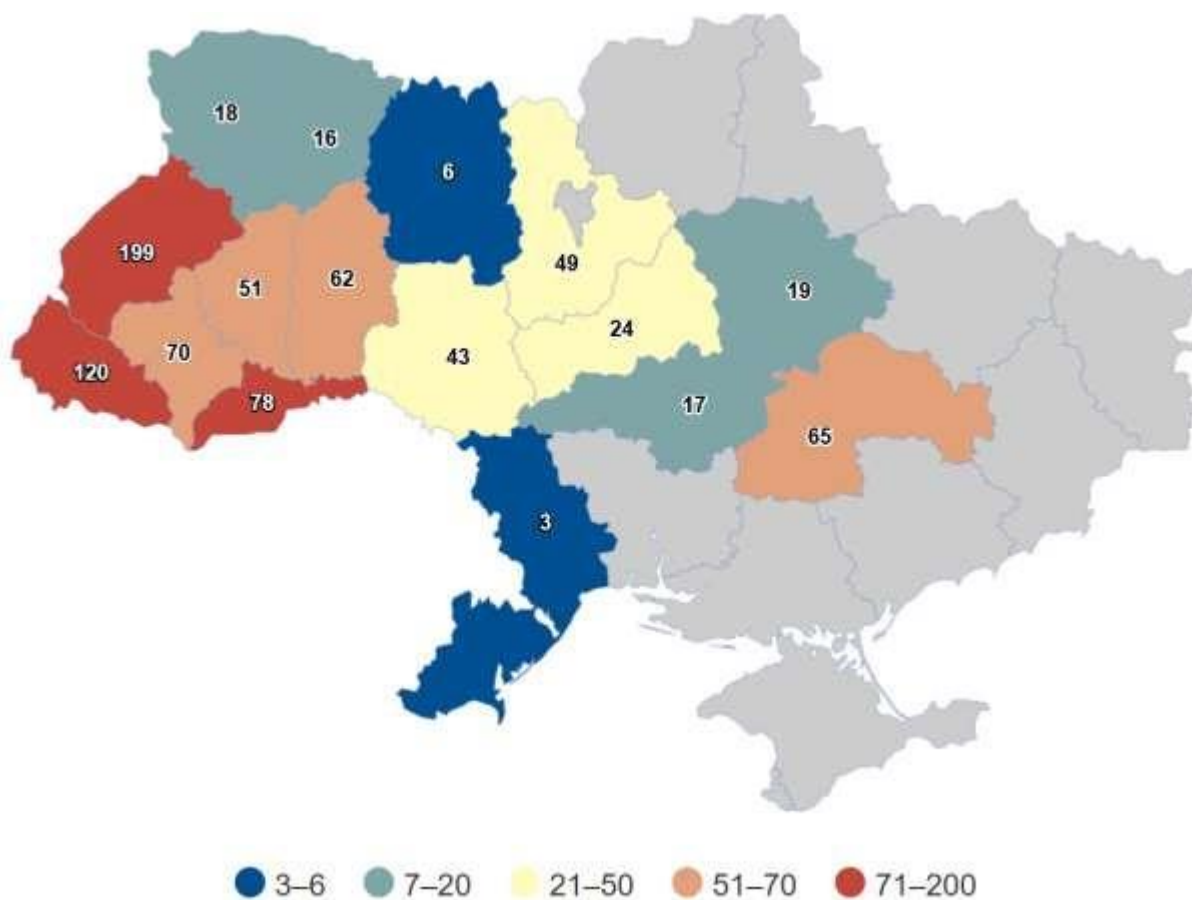

Рис. 2.5. Релоковані підприємства в Україні станом на жовтень 2023 року (*Opendatabot, 2023*)

Загалом від початку повномасштабної війни до 2024 року в Україні було зафіксовано майже 19 тис. міжрегіональних переміщень підприємств (*Inventure, 2025*). Цей процес став одним із наймасштабніших прикладів просторової адаптації економіки в сучасній історії України та суттєво вплинув на територіальну структуру господарства.

У результаті релокаційних процесів відбулося поступове зміщення економічної активності на захід і в окремі центральні регіони держави. Це супроводжувалося перерозподілом трудових ресурсів, зміною структури місцевих ринків праці, збільшенням попиту на виробничі площі та інфраструктуру, а також формуванням нових міжрегіональних економічних зв'язків. Одночасно частина східних та південних регіонів втратила значну кількість підприємств, що негативно вплинуло на їх виробничий та податковий потенціал.

Станом на кінець 2025 року процес релокації бізнесу набув якісно нового характеру. Якщо у 2022-2023 роках переміщення підприємств переважно було вимушеною реакцією на безпосередні воєнні загрози, то у 2024-2025 роках воно дедалі більше перетворювалося на інструмент стратегічної адаптації бізнесу до нових економічних і безпекових умов.

За даними Єдиного державного реєстру, протягом перших восьми місяців 2025 року було зафіксовано 8345 випадків міжрегіонального переміщення підприємств, які здійснили 7988 компаній. Ці показники практично відповідають рівню попереднього року та свідчать про стабілізацію процесів релокації після найбільш турбулентного періоду війни (*Opendatabot, 2025*).

Аналіз галузевої структури релокацій демонструє, що найбільш мобільними залишаються підприємства сфери торгівлі, які забезпечують 31,5 % усіх переміщень. Значну частку становлять також компанії будівельної галузі (6,0 %), сільського господарства (5,1 %), операцій із нерухомістю (5,1 %), роздрібною торгівлю (4,2 %) та транспорту (3,8 %). Помітною є присутність ІТ-компаній, на які припадає 2,6 % усіх релокацій (*Opendatabot, 2025*).

Просторовий аналіз релокаційних потоків (рис. 2.6-2.7) свідчить про збереження ключової ролі Києва як центрального вузла економічної активності. Столиця одночасно виступає найбільшим донором і найбільшим реципієнтом релокованого бізнесу. Найпоширенішими маршрутами переміщення підприємств стали напрямки Київ – Київська область, Київ – Дніпропетровська область, Київська область – Київ та Київ – Харківська область (Маляренко, 2026b). Особливий інтерес становлять регіональні відмінності у балансі релокацій. Незважаючи на близькість до зони бойових дій, Харківська область продемонструвала позитивне сальдо переміщення бізнесу: кількість компаній, що переїхали до регіону, перевищила кількість тих, що його залишили, на 374 одиниць. Позитивний баланс також спостерігався у Запорізькій (+276), Львівській (+161), Закарпатській (+83) та Київській (+77) областях. Це свідчить про поступове відновлення економічної активності навіть у частині прифронтових регіонів та формування нових умов для розвитку підприємництва (Opendatabot, 2025).

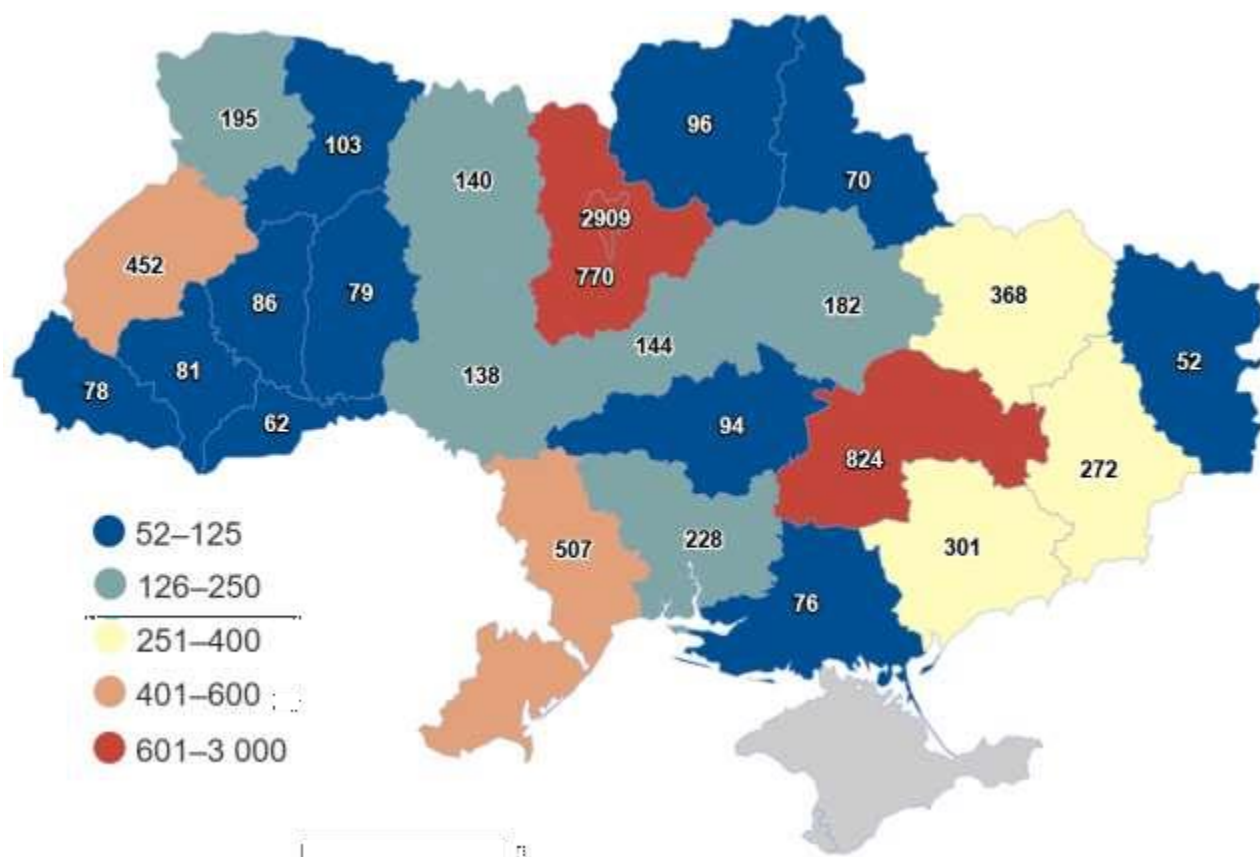

Рис. 2.6. Релоковані підприємства в Україні (звідки переїжджає бізнес), станом на серпень 2025 року (Opendatabot, 2025)

Отже, релокація підприємств стала одним із ключових механізмів адаптації української економіки до умов війни. Вона забезпечила збереження значної частини виробничого потенціалу держави, сприяла підтриманню зайнятості населення та сформувала нову географію економічної активності. Просторові зміни, що відбулися внаслідок переміщення бізнесу, стали важливою складовою трансформації економічного потенціалу регіонів та заклали підґрунтя для формування нової територіальної структури економіки України в умовах воєнного та повоєнного розвитку.

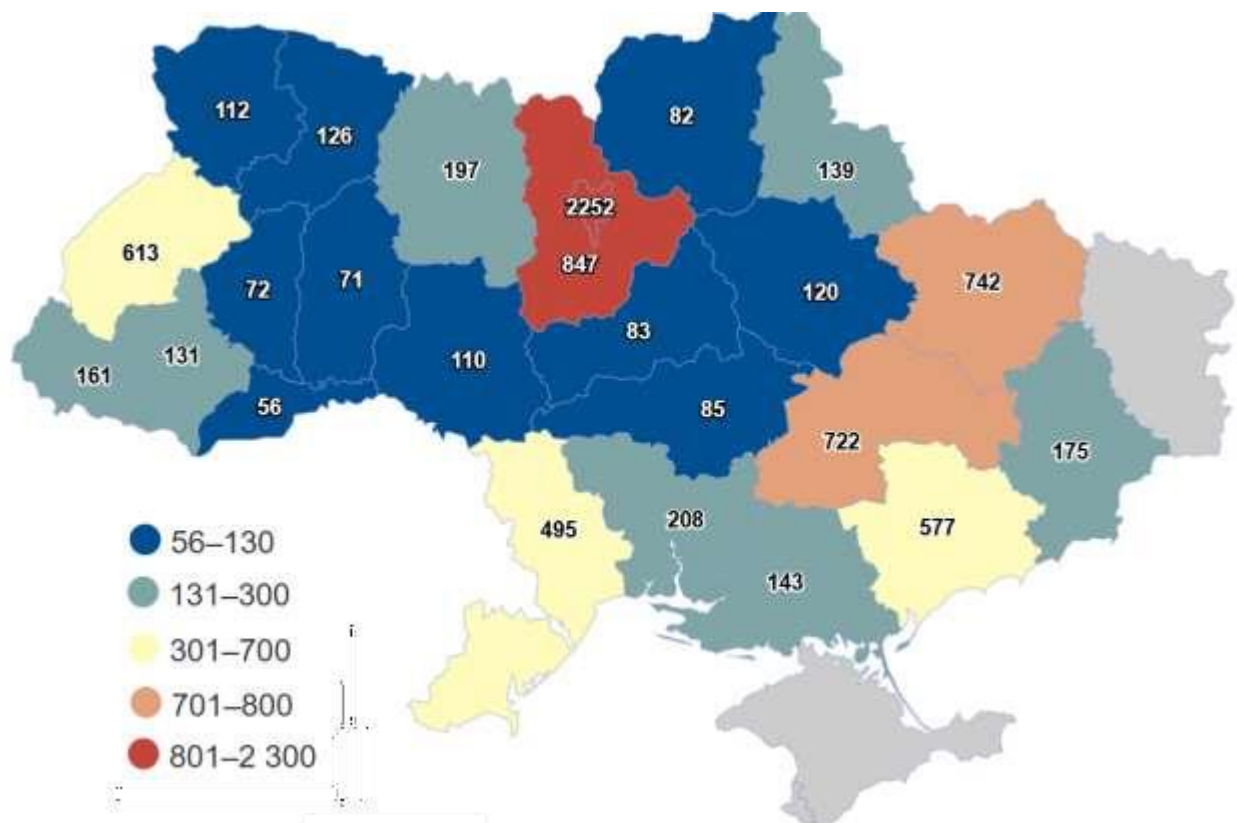

Рис. 2.7. Релоковані підприємства в Україні (куди переїжджає бізнес), станом на серпень 2025 року (*Opendatabot, 2025*)

Підприємницька активність є одним із найважливіших індикаторів економічного потенціалу території, оскільки відображає рівень розвитку бізнес-середовища, інвестиційної привабливості, економічної адаптивності та здатності регіонів генерувати нові робочі місця. В умовах повномасштабної війни підприємницький сектор України зіткнувся з безпрецедентними викликами, пов'язаними з руйнуванням виробничих потужностей, порушенням логістичних ланцюгів, міграцією населення, дефіцитом робочої сили та

загальною економічною невизначеністю. Водночас український бізнес продемонстрував високий рівень адаптивності та здатність до функціонування навіть в умовах тривалої воєнної кризи.

Сучасна структура підприємницького сектору України характеризується значними масштабами та високою різноманітністю форм господарської діяльності. За даними аналітичної системи YouControl, в Україні налічується понад 4,5 млн. записів про суб'єкти господарювання, що відображає значний потенціал підприємницького середовища країни (*YouControl, n.d.*). Особливу роль у забезпеченні економічної стійкості відіграє малий бізнес, який характеризується високою гнучкістю та здатністю швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Показовим є те, що навіть в умовах війни сектор малого підприємництва не лише зберіг свої позиції, а й продемонстрував тенденцію до зростання. За даними Opendatabot, станом на 2026 рік в Україні функціонує понад 2,18 млн. ФОП, що приблизно на 194 тис. більше, ніж на початку повномасштабного вторгнення (*Opendatabot, n.d.-a*). Такі показники свідчать про активне використання населенням підприємницької діяльності як одного з механізмів економічної адаптації до нових умов.

Загалом із початку повномасштабної війни в Україні було зареєстровано понад 763 тис. нових ФОП, тоді як близько 685 тис. підприємців припинили свою діяльність (*Opendatabot, n.d.-a*). Незважаючи на значні економічні ризики, позитивне сальдо підприємницької активності демонструє збереження потенціалу для самозайнятості населення та розвитку малого бізнесу навіть в умовах воєнної економіки.

Аналіз динаміки реєстрації нових підприємств також підтверджує відносну стійкість підприємницького середовища. За даними YouControl, у 2024 році в Україні було зареєстровано понад 26 тис. нових компаній, що лише незначно поступається показникам попереднього року. Водночас діяльність припинили близько 3,3 тис. компаній (*YouControl, n.d.*). Дані Opendatabot свідчать, що у першому півріччі 2025 року було створено 18277 нових компаній,

хоча цей показник ще не досягнув рівня довоєнного 2021 року. Разом із тим воєнна економіка характеризується підвищеним рівнем підприємницької турбулентності. Зростання кількості новостворених бізнесів супроводжується збільшенням кількості припинень діяльності. Так, лише за перші місяці 2025 року було зареєстровано 81928 нових ФОПів, тоді як 119895 підприємців припинили діяльність (*Opendatabot, n.d.-a*). Це свідчить про складність умов ведення бізнесу та необхідність постійної адаптації до змін економічного середовища.

Важливою особливістю сучасного підприємницького розвитку є його просторово нерівномірний характер. Регіональний розподіл підприємств відображає сформовану структуру економічного потенціалу України та історичну спеціалізацію окремих територій. Найбільша концентрація підприємств традиційно спостерігається у великих економічних центрах, насамперед у Києві, Харківській, Дніпропетровській, Одеській та Львівській областях. Саме ці регіони формують основні осередки ділової активності, інвестиційної привабливості та економічного розвитку.

Про значну концентрацію економічного потенціалу свідчить і розподіл державних підприємств. Зокрема, із 1568 державних підприємств України 506 розташовані у місті Києві, 100 – у Харківській області, 86 – в Одеській, 79 – у Дніпропетровській та 72 – у Львівській областях (*YouControl, n.d.*). Така структура відображає домінування найбільших економічних центрів у системі національного господарства. Важливу роль у формуванні економічного потенціалу держави відіграють великі компанії, які забезпечують значну частину національного ВВП, зайнятості населення та податкових надходжень. Серед найбільших підприємств України виділяються НАК «Нафтогаз України», АТ «Укрзалізниця», ДП «НАЕК «Енергоатом», група «Метінвест», компанія Kernel та мережа «АТБ-Маркет», діяльність яких має вагомий вплив як на національну економіку, так і на розвиток окремих регіонів (*Маляренко, 2026b*).

Регіональна структура великого бізнесу значною мірою відображає спеціалізацію територій. У Дніпропетровській, Запорізькій та частково

Донецькій областях домінують підприємства добувної та переробної промисловості, що відповідає їхньому традиційному індустріальному профілю. У Вінницькій, Черкаській, Хмельницькій та Чернігівській областях провідні позиції займають агропромислові компанії, що свідчить про ключову роль аграрного сектору у формуванні економічного потенціалу цих територій. Натомість у Київській, Львівській, Одеській та Волинській областях значний розвиток отримали торгівля, логістика, енергетика, будівництво та сервісні види діяльності, що відображає їхнє місце у новій транспортно-економічній конфігурації країни в умовах війни (*Opendatabot, n.d.-a*).

Отже, підприємницьке середовище України демонструє високий рівень адаптивності до умов воєнної економіки. Незважаючи на масштабні втрати, руйнування та високий рівень невизначеності, підприємницький сектор продовжує розвиватися, забезпечуючи економічну активність, зайнятість населення та підтримуючи функціонування регіональних економік. Водночас регіональна структура підприємництва залишається суттєво диференційованою, що відображає нерівномірність розміщення економічного потенціалу та спеціалізації регіонів України (*Маляренко, 2026b*).

2.2.3. Галузеві трансформації економічного потенціалу.

Повномасштабна війна суттєво вплинула на галузеву структуру економічного потенціалу регіонів України. В умовах воєнних викликів окремі види економічної діяльності зазнали значних втрат, тоді як інші галузі продемонстрували високий рівень адаптивності або отримали нові можливості для розвитку. У результаті відбувається формування нової галузевої структури економіки, яка дедалі більше орієнтується на забезпечення внутрішньої стійкості, обороноздатності та інтеграцію до європейського економічного простору.

Однією з найбільш динамічних сфер економіки залишається торгівля. Аналіз структури новостворених суб'єктів господарювання свідчить, що приблизно чверть нових підприємців обирає саме роздрібну торгівлю як

основний вид діяльності (*Маляренко, 2026b*). Така ситуація пояснюється відносно низьким порогом входження в бізнес, швидкою оборотністю капіталу та можливістю функціонування навіть за умов обмежених фінансових ресурсів. Торгівля стала одним із найбільш адаптивних секторів економіки, який швидко реагує на зміни споживчого попиту.

Важливу роль у збереженні економічної стійкості держави продовжує відігравати аграрний сектор. Попри значні втрати земельних ресурсів, руйнування інфраструктури та складнощі з експортом продукції, сільське господарство залишається однією з ключових складових економічного потенціалу України. В умовах війни аграрний сектор не лише забезпечує продовольчу безпеку держави, а й залишається важливим джерелом валютних надходжень та зайнятості населення.

Однією з небагатьох галузей, яка продемонструвала відносну стійкість і здатність до розвитку навіть в умовах воєнного часу, став сектор інформаційних технологій. ІТ-індустрія характеризується меншою залежністю від фізичної інфраструктури та територіального розміщення виробництва, що дозволило багатьом компаніям продовжувати діяльність навіть після релокації працівників та офісів. За оцінками експертів, ІТ-галузь формує близько 3-4 % ВВП України та забезпечує значну частку експорту послуг (*Gaidai et al., 2025*).

Водночас найбільших втрат зазнали традиційні індустріальні галузі. Особливо складною залишається ситуація у металургії, яка історично була однією з провідних галузей економіки України. Руйнування виробничих потужностей, втрата логістичних маршрутів та перебої з енергопостачанням призвели до різкого скорочення обсягів виробництва та експорту металопродукції (*Harmash & Polityuk, 2026*). Суттєвих втрат зазнало також машинобудування, яке традиційно концентрувалося у Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській та частково Донецькій областях. Значна частина підприємств цієї галузі була змушена скоротити виробництво або переорієнтуватися на потреби оборонного сектору. Водночас саме військові потреби стимулювали розвиток окремих напрямів машинобудування,

пов'язаних із виробництвом техніки, безпілотних систем та іншої продукції оборонного призначення.

Трансформація галузевої структури супроводжувалася переорієнтацією транспортно-логістичних потоків – скороченням ролі чорноморських портів і зростанням значення автомобільного та залізничного транспорту у напрямку країн ЄС, що безпосередньо вплинуло на просторову організацію економічної діяльності.

Війна також стимулювала розвиток низки нових напрямів економічної діяльності, пов'язаних із потребами безпеки та відновлення. Зростає значення оборонно-промислового комплексу, будівельної галузі, виробництва будівельних матеріалів та енергетики. Поступово формуються передумови для розвитку нових виробничих кластерів, орієнтованих на потреби цих галузей.

Таким чином, галузева структура економічного потенціалу України в умовах війни зазнає суттєвих трансформацій. Поряд зі скороченням ролі традиційних індустріальних галузей відбувається посилення значення аграрного сектору, інформаційних технологій, оборонного виробництва та сфери послуг, що свідчить про поступове формування нової моделі економічного розвитку, адаптованої до воєнних викликів та орієнтованої на забезпечення стійкості й конкурентоспроможності регіонів.

2.2.4. Нові тенденції просторової трансформації економіки України.

Повномасштабна війна стала каталізатором глибоких просторових змін у розвитку економіки України, які виходять далеко за межі тимчасових кризових явищ. Руйнування традиційних виробничих центрів, релокація підприємств, масове внутрішнє переміщення населення (*Malchykova & Pylypenko, 2023*) та трансформація логістичних маршрутів призвели до формування нових закономірностей територіальної організації економічної діяльності та поступової зміни просторової моделі економічного розвитку країни (*Маляренко, 2026b*).

Однією з найважливіших просторових тенденцій стало зміщення економічної активності із східних та південних регіонів у центральну та західну

частини країни. Цей процес був зумовлений поєднанням кількох чинників: відносною безпекою територій, концентрацією внутрішньо переміщених осіб (ВПО), релокацією підприємств, а також близькістю до кордонів ЄС. Унаслідок цього західні регіони отримали додаткові можливості для розвитку підприємництва, залучення інвестицій та формування нових виробничих і логістичних функцій.

Важливою складовою просторових трансформацій стала масова внутрішня міграція населення. Переміщення мільйонів громадян із зон бойових дій суттєво змінило демографічну та трудову структуру багатьох регіонів. Території, що прийняли значну кількість ВПО, отримали додатковий людський потенціал, який сприяв розвитку місцевих ринків праці та підприємницької діяльності. Водночас регіони-донори населення зіткнулися зі скороченням трудових ресурсів та послабленням економічної активності.

Суттєві зміни відбулися і в системі регіональних ринків праці. В умовах війни сформувався дефіцит кадрів у багатьох галузях, насамперед у промисловості, будівництві та сільському господарстві. Одночасно посилювався попит на працівників у сферах логістики, інформаційних технологій, оборонного виробництва та будівництва. Внаслідок цього відбувається поступова перебудова просторової структури зайнятості та формування нових центрів концентрації трудових ресурсів.

Однією з найпомітніших просторових трансформацій стало формування нової транспортно-логістичної конфігурації держави. Війна зумовила переорієнтацію транспортних потоків у західному напрямку, що сприяло розвитку прикордонної інфраструктури, мультимодальних логістичних центрів та нових транспортних коридорів до країн ЄС. У результаті зросло економічне значення Львівської, Закарпатської, Волинської та інших прикордонних областей, які стали важливими вузлами міжнародної економічної взаємодії.

Паралельно відбувається формування нових територіально-виробничих поєднань та економічних кластерів у центральних і західних регіонах, які поступово перебирають на себе частину функцій традиційних промислових центрів сходу держави. Формується нова економічна спеціалізація окремих

територій, що враховує як безпекові чинники, так і нові можливості інтеграції до європейського економічного простору.

Важливою тенденцією є також посилення міжрегіональної диференціації розвитку. Війна суттєво загострила відмінності між територіями за рівнем економічної активності, інвестиційної привабливості та фінансової спроможності громад. Якщо частина регіонів отримала додаткові стимули для розвитку завдяки релокації бізнесу та зміні логістичних потоків, то прифронтові та деокуповані території продовжують зазнавати значних втрат людського та виробничого потенціалу, що актуалізує питання просторової справедливості та необхідності врахування територіальних особливостей під час формування державної політики відновлення.

Сучасні трансформації також створюють передумови для поглиблення інтеграції України до європейського економічного простору. Переорієнтація логістичних зв'язків, розширення економічного співробітництва з країнами ЄС та адаптація українського бізнесу до європейських стандартів поступово змінюють просторову організацію національної економіки.

Таким чином, війна стала потужним чинником просторової трансформації економічного потенціалу регіонів України, наслідками якої стали зміщення центрів економічної активності, формування нових логістичних і виробничих вузлів, зміна структури регіональних ринків праці, посилення ролі західних регіонів та поглиблення інтеграції до європейського економічного простору (Маляренко, 2026b). Трансформація економічного потенціалу регіонів України в умовах війни має багаторівневий характер і охоплює процеси втрат, адаптації та відновлення (рис. 2.8). Наслідком цих процесів стає виникнення нових центрів економічного зростання, розвиток регіональних кластерів, посилення європейської інтеграції та підвищення просторової стійкості територій, що закладає підґрунтя для формування нової просторової моделі економіки України, орієнтованої на стійкість, адаптивність та ефективне використання регіонального економічного потенціалу.

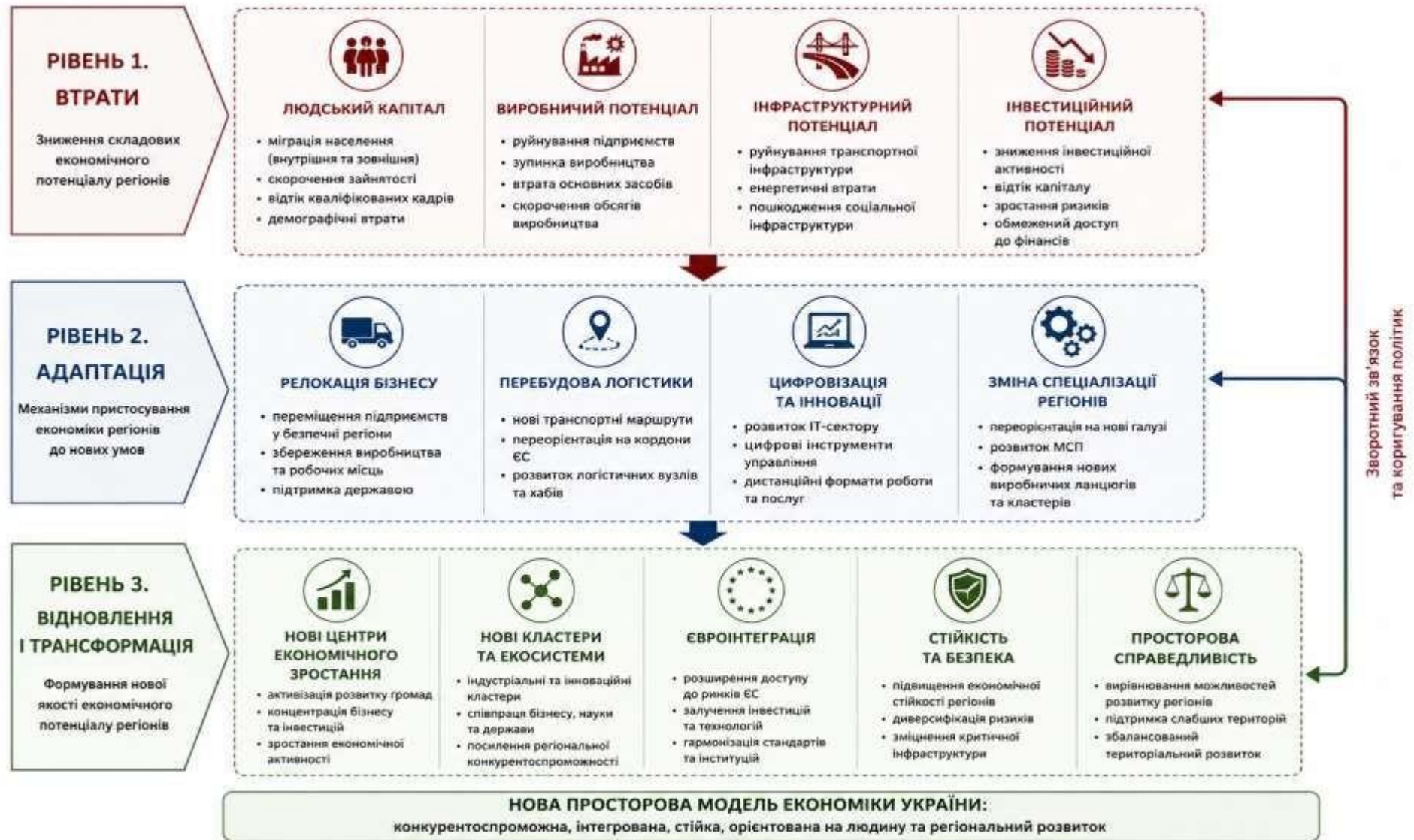

Рис. 2.8. Структурно-логічна модель трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни (узагальнено автором)

2.3. Пріоритетні сфери і галузі економіки України: трансформації в умовах війни

Визначення пріоритетних сфер і галузей економіки України є одним із ключових завдань державної соціально-економічної політики, особливо в умовах повномасштабної війни. Саме ці напрями мають залишатися в центрі уваги держави та суспільства, оскільки від рівня їх розвитку безпосередньо залежать забезпечення життєдіяльності населення, обороноздатність країни, а в перспективі – ефективність післявоєнного відновлення національної економіки.

Законодавче закріплення пріоритетних сфер і галузей створює передумови для надання їм державних преференцій, зокрема податкових і митних пільг, фінансової підтримки, пріоритетного інвестування та інших механізмів стимулювання, що підвищує їхню інвестиційну привабливість і сприяє подальшому розвитку. Крім того, активізація розвитку окремих галузей економіки розглядається як важлива передумова євроінтеграційного поступу України (Гусева та ін, 2024).

Упродовж 2012-2013 років в Україні було ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання пріоритетних сфер і галузей економіки. Зокрема, Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» визначав засади державної інвестиційної політики на період 2013-2032 років щодо активізації залучення інвестицій у стратегічно важливі галузі економіки (Закон України № 5205-VI, 2022). Додатково розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено перелік галузей, які офіційно визначалися пріоритетними для розвитку держави (Розпорядження КМУ № 843-р, 2023). Проте у 2022-2023 роках, у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії та трансформацією внутрішньо- і зовнішньополітичних орієнтирів України, зазначені нормативно-правові акти втратили чинність.

До початку повномасштабного російського вторгнення пріоритетними вважалися ті галузі економіки, які були зорієнтовані на забезпечення

суспільства високотехнологічною, конкурентоспроможною та екологічно безпечною продукцією, надання якісних послуг, а також сприяли зміцненню виробничого та експортного потенціалу країни й створенню нових робочих місць (*Закон України № 5205-VI, 2022*). У межах цієї політики пріоритетними визнавалися агропромисловий, житлово-комунальний та машинобудівний комплекси, транспортна інфраструктура, курортно-рекреаційна сфера і туризм, переробна промисловість та фармацевтика (рис. 2.9).

З метою активізації розвитку цих галузей та підвищення їхньої інвестиційної привабливості було передбачено низку стимулюючих механізмів для інвесторів, які вкладали кошти у відповідні напрями. Йшлося, зокрема, про податкові та митні пільги, державну підтримку й додаткові фінансові ресурси (*Закон України № 5205-VI, 2022*).

Із початком повномасштабної війни підходи до визначення та структури пріоритетних галузей економіки зазнали суттєвих змін. У сучасних умовах особливої ваги набули ті галузі, які забезпечують базові потреби населення, підтримують функціонування держави, зміцнюють її оборонний потенціал і в перспективі мають стати рушіями післявоєнного економічного відновлення (*Міністерство економіки України, 2022; Урядовий портал, 2022*). Водночас єдиної узгодженої позиції щодо остаточного переліку таких галузей поки не сформовано.

Навесні 2022 року Міністерство економіки України серед галузей, які потребували особливої підтримки в умовах війни, визначило сільське господарство, виробництво харчової продукції, роздрібну торгівлю, комунальні та енергетичні послуги, а також підприємства, що виконують мобілізаційні замовлення (*Міністерство економіки України, 2022*).

Наприкінці 2022 року, в контексті стратегічного бачення повоєнного відновлення економіки України, Уряд окреслив чотири ключові пріоритетні напрями розвитку: military-tech (сектор високотехнологічного озброєння), металургію, гірничу промисловість і машинобудування, сільське господарство та харчову промисловість, а також ІТ-сектор (рис. 2.9) (*Урядовий портал, 2022*).

Рис. 2.9. Пріоритетні галузі економіки України для післявоєнного відновлення та сталого розвитку (побудовано автором за *Advantage Ukraine, n.d.*; *Husieva & Niemets, 2024*; *YS.Market, 2023*; *YS.Market, 2024*; *Гусєва та ін., 2024*; *Ільченко, 2023*; *Міністерство економіки України, 2022*; *Офіс реформ КМУ, n.d.*; *Розпорядження КМУ № 320-р, 2026*; *Укрінформ, 2023*; *Урядовий портал, 2022*)

На відміну від інших галузей, які активно функціонували в Україні ще до початку повномасштабної війни, сектор military-tech став відносно новим стратегічним напрямом, що опинився у центрі державної економічної та безпекової політики. Сучасні умови війни фактично перетворили Україну на простір практичного випробування оборонних технологій, де військова продукція не лише розробляється і виготовляється, а й оперативно тестується в реальних бойових умовах. Водночас очевидним є те, що безпековий компонент і надалі залишатиметься наскрізним елементом розвитку всіх сфер суспільного життя у післявоєнний період. Очікується, що вітчизняний сектор високотехнологічного озброєння (military-tech) матиме подвійне значення: забезпечення сучасним озброєнням національних силових структур та формування експортного потенціалу оборонної продукції. Як підкреслювала міністр економіки України Юлія Свириденко, саме цей напрям сьогодні є одним із ключових державних пріоритетів (*Урядовий портал, 2022*).

Окремий акцент урядова політика робить на необхідності розширення глибокої переробки продукції. Події 2022 року продемонстрували вразливість експортно-логістичної системи України в умовах блокування морських портів, обмеження залізничних вантажних перевезень і зупинення повітряного транспорту. За таких умов економіка держави втратила можливість експортувати значні обсяги сировинної продукції. Саме тому одним із важливих стратегічних завдань є зменшення частки експорту необробленої сировини без скорочення валютної виручки, що може бути забезпечено завдяки розвитку продукції глибокої переробки (*Урядовий портал, 2022*).

За результатами соціологічного опитування групи «Рейтинг», українське суспільство вважає найбільш перспективними для післявоєнного розвитку два ключові напрями – будівельний сектор та військово-промисловий комплекс. Крім цього, до перспективних сфер були віднесені агропромисловий сектор, зокрема сільське господарство, медична галузь, металургія та важка промисловість, інформаційні технології, освіта і наука, транспорт і перевезення, торгівля, культура, туризм та легка промисловість (*УС.Market, 2023*).

Відповідно до сучасних економічних досліджень, для забезпечення швидкого післявоєнного відновлення та економічного зростання Україна має концентрувати зусилля на розвитку сільського господарства, металургії та металообробки, стартап-екосистеми й ІТ-сектору. Поряд із цим особливої уваги потребують будівельна галузь, оборонна промисловість, енергетика та сфера охорони здоров'я. Водночас розвиток інфраструктурних проєктів, логістики, деревообробної та меблевої промисловості також має залишатися серед стратегічних пріоритетів державної політики (*УС.Market, 2023*).

У межах міжнародної кампанії «Advantage Ukraine», розробленої рекламним холдингом WPP за підтримки Президента України та презентованої у вересні 2022 року на відкритті Нью-Йоркської фондової біржі, було визначено десять пріоритетних секторів економіки України. До них віднесено оборонно-промисловий комплекс, металургію та металообробку, енергетику, агропромисловий сектор, фармацевтику, логістику та інфраструктуру, видобування природних ресурсів, деревообробну та меблеву промисловість, інноваційні технології й промислове виробництво. Для стимулювання розвитку цих напрямів та залучення міжнародного капіталу на платформі було акумульовано понад 500 інвестиційних проєктів і можливостей на суму понад 400 млрд. дол. (*Advantage Ukraine; Husieva & Niemets, 2024*).

Станом на 2023 рік платформа «Advantage Ukraine» супроводжувала понад 130 інвестиційних проєктів загальною вартістю близько 67 млрд. дол. Їх реалізація охоплювала такі стратегічні напрями, як будівництво та інжиніринг, енергетика (зокрема розвиток «зеленої» енергії, водню й біометану), транспортно-логістична модернізація, аграрний сектор із розвитком глибокої переробки, видобування критичних мінералів, виробництво акумуляторів і електромобілів, а також фармацевтична та медична галузі (*Укрінформ, 2023*).

Під час Київського міжнародного економічного форуму восени 2023 року прем'єр-міністр України Дмитро Шмигаль окреслив шість базових галузей, які мають стати основою економічного розвитку України у післявоєнний період.

До них віднесено військово-промисловий комплекс, аграрний сектор, енергетику, ІТ, будівництво та машинобудування (*Ільченко, 2023*).

Навесні 2024 року Уряд України визначив низку секторів із найвищим потенціалом розвитку та інвестиційної привабливості. Серед них – енергетика, аграрний і продовольчий сектори, транспорт і логістика, сфера критичних матеріалів, інформаційні технології та машинобудування. Саме ці напрями вже нині забезпечують розвиток економіки, задовольняючи внутрішні потреби держави та підтримуючи її експортний потенціал. У перспективі їх розвиток також посилюватиме роль України у подоланні глобальних викликів, зокрема продовольчої безпеки та кліматичних ризиків (*УС.Market, 2024*).

У квітні 2024 року Кабінет Міністрів України схвалив концептуальні засади державної програми використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки до 2026 року. Документ визначав пріоритетними сферами освіту, науку, економіку, кібербезпеку, оборону, публічне управління, правове регулювання та правосуддя. Серед ключових галузей застосування штучного інтелекту виділено машинобудування, хімічну і нафтохімічну промисловість, вугільну та ядерну промисловість, оборонний сектор, сільське господарство, наукову діяльність і охорону здоров'я. Інтеграція технологій штучного інтелекту мала забезпечити поступовий перехід цих галузей до концепції «Індустрія 4.0», заснованої на великих даних, хмарних технологіях, машинному навчанні та автоматизації виробничих процесів (*Розпорядження КМУ № 320-р, 2026*).

Напередодні Ukraine Recovery Conference – 2024 Міністерство економіки України наголосило на стратегічній важливості розвитку енергетики, зеленої металургії, транспорту й логістики, ІТ-сектору та цифровізації, а також агровиробництва. Особливе значення при цьому надавалося логістичній інфраструктурі, оскільки стабільність економіки безпосередньо залежить від здатності забезпечувати постачання товарів і функціонування транспортних коридорів (*Офіс реформ КМУ, n.d.*).

У фокусі уваги міжнародних партнерів України залишається забезпечення «зеленого» та цифрового переходу в процесі повоєнної відбудови. Відновлення країни розглядається не лише як реконструкція зруйнованого, а як можливість створення технологічно модернізованої, енергоефективної та екологічно стійкої економіки. Саме тому європейські інституції акцентують увагу на впровадженні енергоефективних рішень, розвитку відновлюваної енергетики, адаптації до змін клімату та циркулярному використанні ресурсів (*Офіс реформ КМУ, n.d.*).

Таким чином, серед ключових пріоритетів розвитку України на 2024 рік визначалися відновлення і захист енергетичної системи, зміцнення стійкості громад, забезпечення доступу населення до базових послуг, розвиток експортної логістики, а також посилення інституційних реформ, прозорості та ефективності процесів відбудови (*Офіс реформ КМУ, n.d.*).

Упродовж 2024-2025 років система пріоритетних галузей економіки України зазнала подальшої трансформації, поступово переходячи від моделі кризового реагування до формування нової структури економічного розвитку, орієнтованої на безпеку, стійкість, інноваційність та інтеграцію до європейського економічного простору. У цей період поряд із традиційно важливими галузями – аграрним сектором, енергетикою, машинобудуванням, логістикою та ІТ – посилилася роль нових стратегічних напрямів, пов'язаних із оборонною промисловістю, критичними матеріалами, цифровізацією, децентралізованою енергетикою та «зеленою» реконструкцією (*УС.Market, 2024; Офіс реформ КМУ, n.d.*).

Одним із найбільш виражених структурних зрушень стало остаточне закріплення оборонно-промислового комплексу як одного з ключових секторів економічного потенціалу України. Якщо на початковому етапі повномасштабної війни *military-tech* розглядався переважно як інструмент забезпечення обороноздатності держави, то у 2024-2025 роках цей сектор трансформувався у високотехнологічний напрям економічного розвитку, що поєднує інновації, локалізацію виробництва, міжнародне технологічне

партнерство та перспективи експортного зростання. Особливого значення набули виробництво безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби, боєприпасів, цифрових оборонних рішень та модернізація військово-технічного виробництва (*Ільченко, 2023; Урядовий портал, 2022*).

Паралельно вагомого значення набув сектор критичних матеріалів і стратегічних ресурсів, який дедалі більше розглядається як складова довгострокового економічного потенціалу України в контексті європейської інтеграції та глобального «зеленого» переходу. Йдеться насамперед про літій, титан, графіт, уран та інші мінеральні ресурси, що мають стратегічне значення для акумуляторної промисловості, електромобілебудування, енергетики та оборонного виробництва. Включення сфери критичних матеріалів до числа перспективних галузей свідчить про переорієнтацію України на інтеграцію до європейських виробничих ланцюгів та формування ресурсної основи нової індустріальної моделі розвитку (*УС.Market, 2024; Укрінформ, 2023*).

У 2024-2025 роках енергетичний сектор розглядався не лише як сфера відновлення пошкодженої критичної інфраструктури, а як основа формування енергетичної стійкості держави. Масовані атаки на енергетичну систему України посилили акцент на розвитку децентралізованої генерації, малої енергетики, біометану, водневих технологій, відновлюваних джерел енергії та підвищенні енергоефективності. Таким чином, енергетика поступово трансформується у стратегічну платформу забезпечення економічної безпеки, просторової стійкості та адаптивності територій (*УС.Market, 2024; Офіс реформ КМУ, n.d.*).

Водночас суттєво зросла роль логістики та транспортної інфраструктури як критично важливого елемента економічної безпеки. Умови війни стимулювали переорієнтацію логістичних потоків, розвиток західних транспортних коридорів, дунайського кластеру, мультимодальних перевезень, сухих портів і поступову інтеграцію української транспортної системи до європейського простору. У цьому контексті логістика перестає бути лише

допоміжною сферою і набуває ознак стратегічного інфраструктурного сектору економічного розвитку (*Офіс реформ КМУ, n.d.; Укрінформ, 2023*).

Окремого значення у 2024-2025 роках набула концепція «зеленої реконструкції» (green reconstruction), яка дедалі активніше розглядається як основа післявоєнного відновлення України. Йдеться не лише про фізичну відбудову зруйнованої інфраструктури, а про формування нової моделі розвитку, що поєднує економічне зростання з декарбонізацією виробництва, енергоефективністю, циркулярним використанням ресурсів, кліматичною адаптацією та екологічною модернізацією територій. У цьому контексті процес відбудови набуває ознак комплексної просторово-економічної трансформації (*Офіс реформ КМУ, n.d.*).

Важливим міжгалузевим чинником модернізації стала цифровізація та інтеграція технологій штучного інтелекту. У 2024-2025 роках цифрові рішення, GovTech, елементи Industry 4.0, аналітика великих даних та автоматизація виробничих процесів посилилися як фактори трансформації промисловості, логістики, оборонного сектору, охорони здоров'я та публічного управління. Це свідчить про поступовий перехід від відновлення економіки до її технологічного оновлення та інноваційної перебудови (*Розпорядження КМУ № 320-р, 2026; Офіс реформ КМУ, n.d.*).

Таким чином, у 2024-2025 роках структура пріоритетних галузей економіки України суттєво розширилася. Поряд із традиційними секторами – аграрним виробництвом, машинобудуванням, енергетикою, логістикою та ІТ – стратегічного значення набули оборонно-промисловий комплекс, сектор критичних матеріалів, децентралізована енергетика, цифрові технології та «зелена» реконструкція. Це свідчить про поступовий перехід від моделі кризового функціонування до формування нової структури економічного потенціалу України, орієнтованої на стійкість, інноваційність, безпеку та європейську інтеграцію (*UC.Market, 2024; Ільченко, 2023; Офіс реформ КМУ, n.d.*).

2.4. Просторова справедливість та трансформація територіального розвитку України в умовах децентралізації та війни

Однією з ключових проблем суспільно-географічного розвитку України протягом періоду незалежності стала нерівномірність територіального розвитку, яка проявляється у значних соціально-економічних відмінностях між регіонами, громадами та окремими територіями. Концентрація економічного потенціалу в місті Києві та кількох найбільш розвинених регіонах спричинила формування стійкої просторової поляризації, що посилювала диспропорції у рівнях економічного розвитку, інвестиційної активності, зайнятості населення та якості життя (*Мезенцев та ін., 2014*).

Нерівномірність територіального розвитку значною мірою зумовлена історичними особливостями господарського освоєння території, концентрацією виробничих потужностей, відмінностями у транспортно-географічному положенні та доступі до ресурсів. Регіони, що мають вигідне економіко-географічне положення, розвинену інфраструктуру, великі міські агломерації або потужну ресурсну базу, отримують додаткові конкурентні переваги. Водночас периферійні території часто стикаються з обмеженими можливостями залучення інвестицій, низькою діловою активністю та відтоком населення.

У контексті суспільно-географічних досліджень зазначені процеси доцільно розглядати через концепцію просторової справедливості, теоретичні засади якої детально розкрито у підрозділі 1.4.2. У прикладному вимірі просторова справедливість для України означає подолання структурних диспропорцій між регіонами, забезпечення рівного доступу населення до ресурсів, послуг та інфраструктури незалежно від місця проживання, а також формування механізмів територіального вирівнювання в умовах децентралізації та повоєнного відновлення.

Порушення принципів просторової справедливості проявляється не лише в економічній площині, а й у соціально-демографічних процесах. Одним із

найбільш поширених наслідків територіальних диспропорцій є трудова міграція населення, яка виступає механізмом адаптації до нерівномірності економічних можливостей. Водночас інтенсивний відтік працездатного населення посилює процеси депопуляції, старіння населення та деградації людського потенціалу у громадах-донорах міграції. У результаті формується замкнене коло просторової нерівності, коли економічно слабкі території поступово втрачають людський капітал, що додатково обмежує їхні перспективи розвитку.

Важливим кроком у напрямі подолання територіальних диспропорцій стала реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, започаткована в Україні у 2014 році. Її головною метою було формування спроможних територіальних громад, підвищення ефективності управління на місцевому рівні та покращення якості публічних послуг для населення незалежно від місця проживання (*Децентралізація, n.d.-b; Федорів, 2018*).

З погляду суспільної географії реформа децентралізації стала однією з наймасштабніших просторових трансформацій періоду незалежності України (*OECD, 2018*). Вона змінила конфігурацію управління територіями, створивши нові центри прийняття рішень на рівні територіальних громад. У результаті відбувся перерозподіл фінансових ресурсів та управлінських повноважень від центральних органів влади до місцевого рівня, що суттєво розширило можливості громад щодо реалізації власних стратегій розвитку (*Maliarenko et al., 2024*).

Ключовим елементом реформи стала бюджетна децентралізація, яка забезпечила громадам більшу фінансову самостійність. Органи місцевого самоврядування отримали можливість самостійно формувати та використовувати значну частину бюджетних ресурсів, визначати пріоритети фінансування та реалізовувати інвестиційні проекти відповідно до потреб території. Такий підхід відповідає європейським принципам субсидіарності та сприяє підвищенню процедурної справедливості, оскільки рішення приймаються на рівні, найближчому до громадян. Ефективність децентралізації

значною мірою визначається рівнем автономії територіальних громад. Високий рівень фінансової та організаційної самостійності створює передумови для формування спроможних громад, здатних забезпечувати належну якість публічних послуг, розвивати інфраструктуру та підтримувати економічну активність на своїй території. Водночас важливим показником успішності реформи є залучення громадян до процесів управління, що забезпечує реалізацію рекогнітивного виміру просторової справедливості (Федорів, 2018).

Попри беззаперечні позитивні результати реформи децентралізації, її реалізація виявила суттєву просторову диференціацію територіальних громад за рівнем фінансової спроможності, інвестиційної активності та здатності забезпечувати належний рівень публічних послуг. Саме тому оцінка просторової справедливості вимагає аналізу не лише формального розширення повноважень громад, а й їхньої реальної спроможності реалізовувати власні функції та забезпечувати гідні умови життя населення.

Одним із найважливіших результатів бюджетної децентралізації стало зростання обсягів фінансових ресурсів, що залишаються у розпорядженні місцевих бюджетів, що сприяло активізації інвестиційної діяльності територіальних громад та збільшенню видатків на розвиток місцевої інфраструктури. За даними досліджень, у перші роки після об'єднання громад (2021-2023 роки) обсяги видатків на розвиток територій зросли від 46 % до 569 %, а у 2023 році частка капітальних видатків досягла 23,7 % загального обсягу місцевих бюджетів, що стало найвищим показником за весь період функціонування місцевого самоврядування в Україні (Казюк та ін., 2024b). Зростання частки капітальних видатків свідчить про поступову трансформацію місцевої політики від моделі поточного утримання до стратегічного розвитку територій. Територіальні громади отримали можливість інвестувати в модернізацію транспортної, комунальної та соціальної інфраструктури, що сприяє формуванню передумов для довгострокового економічного зростання та підвищення якості життя населення. Водночас результати моніторингу фінансової спроможності громад демонструють значні територіальні контрасти.

Поряд із громадами, які успішно використовують нові можливості розвитку, існує значна кількість територій із низьким або критичним рівнем фінансової спроможності. Особливе занепокоєння викликає зростання кількості громад із критичним рівнем фінансової стійкості – зі 133 до 182 громад (*Казюк & Венцель, 2026a*).

З позицій просторової справедливості така ситуація свідчить про обмеженість децентралізації як універсального механізму вирівнювання територіального розвитку. Фінансова автономія сама по собі не гарантує однакових можливостей для всіх громад, оскільки їх стартові умови суттєво відрізняються. Урбанізовані громади з потужною економічною базою, вигідним транспортно-географічним положенням та розвиненим підприємницьким середовищем мають значно кращі можливості для нарощування власних доходів, ніж периферійні, аграрні або депресивні території (*Гарус & Нів'євський, 2020; Федорів, 2018*). У результаті формується своєрідний механізм самопосилення розвитку, коли фінансово сильні громади отримують додаткові ресурси для модернізації інфраструктури, залучення інвестицій та підвищення якості послуг, тоді як слабкі території не мають достатнього ресурсного потенціалу для запуску аналогічних процесів. За відсутності ефективних механізмів вирівнювання це створює ризики подальшого поглиблення просторової поляризації та посилення нерівності між громадами. З огляду на це особливого значення набуває вдосконалення системи міжбюджетного вирівнювання, яка має не лише підтримувати мінімальний рівень фінансової спроможності громад, а й гарантувати базові стандарти доступності освітніх, медичних, адміністративних та соціальних послуг незалежно від місця проживання громадян.

Російсько-українська війна стала потужним чинником трансформації просторової організації суспільства та економіки, суттєво загостривши наявні територіальні диспропорції. Якщо до початку війни просторова нерівність переважно визначалася економічними чинниками, то після 2022 року ключового значення набув фактор безпеки. У результаті просторові відмінності

почали визначатися не лише рівнем економічного розвитку територій, а й ступенем їхньої фізичної доступності, безпечності та здатності підтримувати нормальне функціонування населення й бізнесу (*Niemets et al., 2023*). Одним із наймасштабніших наслідків війни стало переміщення населення та економічної активності із зон бойових дій до більш безпечних регіонів. Це спричинило формування нової географії економічної активності, змінило систему міжрегіональних зв'язків та посилило навантаження на приймаючі території. Особливої актуальності набули питання забезпечення житлом, працевлаштування ВПО, розвитку соціальної інфраструктури та інтеграції нових мешканців у громади.

Реалізація принципів просторової справедливості в Україні безпосередньо пов'язана із сучасною державною регіональною політикою, спрямованою на зменшення територіальних диспропорцій, забезпечення збалансованого розвитку та підвищення якості життя населення незалежно від місця проживання. Важливим етапом формування нової моделі територіального розвитку стало затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, де втілено спробу інтегрувати принципи територіальної згуртованості, сталого розвитку та просторової справедливості у систему державного управління регіональним розвитком (*Постанова КМУ № 695, 2026*). Стратегія передбачає перехід від традиційної політики адміністративного вирівнювання до моделі розвитку, орієнтованої на використання внутрішнього потенціалу територій, підтримку функціональних територій та подолання міжрегіональних і внутрішньорегіональних диспропорцій. Особлива увага приділяється підвищенню спроможності територіальних громад, забезпеченню доступності базових послуг, розвитку людського капіталу та створенню умов для економічного зростання на всій території держави.

Важливим інструментом реалізації зазначених завдань стало впровадження функціонального підходу до типізації територій (*Постанова КМУ № 1493, 2025*). На відміну від адміністративного підходу, функціональна

типізація враховує особливості соціально-економічного розвитку територій, характер господарської спеціалізації, рівень урбанізації, транспортну доступність, демографічні процеси та інші чинники, які визначають реальні умови розвитку конкретних територій.

До початку повномасштабної війни в Україні переважали функціональні території, пов'язані з агломераційними процесами, сільським розвитком, прикордонним співробітництвом та економічною спеціалізацією окремих регіонів (*Постанова КМУ № 385, 2020*). Проте російська військова агресія суттєво змінила просторову організацію держави, що зумовило необхідність перегляду підходів до регіональної політики. Унаслідок цього до системи функціональних типів територій були включені території відновлення, території, що зазнали впливу бойових дій, тимчасово окуповані території, території ризику та інші категорії, безпосередньо пов'язані з наслідками війни (*Постанова КМУ № 1493, 2025*). Фактично війна стала новим чинником територіальної диференціації, який поряд із традиційними соціально-економічними характеристиками визначає сучасні можливості розвитку територій. Якщо до 2022 року ключовими чинниками просторової нерівності були рівень економічного розвитку, інвестиційна привабливість та транспортна доступність, то нині дедалі більшого значення набувають масштаби руйнувань, безпекова ситуація, міграційні процеси та здатність територій до відновлення (*Постанова КМУ № 1493, 2025*). Таким чином, сучасна система функціональної типізації територій України відображає трансформацію державної регіональної політики від моделі вирівнювання до моделі територіальної стійкості та відновлення. Це створює підґрунтя для більш адресного використання інструментів державної підтримки, концентрації ресурсів на проблемних територіях та забезпечення принципів просторової справедливості в умовах воєнних викликів і повоєнної реконструкції держави.

Функціональна структура територіальних громад України характеризується суттєвою просторовою нерівномірністю (рис. 2.10). На більшій частині території країни переважають громади одного

функціонального типу, характерні насамперед для аграрних районів центральних, західних і південних областей, розвиток яких визначається одним домінуючим чинником – сільськогосподарською спеціалізацією, прикордонним положенням або належністю до територій відновлення. Громади, які поєднують два або три функціональні типи, формують перехідні зони між центрами економічної активності та периферійними територіями; найбільше таких громад зосереджено у східних, південних та прикордонних регіонах, де поєднуються ознаки територій відновлення, прикордонності, агломераційного впливу та особливих умов розвитку. Найскладнішою функціональною структурою відзначаються громади чотирьох функціональних типів – вони займають незначну частку території країни та концентруються переважно у прикордонних районах північного сходу та сходу України, зокрема у Харківській області, де одночасно поєднуються ознаки прикордонної території, зони бойових дій та агломераційного впливу.

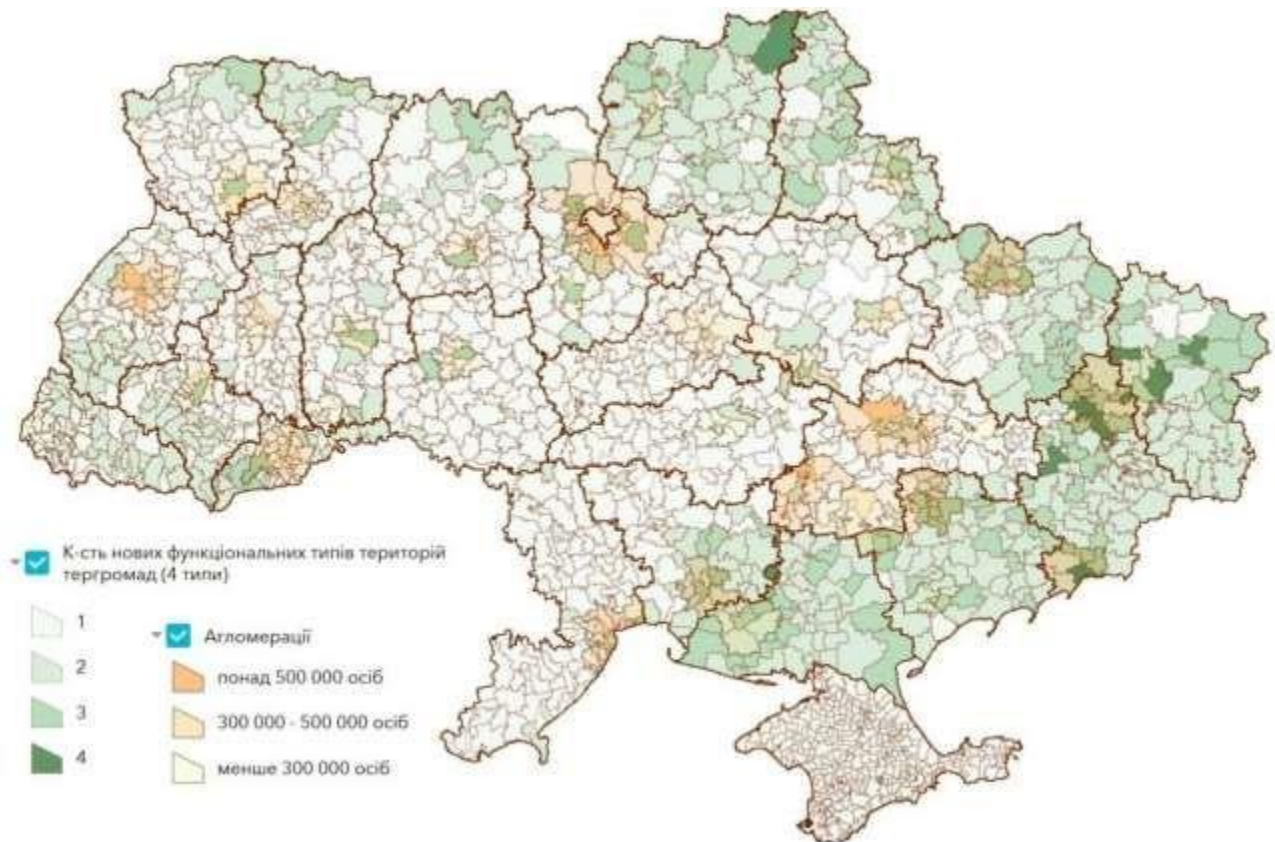

Рис. 2.10. Територіальна диференціація функціональних типів територіальних громад та агломерацій в Україні (Остапенко та ін., 2023)

Важливу роль у формуванні сучасної функціональної структури держави відіграють агломерації. Найбільші з них сформувалися навколо Києва, Харкова, Дніпра, Одеси та Львова і виступають центрами концентрації населення, економічної активності, інвестицій та інноваційного потенціалу – саме в зонах їх впливу спостерігається найвищий рівень функціонального різноманіття територій. Водночас просторовий розподіл функціональних типів громад відображає зростання ролі безпекового чинника у просторовому розвитку України (рис. 2.10): найбільш функціонально складними є прикордонні та прифронтові території, де одночасно поєднуються кілька функціональних статусів. Це є наслідком трансформації державної регіональної політики під впливом повномасштабної війни та переходу до моделей розвитку, орієнтованих на стійкість, відновлення і просторову справедливість.

Отже, функціональна структура територіальних громад України характеризується високою просторовою диференціацією. Найбільш багатофункціональні території формуються у зонах впливу великих агломерацій, прикордонних районах та регіонах, що зазнали впливу воєнних дій, що обумовлює необхідність застосування диференційованих інструментів державної регіональної політики.

Території відновлення належать до функціональних типів територій, які потребують пріоритетної державної підтримки у зв'язку з наслідками повномасштабної війни (*Постанова КМУ № 1493, 2025*). До них належать громади, що зазнали значних руйнувань житлової, соціальної, транспортної, енергетичної та виробничої інфраструктури, а також втратили частину економічного потенціалу внаслідок бойових дій, тимчасової окупації або систематичних обстрілів. Виділення територій відновлення спрямоване на концентрацію державних і міжнародних ресурсів для реконструкції інфраструктури, відновлення економічної активності та забезпечення умов для сталого розвитку постраждалих територій (*Постанова КМУ № 695, 2026; Постанова КМУ № 1493, 2025*).

Найбільша концентрація громад із високим рівнем руйнувань спостерігається у східних та північних регіонах України (рис. 2.11), насамперед у Харківській, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Сумській та частково Чернігівській областях. Тут сформувався виражений пояс територій відновлення вздовж державного кордону та лінії фронту, де в окремих громадах кількість зруйнованих об'єктів перевищує 1000 одиниць. Значна частина територіальних громад Харківської області належить до груп із високим і дуже високим рівнем руйнувань, особливо у прикордонних та прифронтових районах, тоді як центральні та західні частини області постраждали значно менше. Окремий ареал територій відновлення сформувався також у південних регіонах України, передусім у Херсонській та Миколаївській областях.

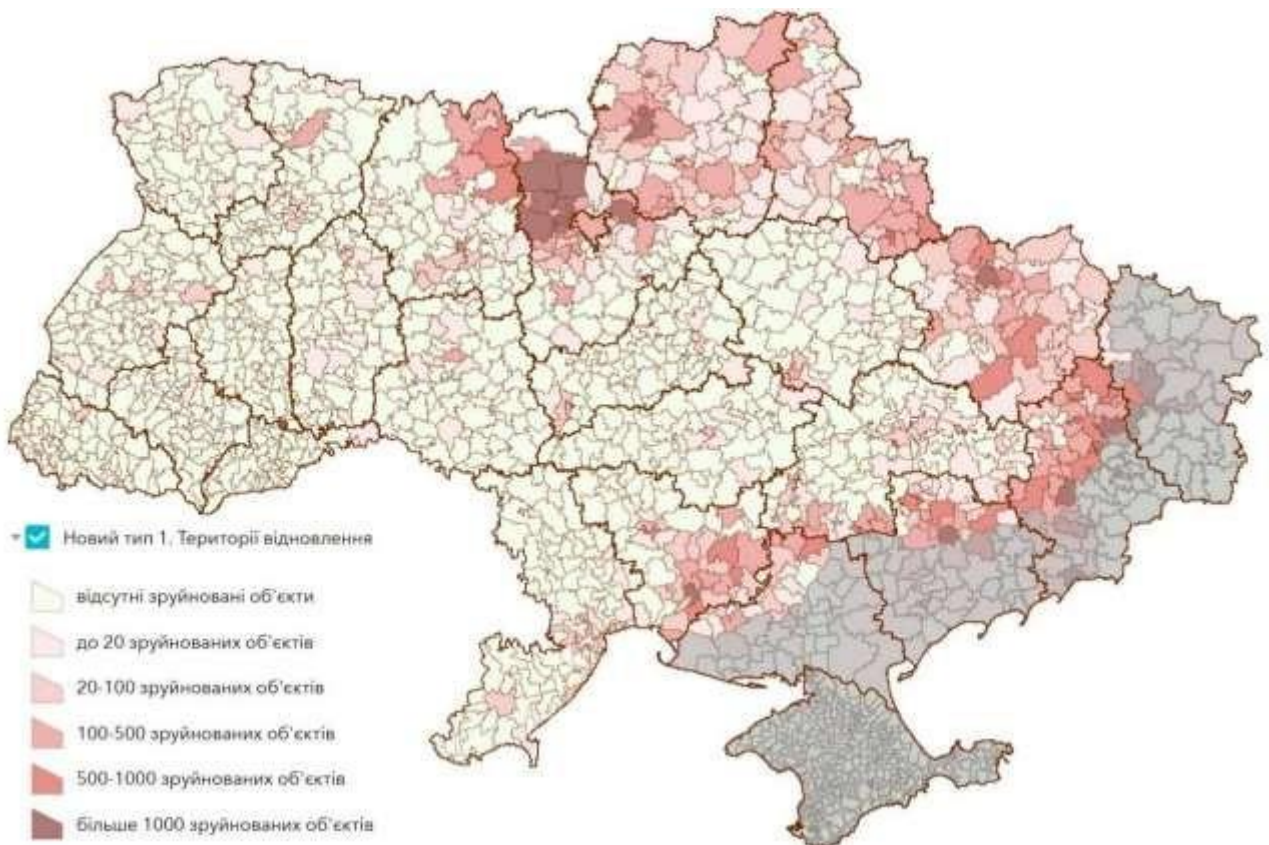

Рис. 2.11. Території відновлення України за рівнем руйнування об'єктів внаслідок воєнних дій (Остапенко та ін., 2023)

Таким чином, території відновлення формують новий функціональний тип територій, для якого характерні підвищені потреби у фінансових ресурсах, реконструкції інфраструктури, відновленні людського капіталу та

стимулюванні економічної активності. Просторовий розподіл руйнувань свідчить про концентрацію основних викликів повоєнного відновлення у східних і південних регіонах України, серед яких особливе місце посідає Харківська область як один із найбільш постраждалих та водночас економічно значущих регіонів держави.

Помітною особливістю просторового розподілу податкоспроможності є значна диференціація між громадами (рис. 2.12). Осередки середнього та високого рівня фінансової спроможності формуються переважно навколо великих міст та агломерацій, де зосереджені потужні агропромислові комплекси, переробна промисловість та розвинений сектор послуг. Такі громади характеризуються найвищою здатністю до самостійного фінансування розвитку та реалізації інвестиційних проєктів. Водночас громади з дуже низьким індексом податкоспроможності (менше 0,45) переважають у західних та північних регіонах України. У східних та південних регіонах, які зазнали найбільшого впливу воєнних дій, переважають громади з низькими показниками податкоспроможності, а частина територій взагалі не підлягає оцінюванню через тимчасову окупацію. Це свідчить про послаблення економічної бази місцевого самоврядування та зростання залежності таких територій від державної підтримки. Разом із тим окремі громади, зокрема в Харківській області, зберігають середній або високий рівень податкоспроможності завдяки концентрації промислового виробництва, підприємницької діяльності та людського капіталу, тоді як прикордонні й прифронтові громади характеризуються нижчими показниками.

Отже, рівень податкоспроможності є важливим індикатором економічного потенціалу та фінансової спроможності територіальних громад. Його просторовий розподіл відображає наявні соціально-економічні диспропорції та підтверджує необхідність реалізації диференційованої регіональної політики, спрямованої на зміцнення економічної бази громад і підтримку територій, що зазнали найбільших втрат унаслідок війни.

До територій з особливими умовами для розвитку належать громади, на розвиток яких впливають специфічні чинники: прикордонне положення, близькість до зон бойових дій, тимчасова окупація, безпекові ризики, гірські умови або інші обмеження, що потребують спеціальних механізмів державної підтримки (*Постанова КМУ № 695, 2026; Постанова КМУ № 1493, 2025*).

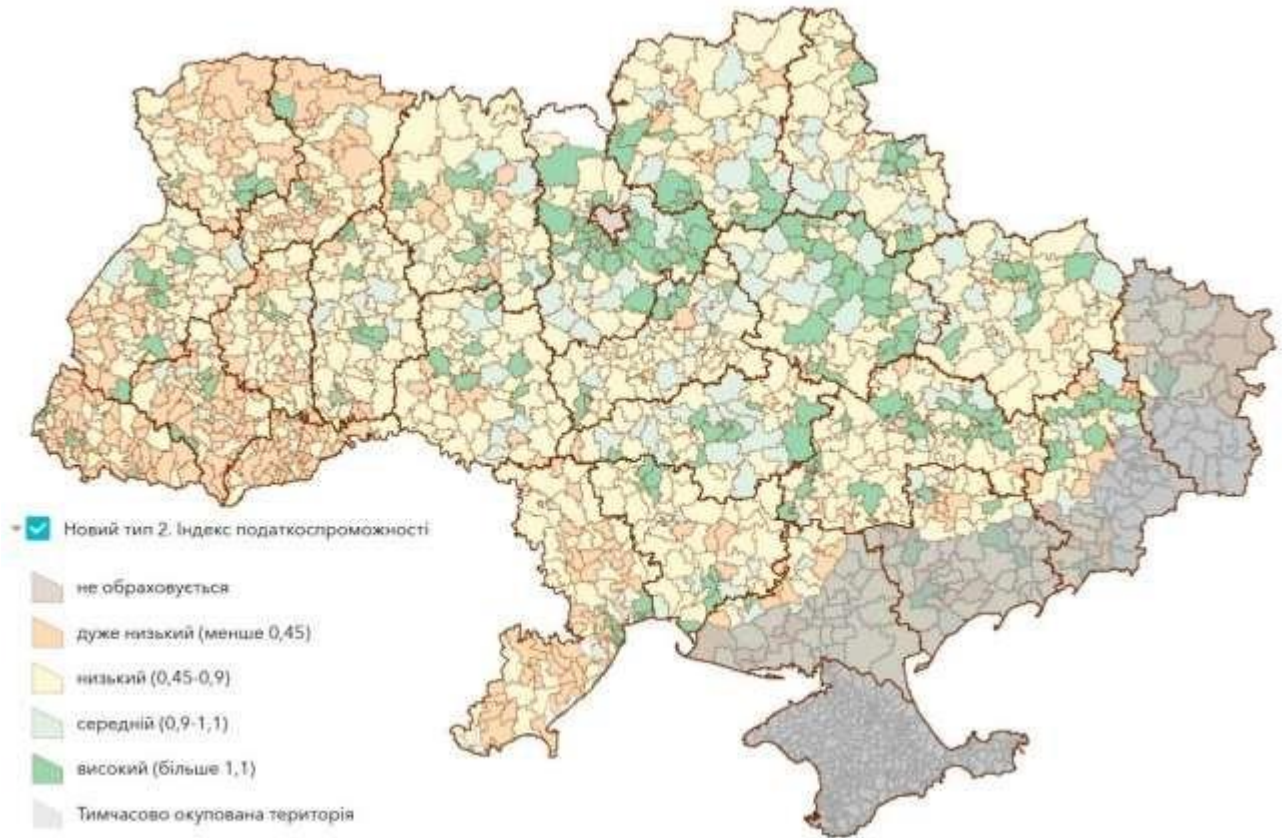

Рис. 2.12. Податкоспроможність територіальних громад України як індикатор фінансової спроможності територій (*Остапенко та ін., 2023*)

Простежується чітко виражена концентрація територій з особливими умовами розвитку вздовж державного кордону України та в регіонах, які зазнали безпосереднього впливу війни. Найбільше таких громад зосереджено у Чернігівській, Сумській, Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській та Закарпатській областях (рис. 2.13). Для більшості громад характерна наявність однієї ознаки особливих умов розвитку, тоді як поєднання двох або трьох ознак трапляється переважно у прикордонних та прифронтових районах. Особливо помітною є концентрація таких територій у східній частині України. Формується широкий пояс територій з особливими умовами розвитку вздовж

зовнішніх кордонів та зон воєнного впливу. Саме ці території потребують найбільш диференційованої регіональної політики та додаткових інструментів підтримки з боку держави. Для Харківської області ця категорія має особливе значення, оскільки регіон одночасно поєднує ознаки прикордонної території, території відновлення та території підвищених безпекових ризиків.

Рис. 2.13. Територіальні громади України з особливими умовами розвитку
(Остапенко та ін., 2023)

Території сталого розвитку – це громади, які характеризуються відносно стабільними соціально-економічними показниками, достатнім рівнем фінансової спроможності, сприятливою демографічною ситуацією та потенціалом для довгострокового збалансованого розвитку (*Постанова КМУ № 695, 2026; Постанова КМУ № 1493, 2025*).

Території сталого розвитку поширені нерівномірно та концентруються переважно у центральних, західних і частково північних регіонах України (рис. 2.14). Найбільші масиви таких територій простежуються у Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській, Полтавській, Черкаській та окремих районах

Львівської області. Натомість у східних і південних регіонах частка територій сталого розвитку є значно меншою, що пов'язано з наслідками війни, безпековими ризиками та руйнуванням економічної бази. Тимчасово окуповані території до цієї категорії не включаються. Просторовий розподіл територій сталого розвитку відображає збереження відносно сприятливих умов соціально-економічного розвитку насамперед у внутрішніх регіонах держави, які мають кращі передумови для реалізації політики збалансованого регіонального розвитку.

Рис. 2.14. Територіальні громади України, віднесені до територій сталого розвитку (Остапенко та ін., 2023)

Таким чином, аналіз чотирьох функціональних типів територій – відновлення, податкоспроможності, особливих умов та сталого розвитку – демонструє глибоку просторову диференціацію України, яка суттєво загострилася внаслідок повномасштабної війни. Сформувався виражений просторовий контраст між внутрішніми регіонами, де зберігаються відносно сприятливі умови розвитку, та прикордонними й прифронтовими територіями,

які одночасно стикаються з руйнуванням інфраструктури, втратою людського капіталу, зниженням податкоспроможності та підвищеними безпековими ризиками. Подолання цих диспропорцій потребує системної державної політики, орієнтованої на принципи просторової справедливості, диференційованої підтримки постраждалих територій та зміцнення економічного потенціалу громад як основи стійкого регіонального розвитку.

2.5. Повоєнне відновлення та євроінтеграція як чинники просторової трансформації економічного потенціалу України

Повномасштабна війна спричинила безпрецедентні людські, економічні та інфраструктурні втрати, що актуалізувало необхідність формування комплексної державної політики повоєнного відновлення. Сучасний етап розвитку України передбачає не лише фізичну реконструкцію зруйнованих об'єктів, а й глибоку структурну модернізацію економіки, системи управління та просторової організації суспільства. У зв'язку з цим відновлення України розглядається не як повернення до довоєнного стану, а як можливість реалізації якісно нової моделі розвитку, орієнтованої на стійкість, конкурентоспроможність та європейську інтеграцію (Булик, 2023; Маляренко & Родіонов, 2023). Світовий досвід демонструє, що успішне післявоєнне відновлення потребує комплексного підходу, який поєднує фінансову підтримку, інституційні реформи та модернізацію виробничої бази. Найвідомішим прикладом такої політики став План Маршалла, який забезпечив швидке відновлення економік країн Західної Європи після Другої світової війни. Для України цей досвід має важливе значення не стільки як модель прямого копіювання, скільки як приклад поєднання інвестиційної підтримки з масштабними структурними реформами (Булик, 2023).

Уже в перші місяці повномасштабної війни в Україні було започатковано формування інституційних механізмів майбутнього відновлення. У квітні 2022 року Президентом України було створено Національну раду з відновлення

України від наслідків війни, основним завданням якої стала розробка стратегічних напрямів відбудови держави, реформування економіки та модернізації інфраструктури (*Національна рада з відновлення України від наслідків війни, n.d.*).

Сформований План відновлення України визначив низку стратегічних орієнтирів довгострокового розвитку держави, серед яких: інтеграція до європейського економічного простору, розвиток внутрішнього виробництва, поглиблення переробки сировини, модернізація логістичної системи, розвиток оборонно-промислового комплексу, забезпечення енергетичної незалежності та підвищення технологічного рівня національної економіки (*План відновлення України, n.d.*).

Важливою методологічною основою сучасної політики відновлення є концепція Build Back Better (BBB), закріплена у Сендайській рамковій програмі як четвертий пріоритет дій – «Підвищення готовності до лих для ефективного реагування і реалізації принципу «Відбудувати краще, ніж було» в процесі відновлення, реабілітації, реконструкції та відбудови». Принцип BBB визначається як використання етапів відновлення, реабілітації та реконструкції після лих для підвищення стійкості держав і територіальних громад шляхом інтеграції заходів зменшення ризику лих у відбудову фізичної інфраструктури, соціальних систем, а також відновлення джерел доходів населення, економіки та довкілля (*UNDRR, n.d.-a, b; Тімова, 2024*). Застосування цієї концепції у вітчизняному контексті спирається на досвід реалізації програм зменшення ризику лих в українських громадах, напрацьований ще в умовах конфлікту на Сході (*БФ «Право на захист», 2022*). Для України це означає необхідність переходу від моделі ліквідації наслідків руйнувань до моделі сталого розвитку, орієнтованої на довгострокову конкурентоспроможність держави та її регіонів (*Ткачук & Третяк, 2022*).

Одним із ключових викликів повоєнного відновлення є забезпечення збалансованого територіального розвитку та недопущення поглиблення існуючих просторових диспропорцій. Війна не лише спричинила масштабні

руйнування економічного потенціалу окремих регіонів, але й суттєво посилила нерівність між територіями за рівнем безпеки, доступом до інвестиційних ресурсів, фінансовою спроможністю громад, можливостями відновлення інфраструктури та залучення людського капіталу. За таких умов принцип просторової справедливості набуває особливого значення як методологічна основа формування державної політики відновлення.

Просторова справедливість передбачає не лише рівний доступ населення до базових послуг та інфраструктури, а й справедливий розподіл ресурсів відновлення між територіями з урахуванням масштабів завданих втрат, рівня соціально-економічного розвитку та потенціалу майбутнього зростання. Відновлення України не повинно обмежуватися концентрацією інвестицій у найбільш економічно привабливих центрах, оскільки такий підхід може призвести до подальшого посилення регіональної поляризації та закріплення просторової нерівності (*Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області, 2025; Шевченко, 2025*).

Гострою залишається проблема фінансової спроможності територіальних громад. Незважаючи на успішну реалізацію реформи децентралізації, рівень фінансового забезпечення громад залишається вкрай нерівномірним. За даними моніторингу фінансової спроможності територіальних громад, доходи загального фонду місцевих бюджетів у розрахунку на одного мешканця коливаються від 280,1 грн. до 69644,0 грн. при середньому значенні 8182,8 грн. (*Казюк & Венцель, 2026b*). Такі відмінності свідчать про значну асиметрію ресурсної бази місцевого розвитку та різні можливості громад щодо реалізації власних стратегій відновлення.

Не менш показовим є рівень залежності громад від міжбюджетних трансфертів. Якщо у фінансово спроможних громадах частка трансфертів становить лише 6,8 % доходів бюджету, то в окремих слабких громадах вона досягає 92,3 % (*Казюк & Венцель, 2026b*). Така ситуація суттєво обмежує можливості місцевого самоврядування щодо реалізації довгострокових інвестиційних проєктів та знижує рівень фінансової автономії територій.

Суттєвою є також диференціація у сфері капітальних видатків, які є одним із ключових джерел фінансування відновлення інфраструктури та економічного розвитку. Різниця між громадами за обсягом капітальних видатків у розрахунку на одного мешканця є надзвичайно значною: від 5,7 грн. до 30798,6 грн. (*Казюк & Венцель, 2026b*). Унаслідок цього фінансово сильні громади отримують суттєві переваги у залученні інвестицій та реалізації проєктів розвитку, тоді як слабкі території ризикують опинитися в ситуації хронічного недофінансування.

У контексті повоєнного відновлення така асиметрія може стати одним із чинників поглиблення просторової несправедливості. Більшість міжнародних програм фінансування передбачає механізми співфінансування проєктів, що створює додаткові бар'єри для громад із низьким рівнем власних доходів. Відповідно, фінансово сильні території отримують більше можливостей для залучення зовнішніх ресурсів, тоді як найбільш постраждалі громади можуть залишатися поза активними процесами відновлення.

З огляду на це пріоритетним завданням державної регіональної політики має стати вдосконалення механізмів розподілу ресурсів відновлення на засадах просторової справедливості. Важливу роль тут відіграє перегляд підходів до функціонування Державного фонду регіонального розвитку, а також інших механізмів державної підтримки територій. Під час розподілу фінансових ресурсів доцільно враховувати не лише економічну ефективність проєктів, а й ступінь постраждалості територій, рівень фінансової спроможності громад, демографічну ситуацію та стратегічне значення регіонів для забезпечення національної безпеки.

Водночас просторова справедливість передбачає не лише фінансовий аспект відновлення. Важливими складовими є забезпечення рівного доступу населення до якісної освіти, медичних послуг, транспортної інфраструктури, цифрових сервісів та можливостей працевлаштування незалежно від місця проживання. Саме тому політика відновлення повинна поєднувати інвестиції у фізичну інфраструктуру з розвитком людського капіталу та соціальної сфери.

Таким чином, принцип просторової справедливості має стати одним із фундаментальних принципів повоєнного відновлення України. Його реалізація дозволить забезпечити не лише відбудову зруйнованих територій, а й формування більш збалансованої моделі регіонального розвитку, спрямованої на зменшення територіальних диспропорцій та підвищення якості життя населення незалежно від регіону проживання.

Поряд із принципом просторової справедливості ключовим завданням відбудови є формування нової просторової моделі економічного розвитку, здатної забезпечити не лише відновлення втраченого потенціалу, а й довгострокове зростання на якісно нових засадах. Дедалі більшого значення набуває концепція полюсів зростання (Friedmann, 1966; Perroux, 1950), відповідно до якої економічний розвиток не відбувається рівномірно по всій території, а концентрується у певних вузлах економічної активності, які згодом поширюють позитивні імпульси на навколишні території. У суспільно-географічному вимірі такі полюси виступають центрами інновацій, інвестицій, зайнятості та структурної модернізації економіки.

В умовах повоєнного відновлення формування нових центрів економічного зростання набуває стратегічного значення, оскільки вони забезпечуватимуть відновлення регіональних економік та сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності держави. На відміну від довоєнної моделі, що значною мірою спиралася на великі індустріальні центри сходу та півдня України, нова просторова організація економіки формується в умовах зміни логістичних маршрутів, релокації підприємств, розвитку оборонної промисловості та поглиблення інтеграції до європейського економічного простору.

Одним із найважливіших інструментів формування нових полюсів зростання є розвиток регіональних інноваційних систем, які забезпечують взаємодію науки, бізнесу, освіти та органів влади. Саме такі системи створюють передумови для формування нових конкурентних переваг територій, розвитку високотехнологічних виробництв та залучення інвестицій. Їх успішне

функціонування уможлиблює перехід від традиційних моделей господарювання до економіки знань, заснованої на інноваціях, технологіях та людському капіталі (Романюк, 2016).

Вагому роль у формуванні нових центрів економічного розвитку відіграють індустріальні парки. У сучасних умовах вони розглядаються як ключовий механізм стимулювання внутрішнього виробництва, залучення інвестицій та розвитку несировинного експорту. Державна політика підтримки індустріальних парків передбачає комплекс стимулів для інвесторів, зокрема податкові та митні пільги, підтримку розвитку інженерної інфраструктури та сприяння залученню капіталу. Станом на 2025 рік в Україні зареєстровано 110 індустріальних парків, розвиток яких сприяє формуванню нових виробничих кластерів, диверсифікації місцевої економіки та зміцненню фінансової бази територіальних громад (Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України, *n.d.*). Водночас важливо забезпечити рівномірніше територіальне розміщення таких об'єктів, щоб вони не концентрувалися виключно у найбільш економічно розвинених регіонах, а слугували інструментом активізації розвитку територій із нижчим рівнем соціально-економічного розвитку.

Перспективним напрямом є також розвиток високотехнологічних секторів економіки. Серед пріоритетів повоєнного розвитку визначаються інформаційні технології, оборонна промисловість, виробництво безпілотних систем, кібербезпека, штучний інтелект, цифрові сервіси та інженерні розробки (Шевченко, 2025; You.Market, 2024). Саме ці види діяльності мають потенціал формування нових високотехнологічних кластерів, здатних забезпечувати економічне зростання незалежно від традиційної сировинної спеціалізації територій.

Особливе місце у новій економічній моделі України посідає оборонно-промисловий комплекс. Війна продемонструвала необхідність розвитку власного виробництва військової техніки, засобів зв'язку, безпілотних платформ та інших технологічних рішень оборонного призначення. У

перспективі оборонна промисловість може стати не лише елементом національної безпеки, але й важливим драйвером інноваційного розвитку, стимулюючи суміжні галузі машинобудування, електроніки, програмування та матеріалознавства (Шевченко, 2025).

Разом із тим політика формування полюсів зростання потребує дотримання принципів просторової справедливості. Надмірна концентрація інвестиційних ресурсів у невеликій кількості територій може посилити регіональну поляризацію та поглибити соціально-економічні диспропорції. Саме тому розвиток центрів економічного зростання повинен поєднуватися з механізмами поширення позитивних ефектів на навколишні території через розвиток міжмуніципального співробітництва, транспортної доступності, інноваційних мереж та виробничих коопераційних зв'язків.

У суспільно-географічному вимірі нова просторова організація економіки України може розглядатися як мережа взаємопов'язаних центрів розвитку різного рівня, які забезпечують концентрацію інноваційної активності, інвестицій та людського капіталу. Така модель дозволяє поєднати економічну ефективність із завданнями територіального вирівнювання та формування більш стійкої просторової структури господарства.

Отже, формування полюсів зростання, розвиток регіональних інноваційних систем, індустріальних парків і високотехнологічних кластерів є важливими складовими нової моделі повоєнного розвитку України. За умови поєднання економічної ефективності з принципами просторової справедливості вони здатні забезпечити модернізацію економічного потенціалу регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності та формування нової просторової організації національної економіки.

Європейська інтеграція є одним із визначальних чинників сучасної трансформації соціально-економічного простору України та стратегічною основою її повоєнного відновлення. Отримання статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 році та початок переговорного процесу щодо членства відкрили нові можливості для модернізації економіки, реформування системи державного

управління та впровадження сучасних підходів до регіонального розвитку. За цих умов політика відновлення України дедалі більше орієнтується на принципи, механізми та інструменти, що використовуються в рамках регіональної політики ЄС (*Пилипенко, 2022*).

Ключовою в цьому контексті є європейська концепція територіальної згуртованості (*territorial cohesion*), спрямована на забезпечення збалансованого розвитку територій, скорочення міжрегіональних диспропорцій та підвищення якості життя населення незалежно від місця проживання. На відміну від традиційних підходів, орієнтованих виключно на економічне зростання, політика територіальної згуртованості передбачає поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та просторової збалансованості розвитку (*European Commission, n.d.-b*). Її положення є надзвичайно актуальними для України, яка внаслідок війни зіткнулася з безпрецедентним поглибленням територіальних диспропорцій.

Важливим напрямом інтеграції до європейського простору є модернізація транспортно-логістичної системи держави. Війна суттєво змінила географію зовнішньоекономічних зв'язків України, спричинивши переорієнтацію значної частини транспортних потоків із традиційного східного та південного напрямків на західний вектор. За цих умов інтеграція української транспортної мережі до Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) сприяє формуванню нових міжнародних логістичних коридорів та підвищує транспортну доступність українських регіонів (*Європейський інформаційно-дослідницький центр, n.d.*). Розвиток транспортної інфраструктури в рамках TEN-T сприятиме не лише зростанню обсягів міжнародної торгівлі, але й формуванню нових полюсів економічного розвитку вздовж основних транспортних осей. Насамперед це стосується прикордонних регіонів західної України, які вже сьогодні відіграють роль ключових вузлів міжнародної логістики та економічного співробітництва з країнами ЄС.

Не менш важливим чинником просторової трансформації є впровадження положень Європейського зеленого курсу (*European Green Deal*), який визначає

стратегічні напрями переходу до низьковуглецевої економіки, підвищення енергоефективності та раціонального використання природних ресурсів (*European Commission, n.d.-a*). Для України це означає необхідність модернізації енергетичного сектору, розвитку відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності виробництва та впровадження принципів циркулярної економіки. Особливої актуальності зазначені завдання набувають у процесі відбудови зруйнованої інфраструктури. Відновлення житлового фонду, промислових об'єктів, транспортних мереж та комунальної інфраструктури створює унікальну можливість для впровадження сучасних енергоефективних технологій та екологічних стандартів уже на етапі реконструкції. Такий підхід повністю відповідає концепції Build Back Better, яка передбачає не відтворення довоєнного стану, а створення більш стійкої, безпечної та технологічно розвиненої системи розвитку (*Булик, 2023*).

Дієвим інструментом євроінтеграційної регіональної політики виступає концепція смарт-спеціалізації (*Smart Specialisation Strategy*), сутність якої полягає у визначенні унікальних конкурентних переваг територій та концентрації ресурсів на розвитку тих видів діяльності, які мають найбільший потенціал для економічного зростання та інноваційного розвитку (*European Commission, n.d.-c*). Для України впровадження принципів смарт-спеціалізації відкриває можливості формування нових моделей регіонального розвитку, заснованих на поєднанні місцевих ресурсів, наукового потенціалу та сучасних технологій.

У контексті повоєнного відновлення стратегічного значення набуває також інтеграція українських регіонів до європейських інноваційних мереж, виробничих ланцюгів та науково-технологічних платформ. Це створює додаткові можливості для залучення інвестицій, розвитку людського капіталу та підвищення конкурентоспроможності регіональних економік.

Таким чином, європейська інтеграція виступає не лише зовнішньополітичним пріоритетом України, а й одним із ключових чинників просторової трансформації та повоєнного розвитку держави. Запровадження

принципів територіальної згуртованості, розвиток транспортних коридорів TEN-T, реалізація положень Європейського зеленого курсу та впровадження смарт-спеціалізації формують підґрунтя для модернізації економічного потенціалу регіонів, зменшення територіальних диспропорцій та забезпечення більш збалансованого розвитку країни.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ефективне повоєнне відновлення України має ґрунтуватися на поєднанні принципів просторової справедливості, економічної ефективності та європейської інтеграції. Саме такий підхід створює передумови для формування нової просторової моделі розвитку, у межах якої відбудова зруйнованих територій поєднуватиметься з модернізацією економіки, розвитком інноваційних центрів зростання та забезпеченням високої якості життя населення. У цьому контексті просторова справедливість постає не лише як теоретична категорія суспільної географії, а як один із базових принципів формування державної політики регіонального розвитку та повоєнної реконструкції України.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного суспільно-географічного дослідження встановлено, що до початку повномасштабного вторгнення Харківська область належала до числа найбільш економічно розвинених регіонів України та виконувала важливі індустріальні, науково-освітні, транспортно-логістичні та інноваційні функції в національному господарському просторі. Формування економічного потенціалу області забезпечувалося поєднанням вигідного економіко-географічного положення, значного природно-ресурсного потенціалу, високого рівня урбанізації, потужного людського капіталу, розвиненої виробничої бази та одного з найбільших в Україні науково-освітніх комплексів і розвиненого ІТ-сектору. Сукупність зазначених чинників зумовила провідні позиції області за обсягами ВРП, розвитком промисловості, зовнішньоекономічної діяльності, науки та інформаційно-комунікаційних технологій.

З'ясовано, що економічний потенціал Харківської області станом на 2021 рік характеризувався високим рівнем диверсифікації та поєднанням промислового, агропромислового, людського, науково-освітнього, інноваційного, інфраструктурного та зовнішньоекономічного потенціалів. Просторова організація економічного потенціалу мала виражений моноцентричний характер із домінуванням Харківської агломерації, що забезпечувало синергетичний ефект і конкурентоспроможність, але водночас формувало просторові диспропорції та підвищувало вразливість системи до зовнішніх загроз.

Визначено, що адміністративно-територіальна реформа та децентралізація розширили фінансову автономію громад і створили передумови для ефективнішого використання локальних ресурсів. Водночас виявлено значну диференціацію громад за чисельністю населення, рівнем фінансової спроможності та можливостями реалізації власних стратегій розвитку, що зумовлює внутрішньорегіональну нерівномірність.

Аналіз впливу повномасштабної війни засвідчив масштабні трансформації економічного потенціалу регіонів: руйнування виробничих потужностей, транспортної та енергетичної інфраструктури, скорочення економічної активності й посилення територіальних диспропорцій. Водночас підприємницький сектор продемонстрував високий рівень адаптивності – зафіксовано позитивне сальдо реєстрації ФОП. Релокація підприємств, переорієнтація логістичних потоків на захід і трансформація регіональних ринків праці сприяли формуванню нової просторової конфігурації економіки та появі нових центрів розвитку.

Встановлено, що галузева структура економічного потенціалу України зазнала суттєвих трансформацій: скорочення ролі металургії та традиційного машинобудування поєднувалося з посиленням значення аграрного сектору, ІТ та оборонного виробництва. Виявлено, що система пріоритетних галузей зазнала суттєвих змін: поряд із традиційними секторами стратегічного значення набули military-tech, сектор критичних матеріалів, децентралізована

енергетика, цифрові технології та «зелена реконструкція», що відображає перехід від моделі кризового функціонування до нової структури економічного потенціалу, орієнтованої на стійкість та євроінтеграцію.

Обґрунтовано, що просторова справедливість є ключовим принципом аналізу територіального розвитку України в умовах децентралізації та війни. Реформа децентралізації, попри зростання фінансової автономії громад, не усунула структурних диспропорцій між територіями. Аналіз функціональної типізації виявив виражену просторову диференціацію: вздовж лінії фронту та кордону сформувався пояс територій відновлення та особливих умов розвитку, тоді як громади сталого розвитку концентруються у центральних і західних регіонах.

Виявлено, що Харківська область зазнала масштабної трансформації економічного потенціалу внаслідок воєнних дій – руйнування інфраструктури, скорочення населення та релокація бізнесу суттєво вплинули на структуру та територіальну організацію економіки регіону. Водночас збереження людського, наукового та інноваційного потенціалу створює передумови для відновлення і модернізації господарського комплексу на нових засадах.

Доведено, що ефективне повоєнне відновлення економічного потенціалу України має ґрунтуватися на органічному поєднанні принципів просторової справедливості, формування нових полюсів зростання та євроінтеграційного вектора розвитку. Реалізація концепції Build Back Better, розвиток транспортних коридорів TEN-T, впровадження Європейського зеленого курсу та принципів смарт-спеціалізації формують підґрунтя для модернізації економічного потенціалу регіонів, скорочення територіальних диспропорцій та забезпечення збалансованого просторового розвитку країни.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Суспільно-географічний аналіз трансформації економічного потенціалу Харківської області в умовах війни

До початку повномасштабного вторгнення Харківська область належала до групи провідних індустріально-інноваційних регіонів України. За обсягом ВРП (319,8 млрд. грн. у 2021 році) вона посідала четверте місце серед регіонів країни, а її частка у ВРП України впродовж 2004-2021 років коливалася в межах 5,6-6,5 % (*Державна служба статистики України, n.d.*). Багатогалузева структура економіки поєднувала розвинений промисловий комплекс (24 %), сектор послуг (38 %), торгівлю (13 %), агропромисловий комплекс (12 %) та транспорт і зв'язок (11 %). Область вирізнялася потужним науково-освітнім потенціалом – 80 закладів вищої освіти з понад 120 тис. студентів – і динамічним ІТ-сектором із 45 тис. фахівців (*Головне управління статистики у Харківській області, n.d.; Харківська обласна військова адміністрація, n.d.*). Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2021 рік передбачала подальше зростання: базовий сценарій очікував індекс промислової продукції на рівні 98,9 %, цільовий – 101,3 %. Саме ці показники слугують точкою відліку для аналізу того, як повномасштабна війна трансформувала економічний потенціал регіону (*Харківська обласна військова адміністрація, 2020*).

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації завдало колосальних збитків економіці та інфраструктурі Харківської області. Близько 61 % території області зазнало впливу бойових дій, що призвело до значних руйнувань та прямих економічних втрат. Постійні обстріли цивільної та виробничої інфраструктури стали ключовим фактором, що зумовило призупинення діяльності підприємств та відтік населення. Восени 2022 року Збройні Сили України здійснили успішний контрнаступ, який став одним із найбільш

значущих подій у воєнній історії регіону. У його результаті було визволено понад 400 населених пунктів та відновлено контроль над тисячами квадратних кілометрів території. Зокрема, українські сили звільнили такі міста, як Ізюм та Куп'янськ, а також вийшли до державного кордону в районі Вовчанська та річки Оскіл (*Український інститут національної пам'яті, n.d.*). Визволення територій відкрило шлях до їхнього відновлення, але водночас виявило колосальні масштаби руйнувань, завданих війною, зокрема знищені багатоповерхові будинки, школи, мости та спалена військова техніка, заміновані території тощо (*Гайдай, 2024; Харківська обласна військова адміністрація, n.d.*). Масштаби руйнувань підтверджуються статистичними даними. За інформацією прокуратури, станом на кінець 2022 року було повністю або частково зруйновано 14,5 тисяч об'єктів, з яких 8701 – житловий фонд (3291 багатоквартирний та 5410 приватних будинків). Крім того, були зруйновані або пошкоджені 356 закладів культури та 268 закладів охорони здоров'я (*Kliuchko et al., 2024; Солодовнік, 2023*). Атаки на енергетичну інфраструктуру стали частиною цілеспрямованої стратегії руйнування цивільних та виробничих потужностей напередодні опалювального сезону (*Харківська обласна військова адміністрація, n.d.*). Ці удари не лише спричиняли гуманітарні наслідки, а й підірвали економічну діяльність, порушуючи логістичні ланцюги та обмежуючи роботу підприємств. Додаткові свідчення цьому – атаки на ключові комерційні об'єкти, такі як термінал «Нової пошти» та друкарня «Фактор-друк», що призвело до людських жертв та значних матеріальних втрат (*Вакуленко, 2025*). Близькість до лінії фронту, постійні обстріли, значні руйнування, знищення інфраструктури, енергетичний дефіцит та пошкодження виробничих потужностей є основними перешкодами для відновлення економіки, повернення бізнесу тощо (*Маляренко & Сегіда, 2025c*).

Динаміка релокації підприємств з Харківщини характеризується двома основними фазами. На початку повномасштабного вторгнення спостерігався масовий відтік бізнесу. За словами представника місцевої влади, до 90 % підприємств були або зачинені, або релоковані у 2022 році (*Center for*

Innovations Development, 2025; Вакуленко, 2025). За даними Opendatabot, за державною програмою релокації область покинуло понад 250 підприємств. Ця ж статистика свідчить, що лише у 2024 році 863 харківські компанії змінили регіон (*OpenDataBot, 2025*). Найбільша кількість підприємств переїхала до Львівської (21,3 %), Закарпатської (13,7 %) та Івано-Франківської (12,1 %) областей, що ілюструє перерозподіл економічних полюсів. Переміщення бізнесу посилює економічний потенціал західних регіонів, водночас перетворюючи Харківщину з економічного «ядра» на «напівпериферію». Водночас, зафіксовано і зворотний потік: від початку вторгнення на територію Харківської області релокувалося 42 підприємства, тоді як виїхало 39 (*Opendatabot, 2025*). Така суперечність у даних вказує на складність та багатогранність процесу. Дані про 39-42 підприємства, ймовірно, стосуються лише тих, хто скористався офіційною програмою, тоді як загальний відтік був значно більшим (*Маляренко & Segida, 2025c*). Водночас, місцева влада зазначає, що з 2022 року спостерігається позитивна, хоч і повільна, динаміка повернення та відкриття підприємств (*Center for Innovations Development, 2025; Вакуленко, 2025*). Зазначене свідчить про перехід від фази шоку, що характеризувалася масовою втечею бізнесу, до фази адаптації, де спостерігається поступове повернення ділової активності та відновлення, попри безпекові ризики (*Маляренко & Segida, 2025c*). Таким чином, процес релокації мав подвійний характер: з одного боку, він спричинив втрату частини виробничого потенціалу Харківської області, а з іншого – створив передумови для його структурної модернізації через адаптацію підприємств до нових умов господарювання та поступове повернення економічної активності.

ІТ-сектор Харківщини виявився одним із найбільш стійких до викликів війни. Його життєздатність обумовлена тим, що він не залежить від фізичної інфраструктури, а базується на мобільності людського капіталу (*Гайдай, 2024*). За даними Харківського ІТ-кластера, до 24 лютого в місті працювало більше 50 тис. фахівців у понад 500 компаніях (*Lviv IT cluster, 2024*). На початку вторгнення місто покинуло близько 87 % ІТ-фахівців, однак завдяки можливості

віддаленої роботи бізнес-активність не припинилася (*Маляренко & Сегіда, 2025c*). Кількість ІТ-компаній в Харкові навіть зросла: з 510 у 2021 році до 600 у 2023 році (*Opendatabot, 2025*). Хоча лише третина фахівців фізично перебуває в місті, інші працюють віддалено, сплачуючи податки до бюджету Харківського регіону. У 2022 році загальний обсяг податкових надходжень від ІТ-галузі в області становив 2,498 млрд. грн. У 2023 році частка ІТ-сектору в єдиному податку міста досягла 50,7% – найвищий показник серед технологічних хабів України (*Lviv IT cluster, 2024*). Наведені дані підтверджують, що ІТ-сектор пережив не просто адаптацію, а зміну парадигми: спираючись на децентралізацію та мобільність людського капіталу, він перетворився на критично важливий «фінансовий донор» місцевого бюджету і ключовий чинник збереження економічної спроможності регіону в умовах війни.

Традиційне машинобудування, яке ще до війни переживало певні труднощі, в умовах повномасштабного вторгнення зіткнулося з новими викликами – скороченням виробництва, проблемами з електропостачанням та браком робочої сили. Водночас війна стала каталізатором переорієнтації частини галузі: оборонно-промисловий комплекс, представлений підприємствами з виробництва бронетехніки та ракетно-космічних систем, отримав нові імпульси розвитку. Якщо до 2022 року низка заводів мала проблеми з фінансуванням, то в умовах війни їхній потенціал набув критичного стратегічного значення (*Гайдай, 2024; Підприємництво та споживчий ринок міста Харків, n.d.; Харківська обласна військова адміністрація, n.d.*). Таким чином, попри загальне падіння традиційної промисловості, частина машинобудівного комплексу здійснила перехід до оборонного сегменту, що забезпечило їй не лише виживання, а й динамічний розвиток.

Вплив війни на агропромисловий комплекс є найбільш довгостроковим та фізично відчутним. За даними дослідження, збитки від втрат ґрунтів та забруднення в Харківській області становлять майже 37 млрд. грн. Бойові дії торкнулися майже дві третини території області (*Гайдай, 2024*). Безпосередньо вибухи пошкодили 4,2 тис. га орних земель, а ще 28,2 тис. га можуть бути

потенційно забрудненими (Харківська обласна військова адміністрація, *n.d.*). Ключовим стримуючим фактором для відновлення є забруднення території мінами та нерозірваними боєприпасами. Необхідно розмінувати 189,225 тис. га сільськогосподарських угідь. Темпи розмінування залишаються повільними: станом на серпень 2024 року розмінувано лише 3842,43 га, що вказує на масштабність проблеми та її довготривалий характер (Янінович, 2024). На відміну від IT-сектору, що адаптувався до віддаленої роботи, агропромисловий комплекс критично залежить від фізичного доступу до землі. Таким чином, руйнування в цій галузі є не просто тимчасовими втратами, а загрозою для майбутньої продуктивності та продовольчої безпеки.

Незважаючи на руйнування, Харківська область демонструє економічну стійкість (Маляренко, 2025а), яка не може бути пояснена традиційними довоєнними показниками. В умовах обмеженості статистичних даних, спричиненої воєнним станом, дані про податкові надходження стали ключовим альтернативним індикатором економічної життєздатності регіону (табл. 3.1-3.2, рис. 3.1). Аналіз податкових надходжень демонструє позицію Харківської області в загальнонаціональному масштабі. За даними Податкової карти України, кумулятивні надходження до місцевого бюджету Харківщини станом на 01. 08. 2025 року склали понад 11,4 млрд. грн., що ставить її на третє місце серед регіонів-лідерів після Києва (понад 32 млрд. грн.) та Дніпропетровської області (понад 13,2 млрд. грн.) (Податкова карта України, *n.d.*).

Таблиця 3.1. Динаміка податкових надходжень Харківської області у 2023-2025 роках, млрд. грн.
(складено автором за Податкова карта України, *n.d.*)

Період	Державний бюджет	Абсолютний приріст	Темп зростання, %	Місцеві бюджети	Абсолютний приріст	Темп зростання, %
Січ. 2023	89,04	–	100,0	2,57	–	100,0
Лип. 2023	124,02	+34,98	139,3	2,99	+0,42	116,2
Січ. 2024	105,47	+16,43	118,5	2,59	+0,02	100,6

Продовження таблиці 3.1

Лип. 2024	164,94	+75,90	185,2	3,74	+1,17	145,6
Січ. 2025	131,58	+42,54	147,8	2,95	+0,38	114,8
Лип. 2025	212,11	+123,07	238,2	2,88	+0,31	112,2

Таблиця 3.2. Темпи зростання податкових надходжень до державного бюджету у провідних регіонах України (січень 2023 – липень 2025 років)
(складено автором за *Податкова карта України, n.d.*)

Регіон	Січ. 2023, млрд. грн.	Лип. 2025, млрд. грн.	Абсолютний приріст, млрд. грн.	Коефіцієнт зростання	Темп зростання, %
Харківська область	89,04	212,11	+123,07	2,38	238,2
Львівська область	27,22	59,36	+32,14	2,18	218,1
Одеська область	20,25	41,01	+20,76	2,03	202,5
Київська область	14,90	37,05	+22,15	2,49	248,6
Дніпропетровська область	66,25	112,18	+45,94	1,69	169,3
Полтавська область	32,00	30,86	-1,14	0,96	96,4

Щодо надходжень до державного бюджету, Харківська область посідає друге місце, поступаючись лише Києву. Кумулятивні надходження від регіону станом на 01. 08. 2025 року становлять понад 128,7 млрд. грн., тоді як у Києва цей показник перевищує 410 млрд. грн. Дніпропетровська область посідає третє місце з показником понад 86,2 млрд. грн. (*Податкова карта України, n.d.*).

Аналіз податкових надходжень свідчить про збереження Харківською областю провідних позицій у фінансово-економічному просторі України попри значні втрати, спричинені війною. Упродовж 2023-2025 років обсяг податкових надходжень до державного бюджету зріс із 89,0 до 212,1 млрд. грн., або у 2,38 раза, що перевищує відповідні показники більшості регіонів-лідерів та підтверджує високий рівень економічної стійкості й потенціалу відновлення регіону.

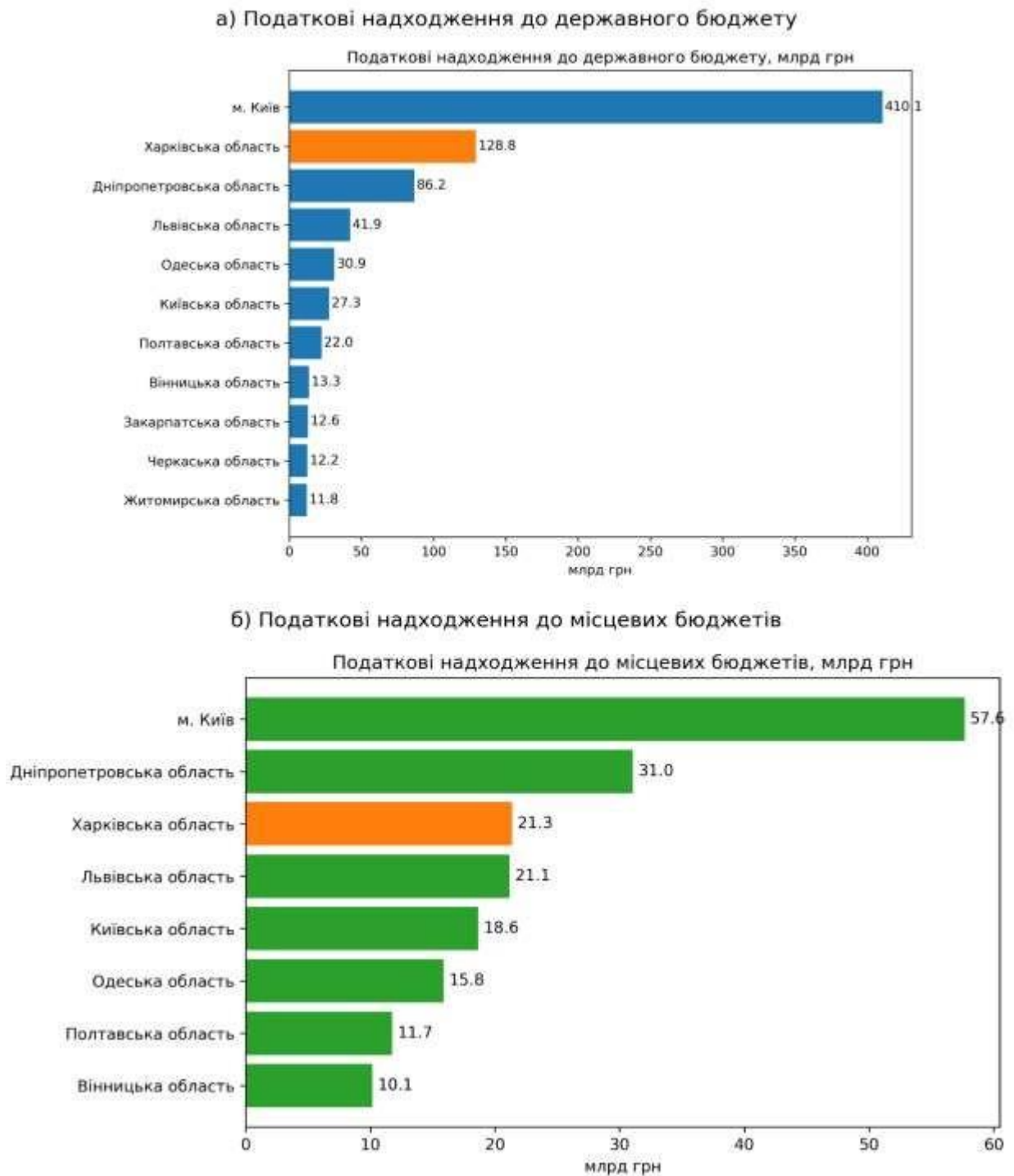

Рис. 3.1. Місце Харківської області серед регіонів України за обсягами податкових надходжень: а) до державного бюджету; б) до місцевих бюджетів, кумулятивне на 01.08. 2025 року, млрд. грн. (показані перші регіони у рейтингу; побудовано автором за *Податкова карта України, п.д.*)

Порівняння структури податкових надходжень у Харківській області за січень 2023 – липень 2025 років свідчить про поступове відновлення економічної активності та демонструє структурну трансформацію й адаптацію економіки регіону в умовах війни (рис. 3.2, табл. 3.3). Так, незважаючи на

значні руйнування виробничої, транспортної та енергетичної інфраструктури, загальний обсяг податкових надходжень зріс з 2,57 млрд. грн. у січні 2023 року до 2,88 млрд. грн. у липні 2025 року, а максимального значення досяг у липні 2024 року – 3,74 млрд. грн. (*Податкова карта України, n.d.*). Найбільший внесок у формування податкових надходжень протягом усього досліджуваного періоду забезпечувала переробна промисловість. Обсяг надходжень від цього виду діяльності збільшився з 524,7 до 855,1 млн. грн., а її частка у структурі надходжень зросла з 20,4 % до 29,7 %. Це свідчить про збереження промислової спеціалізації Харківської області та провідної ролі виробничого сектору в економічному потенціалі регіону. Значне зростання продемонстрували також оптова та роздрібна торгівля, транспортно-логістична діяльність, професійна, наукова і технічна діяльність, а також сектор інформації та телекомунікацій. Особливо високими темпами зростали операції з нерухомим майном (у 2,1 раза) та професійна, наукова і технічна діяльність (у 2,07 раза), що відображає поступове посилення ролі сектору послуг та економіки знань (табл. 3.3).

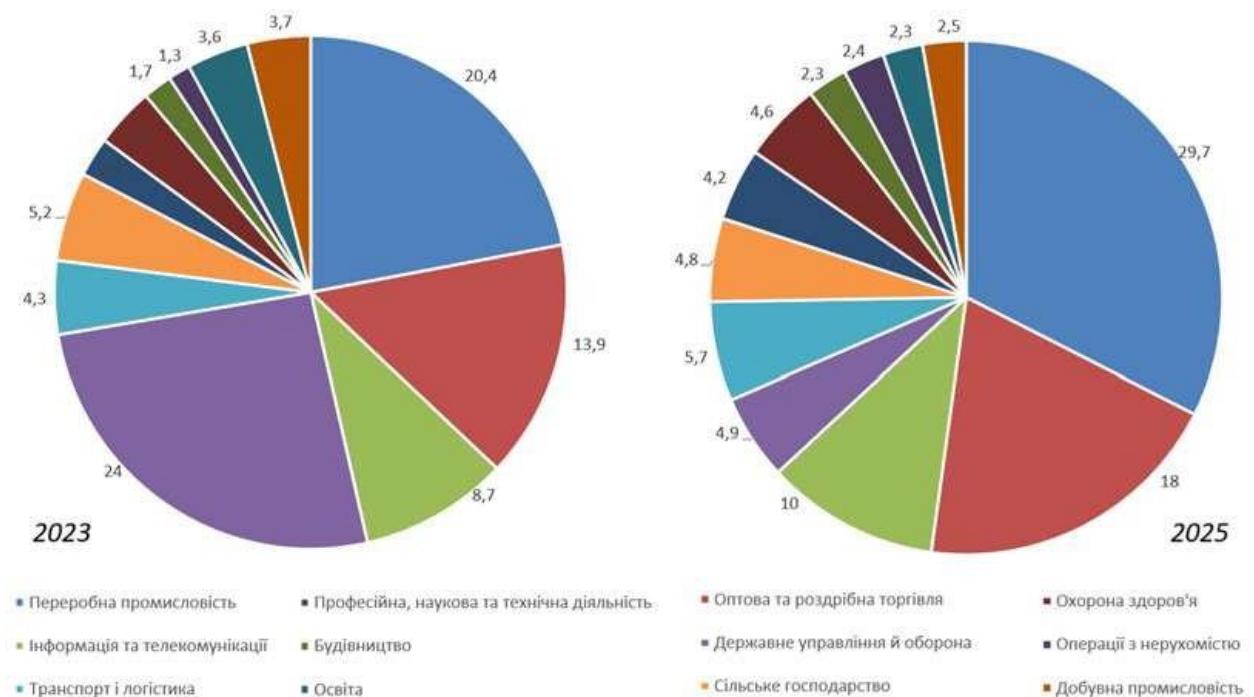

Рис. 3.2. Структура податкових надходжень у Харківській області у 2023 та 2025 роках (побудовано автором за *Податкова карта України, n.d.*)

Таблиця 3.3. Податкові надходження у Харківській області за видами економічної діяльності у 2023-2025 роках
(складено та обчислено автором за *Податкова карта України, n.d.*)

Вид діяльності	Січень 2023, тис. грн.	Липень 2023, тис. грн.	Січень 2024, тис. грн.	Липень 2024, тис. грн.	Січень 2025, тис. грн.	Липень 2025, тис. грн.	Абсолютний приріст 2023- 2025, тис. грн.	Коеф. зростання	Темп зростання, %	Частка 2023, %	Частка 2025, %	Структурний зсув
Переробна промисловість	524704,6	844392,6	758049,2	1413655,5	928610,7	855114,2	330409,7	1,63	163	20,4	29,7	9,3
Оптова та роздрібна торгівля	358346,7	449732,3	489802,4	610270,0	588127,5	517970,9	159624,2	1,45	144,6	13,9	18	4,1
Інформація та телекомунікації	223633,4	277022,5	253979,8	299766,2	257407,6	287473,9	63840,5	1,29	128,5	8,7	10	1,3
Державне управління й оборона	616789,3	451623,6	137473,3	174376,1	167213,0	141819,7	-474969,6	0,23	23	24	4,9	-19,1
Транспорт, складське господарство	111067,7	136497,0	97913,4	174049,9	118767,3	163315,6	52247,9	1,47	147	4,3	5,7	1,4
Сільське господарство	133332,2	95299,3	153647,7	163741,6	186490,5	137984,4	4652,3	1,03	103,5	5,2	4,8	-0,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	58696,6	82563,7	105095,9	148597,2	117744,4	121441,4	62744,8	2,07	206,9	2,3	4,2	1,9
Охорона здоров'я та соціальна допомога	89622,9	114975,1	96262,2	135092,2	103645,9	131844,1	42221,2	1,47	147,1	3,5	4,6	1,1
Будівництво	44092,4	53659,0	68091,4	87775,0	81099,6	66377,7	22285,3	1,51	150,5	1,7	2,3	0,6
Операції з нерухомим майном	33345,7	83608,8	86430,7	82279,4	53413,6	70342,0	36996,3	2,11	210,9	1,3	2,4	1,1
Освіта	92053,9	85135,7	74796,3	77809,3	78925,0	67060,4	-24993,5	0,73	72,8	3,6	2,3	-1,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	94051,3	76542,7	69416,3	77298,6	39902,9	72905,4	-21145,8	0,78	77,5	3,7	2,5	-1,2
Всього	2570049,0	2986204,9	2586552,6	3741134,4	2951517,2	2882660,8	312611,8	1,12	112,2	100	100	

Найбільший позитивний структурний зсув характерний для переробної промисловості (+9,3) та торгівлі (+4,1), тоді як найбільше скорочення частки відбулося у сфері державного управління й оборони (-19,1). Якщо на початку 2023 року ця діяльність формувала майже чверть усіх податкових надходжень області, то у 2025 році її частка скоротилася до менш ніж 5 % (рис. 3.3). Така трансформація свідчить про поступовий перехід від економіки, орієнтованої на реагування на кризу, до відновлення ринкових механізмів функціонування господарського комплексу.

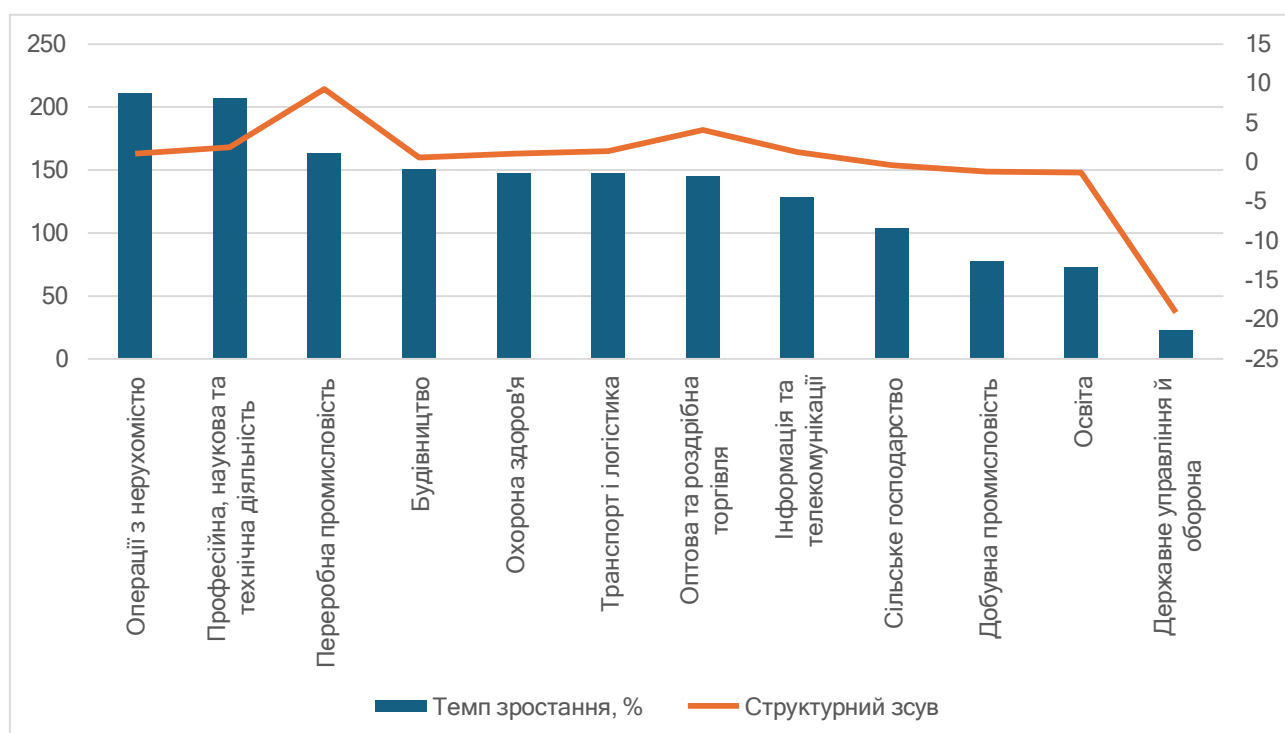

Рис. 3.3. Темпи зростання та структурні зрушення податкових надходжень за видами економічної діяльності у Харківській області в 2023-2025 роках (обчислено та побудовано автором за *Податкова карта України, n.d.*)

Отримані результати дають підстави стверджувати, що економіка Харківської області демонструє не лише здатність до відновлення, але й ознаки структурної модернізації. Ключовими драйверами економічної стійкості регіону виступають переробна промисловість, торгівля, ІТ-сектор та професійна діяльність, а податкові надходження можуть розглядатися як один із найбільш репрезентативних індикаторів економічної життєздатності регіону в умовах обмеженості офіційної статистичної інформації воєнного часу.

Отже, трансформація економічного потенціалу Харківської області в умовах війни характеризується поєднанням значних втрат виробничого, інфраструктурного та демографічного потенціалу з одночасним формуванням нових механізмів адаптації. Війна спричинила суттєве послаблення економічного потенціалу області, зруйнувавши значну частину її інфраструктурного, промислового та агропромислового потенціалу, однак частина традиційних виробництв переорієнтувалася на потреби оборонно-промислового комплексу, а ІТ-сектор зберіг економічну активність та фіскальне значення попри масштабну релокацію фахівців. Попри безпосередню близькість до зони бойових дій, регіон зберігає провідні позиції у фінансово-економічному просторі України та формує передумови для післявоєнного відновлення на основі переробної промисловості, інноваційного сектору та людського капіталу. Стратегічне планування в таких умовах вимагає переходу від моделі економічного зростання до моделі кризового управління та відновлення. Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2025 рік (*Харківська обласна рада, 2024*) розроблена з урахуванням реальних фінансових можливостей регіону та наголошує на неможливості повноцінної оцінки всіх збитків до завершення воєнного стану, що свідчить про реалістичний підхід до планування в умовах високої невизначеності. Основними пріоритетами визначено розмінування сільськогосподарських земель, відновлення критичної інфраструктури, залучення міжнародної допомоги та стабілізацію фінансового стану комунальних підприємств. Збережений науково-освітній потенціал може стати основою для формування інноваційних кластерів та розвитку економіки знань, водночас війна посилила внутрішньорегіональну просторову поляризацію, поглибивши диспропорції між відносно стабільними урбанізованими центрами та прифронтовими територіями (*Маляренко & Сегіда, 2025с*).

3.2. Внутрішньорегіональні особливості економічного потенціалу Харківської області

3.2.1. Фінансова спроможність територіальних громад Харківської області у 2021-2025 роках. Фінансова спроможність територіальних громад є одним із ключових виявів реалізованого економічного потенціалу регіону: вона відображає здатність громади акумулювати власні фінансові ресурси, забезпечувати виконання своїх повноважень та інвестувати у розвиток (Барановський, 2022, 2023; Запотоцький & Телешман, 2022). Як зазначено в підрозділі 1.5, методичною основою оцінювання фінансової спроможності слугує інтегральний показник, розроблений у рамках аналітичного дослідження Центру політико-правових реформ. Інтегральний показник охоплює одинадцять складових: в розрахунку на 1 мешканця – доходи загального фонду, видатки загального фонду, видатки на утримання апарату управління, капітальні видатки, видатки на культуру, фізкультуру і спорт; у відсотках – рівень дотаційності бюджету, частка трансфертів у дохідній частині бюджету, частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, частка управлінських видатків, частка бюджетних видатків на оплату праці, частка капітальних видатків. За результатами розрахунку інтегрального показника громаді присвоюється один із п'яти рівнів спроможності: критичний, низький, задовільний, оптимальний або високий – залежно від відхилення від медіанного значення по сукупності усіх громад України (Казюк, 2023b).

Оцінювання проведено для чотирьох часових зрізів: 2021 рік (передвоєнний), 2023, 2024 та 2025 роки (повномасштабне вторгнення) (додаток Б, табл. Б.1-Б.4). Результати розподілу 56 територіальних громад Харківської області за рівнями фінансової спроможності наведено в табл. 3.4. У передвоєнному 2021 році фінансова спроможність громад Харківської області була відносно сприятливою: 29 громад (51,8 %) демонстрували *високий* рівень і ще 16 (28,6 %) – *оптимальний* (рис. 3.4).

Таблиця 3.4. Розподіл територіальних громад Харківської області за рівнями фінансової спроможності у 2021-2025 роках (складено автором за Казюк, 2023b; Казюк & Венцель, 2025; Казюк та ін., 2024a, 2026b)

Рівень спроможності	2021	2023	2024	2025
Критичний	3 (5,4%)	1 (1,8%)	0 (0,0%)	2 (3,6%)
Низький	3 (5,4%)	15 (26,8%)	7 (12,5%)	8 (14,3%)
Задовільний	5 (8,9%)	5 (8,9%)	15 (26,8%)	11 (19,6%)
Оптимальний	16 (28,6%)	15 (26,8%)	18 (32,1%)	15 (26,8%)
Високий	29 (51,8%)	20 (35,7%)	16 (28,6%)	20 (35,7%)

Рис. 3.4. Рівень фінансової спроможності територіальних громад Харківської області в 2021 році (побудовано автором за Казюк, 2023b)

Разом ці дві групи охоплювали понад 80 % усіх громад. Лише 6 громад (10,7 %) мали *низький* або *критичний* рівень – це переважно сільські громади прикордонних і периферійних районів (Курилівська, Кіндрашівська, Петропавлівська, Липецька, Новопокровська, Савинська), що не мали на своїй території великих платників податків. Середній рівень доходів загального фонду на 1 мешканця по всіх громадах становив 6754 грн., а середній рівень дотаційності – 7,2 %, що свідчить про відносну фінансову самодостатність регіону в цілому.

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році кардинально змінило картину фінансової спроможності (рис. 3.5). Вже у 2023 році кількість громад із *низьким* рівнем зросла до 15 (26,8 %). Водночас кількість громад *критичного* рівня скоротилась з 3 до 1 (1,8 %) – Петропавлівська громада, доходи якої фактично обнулились внаслідок бойових дій, стала єдиним представником цієї категорії. Водночас кількість громад із *високим* рівнем скоротилась з 29 до 20 (35,7 %). Середній рівень дотаційності стрімко зріс до 28,8 % – майже вчетверо порівняно з 2021 роком – що відображає масштабну залежність бюджетів від державних трансфертів в умовах воєнного стану (додаток Б, табл. Б.1-Б.4). Найбільш постраждалими виявились 10 громад, що деградували одразу на 2 і більше рівні: Вовчанська, Курилівська, Кіндрашівська, Дворічанська, Пролісенська (перейменована з Чкалівської), Малинівська, Куньєвська, Печенізька, Старосалтівська та Липецька.

У 2024 році спостерігалась часткова стабілізація: зникли громади *критичного* рівня, а кількість громад із *низьким* рівнем скоротилась до 7 (12,5 %) (рис. 3.6). Водночас суттєво зросла частка громад із *задовільним* рівнем – до 15 (26,8 %). Це свідчить не стільки про реальне покращення потенціалу, скільки про адаптацію бюджетних систем до умов воєнного стану та перерозподіл управлінських функцій між громадами. Середній рівень дотаційності знизився до 15,7 %, однак залишався удвічі вищим, ніж у 2021 році (додаток Б, табл. Б.1-Б.4).

Рис. 3.5. Рівень фінансової спроможності територіальних громад Харківської області в 2023 році (побудовано автором за Казюк та ін., 2024а)

У 2025 році розподіл громад за рівнями фінансової спроможності набув рис нової рівноваги, хоча і суттєво відмінної від довоєнної: 20 громад (35,7 %) зберегли або відновили *високий* рівень, 15 (26,8 %) – *оптимальний* (рис. 3.7). Разом з тим 10 громад (17,9 %) залишились у *низькому* або *критичному* рівні. Середній рівень дотаційності зріс до 24,0 % порівняно з 15,7 % у 2024 році, що відображає загострення бюджетних проблем прифронтових громад на тлі тривалих бойових дій. Середній дохід загального фонду на 1 мешканця зріс до 9240 грн. (додаток Б, табл. Б.1-Б.4), однак це значною мірою є наслідком інфляції та зменшення чисельності наявного населення, а не реального зростання економічного потенціалу.

Рис. 3.6. Рівень фінансової спроможності територіальних громад Харківської області в 2024 році (побудовано автором за Казюк, Венцель, 2025)

Аналіз динаміки фінансової спроможності в розрізі окремих громад дозволяє виділити чотири стійкі групи:

Перша – громади зі стабільно високою фінансовою спроможністю: 28 громад упродовж усього аналізованого періоду залишались на рівні оптимального або високого, не опускаючись нижче.

Рис. 3.7. Рівень фінансової спроможності територіальних громад Харківської області в 2025 році (побудовано автором за Казюк, Венцель, 2026b)

Це Балаклійська, Барвінківська, Безлюдівська, Берестинська, Близнюківська, Богодухівська, Біляївська, Валківська, Великобурлуцька, Височанська, Донецька, Зміївська, Златопільська (перейменована з Первомайської), Кегичівська, Коломацька, Краснокутська, Лозівська, Наталинська, Нововодолазька, Олексіївська, Пісочинська, Роганська, Сахновщинська, Слобожанська, Солоницівська, Старовірівська, Харківська, Чугуївська громади.

2. *Друга – громади з хронічно низькою фінансовою спроможністю*: сім громад упродовж 2021-2025 років не піднімались вище низького рівня – Вільхуватська, Курилівська, Кіндрашівська, Оскільська, Петропавлівська, Південна, Циркунівська. Частина з них (Курилівська, Кіндрашівська, Петропавлівська, Південна) мала низький або критичний рівень ще у довоєнному 2021 році, решта деградувала після початку повномасштабного вторгнення.

3. *Третя – громади з воєнною деградацією та частковим відновленням*: вісім громад (Вовчанська, Дворічанська, Куньєвська, Липецька, Малинівська, Пролісенська, Старосалтівська, Печенізька), що у 2021 році мали задовільний–оптимальний рівень, у 2023 році впали до низького, однак у 2024-2025 роках частково відновились – щонайменше до задовільного рівня.

4. *Четверта – громади з помірною нестабільністю*: 12 громад (Ізюмська, Борівська, Вільхівська, Дергачівська, Зачепилівська, Золочівська, Куп'янська, Люботинська, Малоданилівська, Новопокровська, Савинська, Шевченківська) коливались між рівнями, не зазнавши критичного падіння, але й не зберігши стабільно високих позицій. Okремо слід відзначити Борівську громаду, яка у 2025 році опустилась до критичного рівня – що є найбільш несподіваним переміщенням серед усіх громад цієї групи.

Таким чином, аналіз фінансової спроможності територіальних громад Харківської області у 2021-2025 роках виявив принципову трансформацію просторової структури бюджетного потенціалу регіону під впливом повномасштабного збройного конфлікту. Ключовими тенденціями є: різке зростання дотаційності бюджетів у 2023 році та її збереження на підвищеному рівні; скорочення частки громад із високим рівнем; формування стійкої периферії хронічно слабких громад; поляризація між стабільно спроможними громадами (з великими платниками або агломераційним ефектом) та деградованими прифронтovими територіями. Виявлені закономірності підтверджують, що фінансова спроможність громад у воєнних умовах є

переважно функцією географічного положення відносно лінії зіткнення, а не результатом управлінських рішень чи довоєнного економічного потенціалу.

3.2.2. Просторово-часова диференціація економічного потенціалу територіальних громад Харківської області. Економічний потенціал Харківської області як складна суспільно-географічна система не є однорідним – він характеризується значною просторовою диференціацією між окремими територіальними громадами. Як показано в підрозділі 2.1, ця диференціація зумовлена сукупністю структурних чинників, а в умовах повномасштабного вторгнення до них додався визначальний новий – ступінь воєнних руйнувань та близькість до зони бойових дій. Виявлення внутрішньорегіональних особливостей економічного потенціалу потребує застосування методів, здатних об'єктивно відобразити подібність і відмінність між громадами за комплексом показників одночасно (*Палеха та ін., 2023*).

З цією метою нами було використано ієрархічний кластерний аналіз із методом агломерації Варда та евклідовою відстанню як мірою близькості – детальне обґрунтування методу наведено в підрозділі 1.5. Інформаційною основою кластеризації стали 22 відносні показники економічного потенціалу 56 територіальних громад Харківської області, розраховані на одного мешканця або у відсотковому вираженні (додаток Б, табл. Б1-Б.4). Використання відносних (а не абсолютних) показників зумовлене необхідністю нейтралізувати вплив розміру громади та чисельності населення, що дозволяє коректно порівнювати між собою громади з принципово різними масштабами – від Харківської (1,345 млн. осіб станом на вересень 2025 року) до малих сільських громад (менше 5 тис. осіб) (*Казюк, Венцель, 2026b*).

До системи показників включено три групи індикаторів:

1. *Показники доходного потенціалу* (6 показників): доходи загального фонду на 1 мешканця; рівень дотаційності бюджетів; частка трансфертів у дохідній частині бюджету; частка місцевих податків і зборів у дохідній частині бюджету без трансфертів; податкові надходження на 1 мешканця; неподаткові

надходження на 1 мешканця. Ці показники відображають здатність громади генерувати власні фінансові ресурси, структуру джерел доходів та ступінь залежності від державного фінансування.

2. Показники видаткового потенціалу та ефективності управління (6 показників): видатки загального фонду на 1 мешканця; видатки на утримання апарату управління на 1 мешканця; капітальні видатки бюджету на 1 мешканця; частка управлінських видатків; частка бюджетних видатків на оплату праці; частка капітальних видатків бюджету. Ці показники характеризують обсяг та структуру бюджетних витрат, зокрема співвідношення між поточними та інвестиційними видатками, а також ефективність використання бюджетних ресурсів.

3. Показники функціональної структури видатків (10 показників): видатки на загальнодержавні функції, на громадський порядок, безпеку та судову владу, на економічну діяльність, на охорону навколишнього природного середовища, на житлово-комунальне господарство (ЖКГ), на охорону здоров'я, на духовний та фізичний розвиток, на освіту, на соціальний захист та соціальне забезпечення, на культуру, фізкультуру і спорт – усі в розрахунку на 1 мешканця. Розподіл видатків за функціями дозволяє виявити пріоритети бюджетної політики громади та встановити, які сфери суспільного відтворення отримують найбільшу підтримку.

Слід зазначити, що використана система показників відображає переважно фінансово-бюджетну складову економічного потенціалу територіальних громад і не охоплює повною мірою всіх його компонентів. Це зумовлено об'єктивними обставинами: в умовах повномасштабного збройного конфлікту офіційна статистична інформація на рівні громад є або недоступною, або недостовірною через окупацію, евакуацію населення та зупинку господарської діяльності. Бюджетні показники, натомість, є офіційними, верифікованими та актуальними – вони формуються та публікуються навіть в умовах воєнного стану.

Разом з тим використана система показників виступає інтегральним відображенням реалізованого економічного потенціалу: обсяг доходів фіксує результати господарської діяльності, структура видатків – пріоритети розвитку, а динаміка показників – реакцію потенціалу на зовнішні шоки. Так, видатки на освіту, охорону здоров'я, культуру, фізкультуру і спорт, духовний і фізичний розвиток відображають інвестиції у людський капітал; капітальні видатки, видатки на ЖКГ та економічну діяльність – стан фізичного капіталу й інфраструктури; доходні показники та рівень дотаційності бюджетів – фінансову спроможність громади; частка управлінських видатків – інституційну ефективність; частка місцевих податків і зборів у доходній частині бюджету та неподаткові надходження – рівень підприємницької активності. Це дозволяє розглядати результати кластеризації як змістовну характеристику внутрішньорегіональної диференціації економічного потенціалу Харківської області з урахуванням зазначеного обмеження.

Кластерний аналіз проведено для чотирьох часових зрізів: 2021 рік (передвоєнний базовий рік), 2023, 2024 та 2025 роки (роки повномасштабного вторгнення). Такий підхід дозволяє простежити як вихідну диференціацію громад до початку активних бойових дій, так і трансформацію внутрішньорегіональної структури економічного потенціалу під впливом воєнних чинників.

Для визначення оптимальної кількості кластерів використано аналіз таблиці агломерації: відстань відсічення встановлено на рівні 3,0, що відповідає точці різкого стрибка коефіцієнта злиття в процесі агломерації – після цього порогу подальше об'єднання кластерів призводить до суттєвого зростання внутрішньокластерної неоднорідності та втрати змістовності виділених груп. Це дозволило отримати 4 кластери у 2021 році та 3 кластери у 2023, 2024 і 2025 роках (додаток В, таблиця В.1). Деякі кластери характеризуються внутрішньою неоднорідністю, що зумовило їх поділ на субкластери для більш детального аналізу. Результати кластеризації для кожного року та характеристика виділених кластерів наведені нижче.

Економічний потенціал територіальних громад Харківської області у 2021 році. За результатами кластерного аналізу економічного потенціалу 56 територіальних громад Харківської області у передвоєнному 2021 році виділено 4 кластери, один з яких (кластер 2) характеризується внутрішньою неоднорідністю і поділяється на субкластери (рис. 3.8-3.9). Найбільш подібним економічним потенціалом характеризуються Лозівська і Шевченківська громади (об'єдналися на відстані 0,3547), Берестинська і Богодухівська (0,359), Курилівська і Кіндрашівська (0,3899), Златопільська і Зміївська (0,3984), Вовчанська і Солоницівська (0,4055), Мерэф'янська і Пролісенська (0,4099), Барвінківська і Дворічанська (0,4243), Золочівська і Сахновщинська (0,4569), Борівська і Печенізька (0,4672).

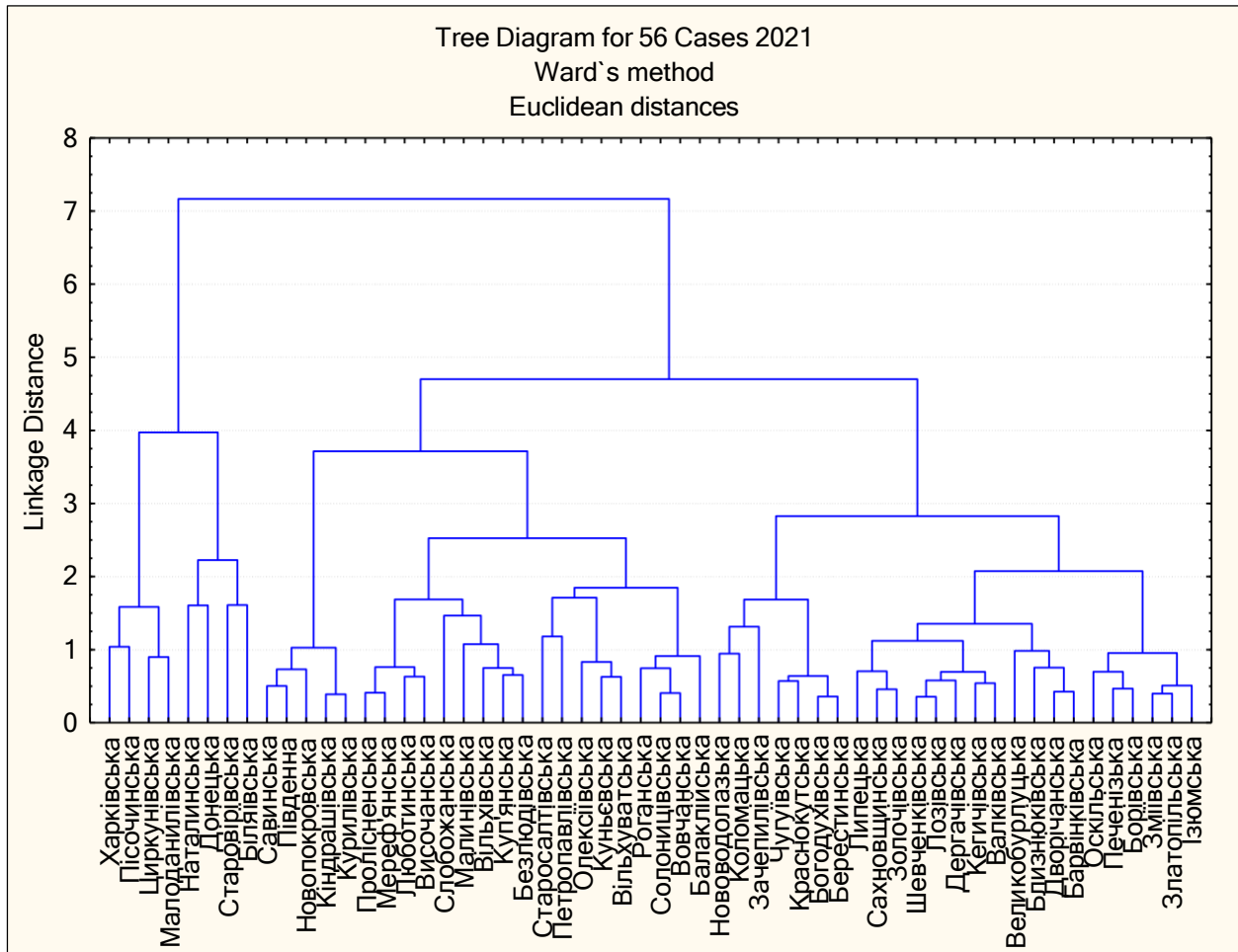

Рис. 3.8. Дендрограма кластеризації територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2021 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

Рис. 3.9. Кластери територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2021 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

КЛАСТЕР 1 «Громади з низьким рівнем реалізації економічного потенціалу» (8 громад). Кластер є суспільно-географічно неоднорідним за розташуванням, однак однотипним за характером депресивності. Три сільські громади Куп'янського району – Курилівська, Кіндрашівська, Петропавлівська – і сільська Липецька (Харківський район) розташовані поблизу державного кордону з Росією, що визначало периферійний характер їхнього розвитку ще в довоєнний час. Дві селищні громади Чугуївського району – Новопокровська

(приміська громада східного поясу агломерації Харкова) і Старосалтівська – розташовані в долині Сіверського Дінця на сході Харківщини. Савинська (селищна, Ізюмський район) – у центрально-східній частині області. Виняток – Південна (міська, Харківський район), що безпосередньо межує з Харковом, однак попри приміське розташування демонструє низький рівень реалізації потенціалу через обмежену власну економічну базу. Спільним знаменником для всіх восьми громад є відсутність великих підприємств-платників і периферійний або напівпериферійний характер розселення.

Визначальною рисою першого кластеру є критично низький рівень власної доходної бази. Доходи загального фонду на 1 особу становлять лише 4115 грн. – на 39 % нижче середнього значення по області (6754 грн.). Ще показовіші податкові надходження: 4095 грн. на 1 особу, що вчетверо менше, ніж у кластері 4, який є лідером за цим показником у 2021 році. Це свідчить про слабку місцеву економічну базу: незначну кількість підприємств-платників податків, низький рівень доходів зайнятого населення, мінімальну підприємницьку активність.

Рівень дотаційності бюджетів (20,7 %) є найвищим серед усіх виділених кластерів і перевищує середній показник утрічі. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (47,6 %) також найвища в області – майже кожна друга гривня доходів надходить не з місцевої економіки, а з державного бюджету. Така структура доходів унеможлиблює самостійне планування розвитку громади та ставить її фінансовий стан у повну залежність від рішень центрального уряду. Парадоксально, але частка місцевих податків і зборів у доходах без трансфертів (42,0 %) є також найвищою – однак це артефакт структури: при загальному мізерному обсязі доходів відносна частка місцевих податків виглядає значною просто тому, що решта джерел ще менші.

Інвестиційний потенціал громад першого кластеру є фактично відсутнім. Капітальні видатки на 1 особу (550 грн.) у 2,5 рази нижчі за середнє по області (1370 грн.) і вшестеро нижчі, ніж у кластері 3 – лідері за цим показником. Частка капітальних видатків бюджету становить лише 6,3 %, тоді як середнє

значення – 13,2 %. Видатки на економічну діяльність (397 грн. на 1 особу) – найнижчі в області, що відображає практично повну відсутність у громад ресурсів для підтримки та розвитку місцевої господарської діяльності. Видатки на ЖКГ (323 грн. на одну особу) також мінімальні, що неминуче призводить до деградації комунальної інфраструктури. Видатки на охорону навколишнього природного середовища в середньому по кластеру складають лише 9,7 грн. на 1 особу – порівняно з 115,3 грн. у субкластері 2.1 (максимальне значення). Таким чином, у громадах першого кластеру відсутні і фінансові ресурси, і управлінський пріоритет для інвестування у розвиток – бюджет виконує суто «виживальну» функцію.

Соціальна складова економічного потенціалу громад першого кластеру також суттєво знижена. Видатки на 1 особу на охорону здоров'я (179 грн.) на 42 % нижчі за середні, культуру, фізкультуру і спорт (267 грн.) – на 42 %, духовний і фізичний розвиток (270 грн.) – на 44 %, соціальний захист і соціальне забезпечення (263 грн.) – на 41 %. Усі ці показники є найнижчими або близькими до найнижчих в області. Видатки на освіту (5180 грн. на 1 особу) близькі до середніх, проте це пояснюється не пріоритизацією освіти, а обов'язковим характером відповідних видатків, від яких громади не можуть відмовитись. Фактично громади першого кластеру здатні лише підтримувати мінімально необхідний рівень соціального обслуговування населення, але не розвивати соціальну сферу.

Показники управлінської ефективності у першому кластері є найгіршими серед кластерів. Частка управлінських видатків (33,2 %) – найвища серед усіх кластерів і перевищує середнє значення в області (22,8 %) майже на третину. Це означає, що кожна третя гривня видатків спрямовується на утримання апарату управління, а не на розвиток чи послуги для мешканців. Частка видатків на оплату праці (78,2 %) також найвища: бюджет носить переважно «зарплатний» характер – переважна більшість видатків іде на виплату заробітної плати, тоді як кошти на розвиток практично відсутні. Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу (37,1 грн. на 1 особу) є найвищими серед кластерів

Харківської області, що пояснюється розташуванням частини громад кластеру поблизу державного кордону з Росією.

Таким чином, перший кластер представляє громади, в яких усі складові економічного потенціалу перебувають у депресивному стані: слабка власна доходна база, відсутність інвестиційних можливостей, обмежений соціальний розвиток та неефективна бюджетна структура. Показово, що жодна з восьми громад кластеру не має на своїй території містоутворюючого підприємства чи значного ресурсного об'єкта – саме відсутність такого «економічного якоря» є структурною причиною депресивності. Характерною суспільно-географічною рисою цих громад є їх переважно периферійне розташування: прикордонні громади Куп'янського та Харківського районів, аграрна периферія Ізюмського та Чугуївського районів без містоутворюючих підприємств, а також приміська Південна громада з обмеженою власною економічною базою. Відтворення низького потенціалу має циклічний характер: слабка економіка породжує низькі доходи → низькі доходи унеможливають інвестиції → відсутність інвестицій консервує слабку економіку.

КЛАСТЕР 2 «Громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу» (40 громад). Другий кластер є найчисельнішим і охоплює 40 із 56 громад Харківської області – тобто 71 % усіх територіальних громад. Він відображає типовий, «базовий» профіль економічного потенціалу для більшості громад регіону. Внутрішня неоднорідність кластеру зумовила його поділ на два субкластери, які демонструють різні моделі реалізації середнього економічного потенціалу при схожому загальному рівні ресурсів: перша орієнтована на інвестиції в інфраструктуру та довкілля як основу майбутнього розвитку, друга – на підтримку якості соціальних послуг як чинника утримання людського потенціалу. Обидві моделі є внутрішньо логічними, однак із різними довгостроковими наслідками для економічного потенціалу громад.

СУБКЛАСТЕР 2.1 «Громади з інвестиційною орієнтацією при обмеженій доходній базі» (17 громад). Субкластер 2.1 є найнеоднорідніший за суспільно-географічним складом. У ньому чітко виділяються три групи. Перша

– приміські громади Харківської агломерації (Харківський район): міські Люботинська і Мереф'янська, селищні Безлюдівська, Височанська, Роганська, Солоницівська та сільська Вільхівська – всього 7 громад. Друга – міські громади з промисловим та транзитним потенціалом: Ізюмська і Балаклійська (Ізюмський район), Куп'янська (Куп'янський район), Зміївська і Слобожанська (Чугуївський район, тут розташована Зміївська ТЕС), прикордонна Вовчанська (Чугуївський район), а також Златопільська (Лозівський район) – 7 міських громад різних районів. Третя – громади з переважно сільським або маломіським характером розселення без вираженого промислового профілю: сільська Оскільська (Ізюмський район), селищна Малинівська та селищна Пролісенська (Чугуївський район) – 3 громади. Попри суспільно-географічну неоднорідність громад субкластеру, всі вони демонструють схожий бюджетний профіль – помірна фінансова залежність поєднується з інвестиційною активністю.

Доходи загального фонду на 1 особу (5494 грн) на 19 % нижчі за середні по області. Дотаційність бюджетів (8,4 %) і частка трансфертів у доходах (33 %) перебувають на помірному рівні – громади не є критично залежними від держави, однак і не демонструють фінансової самодостатності. Податкові надходження на 1 особу (5465 грн.) нижче середнього (6693 грн.), що відображає відносно слабшу порівняно із субкластером 2.2 місцеву податкову базу.

Принципова відмінність субкластеру 2.1 – виражена інвестиційна орієнтація попри відносно нижчі доходи. Капітальні видатки на 1 особу (1322 грн.) дещо нижчі за середні по Харківській області (1370 грн.), однак їх частка у загальних видатках (14,7 %) перевищує середнє значення (13,2 %), що свідчить про свідомий пріоритет інвестиційних видатків у структурі бюджету. Видатки на охорону навколишнього природного середовища (115 грн. на 1 особу) є найвищими серед усіх кластерів і субкластерів – вдвічі вище середнього, що відображає підвищену увагу до екологічної складової розвитку. Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу (29,6 грн. на 1 особу) також вище середнього, що може пояснюватися специфікою низки громад

субкластеру, розташованих у прикордонних або промислово навантажених районах.

З точки зору соціального розвитку, субкластер 2.1 демонструє показники, близькі до середніх по області або дещо нижчі. Видатки на охорону здоров'я (241 грн. на 1 особу), культуру, фізкультуру і спорт (428 грн), духовний і фізичний розвиток (440 грн.) – помірні, без виражених відхилень.

Ефективність управлінської складової відносно задовільна: частка управлінських видатків (21,7 %) і видатків на оплату праці (73 %) близькі до середніх.

Таким чином, субкластер 2.1 представляє суспільно-географічно найрізноманітнішу групу громад Харківської області. Попри цю різноманітність, спільною рисою є помірна фінансова залежність від держави при свідомій орієнтації бюджетної політики на інвестиційні видатки. Це свідчить про наявність певного управлінського потенціалу і здатності громад до стратегічного планування навіть в умовах обмеженої доходної бази. Водночас відносно слабка власна податкова база порівняно із субкластером 2.2 вказує на те, що інвестиційна активність цих громад багато в чому залежить від зовнішніх трансфертів, а не від власних ресурсів – що є структурним обмеженням для сталого розвитку

СУБКЛАСТЕР 2.2 *«Громади з розвиненою соціальною сферою та збалансованим потенціалом»* (23 громади). Субкластер 2.2 є найчисельнішим і єдиним, що охоплює громади всіх семи районів Харківської області, що підкреслює його роль як «типового» ядра регіону. У ньому виділяються чотири суспільно-географічні групи. Перша – промислові центри обласного значення: Лозівська (Лозівський район, машинобудування) і Чугуївська (Чугуївський район, машинобудування, металообробка) громади. Друга – міські центри з аграрно-переробним профілем: Богодухівська і Валківська (Богодухівський район), Барвінківська (Ізюмський район), Берестинська (Берестинський район), а також приміська Дергачівська (Харківський район) громади. Третя – аграрно-переробні селищні та сільська громади центральної і південно-центральної

частини області: Золочівська, Коломацька, Краснокутська (Богодухівський район), Зачепилівська, Кегичівська, Сахновщинська (Берестинський район), Близнюківська і Олексіївська (Лозівський район), Нововодолазька (Харківський район), Печенізька (Чугуївський район). Четверта – громади Куп'янського напрямку з переважно аграрним характером господарства: Великобурлуцька, Дворічанська, Шевченківська (селищні) та Вільхуватська (сільська), а також сільська Куньєвська (Ізюмський район) і селищна Борівська (Ізюмський район). Спільною рисою всіх груп є відносно збалансована бюджетна структура при помірному рівні власних доходів.

На відміну від субкластеру 2.1, доходи на 1 особу тут відповідають середньому по області (6796 грн. \approx 6754 грн.), а дотаційність бюджетів (3,8 %) – найнижча у межах кластеру 2 і нижче середньої по регіону. Неподаткові надходження (354 грн. на 1 особу) вище середнього, що свідчить про дещо ширшу та диверсифікованішу структуру доходів.

Інвестиційний потенціал субкластеру 2.2 є помірним і дещо нижчим, ніж у субкластері 2.1. Капітальні видатки (1106 грн. на 1 особу, 10,4 % від видатків) нижчі за середні – громади цієї групи спрямовують відносно менше ресурсів у капітальний розвиток і більше – на поточне забезпечення соціальних послуг. Видатки на економічну діяльність (677 грн. на 1 особу) та на охорону навколишнього природного середовища (26 грн.) – нижче середнього.

Ключова відмінна риса субкластеру 2.2 – розвинений потенціал соціального відтворення. Видатки на охорону здоров'я (438 грн. на 1 особу) на 43 % перевищують середні по області. Видатки на культуру, фізкультуру і спорт (566 грн., +22 %), духовний і фізичний розвиток (590 грн., +23 %), освіту (5950 грн., +11 %) – всі вище середніх. Це відображає свідому бюджетну стратегію: при обмежених ресурсах пріоритетом є якість соціальної сфери, що стимулює закріплення населення на відповідних територіях.

З управлінської точки зору субкластер є збалансованим – жодних суттєвих перекосів у структурі видатків не спостерігається.

Таким чином, субкластер 2.2 представляє громади з відносно стабільною власною економічною базою, що забезпечує середній рівень фінансової самодостатності. Визначальною рисою є не інвестиційна активність, а розвинена соціальна сфера – свідома бюджетна стратегія збереження людського потенціалу через якісні соціальні послуги. Це найчисельніша і географічно найрепрезентативніша група громад регіону, що охоплює всі сім районів Харківської області і відображає «середній» тип реалізації економічного потенціалу в довоєнних умовах.

КЛАСТЕР 3 «Приміські громади з інфраструктурно-інвестиційним типом потенціалу» (4 громади). Кластер є суспільно-географічно максимально однорідним: усі чотири громади розташовані виключно в Харківському районі і утворюють компактний агломераційний вузол – Харківська (міська) як обласний центр та безпосередньо прилеглі до неї Малоданилівська і Пісочинська (селищні) і Циркунівська (сільська). Саме агломераційна близькість до Харкова визначає їхній спільний інфраструктурно-інвестиційний профіль: активні капітальні вкладення в дорожню інфраструктуру, ЖКГ і нове будівництво при відносно нижчих соціальних видатках, що пояснюється використанням мешканцями соціальної інфраструктури обласного центру.

Доходи загального фонду на 1 особу (6860 грн.) відповідають середньому по області. Дотаційність (9,5 %) помірна, частка трансфертів (29,6 %) – нижче середньої. Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині бюджету (40,8 %) вища за середню – ознака відносно активного місцевого бізнесу, що обслуговує потреби агломерації: торгівля, логістика, будівництво, сервіс. Водночас неподаткові надходження (259 грн. на 1 особу) не вирізняються, що вказує на відносно однорідну структуру власної доходної бази.

Визначальна риса третього кластеру – безумовне лідерство за інвестиційними показниками. Капітальні видатки (3483 грн. на 1 особу) є найвищими в регіоні та перевищують середнє значення у 2,5 рази. Їх частка у загальних видатках (31,7 %) є найвищою серед усіх кластерів. Видатки на економічну діяльність (3550 грн. на 1 особу) також лідирують в області – майже

у 3,5 рази вище середнього. Видатки на ЖКГ (1254 грн. на 1 особу) – найвищі. Такий профіль відображає характерну для приміських громад стратегію: активна забудова, розвиток дорожньої інфраструктури, формування нових кварталів і житлових масивів, що потребують потужних капітальних вкладень. Однак видатки на охорону навколишнього природного середовища у цьому кластері практично відсутні (0,9 грн. на 1 особу), що є суттєвим дисбалансом на тлі інтенсивного інфраструктурного розвитку та підвищеного антропогенного навантаження на приміські екосистеми.

Соціальна складова потенціалу третього кластеру є парадоксально низькою на тлі лідерства в інвестиційній сфері. Видатки на охорону здоров'я (121 грн.) – найнижчі в області і в 2,5 рази нижчі за середні. Видатки на освіту (3885 грн.) – на 27 % нижче середнього і також найменші серед усіх кластерів. Це явище пояснюється агломераційним ефектом: мешканці приміських громад широко користуються медичною, освітньою та культурною інфраструктурою Харкова, тому громади не відчують тиску з боку населення щодо розбудови власних закладів. Фактично соціальний потенціал реалізується «позатериторіально» – через доступність послуг обласного центру.

Натомість ефективність управління є найвищою в області. Частка управлінських видатків (19,7 %) і видатків на оплату праці (59,7 %) – найнижчі серед усіх кластерів, що свідчить про максимально продуктивну структуру бюджету: мінімум витрат на адміністрування, максимум – на реальний розвиток.

Суспільно-географічна специфіка третього кластеру полягає у тому, що його формування є прямим наслідком агломераційної динаміки: зростання Харківської агломерації породжує потужний попит на інфраструктурний розвиток приміських громад, забезпечує їм відносно розвинену підприємницьку активність і разом з тим знімає з них частину навантаження щодо соціального обслуговування населення. Такий тип потенціалу є специфічним для агломераційних громад і не може слугувати еталоном для периферійних територій.

КЛАСТЕР 4 «Громади з високим власним економічним потенціалом» (4 громади). Кластер є суспільно-географічно розосередженим: Біляївська (Лозівський район) – на півдні, Донецька (Ізюмський район) – у центрально-східній частині, Наталинська і Старовірівська (Берестинський район) – у центральній частині області. Три громади є сільськими, Донецька – селищною. Їх об'єднує не географічне сусідство, а структурна спільність: наявність великих платників податків при відносно невеликій чисельності населення. У Донецькій громаді це газовидобувне підприємство «Шебелинкагазвидобування» – найбільший газовидобувник України, що перетворює громаду на одного з найпотужніших донорів державного бюджету серед усіх територіальних громад країни. В Біляївській, Наталинській і Старовірівській – великі агропромислові комплекси. Саме ця структурна особливість, а не географічне розташування, зумовлює унікально високий рівень фінансової самодостатності громад кластеру.

Доходи загального фонду на 1 особу (17038 грн.) перевищують середнє по області у 2,5 рази і є найвищими серед усіх виділених кластерів. Податкові надходження (17018 грн. на 1 особу) також лідирують з таким самим відривом. Рівень дотаційності бюджетів від'ємний (-7,4 %), що є унікальною характеристикою серед виділених кластерів: ці громади не лише не отримують дотацій з державного бюджету, але є нетто-донорами системи міжбюджетних відносин. Частка трансфертів у доходах (15,6 %) – найнижча серед усіх кластерів, тоді як частка місцевих податків і зборах у доходах без трансфертів (12,5 %) також найнижча. Остання характеристика є нетривіальною і пояснюється структурою доходів: основу формують не надходження від малого та середнього бізнесу (що генерують місцеві податки), а ПДФО з заробітної плати та рентні платежі великих підприємств. Неподаткові надходження (229 грн. на 1 особу) – нижче середнього, що також відображає концентрацію доходів у великих підприємствах-платниках.

Завдяки потужній доходній базі громади четвертого кластеру мають реальні можливості для системного інвестування. Капітальні видатки (2628 грн.

на 1 особу) вдвічі вищі за середні по області. Видатки на 1 особу на економічну діяльність (2086 грн.) – також вдвічі вищі, на ЖКГ (1147 грн.) – на 60 % вищі. Видатки на охорону навколишнього природного середовища (81 грн. на 1 особу) перевищують середнє значення по області (53 грн.), що є важливим з огляду на специфіку господарської діяльності громад кластеру – газовидобування та агропромислове виробництво, які створюють підвищене навантаження на навколишнє природне середовище. Частка капітальних видатків бюджету (17,7 %) вища за середню – попри те, що за питомими показниками видатки за всіма статтями значно перевищують решту громад.

Четвертий кластер демонструє найвищий або один із найвищих показників соціального розвитку в області. Видатки на 1 особу на соціальний захист та соціальне забезпечення (758 грн.) перевищують середнє значення у 1,7 рази і є найвищими в області; на освіту (5964 грн., +12 %), культуру, фізкультуру і спорт (532 грн., +15 %), духовний і фізичний розвиток (556 грн., +16 %) – вище середнього. Загальні видатки на 1 особу (12017 грн.) на 42 % перевищують середні по області. Таким чином, громади четвертого кластеру здатні одночасно фінансувати і якісні соціальні послуги, і інвестиційний розвиток – реалізуючи економічний потенціал у повному обсязі.

Управлінська структура бюджетів четвертого кластеру поєднує в собі суперечливі риси. З одного боку, частка управлінських видатків (16,1 %) і оплати праці (62,9 %) є одними з найнижчих в області – ознака раціональної бюджетної структури. З іншого боку, питомі видатки на 1 особу на апарат управління (2626 грн.) і загальнодержавні функції (4737 грн.) є найвищими в регіоні – але це є закономірним наслідком загального високого рівня видатків, а не ознакою неефективності.

Отже, четвертий кластер представляє громади, в яких концентрація великих платників податків – газовидобувних та агропромислових підприємств – формує виключно потужний фінансовий потенціал, що реалізується одночасно в інвестиційному та соціальному вимірах. Суспільно-географічна особливість цього кластеру полягає в тому, що висока фінансова спроможність

громад є не результатом ефективного управління чи диверсифікованої економіки, а наслідком «точкової» концентрації великих об'єктів. Саме тому модель четвертого кластеру є унікальною для відповідних громад і не може бути тиражована без відповідних структурних передумов. Разом з тим вона є еталоном для оцінки реалізованого економічного потенціалу: показує, яким може бути бюджет громади за наявності розвиненої власної економічної бази.

Проведений кластерний аналіз 56 територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу дозволив виявити чотири якісно відмінні типи громад, що відображають внутрішньорегіональну диференціацію економічного потенціалу у 2021 році.

З позицій суспільної географії, отримані результати демонструють виражену просторову диференціацію економічного потенціалу громад. Найбільш депресивні громади (кластер 1) зосереджені переважно на сході та північному сході області – у Куп'янському районі поблизу державного кордону з Росією, де впродовж десятиліть не формувалася потужна промислова база. Приміські громади (кластер 3) утворюють виразний агломераційний пояс навколо Харкова, де інфраструктурний розвиток стимулюється приростом населення та інвестиційним попитом. Громади з найвищим власним потенціалом (кластер 4) є «точковими» утвореннями – їх розташування визначається не географічною логікою, а місцезнаходженням конкретних великих об'єктів (газовидобування, агропромислові комплекси). Переважна більшість громад (кластер 2, 71 % від загальної кількості) формує «середній пояс» економічного потенціалу, рівномірно розподілений по всій території регіону.

Ключовою закономірністю є те, що рівень економічного потенціалу громад у 2021 році визначається переважно структурними чинниками – наявністю великих підприємств-платників, приміською локалізацією або периферійним розташуванням – а не якістю управління чи бюджетною стратегією. Це свідчить про успадковану від радянського та пострадянського періоду просторову нерівномірність господарського освоєння регіону, яка

відтворюється у вигляді стійких кластерних відмінностей між громадами. Водночас всередині найчисельнішого кластеру 2 виявляються дві різні стратегії реалізації середнього потенціалу: інвестиційна (субкластер 2.1) та соціально орієнтована (субкластер 2.2), що свідчить про наявність певної управлінської агентності навіть в умовах обмежених ресурсів.

Отримані результати формують базу для порівняльного аналізу динаміки кластерної структури у наступні роки – 2023, 2024 та 2025, – що дозволить оцінити вплив повномасштабного вторгнення Росії на внутрішньорегіональну диференціацію економічного потенціалу громад Харківської області.

Трансформація економічного потенціалу територіальних громад у 2023-2024 роках. Кластерний аналіз 2023 і 2024 років фіксує два послідовні етапи трансформації внутрішньорегіональної диференціації економічного потенціалу громад Харківської області під впливом повномасштабного вторгнення. Якщо 2021 рік відображає довоєнну структуру, а 2025 – накопичений результат воєнних змін, то 2023 і 2024 роки є роками активної перебудови – з різними акцентами на кожному з них.

2023 рік. За результатами кластерного аналізу економічного потенціалу 56 територіальних громад Харківської області у 2023 році виділено 3 кластери, які характеризуються внутрішньою неоднорідністю і поділяються на субкластери (рис. 3.10-3.11). Найбільш подібним економічним потенціалом характеризуються Златопільська і Лозівська громади (об'єдналися на відстані 0,2867 + Богодухівська на відстані 0,4361), Валківська і Зачепилівська (0,3208 + Зміївська на відстані 0,3948), Дворічанська і Курилівська (0,3674), Пролісенська і Шевченківська (0,3984), Вільхуватська і Циркунівська (0,4056), Кегичівська і Сахновщинська (0,4079 + Барвінківська на відстані 0,4764), Новопокровська і Південна (0,4098), Безлюдівська і Золочівська (0,4218), Балаклійська і Височанська (0,445).

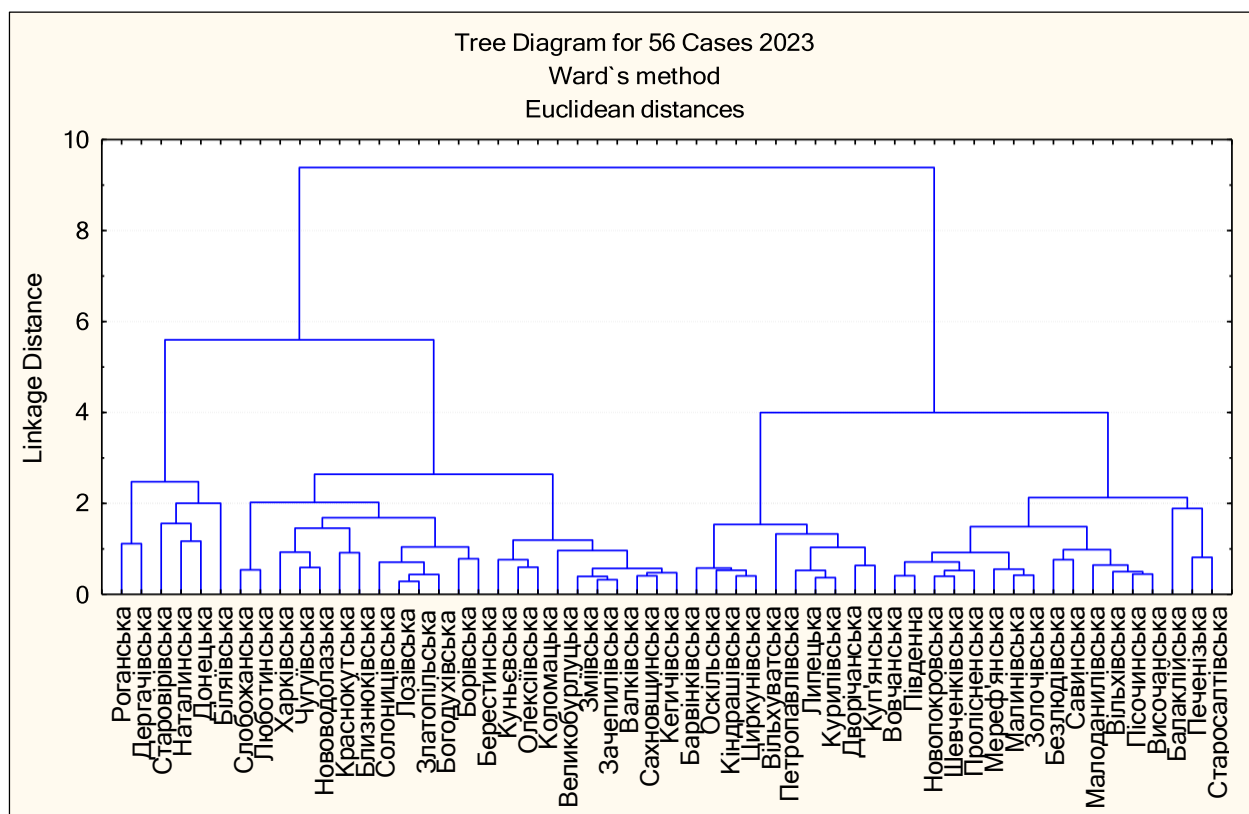

Рис. 3.10. Дендрограма кластеризації територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2023 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

Порівняно з довоєнним 2021 роком, кластерний аналіз 2023 року виявив принципову зміну конфігурації кластерів: замість чотирьох кластерів сформувалось три, а логіка групування громад змінилась кардинально – від структурних характеристик (наявність великих платників, приміське розташування) до ступеня воєнного впливу на бюджетну систему. Найбільш радикальною зміною стала поява принципово нового явища – кластеру бюджетного колапсу (кластер 2). До нього увійшли 10 громад, середній рівень доходів яких склав лише 1852 грн. на особу – майже втричі нижче середнього по Харківській області (6478 грн.). Серед них – громади, що зазнали окупації (Куп'янська, Вовчанська) або перебували у зоні активних бойових дій (Дворічанська, Курилівська, Кіндрашівська, Липецька, Петропавлівська), а також Вільхуватська, Оскільська та Циркунівська.

Рис. 3.11. Кластери територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2023 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

Окремий субкластер 2.3 сформувала Петропавлівська громада – з доходами лише 500 грн. на особу і фактично повною відсутністю будь-яких видатків крім утримання апарату управління.

Паралельно відбулась не менш показова трансформація на протилежному полюсі: колишні лідери 2021 року – Біляївська, Донецька, Наталинська, Старовірівська (кластер 4) – опустились до кластеру 1 у 2023 році, увійшовши

до групи з Берестинською, Близнюківською, Дергачівською, Краснокутською, Нововодолазькою, Роганською, Харківською та Чугуївською. Новий кластер 1 об'єднав два принципово різні типи громад: колишніх фінансових лідерів, що зберегли ресурсну базу, та воєнно-адміністративні центри, що різко наростили видатки в умовах воєнного стану. Середній рівень доходів цього кластеру (12555 грн. на особу) майже вдвічі перевищував середнє по Харківській області.

Колишній депресивний кластер 1 (2021) фактично зник: його громади або перейшли до кластеру колапсу (прикордонні – Курилівська, Кіндрашівська, Петропавлівська, Липецька), або піднялись до кластеру 3 середнього рівня (Новопокровська, Південна, Савинська, Старосалтівська). Це свідчить про те, що в умовах повномасштабної війни «помірна депресивність» перестала існувати як окрема категорія: громади або різко деградували, або відносно стабілізувались.

Переважна більшість громад (34, або 61 %) сконцентрувалась у кластері 3 середнього рівня – що відображає масштабне «усереднення» потенціалу: інфраструктура пошкоджена, видатки зростають, але бюджетна система функціонує. Внутрішня диференціація цього кластеру (два субкластери – інвестиційний 3.1 і соціально орієнтований 3.2) відображає різні стратегії збереження потенціалу в умовах обмежених ресурсів.

2024 рік. За результатами кластерного аналізу економічного потенціалу 56 територіальних громад Харківської області у 2024 році виділено 3 кластери, два з яких (кластери 2-3) характеризуються внутрішньою неоднорідністю і поділяються на субкластери (рис. 3.12-3.13). Найбільш подібним економічним потенціалом характеризуються Кегичівська і Сахновщинська громади (об'єдналися на відстані 0,2992), Златопільська і Лозівська (0,3537), Берестинська і Богодухівська (0,3752), Височанська і Мерэф'янська (0,3817), Печенізька і Шевченківська (0,3922), Золочівська і Люботинська (0,4009), Валківська і Кегичівська (0,4125), Зачепилівська і Зміївська (0,4652), Новопокровська і Оскільська (0,4884). У 2024 році загальна тричленна структура кластерів збереглась, однак відбулись суттєві переміщення громад між групами, що свідчить про динамічний характер трансформації потенціалу.

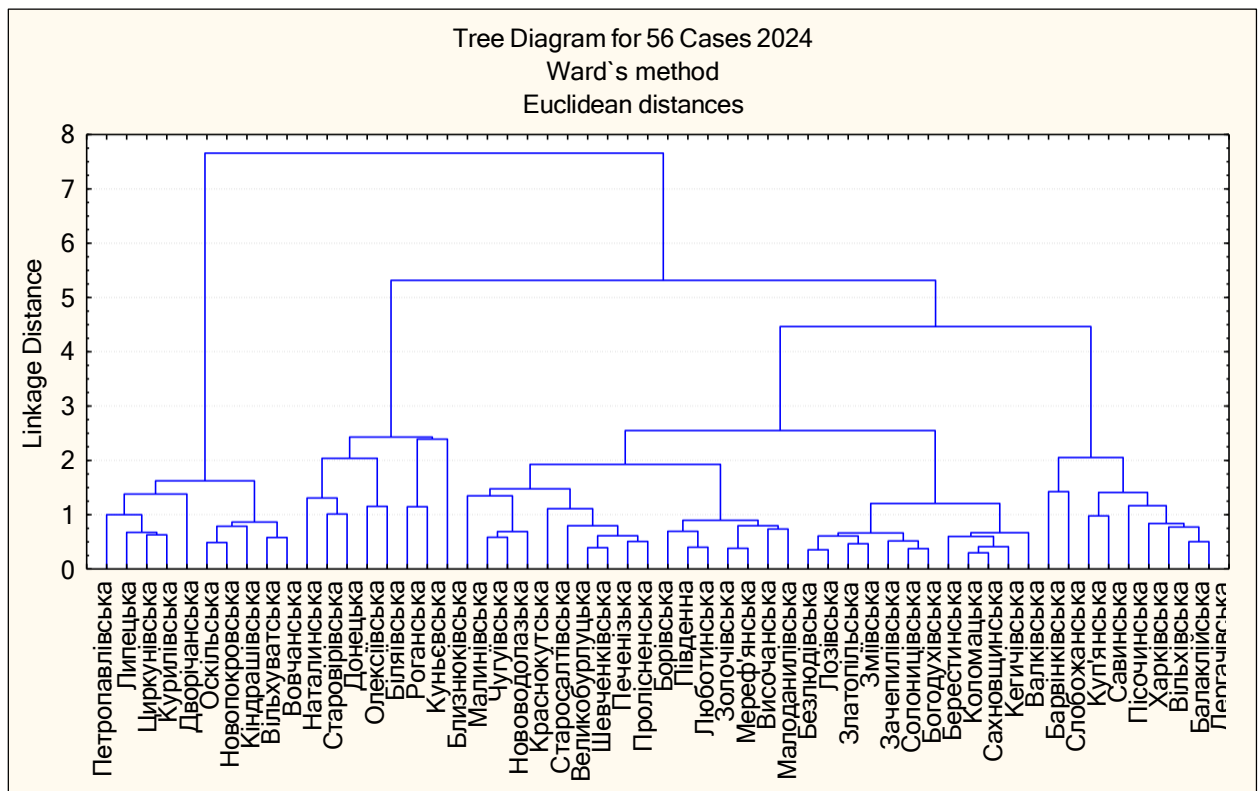

Рис. 3.12. Дендрограма кластеризації територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2024 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

Найбільш значущою зміною стало розширення кластеру з найнижчим рівнем потенціалу (кластер 1 у 2024 році): до нього увійшли 11 громад замість 10 у 2023 році, а географія охопила нові території. Вовчанська і Дворічанська, які у 2023 році ще трималися на рівні субкластеру 2.2, у 2024 році опустились до кластеру 1 – внаслідок поглиблення руйнувань та евакуації населення. Показовим є те, що до кластеру 1 у 2024 році потрапили не лише прифронтові громади, а й приміська Малоданилівська (Харківський район), що свідчить про поширення воєнного впливу на агломераційний пояс Харкова.

Водночас колишні лідери 2023 року (кластер 1: Берестинська, Дергачівська, Харківська, Чугуївська та інші) перейшли до кластеру 3 у 2024 році – тобто втратили статус воєнно-адміністративних лідерів і повернулись до середнього рівня. Це може свідчити про нормалізацію бюджетних процесів у цих громадах та перерозподіл воєнно-адміністративних функцій.

Рис. 3.13. Кластери територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2024 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

Показовою зміною стала поява у 2024 році окремого кластеру 2 (6 громад: Близнюківська, Біляївська, Донецька, Наталинська, Олексіївська, Старовірівська), що відокремився від загального середнього рівня. Це переважно громади з концентрацією великих підприємств-платників або ресурсною базою, що забезпечує вищий за середній рівень питомих доходів при відносно невеликій чисельності населення. Донецька зберігає потужну ресурсну базу завдяки «Шебелинкагазвидобуванню».

Найчисельнішим залишився кластер 3 (39 громад, або 70 % від загальної кількості), що свідчить про стабілізацію «середнього поясу» – більшість громад зберігають функціонування на прийнятному рівні попри тривалий воєнний стан.

Спільні тенденції 2023-2024 років. Аналіз двох воєнних років дозволяє виявити кілька стійких тенденцій, що передвіщали конфігурацію 2025 року. По-перше, географія бойових дій стає дедалі більш визначальним чинником кластерної належності: громади вздовж лінії фронту незмінно опиняються в кластері деградації незалежно від їхнього довоєнного потенціалу. По-друге, на протилежному полюсі – громади з концентрацією великих підприємств-платників при невеликій чисельності населення (газовидобування, великий бізнес, агропропромислові комплекси) стабільно зберігають відносно високий рівень потенціалу попри загальну воєнну деградацію. По-третє, приміські громади Харківської агломерації демонструють найвищу стійкість – завдяки диверсифікованій доходній базі та агломераційному ефекту вони утримуються в середньому або вищому рівні навіть в умовах активних бойових дій поблизу обласного центру. По-четверте, феномен «воєнно-адміністративного лідерства» 2023 року (різке зростання видатків окремих громад завдяки концентрації управлінських функцій) виявився нестійким – у 2024 році ці громади повернулись до середнього рівня. По-п'яте, зростання питомих бюджетних показників окремих громад у 2023–2024 роках пояснюється не лише реальним покращенням економічного потенціалу, а й скороченням чисельності наявного населення внаслідок вимушеного переміщення – що ускладнює однозначну інтерпретацію кластерної динаміки.

Економічний потенціал територіальних громад Харківської області у 2025 році. За результатами кластерного аналізу економічного потенціалу 56 територіальних громад Харківської області у 2025 році виділено 3 кластери, два з яких (кластери 2-3) характеризуються внутрішньою неоднорідністю і поділяються на субкластери (рис. 3.14-3.15). Найбільш подібним економічним

потенціалом характеризуються Златопільська і Лозівська громади (об'єдналися на відстані 0,2308), Богодухівська і Солоницівська (0,4182), Височанська і Люботинська (0,4383), Оскільська і Південна (0,4562), Берестинська і Зачепилівська (0,4657), Коломацька і Сахновщинська (0,4728), Пролісненська і Шевченківська (0,4758), Валківська і Зміївська (0,4906).

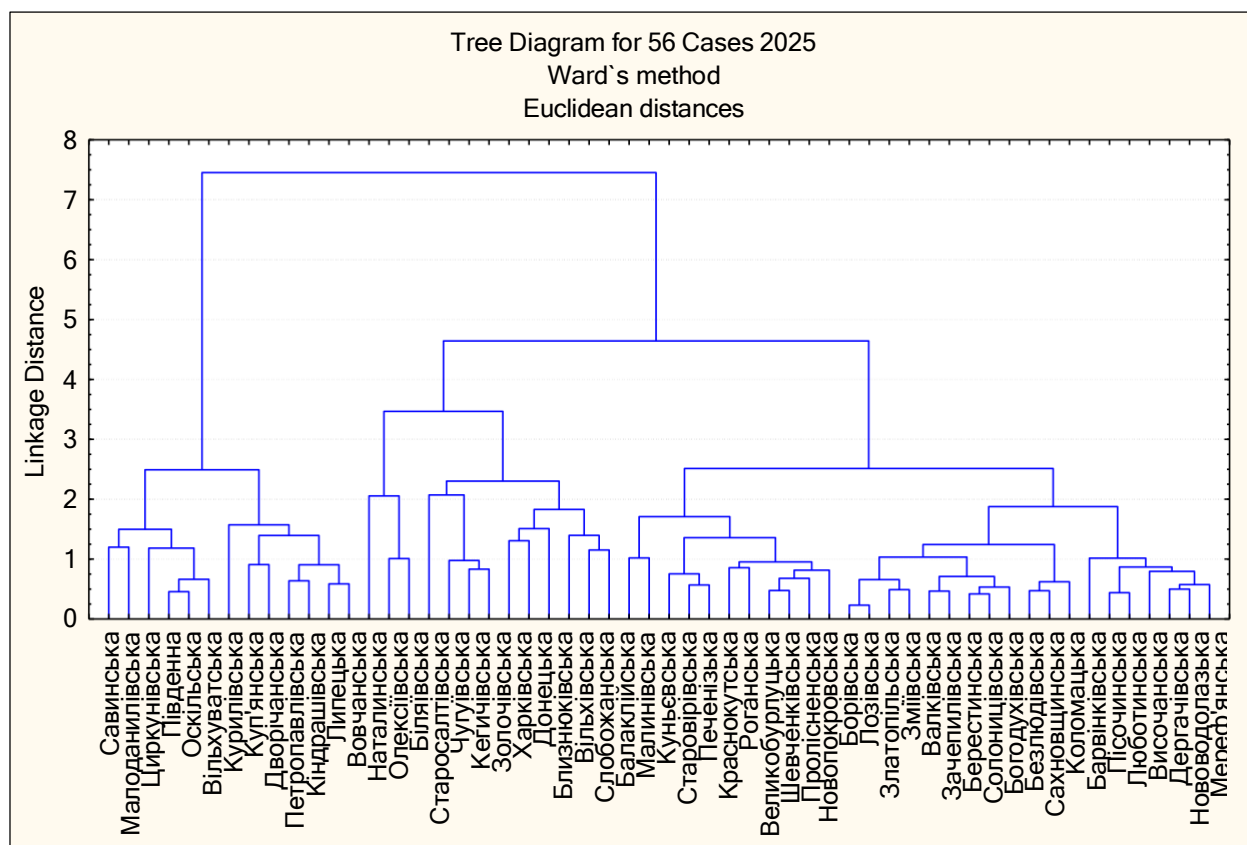

Рис. 3.14. Дендрограма кластеризації територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2025 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

КЛАСТЕР 1 «Громади з критично низьким рівнем реалізації економічного потенціалу» (7 громад). До першого кластеру у 2025 році увійшли сім громад: Вовчанська, Дворічанська, Куп'янська, Курилівська, Кіндрашівська, Липецька, Петропавлівська. П'ять із них розташовані в Куп'янському районі – в зоні активних бойових дій або безпосередньо на прифронтових територіях. Вовчанська (Чугуївський район) – прикордонна міська громада на північному сході області, що межує з Росією і зазнала повторної окупації у 2024 році та фактичного знищення. Липецька (Харківський район) – сільська громада у ~10 км від кордону з Росією.

Рис. 3.15. Кластери територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу в 2025 році (побудовано автором за результатами кластерного аналізу)

Цей кластер не має внутрішніх субкластерів: схожість бюджетних профілів усіх семи громад є максимальною, що свідчить про однотипний механізм деградації економічного потенціалу – руйнівний вплив повномасштабного вторгнення.

Доходи загального фонду на 1 особу (1549,5 грн.) на 83 % нижчі за середнє по Харківській області (9239,9 грн.) і є найнижчими серед усіх

кластерів. Податкові надходження на 1 особу (1476,8 грн.) – на 79 % нижчі за середнє: майже повна відсутність місцевої підприємницької та господарської активності. Рівень дотаційності бюджетів (65,9 %) перевищує середній показник по Харківській області (24,0 %) у 2,7 рази. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (79,2 %) означає, що чотири гривні з кожних п'яти доходів надходять не з місцевої економіки, а з державного бюджету. Неподаткові надходження на 1 особу (395,5 грн.) на 65 % нижчі за середні – мінімальна активність у сфері управління комунальним майном, що пояснюється його масштабним руйнуванням унаслідок бойових дій.

Капітальні видатки на 1 особу (2504,1 грн.) на 52 % нижчі за середнє по Харківській області (5202,8 грн.). Частка капітальних видатків бюджету (28,0 %) близька до середньої (26,4 %) – формально непоганий відносний показник, проте в умовах мізерного загального обсягу видатків він лише свідчить про те, що кошти централізованих відновлювальних програм спрямовуються до цих громад, а не про власний інвестиційний потенціал. Видатки на економічну діяльність на 1 особу (411,4 грн.) на 58,4 % нижчі, а на ЖКГ (797,1 грн.) – на 61 % нижчі за середні: місцева економіка фактично зупинена, комунальна інфраструктура в критичному стані. Видатки на охорону навколишнього природного середовища на 1 особу (0,4 грн.) практично відсутні.

Соціальна складова потенціалу кластеру 1 є катастрофічно низькою. Видатки на 1 особу нижчі за середнє по Харківській області в багато разів: на охорону здоров'я (90,7 грн.) – в 4,7 рази; культуру, фізкультуру і спорт (46,5 грн.) – в 12,3 рази; духовний та фізичний розвиток (46,5 грн.) – в 10,9 рази; освіту (1760,3 грн.) – в 3 рази. Загальноосвітні заклади або зруйновані, або евакуйовані, або перейшли на дистанційну роботу. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 особу (516,6 грн.) – в 2,3 рази нижчі за середні, попри те що саме ці громади мають найбільшу потребу в соціальній підтримці.

Частка управлінських видатків (166,5 %) є технічним артефактом: видатки на утримання апарату управління перевищують загальний обсяг більшості функціональних статей бюджету. Це є наслідком того, що при критично низькому загальному обсязі видатків адміністративний апарат зберігає мінімальне базове фінансування, тоді як усі інші статті фактично обнулені. Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу на 1 особу (375,3 грн.) на 39 % вище середнього – закономірне відображення постійної присутності військових та правоохоронних структур у прифронтових громадах.

Суспільно-географічна специфіка кластеру 1 є однозначною: усі сім громад розташовані в зоні найбільшого воєнного впливу на Харківщині – вздовж державного кордону з Росією та прифронтової смуги. Куп'янська та Вовчанська громади зазнали окупації у 2022 році та деокупації у вересні того ж року, а Вовчанська – повторної окупації у 2024 році з фактичним знищенням міста. Дворічанська, Курилівська, Кіндрашівська, Петропавлівська та Липецька – систематичних обстрілів і масштабної евакуації населення. Кластер 1 є прямим відображенням географії бойових дій на Харківщині: межа між кластером і рештою громад – це фактично лінія найбільшого воєнного впливу на економічний потенціал регіону.

КЛАСТЕР 2 «Громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу» (37 громад). Другий кластер є найчисельнішим і охоплює 37 із 56 громад Харківської області – 66 % від їх загальної кількості. Він об'єднує громади з середнім профілем економічного потенціалу – від тих, що зазнали певного воєнного впливу, до тих, що зберегли відносну стабільність. Внутрішня неоднорідність кластеру зумовила його поділ на п'ять субкластерів, які відображають різні типи реалізації середнього потенціалу в умовах тривалого воєнного стану.

СУБКЛАСТЕР 2.1 «Громади з ослабленим економічним потенціалом» (10 громад). Субкластер 2.1 є суспільно-географічно найрізноманітнішим у межах кластеру 2 і охоплює громади чотирьох районів: Куп'янського (3 – Великобурлуцька, Вільхуватська, Шевченківська), Харківського (3 – Південна,

Роганська, Циркунівська), Ізюмського (2 – Борівська, Оскільська) та Чугуївського (2 – Новопокровська, Пролісенська). У субкластері чітко виділяються дві групи: прифронтові громади Куп'янського, Ізюмського та Чугуївського районів, що зазнали обстрілів і часткової евакуації населення, та приміські громади Харківської агломерації (Роганська, Циркунівська, Південна). Саме поєднання цих двох груп пояснює бюджетний профіль субкластеру: підвищені видатки на безпеку – через прифронтові громади, знижені соціальні видатки – через обмежені ресурси обох груп.

Доходи загального фонду на 1 особу (6172,6 грн.) на 33 % нижчі, а податкові надходження (5194,4 грн.) – на 27 % нижчі середніх по Харківській області. Рівень дотаційності бюджетів (30,9 %) дещо перевищує середній (24,0 %), частка трансфертів у дохідній частині бюджету (52,8 %) вища за середню (45 %). Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів (40,4 %) на 16 % вище середнього.

Капітальні видатки на 1 особу (3547 грн.) на 32 % нижчі за середні по Харківській області. Частка капітальних видатків бюджету (20,9 %) нижче середньої. Видатки на економічну діяльність на 1 особу (409,9 грн.) на 59 % нижчі – значно обмежені можливості для розвитку місцевої економіки. Видатки на ЖКГ на 1 особу (2074,8 грн.) близькі до середніх.

Переважає більшість соціальних видатків на 1 особу нижчі за середнє по регіону: на охорону здоров'я (335,1 грн.) – на 21 %; культуру, фізкультуру і спорт (319,8 грн.) – на 44 %; духовний та фізичний розвиток (350,9 грн.) – на 31 %; освіту (3948,2 грн.) – на 26 %. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 особу (1369,1 грн.) на 14 % вище середнього.

Частка управлінських видатків (62,3 %) на 19 % вище середнього. Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу на 1 особу (452,3 грн.) на 68 % вище середнього – найвищий показник серед усіх субкластерів кластеру 2, що свідчить про значний воєнний вплив на громади субкластеру.

Таким чином, субкластер 2.1 представляє громади, що опинились під перехресним тиском двох різних чинників: воєнної деструкції (прифронтові

громади) та структурної слабкості власної економічної бази (приміські громади). Результатом є ослаблений потенціал при аномально високих видатках на безпеку – специфічний профіль, що відображає реалії воєнного часу на Харківщині.

СУБКЛАСТЕР 2.2 «Громади з близьким до середнього потенціалом та збалансованою бюджетною структурою» (11 громад). Субкластер 2.2 є суспільно-географічно неоднорідним і охоплює переважно міські (8 – Ізюмська, Валківська, Дергачівська, Златопільська, Зміївська, Лозівська, Люботинська, Мереш'янська) та селищні (3 – Височанська, Нововодолазька, Пісочинська) громади п'яти районів. Ядро субкластеру формують шість громад Харківського району – приміські та міські громади агломерації Харкова (Височанська, Дергачівська, Люботинська, Мереш'янська, Нововодолазька, Пісочинська). Серед них виділяється Ізюмська (Ізюмський район) – деокупована міська громада, що зазнала значних руйнувань у 2022 році, але до 2025 року відновила середній рівень потенціалу. Решту формують Лозівська і Златопільська (Лозівський район), Зміївська (Чугуївський), Валківська (Богодухівський). Спільною рисою є близькість бюджетних показників до середніх по Харківській області.

Доходи загального фонду на 1 особу (8428,7 грн.) близькі до середнього по Харківській області (9239,9 грн.) – відхилення становить лише 9 %. Рівень дотаційності бюджетів (20,7 %) нижче середнього. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (40,5 %) нижче середньої.

Капітальні видатки на 1 особу (5210,5 грн.) практично відповідають середньому по Харківській області (5202,8 грн.). Частка капітальних видатків бюджету (29,8 %) дещо вище середньої. Видатки на ЖКГ на 1 особу (2235,2 грн.) на 10 % вище середнього.

Видатки на культуру, фізкультуру і спорт на 1 особу (662,4 грн.) на 16 % вище середнього; духовний та фізичний розвиток (551,2 грн.) і освіту (4963,5 грн.) – близькі до середніх. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 особу (960,7 грн.) на 20 % нижче середнього.

Частка управлінських видатків (25,1 %) вдвічі нижча за середню по Харківській області (52,3 %) – ознака раціональної бюджетної структури. Частка бюджетних видатків на оплату праці (65,4 %) близька до середньої по області.

Субкластер 2.2 об'єднує переважно міські та приміські громади різних районів, що зберегли або відновили середній рівень економічного потенціалу. Характерною суспільно-географічною рисою є домінування Харківського району – громади агломерації формують ядро субкластеру, тоді як Ізюмська представляє тип деокупованої громади, що відновила середній рівень потенціалу.

СУБКЛАСТЕР 2.3 «Громади з інвестиційно-інфраструктурним профілем при обмеженій соціальній сфері» (2 громади). До субкластеру 2.3 увійшли дві громади: Малоданилівська та Савинська. Визначальна риса субкластеру – надзвичайно висока питома вага окремих бюджетних статей при відносно помірному загальному рівні. Видатки на загальнодержавні функції на 1 особу (13653,6 грн.) у 2,5 рази перевищують середнє по Харківській області (5425,0 грн.) – найвищий показник серед усіх кластерів і субкластерів. Видатки на економічну діяльність на 1 особу (3576,7 грн.) у 3,6 рази вище середнього (989,4 грн.) і є також найвищими в області. При цьому видатки на охорону здоров'я на 1 особу (73,5 грн.) на 83 % нижчі за середнє; на культуру, фізкультуру і спорт (339,1 грн.) – на 41 % нижчі; на освіту (2717,1 грн.) – на 49 % нижчі. Доходи загального фонду на 1 особу (7507,0 грн.) на 19 % нижче середнього, рівень дотаційності (29,6 %) дещо вище середнього.

Субкластер 2.3 є географічно розосередженим попри малу свою чисельність – дві громади з різних районів і принципово різного суспільно-географічного профілю: Малоданилівська (селищна, Харківський район) – приміська громада агломерації Харкова, Савинська (селищна, Ізюмський район) – аграрна периферія центрально-східної частини області. Їх об'єднує не географічне сусідство, а спільний бюджетний профіль – концентрація видатків на інфраструктурні та адміністративні функції при мінімальній соціальній

складовій, що може пояснюватися наявністю великих інфраструктурних або військово-господарських об'єктів на їхніх територіях. Це унікальний профіль, що не має аналогів серед інших субкластерів.

СУБКЛАСТЕР 2.4 «Громади з розвиненою охороною здоров'я та інвестиційною активністю» (3 громади). До субкластеру 2.4 увійшли три громади: Золочівська, Кегичівська, Чугуївська.

Субкластер 2.4 вирізняється серед усіх груп кластеру 2 надзвичайно високими видатками на охорону здоров'я на 1 особу (1529,6 грн.) – у 3,6 рази вище середнього по Харківській області (425,2 грн.) і найвищими серед усіх кластерів і субкластерів. Це свідчить про наявність у цих громадах медичних закладів, що обслуговують ширшу територію – районних лікарень або спеціалізованих медичних установ. Капітальні видатки на 1 особу (6911,8 грн.) на 33 % вище середнього, частка капітальних видатків бюджету (34,9 %) вища за середню – активна інвестиційна позиція. Видатки на освіту на 1 особу (6849,8 грн.) на 28 % вище середнього. Рівень дотаційності бюджетів (18,0 %) нижче середнього. Видатки на охорону навколишнього природного середовища на 1 особу (22,8 грн.) більш ніж удвічі перевищують середні по Харківській області.

Субкластер 2.4 є географічно розосередженим – три громади з трьох різних районів центральної та східної частини області: Золочівська (селищна, Богодухівський район), Кегичівська (селищна, Берестинський район), Чугуївська (міська, Чугуївський район). Спільним знаменником є не розташування, а функціональна роль: наявність медичних закладів надрайонного рівня обслуговування, що зумовлює аномально високі видатки на охорону здоров'я і виокремлює ці громади серед усіх інших у 2025 році.

СУБКЛАСТЕР 2.5 «Громади з відносно стійким потенціалом та розвиненою соціальною сферою» (11 громад). Субкластер 2.5 представляє громади центрального «серединного поясу» Харківської області: переважно Берестинського (4 – Берестинська, Зачепилівська, Сахновщинська, Старовірівська) і Богодухівського (3 – Богодухівська, Коломацька,

Краснокутська) районів, що найменше постраждали від прямого воєнного впливу. Також до субкластеру входять дві громади Харківського району (Безлюдівська, Солоницівська), Барвінківська (Ізюмський) та Печенізька (Чугуївський) громади. Саме географічна віддаленість від зони бойових дій дозволила цим громадам зберегти відносно розвинену соціальну сферу та фінансову самодостатність. Показовою є присутність Старовірівської громади – колишнього лідера 2021 року (кластер 4), що у 2025 році опустилась до середнього рівня, зберігши однак соціальну орієнтацію бюджету.

Доходи загального фонду на 1 особу (11710,9 грн.) на 27 % перевищують середнє по Харківській області. Податкові надходження на 1 особу (8180,9 грн.) на 15 % вище середнього. Рівень дотаційності бюджетів (12,1 %) вдвічі нижчий за середній по Харківській області – виражена фінансова самодостатність. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (30,6 %) суттєво нижча за середню (45 %). Частка управлінських видатків (26,2 %) вдвічі нижча за середню по Харківській області – ознака збалансованої бюджетної структури, а частка бюджетних видатків на оплату праці (68,3 %) близька до середніх.

Капітальні видатки на 1 особу (2796,6 грн.) на 46 % нижчі за середні – інвестиційна активність субкластеру є відносно стриманою. Частка капітальних видатків бюджету (15,1 %) значно нижча за середню (26,4 %). Видатки на економічну діяльність на 1 особу (521,0 грн.) на 47 % нижчі за середнє.

Ключова відмінна риса субкластеру 2.5 – висока якість соціальної сфери при помірних інвестиціях. Видатки на 1 особу тут вищі середнього по Харківській області: на культуру, фізкультуру і спорт на 1 особу (830,5 грн.) – на 45 %; охорону здоров'я (556,7 грн.) – на 31 %; духовний та фізичний розвиток (638,4 грн.) – на 26 %; освіту (5635,7 грн.) – на 5 %. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 особу (1219,7 грн.) близькі до середніх.

Субкластер 2.5 є найстабільнішою групою кластеру 2: географічна віддаленість від зони бойових дій забезпечила цим громадам умови для збереження фінансової самодостатності та розвиненої соціальної сфери. Це

«мирний острів» регіону, що реалізує потенціал через соціальну орієнтацію бюджету, а не через інвестиційну активність

Таким чином, кластер 2 у 2025 році охоплює 37 із 56 громад Харківської області (66 %) і відображає надзвичайну різноманітність траєкторій реалізації середнього економічного потенціалу в умовах тривалого воєнного стану. П'ять субкластерів демонструють п'ять різних відповідей на воєнний виклик: від ослаблення під прямим воєнним впливом (2.1) та адаптації міських громад різного ступеня воєнного впливу (2.2) до специфічного інфраструктурного профілю (2.3), концентрації медичних закладів надрайонного рівня (2.4) і збереження стійкості завдяки географічній віддаленості від бойових дій (2.5). Спільним знаменником для всіх громад кластеру є середній рівень бюджетних показників – вони не опустились до критичного стану кластеру 1 і не досягли високого рівня кластеру 3, – однак механізми утримання цього середнього рівня є принципово різними. Суспільно-географічна закономірність полягає в тому, що визначальним чинником для більшості громад кластеру 2 у 2025 році є не їхній довоєнний потенціал, а географічна дистанція від зони бойових дій та здатність адаптувати бюджетну стратегію до нових умов.

КЛАСТЕР 3 «Громади з вищим рівнем реалізації економічного потенціалу» (12 громад). Третій кластер об'єднує дванадцять громад, які демонструють найвищий серед усіх кластерів рівень реалізації економічного потенціалу у 2025 році. Він поділяється на два субкластери з принципово різними профілями.

СУБКЛАСТЕР 3.1 «Громади з максимальним рівнем власних доходів та соціальних видатків» (5 громад). До субкластеру 3.1 увійшли п'ять громад: Біляївська, Куньєвська, Малинівська, Наталинська, Олексіївська.

Доходи загального фонду на 1 особу (18819,0 грн.) та податкові надходження (14762,1 грн.) вдвічі перевищують середні показники і є найвищими серед усіх кластерів і субкластерів Харківської області. Рівень дотаційності бюджетів (3,0 %) мінімальний – громади є практично повністю самодостатніми. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (30,6 %) нижча

за середню по Харківській області. Неподаткові надходження на 1 особу (1615,4 грн.) на 42 % вище середнього.

Капітальні видатки на 1 особу (7015,9 грн.) на 35 % вище середнього по Харківській області. Частка капітальних видатків бюджету (22,8 %) та видатки на ЖКГ на 1 особу (2230,7 грн.) – близькі до середніх. Видатки на загальнодержавні функції на 1 особу (11077,9 грн.) вдвічі перевищують середні – закономірний наслідок загального максимального рівня питомих видатків.

Субкластер 3.1 демонструє найвищі в області показники соціальних видатків. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 особу (2681,6 грн.) більш ніж удвічі перевищують середнє по Харківській області (1205,2 грн.); на духовний та фізичний розвиток (921,9 грн.) – на 82 % вищі; на культуру, фізкультуру і спорт (1006,7 грн.) – на 76 % вищі; на освіту (6641,3 грн.) – на 24 % вищі середнього. Натомість видатки на охорону здоров'я на 1 особу (87,9 грн.) на 79 % нижчі за середнє – специфічна риса цих громад, аналогічна до 2021 року: невеликі сільські громади користуються медичними послугами сусідніх міських центрів.

Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу на 1 особу (420,6 грн.) на 56 % вище середнього – відображення підвищених безпекових витрат в умовах тривалого воєнного стану. Частка управлінських видатків (37,8 %) на 28 % нижча за середню по Харківській області (52,3 %), що свідчить про раціональну бюджетну структуру. Частка бюджетних видатків на оплату праці (64,5 %) близька до середньої.

Суспільно-географічна природа субкластеру 3.1 зумовлена різними чинниками. Біляївська (Лозівський район) та Наталинська (Берестинський район) зберігають лідерські позиції від 2021 року – ймовірно, завдяки наявності великих підприємств-платників при відносно невеликій чисельності населення, що забезпечує високі питомі показники доходів. Куньєвська (сільська, Ізюмський район), Малинівська (селищна, Чугуївський район) та Олексіївська (сільська, Лозівський район) увійшли до лідерського кластеру у 2025 році –

найімовірніше, внаслідок зростання питомих показників через скорочення чисельності наявного населення в умовах тривалого воєнного стану.

СУБКЛАСТЕР 3.2 *«Громади з максимальним інвестиційним потенціалом та розвиненою інфраструктурою»* (7 громад). До субкластеру 3.2 увійшли сім громад: Балаклійська, Близнюківська, Вільхівська, Донецька, Слобожанська, Старосалтівська, Харківська.

Доходи загального фонду на 1 особу (12551,6 грн.) на 36 %, а податкові надходження (10575,4 грн.) – на 49 % перевищують середнє по Харківській області. Рівень дотаційності бюджетів (12,1 %) вдвічі нижчий за середній. Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (39,2 %) нижче середньої. Неподаткові надходження на 1 особу (2143,4 грн.) на 89 % вище середнього – найвищий показник серед усіх кластерів і субкластерів, що свідчить про активне управління комунальним майном і диверсифіковану структуру власних доходів.

Субкластер 3.2 є абсолютним лідером за інвестиційними показниками серед усіх груп. Капітальні видатки на 1 особу (12221,3 грн.) у 2,3 рази, а їх частка (42,6 %) – в 1,6 рази перевищують середнє по Харківській області і є найвищими в аналізованій сукупності. Видатки на економічну діяльність на 1 особу (2504,8 грн.) у 2,5 рази, а на ЖКГ (3601,5 грн.) – в 1,8 рази вищі середнього. Видатки на охорону навколишнього природного середовища на 1 особу (44,9 грн.) у 4,3 рази перевищують середнє по Харківській області – найвищий показник серед усіх кластерів і субкластерів.

Видатки на охорону здоров'я на 1 особу (670,6 грн.) на 58 % вище; культуру, фізкультуру і спорт (737,8 грн.) – на 29 % вище; духовний та фізичний розвиток (722,2 грн.) – на 43 % вище середнього. Видатки на освіту на 1 особу (10359,1 грн.) на 93 % вище середнього – найвищий показник серед усіх груп. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на 1 особу (1037,3 грн.) трохи нижче середніх.

Частка управлінських видатків (30,7 %) і частка бюджетних видатків на оплату праці (56,7 %) – нижчі за середнє по Харківській області, що свідчить

про максимально продуктивну структуру бюджету: мінімум коштів на адміністрування, максимум – на розвиток і послуги. Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу на 1 особу (328,1 грн.) на 22 % вище середнього.

Суспільно-географічна специфіка субкластеру 3.2 зумовлена різними чинниками. Харківська (обласний центр, Харківський район) та Вільхівська (приміська сільська, Харківський район) представляють агломераційний ефект. Слобожанська (міська, Чугуївський район) – промисловий центр, на території якого розташована Зміївська ТЕС – найбільша теплова електростанція Харківщини. Донецька (селищна, Ізюмський район) зберігає лідерські позиції від 2021 року завдяки газовидобувному підприємству «Шебелинкагазвидобування». Близнюківська (селищна, Лозівський район) – ймовірно, завдяки концентрації значних підприємств-платників при відносно невеликій чисельності населення. Балаклійська (деокупована міська громада Ізюмського району, промисловий центр – цемент, залізниця) та Старосалтівська (селищна, Чугуївський район) вперше входять до лідерського кластеру у 2025 році. Особливо показовий випадок Старосалтівської – у 2021 році вона входила до кластеру 1 (депресивні громади), а у 2025 році опинилась у лідерському кластері, що може пояснюватись зростанням питомих показників внаслідок значного скорочення чисельності наявного населення. Визначальною рисою субкластеру є максимальний інвестиційний потенціал – громади вкладають непропорційно велику частку ресурсів у капітальний розвиток і відновлення інфраструктури.

Таким чином, кластер 3 у 2025 році об'єднує дванадцять громад з принципово різними суспільно-географічними профілями – від малих сільських і селищних громад з великими платниками податків (субкластер 3.1) до громад різного типу з максимальним інвестиційним потенціалом та активним відновленням інфраструктури (субкластер 3.2). Спільним знаменником є максимальний серед усіх кластерів рівень реалізації економічного потенціалу: або через концентрацію великих платників при відносно невеликій чисельності

населення (3.1), або через потужний інвестиційний та інфраструктурний розвиток (3.2). Характерною суспільно-географічною закономірністю є те, що до лідерського кластеру у 2025 році увійшли громади з дуже різних вихідних позицій – від колишніх лідерів 2021 року (Біляївська, Наталинська, Донецька) до громад, що піднялись із середнього рівня (Балаклійська, Близнюківська, Слобожанська та інші) і навіть із депресивного кластеру 2021 року (Старосалтівська). Це свідчить про нелінійний характер трансформації економічного потенціалу в умовах війни: воєнний стан не лише руйнує потенціал одних громад, а й створює умови для стрімкого зростання питомих показників інших.

Кластерний аналіз 56 територіальних громад Харківської області за 2025 рік виявив три основні кластери, що відображають суттєво трансформовану внутрішньорегіональну диференціацію економічного потенціалу порівняно як з довоєнним 2021, так і з воєнними 2023-2024 роками.

Головна суспільно-географічна закономірність 2025 року – остаточне закріплення воєнного чинника як визначального у просторовій диференціації економічного потенціалу громад. Географія кластерів фактично відтворює географію бойових дій: кластер 1 – прифронтові та окуповані громади переважно Куп'янського району (а також Вовчанська Чугуївського і Липецька Харківського районів); кластер 3 – громади, що зберегли або наростили потенціал завдяки структурним перевагам, агломераційному ефекту або надходженням від відновлення; середній кластер 2 з п'ятьма субкластерами – решта громад з різним ступенем непрямого воєнного впливу.

Принципова відмінність 2025 року від попередніх років – поява двох якісно різних типів лідерів. Субкластер 3.1 (Біляївська, Куньєвська, Малинівська, Наталинська, Олексіївська) є лідером за власними доходами і соціальними видатками – це традиційна модель фінансово самодостатніх громад з великими платниками. Субкластер 3.2 (Балаклійська, Близнюківська, Вільхівська, Донецька, Слобожанська, Старосалтівська, Харківська) є лідером за інвестиційними видатками – це модель громад, що активно вкладають

ресурси у відновлення та капітальний розвиток. Показово, що частка капітальних видатків у субкластері 3.2 (42,6 %) є найвищою за всі чотири аналізовані роки, що відображає перехід від виживання до відбудови.

Важливою суспільно-географічною закономірністю є стійкість «середнього поясу» громад (кластер 2): попри тривалий воєнний стан, 37 громад зберегли функціонування бюджетної системи на прийнятному рівні. Внутрішня диференціація цього кластеру на п'ять субкластерів – найбільша за всі чотири аналізовані роки (у 2021, 2023 і 2024 роках середній кластер мав 2 субкластери) – свідчить про зростаючу різноманітність траєкторій розвитку громад в умовах воєнного часу: від деградуючих (субкластер 2.1) до відносно стабільних і навіть зростаючих (субкластер 2.5).

Показовою є нелінійність трансформації економічного потенціалу окремих громад: Старосалтівська у 2021 році входила до кластеру 1 (депресивні громади), а у 2025 році опинилась у лідерському кластері 3 – разючий стрибок, що пояснюється зростанням питомих показників внаслідок скорочення чисельності наявного населення. Це свідчить про те, що у 2025 році кластерна належність громади визначається не лише її абсолютним економічним потенціалом, а й демографічними змінами, спричиненими війною.

Просторово-часові закономірності трансформації економічного потенціалу територіальних громад. Узагальнення результатів кластерного аналізу за чотири часові зрізи – 2021, 2023, 2024 та 2025 роки – дозволяє сформулювати низку суспільно-географічних закономірностей, що характеризують внутрішньорегіональну диференціацію економічного потенціалу Харківської області в умовах трансформації від мирного до воєнного часу.

По-перше, повномасштабне вторгнення Росії докорінно змінило логіку просторової диференціації економічного потенціалу громад. Якщо у 2021 році кластерна належність визначалась переважно структурними чинниками – наявністю великих підприємств-платників, приміським розташуванням або

периферійністю – то починаючи з 2023 року визначальним чинником стала географія бойових дій. Громади вздовж державного кордону та лінії фронту незмінно опиняються в кластері деградації незалежно від їхнього довоєнного потенціалу: довоєнний статус не захищає від воєнної деструкції.

По-друге, виявлено асиметрію стійкості різних типів громад. Найвищу стійкість демонструють три категорії: громади з концентрацією великих підприємств-платників (газовидобування, агропромислові комплекси) – вони зберігали відносно високий рівень потенціалу протягом усіх чотирьох років; приміські громади Харківської агломерації – завдяки диверсифікованій доходній базі та агломераційному ефекту; громади центрального «серединного поясу» Берестинського і Богодухівського районів – завдяки географічній віддаленості від зони бойових дій. Натомість прикордонні та прифронтові громади виявились абсолютно вразливими незалежно від їхніх структурних характеристик.

По-третє, простежується ефект поляризації кластерної структури. У 2021 році існував окремий кластер «помірної депресивності» (кластер 1, 8 громад). Вже у 2023 році ця категорія зникла: громади або різко деградували до критичного рівня, або відносно стабілізувались на середньому. В умовах повномасштабної війни «помірна депресивність» перестала існувати як окрема категорія – відбувається радикальне розмежування між деградацією та виживанням.

По-четверте, виявлено нелінійний характер трансформації потенціалу окремих громад. Частина громад за чотири роки пройшла траєкторію від лідерства до середнього рівня (Старовірівська), інші – від депресивності до лідерства (Старосалтівська). Ця нелінійність зумовлена двома чинниками: реальними змінами в господарській діяльності та демографічними зрушеннями – зростанням питомих показників через масштабне скорочення чисельності наявного населення внаслідок вимушеного переміщення. Останній чинник ускладнює однозначну інтерпретацію кластерної динаміки і вимагає обережності при порівнянні питомих показників між роками.

По-п'яте, у 2025 році зафіксовано ознаки переходу від фази виживання до фази відбудови. Субкластер 3.2 – громади з максимальним інвестиційним потенціалом – демонструє частку капітальних видатків у 42,6 %, що є найвищим значенням за всі чотири аналізовані роки. Це свідчить про те, що принаймні частина громад Харківської області розпочала системне вкладення ресурсів у відновлення інфраструктури, не обмежуючись лише підтриманням поточного функціонування.

Таким чином, внутрішньорегіональна диференціація економічного потенціалу Харківської області у 2021-2025 роках відображає складну взаємодію структурних, суспільно-географічних та воєнних чинників. Довоєнна просторова нерівномірність господарського освоєння регіону, успадкована від радянського та пострадянського часу, була різко трансформована повномасштабним вторгненням – однак не зникла повністю: громади з потужною власною економічною базою зберегли відносну стійкість навіть в умовах тривалого воєнного стану. Це підтверджує гіпотезу про те, що структурні переваги – концентрація великих платників, агломераційний ефект, географічна віддаленість від зони бойових дій – є ключовими детермінантами реалізації економічного потенціалу територіальних громад як у мирний, так і у воєнний час.

3.3. Партисипативне врядування як чинник реалізації економічного потенціалу територіальних громад

Як обґрунтовано в підрозділі 1.4.3, партисипативне врядування є важливою інституційною детермінантою реалізації економічного потенціалу територій. У суспільно-географічному вимірі партисипація сприяє більш повному залученню територіального потенціалу до процесів розвитку, підвищує якість управлінських рішень та забезпечує врахування локальних потреб і просторових особливостей (*Карий & Панас, 2015*). В умовах

децентралізації та воєнних викликів ця роль суттєво зростає, що підтверджує досвід територіальних громад Харківської області.

У багатьох випадках участь населення стала необхідною умовою залучення зовнішніх ресурсів. Так, міжнародні донорські організації дедалі частіше вимагають від громад наявності прозорих механізмів ухвалення рішень, активного місцевого самоврядування та підтвердженої участі громадян у визначенні потреб розвитку. Зокрема, програми підтримки відновлення, що реалізуються за підтримки міжнародних партнерів, передбачають обов'язкове залучення громад до формування проєктних заявок та визначення пріоритетів розвитку.

Показовим прикладом є грантові проєкти з реконструкції водних об'єктів та відновлення інфраструктури у постраждалих громадах Харківської області, що реалізуються за підтримки міжнародних партнерів. Однією з умов отримання фінансування є наявність активного місцевого самоврядування, підтверджених потреб громади та залучення населення до процесів планування й ухвалення рішень (*Дія.Бізнес, 2024*). Такі проєкти відповідають рівню «партнерства» (за моделлю «драбини громадянської участі» Ш. Арнштейн), оскільки передбачають спільне визначення потреб, формування проєктних рішень та розподіл відповідальності між громадою, органами місцевого самоврядування і донорами. Реалізація цих проєктів має не лише інфраструктурне значення – вона сприяє відновленню аграрного виробництва та підвищенню економічної стійкості територій. В умовах війни участь громад у проєктах відновлення фактично трансформується у форму колективного самозахисту території: від активності мешканців, здатності громади до самоорганізації та формування спільного бачення розвитку безпосередньо залежить можливість залучення зовнішніх ресурсів і реалізації економічного потенціалу.

Важливим напрямом розвитку громадської участі є впровадження громадських бюджетів, молодіжних програм та інших інструментів фінансової участі населення. Досвід громад Харківської області демонструє, що реалізація

таких механізмів сприяє формуванню навичок самоорганізації, розвитку локального лідерства та підвищенню відповідальності мешканців за розвиток власної території (*Маляренко & Сегіда, 2025b*).

Окремою формою громадської участі в умовах війни став волонтерський рух, який у багатьох громадах Харківської області виконував функції, що традиційно належать до компетенції державних або муніципальних інституцій. Волонтерські ініціативи були спрямовані на забезпечення гуманітарної допомоги, підтримку внутрішньо переміщених осіб, відновлення пошкоджених об'єктів, допомогу військовим та організацію евакуаційних заходів. У багатьох випадках саме волонтерські мережі стали одним із ключових елементів підтримки життєдіяльності громад та важливим проявом самоорганізації населення (*Маляренко & Сегіда, 2025b*).

Одним із найбільш показових прикладів високого рівня громадської участі є Чугуївська міська територіальна громада. Тут реалізується практика фінансування органів самоорганізації населення – вуличних комітетів, яким делегуються окремі повноваження щодо вирішення питань місцевого значення (*Громадський простір, 2021*). Виділення коштів на діяльність таких органів свідчить про фактичне делегування частини управлінських функцій на локальний рівень, що відповідає високим рівням громадянської участі та сприяє формуванню відповідальності мешканців за розвиток власної території. Така практика узгоджується з концепцією поліцентричного управління спільними ресурсами, відповідно до якої самоорганізовані локальні інституції здатні ефективно вирішувати питання місцевого значення без виключної залежності від централізованого державного регулювання (*Ostrom, 2012*). З позицій концепції Ш. Арнштейн, практика фінансування органів самоорганізації населення відповідає рівню «делегування повноважень», оскільки передбачає передачу частини управлінських функцій та ресурсів безпосередньо мешканцям.

Важливим напрямом розвитку партисипативних практик у Харківській області є підтримка молодіжних ініціатив. Прикладом є проєкт «Мережа

молодіжних хабів Харківщини», який реалізується у громадах Златополя, Лозової, Балаклії, Чугуєва, Змієва, Берестина та Золочева. Діяльність хабів спрямована на розвиток громадянських компетентностей молоді, підвищення обізнаності щодо інструментів громадської участі, формування навичок громадського контролю та реалізації власних ініціатив. Показовим прикладом ефективності фінансової участі є реалізація проєктів громадського бюджету у Златополі (Первомайському), де за підтримки молодіжних ініціатив було реалізовано проєкти зі створення спортивних майданчиків та придбання музичного обладнання (*Мясникова, 2019*). Таким чином, молодіжні простори виконують не лише освітню, а й важливу соціально-економічну функцію, сприяючи накопиченню людського та соціального капіталу громад, а також формуванню нового покоління активних мешканців, здатних брати участь у процесах місцевого розвитку.

В умовах війни особливого значення набув так званий кризовий активізм. Його яскравим прикладом є діяльність громадських організацій у Балаклійській територіальній громаді після деокупації. Місцеві активісти створювали громадські простори зі стабільним електропостачанням, доступом до Інтернету та можливостями для проведення освітніх, культурних і соціальних заходів (*Ordinary people, n.d.*). Такі хаби стали не лише осередками громадської активності, але й важливими центрами підтримки життєстійкості населення, соціальної адаптації та відновлення людського потенціалу громади.

Показовими є також практики міського активізму у Харкові, де громадські ініціативи були спрямовані на розвиток соціальної інфраструктури та підтримку вразливих груп населення. Серед них – модернізація закладів охорони здоров'я, створення соціального житла, розвиток центрів реінтеграції бездомних осіб та інші проєкти, спрямовані на підвищення якості життя населення (*Kharkiv development and investment, 2021*). Такі ініціативи демонструють здатність громадянського суспільства брати участь у вирішенні складних соціальних проблем та доповнювати діяльність органів місцевого самоврядування.

Водночас аналіз свідчить про наявність окремих проявів інституційного формалізму. У деяких громадах механізми участі обмежуються проведенням символічних заходів, організацією урочистостей, підтримкою дошок пошани або іншими формами діяльності, які практично не впливають на процеси прийняття управлінських рішень (*Громадський простір, 2021*). Такі практики свідчать про збереження елементів формальної участі та відповідають нижчим рівням громадянської участі, не забезпечуючи реального впливу мешканців на розвиток територій.

Проведений аналіз дозволяє виділити три основні моделі партисипативних практик у територіальних громадах Харківської області: інституційно-партнерську (Чугуївська громада), кризово-відновлювальну (Балаклійська громада) та освітньо-молодіжну (мережа молодіжних хабів Харківщини). Їх об'єднує орієнтація на мобілізацію внутрішніх ресурсів громади, розвиток соціального капіталу, залучення зовнішніх фінансових ресурсів та підвищення інституційної спроможності територій. Саме такі форми участі мають найбільший вплив на реалізацію економічного потенціалу громад і створюють передумови для їхнього сталого розвитку та післявоєнного відновлення. Узагальнення основних форм партисипативних практик, поширених у територіальних громадах Харківської області, наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5. Партисипативні практики територіальних громад Харківської області та їх роль у реалізації економічного потенціалу територій (узагальнено автором)

Тип практики	Громада	Зміст практики	Результат	Вплив на економічний потенціал
Делегування повноважень	Чугуївська ТГ	Вуличні комітети	Залучення мешканців до управління	Підвищення інституційної спроможності
Молодіжна участь	Златопільська, Лозівська, Балаклійська, Чугуївська, Зміївська, Берестинська та Золочівська ТГ	Молодіжні хаби	Формування громадянських компетентностей	Розвиток людського капіталу

Продовження таблиці 3.5

Кризовий активізм	Балаклійська ТГ	Громадські хаби	Підтримка життєстійкості населення	Збереження людського потенціалу
Проекти відновлення	Громади-учасники	Відновлення водних об'єктів	Залучення зовнішніх ресурсів	Посилення ресурсної бази громади
	програм відновлення	та інфраструктури		
Волонтерські ініціативи	Громади області	Гуманітарна підтримка та самоорганізація	Підвищення соціальної згуртованості	Розвиток соціального капіталу

Аналіз даних табл. 3.5 свідчить, що найбільший вплив на реалізацію економічного потенціалу територіальних громад мають практики, спрямовані на розвиток людського та соціального капіталу, залучення зовнішніх ресурсів і підвищення інституційної спроможності. Спільною рисою розглянутих практик є орієнтація на мобілізацію внутрішніх ресурсів громади та формування партнерських відносин між владою і населенням. Найвищий рівень громадської участі характерний для практик, пов'язаних із делегуванням повноважень, реалізацією проектів відновлення та діяльністю громадських організацій. Натомість окремі форми участі зберігають ознаки інституційного формалізму та не забезпечують реального впливу громадян на процеси управління. В умовах війни найбільш результативними виявляються практики, що поєднують громадську активність із вирішенням конкретних соціально-економічних проблем територій та створюють передумови для післявоєнного відновлення громад.

Попри позитивні результати, розвиток партисипативного врядування в територіальних громадах Харківської області супроводжується низкою проблем. Одним із головних бар'єрів залишається низький рівень довіри населення до органів влади, що знижує мотивацію громадян до участі в управлінських процесах (Даркович та ін., 2025). Значною проблемою також є небажання окремих представників органів місцевого самоврядування ділитися повноваженнями та залучати громадян до формування порядку денного розвитку громади (Кохалик, 2024). Додатковими викликами виступають цифрова нерівність, обмежений доступ окремих груп населення до електронних

інструментів участі та недостатній рівень громадянських компетентностей (Закон України № 280/97-ВР, 2026). В умовах війни ці проблеми посилюються безпековими ризиками та демографічними втратами.

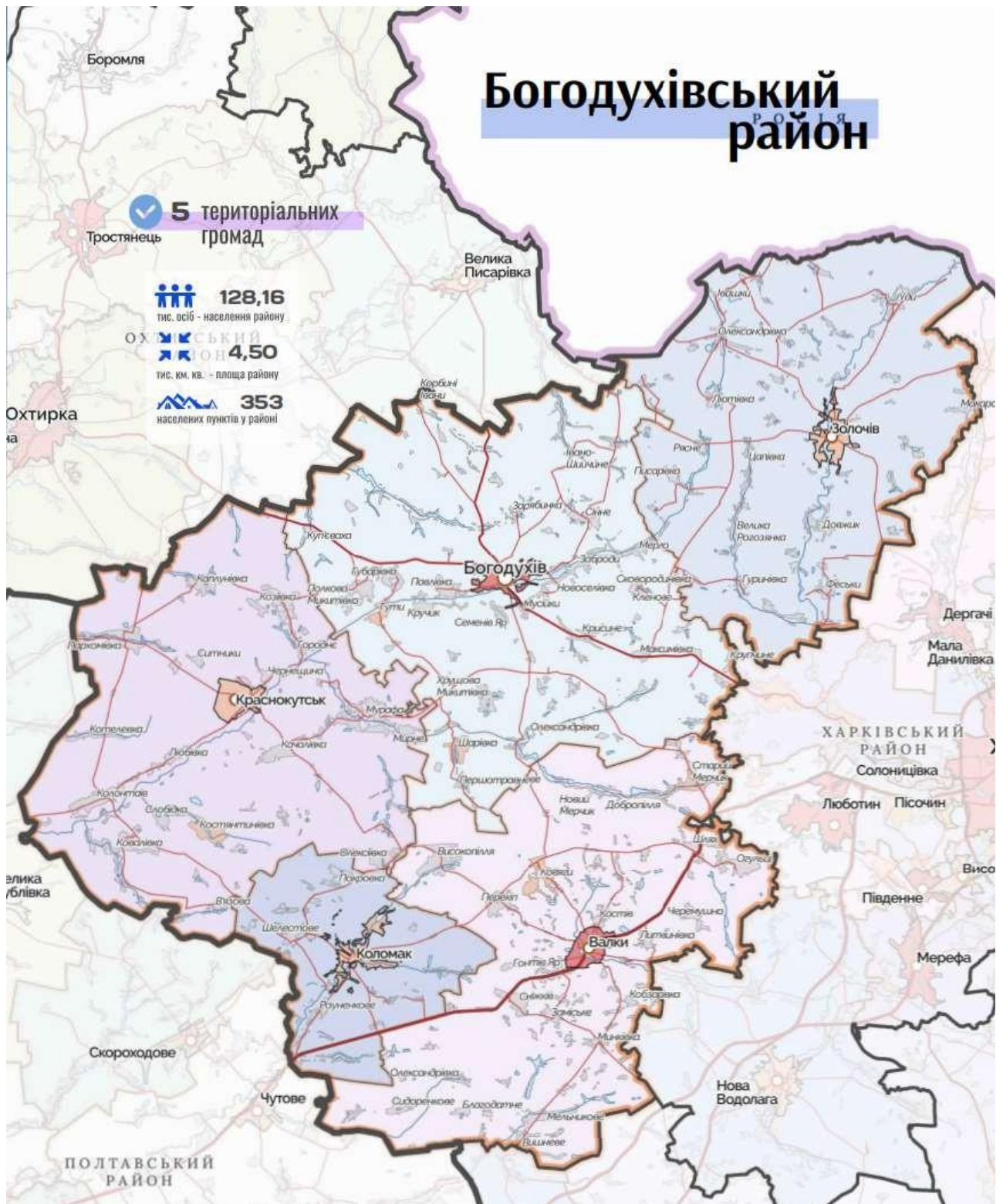
Водночас перспективи розвитку партисипативного врядування пов'язані з подальшим удосконаленням механізмів громадської участі, розвитком громадських бюджетів, підтримкою молодіжних ініціатив та розширенням співпраці з міжнародними партнерами. Особливого значення набувають проекти, спрямовані на розвиток навичок громадянської участі та формування локального лідерства, які забезпечують довгострокове накопичення соціального капіталу. Особливий інтерес у цьому контексті становить досвід Краснокутської територіальної громади, яка демонструє комплексне поєднання інституційних механізмів громадської участі, стратегічного планування та партнерської взаємодії з громадським сектором.

Отже, в умовах децентралізації та воєнних викликів партисипативне врядування перетворюється на важливий чинник реалізації економічного потенціалу територіальних громад. Воно сприяє залученню зовнішніх ресурсів, розвитку соціального капіталу, підвищенню інституційної спроможності та формуванню передумов для післявоєнного відновлення. Досвід територіальних громад Харківської області підтверджує, що активна участь населення здатна стати одним із ключових механізмів забезпечення стійкого розвитку територій у сучасних умовах.

3.4. Реалізація економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади в умовах війни та децентралізації

3.4.1. Передумови формування та складові економічного потенціалу.

Краснокутська селищна територіальна громада розташована у західній частині Харківської області в межах Богодухівського району та займає прикордонне положення щодо Полтавської області (рис. 3.16).

Краснокутська територіальна громада

Адміністративний центр

с.м.т. Краснокутськ
7,35 тис. осіб

27,18
тис. осіб - населення громади

1 038,1
км. кв. - площа громади

66
населених пунктів у громаді

Склад громади

Селища міського типу: Костянтинівка, Краснокутськ

Села:

Березівка, Бідило, Благодатне, Бузова, Бузове, Водяне, Володимирівка, В'язова, Гаркавець, Городище, Гринів Яр, Дублянка, Зубівка, Кам'яно-Хутірське, Каплунівка, Капранське, Карайкозівка, Качалівка, Китченківка, Княжа Долина, Ковалівка, Ковалівське, Ковальчівка, Козлівка, Коломацький Шлях, Колонтаїв, Комарівка, Котелевка, Кусторівка, Лісне, Лучки, Любівка, Мирне, Михайлівка, Михайлівське, Мойка, Мурафа, Настеньківка, Одрада, Олексіївка, Оленівське, Оліничка, Основинці, Павлівка, Павлюківка, Парконівка, Петрівське, Пильнянка, Прогрес, Прокопенкове, Рандава, Рябоконево, Сергіївка, Ситники, Слябідка, Сонцедарівка, Сорокове, Степанівка, Степове, Степове, Ходунівка, Хутірське, Чернечина, Шевченкове

Рис. 3.16. Краснокутська територіальна громада на карті Богодухівського району (Децентралізація, 2020)

Відносна віддаленість від районів активних бойових дій та близькість до транспортних зв'язків центральної частини України сприяли збереженню соціально-економічної стабільності громади в умовах повномасштабної війни. Водночас громада розташована приблизно за 40 км від державного кордону України з Російською Федерацією, що зумовлює її включеність до загального безпекового простору прикордонних територій Харківської області (*Маляренко, 2025e*). Однією з характерних особливостей Краснокутської громади є її висока міграційна привабливість в умовах війни. З початку повномасштабного вторгнення на території громади було зареєстровано близько 19 тис. ВПО (*Манченко, 2024*). У результаті чисельність населення громади зросла з 26,04 тис. осіб станом на 01.01.2022 року до 35,19 тис. осіб станом на 01.09.2025 року (*Казюк, 2023b; Казюк, & Венцель, 2026b*).

Таким чином, на відміну від більшості громад Харківської області, які зазнали значних демографічних втрат, Краснокутська громада виступила одним із центрів концентрації вимушених мігрантів та виконувала важливу гуманітарну функцію в системі регіонального розселення. Разом із тим демографічна структура населення характеризується процесами старіння, типовими для сільських територій Східної України. Це формує додаткові виклики для розвитку ринку праці, відтворення людського капіталу та забезпечення довгострокової економічної стійкості громади (*Маляренко, 2025e*).

До складу громади входять 64 населені пункти, об'єднані у 10 старостинських округів, адміністративним центром яких є селище Краснокутськ (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2025*). Краснокутськ виконує функції локального центру тяжіння, концентруючи основні адміністративні, освітні, медичні, культурні та господарські функції громади. Просторовий аналіз системи розселення свідчить про концентрацію населення в адміністративному центрі та найбільших сільських населених пунктах, тоді як значна частина периферійних поселень

характеризується меншою чисельністю населення та нижчим рівнем господарської активності (Маляренко, 2025e).

Особливості адміністративно-територіального устрою безпосередньо впливають на реалізацію економічного потенціалу громади. Значна площа території та невисока середня щільність населення (близько 24 осіб на км²) зумовлюють підвищені витрати на утримання транспортної, інженерної та соціальної інфраструктури (Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2025). Водночас така просторова конфігурація створює сприятливі умови для розвитку аграрного виробництва, лісового господарства та рекреаційної діяльності.

Стратегічні орієнтири розвитку громади визначені у Стратегії сталого розвитку Краснокутської громади до 2030 року, де пріоритетами визначено формування економічно спроможної громади, створення комфортного середовища для населення та розвиток енергоефективної інфраструктури (Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2021b). Поєднання значного природно-ресурсного потенціалу, аграрної спеціалізації, вигідного суспільно-географічного положення та відносно високої демографічної стійкості формує передумови для реалізації багатокомпонентної моделі економічного розвитку громади.

Економічний потенціал Краснокутської громади є багатокомпонентним та формується під впливом поєднання природно-ресурсних, аграрних, виробничих, людських, фінансових, рекреаційних та інституційних складників.

Провідне місце у структурі економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади посідає *природно-ресурсний потенціал*, який значною мірою визначає її господарську спеціалізацію, інвестиційну привабливість та фінансову спроможність. Територія громади розташована в межах Полтавської рівнини та характеризується переважно рівнинним рельєфом, розчленованим долинами річок і балковими системами. Такі природні умови створюють сприятливі передумови для ведення сільського господарства, розвитку лісового

господарства та рекреаційної діяльності (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2025*).

Найбільш вагомим складником природно-ресурсного потенціалу є поклади вуглеводнів – природного газу та нафти. Територія громади входить до зони розташування Сахалінського газоконденсатного родовища, яке належить до найбільших родовищ України. Наявність значних запасів енергетичних ресурсів протягом тривалого часу визначала економічну спеціалізацію території та забезпечувала формування вагомої частини доходів місцевого бюджету через механізм рентних платежів. Саме ресурсна складова стала одним із ключових чинників високої фінансової спроможності громади у попередні роки.

Окрім вуглеводневої сировини, надра громади містять поклади цегельно-черепичної сировини, що створює потенціал для розвитку виробництва будівельних матеріалів та розширення місцевої виробничої бази.

У 2024-2025 роках реалізація ресурсного потенціалу зіткнулася із суттєвими обмеженнями внаслідок призупинення ліцензій на видобуток для окремих підприємств газовидобувної галузі. Це негативно позначилося на обсягах рентних надходжень та виявило структурну залежність місцевої економіки від функціонування видобувного сектору (*Глушко, 2023; Бикова, 2024*).

Важливе місце у структурі природних ресурсів займають *земельні ресурси*. Високородючі чорноземи формують основу аграрного потенціалу громади та забезпечують розвиток рослинництва і тваринництва. Значні площі сільськогосподарських угідь сприяють формуванню потужного агропромислового комплексу, який виступає одним із головних секторів місцевої економіки.

Суттєвим складником природного потенціалу є також *лісові ресурси*. Лісові масиви представлені переважно хвойними та твердолистими породами дерев і виконують одночасно екологічні, захисні та господарські функції (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2025*). Показовим є зростання надходжень від рентної плати за спеціальне

використання лісових ресурсів: у першому кварталі 2025 року їх обсяг перевищив планові показники на 47,3 %, що свідчить про підвищення ефективності використання лісового фонду та зростання його ролі у формуванні дохідної бази громади (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-b*).

Природно-ресурсний потенціал громади має не лише виробниче, а й рекреаційне значення. Особливе місце посідає Краснокутський дендропарк – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, яка разом із лісовими масивами та природними ландшафтами створює передумови для розвитку екологічного та пізнавального туризму (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2025*). У перспективі саме поєднання ресурсної, аграрної та рекреаційної функцій може стати важливим напрямом диверсифікації економіки громади.

Отже, природно-ресурсний потенціал є базовою складовою економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади. Водночас події останніх років продемонстрували необхідність переходу від переважно ресурсно-рентної моделі розвитку до більш диверсифікованої структури економіки, що поєднуватиме використання природних ресурсів із розвитком агропереробки, рекреації та інших видів економічної діяльності.

Важливою складовою економічного потенціалу Краснокутської громади є *аграрний сектор*, який забезпечує значну частку зайнятості населення, формує стабільні податкові надходження та виступає одним із найбільш стійких секторів місцевої економіки. Його структура характеризується поєднанням діяльності великих агропідприємств і мережі фермерських господарств, що підвищує адаптивність галузі до ринкових коливань та зовнішніх викликів (*Opendatabot, n.d.-b; YouControl, n.d.; Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Ключовими суб'єктами аграрного виробництва є ПП «Агрофірма Світанок», ТОВ «СП ім. Чкалова», ПСП «Нове Життя», ТОВ «Агрлатінвест», а також ТОВ «Краснокутське підприємство по птахівництву та інкубації», яке

спеціалізується на розвитку тваринницького напрямку. Поряд із великими виробниками вагому роль відіграють фермерські господарства, серед яких С(Ф)Г «Промінь», ФГ «Нива 2013», ФГ «Явір» та інші, що забезпечують ефективне використання земельних ресурсів та впровадження сучасних агротехнологій (*Opendatabot, n.d.-b; YouControl, n.d.; Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Показовою тенденцією останніх років є розвиток переробної ланки агропромислового комплексу. Зокрема, діяльність ТОВ «Прогрес Беррі», яке спеціалізується на переробці фруктів та овочів, свідчить про поступовий перехід від експорту сировини до формування доданої вартості безпосередньо на території громади. Важливим напрямом диверсифікації виступає також розвиток бджільництва та переробки продукції цієї галузі, представлених Краснокутським агропромисловим підприємством «Нектар», що формує перспективний нішевий напрям місцевої спеціалізації (*YouControl, n.d.*).

Зростання надходжень від мінімального податкового зобов'язання свідчить про поступову детінізацію земельних відносин та підвищення ефективності використання аграрного потенціалу. У 2024 році надходження за цим видом платежу збільшилися на 1,8 млн. грн. порівняно з попереднім роком, що відображає підвищення фінансової дисципліни землекористувачів та розширення офіційного сектору аграрної економіки (*Податкова карта України, n.d.*).

Важливо, що в умовах війни саме аграрний сектор став одним із ключових стабілізаторів економіки громади. На відміну від видобувної галузі, яка зазнала суттєвих втрат через зупинку окремих виробничих процесів та скорочення рентних надходжень, сільське господарство зберегло виробничу активність і продовжило забезпечувати надходження до місцевого бюджету. Таким чином, аграрний сектор виступає одним із найбільш стабільних елементів економічного потенціалу громади, відіграючи важливу роль у забезпеченні її фінансової стійкості, продовольчої безпеки та адаптації до умов воєнного часу. Розвиток агропереробки додатково створює передумови для

підвищення рівня локалізації доданої вартості та диверсифікації місцевої економіки.

Виробничий потенціал Краснокутської територіальної громади сформувався під впливом історично сформованої аграрно-промислової спеціалізації території та поєднує підприємства видобувної, харчової, переробної, будівельної та комунальної сфер. На відміну від багатьох сільських громад Харківської області, де економічна діяльність майже повністю зосереджена в аграрному секторі, Краснокутська громада характеризується більш диверсифікованою структурою виробництва, що забезпечує додаткові можливості для формування місцевих бюджетних надходжень та зайнятості населення (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Важливою особливістю виробничого потенціалу громади є його територіальна децентралізація. Основні виробничі об'єкти розташовані не лише в адміністративному центрі – селищі Краснокутськ, а й у населених пунктах Дублянка, Мурафа, Пархомівка та Степанівка. Такий просторовий розподіл виробничих потужностей сприяє більш рівномірному залученню трудових ресурсів, підтримує економічну активність периферійних територій та зменшує концентрацію господарських функцій в одному центрі (*Opendatabot, n.d.-b; Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Одним із найбільших виробничих об'єктів громади є ДП «Дублянський спиртовий завод», який має стратегічне значення не лише для громади, а й для спиртової галузі України. Підприємство спеціалізується на виробництві органічних хімічних речовин та продукції спиртової промисловості, а його виробничий потенціал дозволяє здійснювати випуск як харчового, так і технічного спирту, дезінфекційних засобів та іншої хімічної продукції (*YouControl, n.d.*). Розташування заводу у селі Дублянка визначає його роль як одного з найбільших роботодавців громади та важливого бюджетоутворюючого підприємства. Водночас діяльність підприємства суттєво залежить від вартості

енергоносіїв, що залишається одним із головних чинників його конкурентоспроможності (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Виробничий потенціал громади тісно пов'язаний із переробкою сільськогосподарської продукції. ПП «Цукровик-Агро», розташоване в селі Пархомівка, продовжує традиції розвитку агропереробки, сформовані ще в період функціонування місцевого цукрового виробництва. Важливу роль у місцевій економіці відіграє також ПП «Явір» у селі Мурафа, діяльність якого орієнтована на забезпечення потреб аграрного сектору та місцевого ринку (*YouControl, n.d.*). Ці підприємства формують основу переробної складової економіки громади та сприяють створенню доданої вартості безпосередньо на місцевому рівні.

Окреме місце у виробничій структурі громади посідає ТОВ «ПАРТНЕР ЛЮКС», що спеціалізується на виробництві цегли та будівельних матеріалів. Використання місцевої мінеральної сировини дозволяє підприємству частково забезпечувати ресурсну незалежність виробництва та задовольняти потреби будівельної галузі громади й прилеглих територій (*YouControl, n.d.*). В умовах післявоєнного відновлення значення підприємств будівельної індустрії може суттєво зрости, оскільки саме вони здатні забезпечувати матеріальну базу для реалізації інфраструктурних та житлових проєктів.

Важливим елементом виробничого потенціалу громади виступають комунальні підприємства. КП «Джерело» забезпечує функціонування систем водопостачання та водовідведення, тоді як КП «Добробут» відповідає за благоустрій, утримання комунального майна та підтримку належного стану громадського простору (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*). Хоча ці підприємства не створюють значної доданої вартості у традиційному розумінні, їх діяльність є критично важливою для забезпечення функціонування виробничих об'єктів, соціальної інфраструктури та підтримки сприятливого інвестиційного середовища.

Разом із тим сучасний стан виробничого потенціалу громади характеризується низкою структурних обмежень. До основних проблем належать висока енергоємність виробництва, залежність від вартості природного газу та електроенергії, потреба у модернізації виробничих потужностей, а також необхідність покращення транспортної доступності окремих виробничих об'єктів (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2021b*). Додатковим викликом є конкуренція з великими національними виробниками та імпортною продукцією, що потребує підвищення технологічного рівня місцевих підприємств. Водночас аналіз сучасних тенденцій свідчить про наявність значного потенціалу для подальшого розвитку виробничої сфери. Перспективними напрямками можуть стати розширення агропереробки, розвиток виробництва будівельних матеріалів, впровадження енергоощадних технологій та використання альтернативних джерел енергії. Особливий інтерес становлять проекти біоенергетики, які можуть базуватися на використанні відходів сільськогосподарського виробництва та сприяти зниженню енергетичної залежності місцевих підприємств (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2021b*). Таким чином, виробничий потенціал Краснокутської територіальної громади характеризується поєднанням підприємств різних галузей, територіально децентралізованим розміщенням виробничих потужностей та значною роллю агропереробки й будівельної індустрії. Незважаючи на наявні структурні проблеми, виробнича сфера зберігає потенціал для модернізації та може стати одним із ключових драйверів диверсифікації економіки громади в умовах післявоєнного відновлення.

3.4.2. Зміни економічного потенціалу громади в умовах війни.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації стало одним із найпотужніших чинників трансформації економічного потенціалу територіальних громад України. Хоча Краснокутська територіальна громада не перебувала в зоні активних бойових дій, воєнні події суттєво вплинули на

структуру її економіки, фінансову спроможність, ринок праці та напрями подальшого розвитку. Особливістю трансформаційних процесів стало поєднання негативних наслідків, пов'язаних зі скороченням доходів бюджету та кризою окремих галузей, із формуванням нових можливостей для диверсифікації економіки та залучення інвестицій.

До початку повномасштабної війни економічний розвиток громади значною мірою базувався на використанні природно-ресурсного потенціалу, насамперед на видобутку природного газу та газового конденсату. Саме рентні надходження від користування надрами забезпечували значну частину доходів місцевого бюджету та формували високий рівень фінансової спроможності громади. Така модель розвитку характеризувалася відносною фінансовою стабільністю, проте водночас створювала залежність від функціонування обмеженого кола великих підприємств видобувної галузі.

Війна продемонструвала структурну вразливість такої економічної моделі. Найбільш відчутним викликом стала криза газовидобувного сектору, що розгорнулася у 2024 році. Внаслідок анулювання спеціального дозволу на користування надрами ПрАТ «ВК «Укрнафтобуріння» було зупинено видобуток природного газу на Сахалінському газоконденсатному родовищі – одному з найбільших родовищ України (Глушко, 2023; Маньковська, 2024). Наслідки цього рішення вийшли далеко за межі діяльності окремого підприємства та безпосередньо вплинули на фінансову систему громади.

За офіційними даними, втрати бюджету Краснокутської громади лише від діяльності ПрАТ «ВК «Укрнафтобуріння» склали 77,015 млн. грн. Одночасно скоротилися обсяги надходжень від інших підприємств видобувної галузі, зокрема АТ «Укргазвидобування», ТОВ «ЕСКО-ПІВНІЧ» та ТОВ «Системойлінженерінг». У результаті загальні надходження рентної плати за користування надрами у 2024 році становили 67,76 млн. грн., що склало лише 44,5 % від запланованого показника. Порівняно з попереднім роком обсяг рентних надходжень скоротився у 2,3 раза (Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, *n.d.* -а).

Фактично громада зіткнулася із кризою рентної моделі розвитку. Події 2024 року продемонстрували, що висока залежність від одного джерела бюджетних надходжень створює значні ризики для фінансової стійкості території. У цьому контексті війна стала каталізатором переосмислення економічної стратегії громади та пошуку нових джерел економічного зростання.

Водночас трансформаційні процеси не обмежувалися лише кризовими явищами. Важливим наслідком воєнного періоду стало посилення ролі аграрного сектору. Якщо до війни провідне місце у формуванні доходів громади належало рентним платежам, то у 2024-2025 роках саме сільське господарство почало виконувати функцію стабілізатора місцевої економіки. Високородючі земельні ресурси, наявність потужних аграрних підприємств та розвиненої фермерської мережі дозволили підтримувати виробничу активність навіть в умовах загальнонаціональної економічної нестабільності (*Opendatabot, n.d.-b; YouControl, n.d.; Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Важливою ознакою трансформації економічного потенціалу громади є поступове формування передумов для диверсифікації економічної структури – зокрема, активізація діяльності підприємств, орієнтованих на створення доданої вартості безпосередньо на території громади. Як зазначалося в підрозділі 3.4.1, активізація діяльності ТОВ «Прогресс Беррі» свідчить про поступовий перехід від сировинної моделі до переробки місцевої продукції та розширення виробничих ланцюгів (*YouControl, n.d.*).

Окремої уваги заслуговує поява нових підприємств у сфері альтернативної енергетики. Так, у 2025 році було зареєстровано ТОВ «СОНЯЧНЕ СЯЙВО 2025», основним видом діяльності якого є виробництво електроенергії (*YouControl, n.d.*). Поява таких суб'єктів господарювання свідчить про формування нових напрямів економічного розвитку громади та прагнення зменшити залежність від традиційних енергетичних ресурсів. В умовах воєнних викликів та енергетичної нестабільності розвиток відновлюваної енергетики набуває особливого

значення як з погляду економічної безпеки, так і в контексті післявоєнної модернізації території.

Суттєвим фактором трансформації економічного потенціалу стала також зміна демографічної ситуації. Прибуття значної кількості ВПО сприяло збільшенню чисельності населення громади та створило додатковий попит на житло, соціальні послуги, торгівлю та сферу обслуговування. З одного боку, це збільшило навантаження на місцеву інфраструктуру, а з іншого – стало додатковим стимулом для розвитку малого підприємництва та розширення внутрішнього ринку споживання (*Манченко, 2024; Казюк & Венцель, 2026b*).

Важливим напрямом адаптації громади до нових умов стало активне залучення зовнішніх ресурсів розвитку. Участь громади в програмі USAID HOVERLA, використання цифрової екосистеми DREAM та реалізація місцевих ініціатив за участю громадських організацій формують нові інституційні механізми реалізації економічного потенціалу території (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2024; DREAM Новини, 2025*).

Таким чином, трансформація економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади в умовах війни характеризується переходом від переважно ресурсно-рентної моделі розвитку до більш диверсифікованої структури економіки. Криза газовидобувної галузі виявила залежність місцевого розвитку від окремих бюджетоутворюючих підприємств, водночас стимулювавши пошук нових джерел економічного зростання. Посилення ролі аграрного сектору, розвиток агропереробки, поява підприємств відновлюваної енергетики, збільшення чисельності населення за рахунок внутрішньої міграції та активізація проєктної діяльності формують передумови для підвищення стійкості громади та більш ефективної реалізації її економічного потенціалу в умовах післявоєнного відновлення.

Фінансова спроможність є одним із найбільш репрезентативних індикаторів реалізації економічного потенціалу територіальної громади, оскільки відображає рівень використання наявних ресурсів, ефективність

функціонування місцевої економіки та здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати виконання власних і делегованих повноважень. В умовах воєнного стану саме фінансова стійкість громади виступає важливим критерієм її адаптивності до зовнішніх викликів та можливостей подальшого розвитку. Незважаючи на кризові явища у видобувній галузі та суттєве скорочення рентних надходжень, Краснокутська селищна територіальна громада упродовж 2021-2025 років зберігала статус громади з високим рівнем фінансової спроможності (*Казюк, 2023a, 2023b; Казюк & Венцель, 2025; Казюк & Венцель, 2026a, 2026b; Казюк та ін., 2024a, 2024b*).

Аналіз даних свідчить про складний і суперечливий характер фінансових трансформацій, що відбувалися у громаді в умовах війни. З одного боку, Краснокутська громада зберігає високий рівень фінансової спроможності, а з іншого – спостерігається погіршення окремих фінансових показників, насамперед пов'язаних із доходною базою бюджету та інвестиційними можливостями (рис. 3.17). Попри збільшення кількості мешканців (у зв'язку із прибуттям ВПО), громада зберегла високий рівень бюджетної забезпеченості. Доходи загального фонду на одного мешканця становили 9694 грн. у 2021 році, досягли максимуму у 12690 грн. у 2025 році та перевищують середні показники багатьох громад Харківської області (*Казюк, 2023b; Казюк & Венцель, 2026b*). Разом із тим війна спричинила посилення залежності громади від міжбюджетних трансфертів. Якщо у 2021 році рівень дотаційності становив лише 2,2 %, то у 2025 році він зріс до 10,5 %. Подібна тенденція відображає наслідки скорочення власних доходів бюджету, пов'язаних із кризою видобувної галузі та втратою частини рентних надходжень.

Особливо показовою є трансформація структури бюджетних видатків. Частка видатків на оплату праці залишається стабільно високою та перевищує дві третини всіх видатків бюджету, що характерно для громад, які в умовах війни насамперед забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та надання базових послуг населенню.

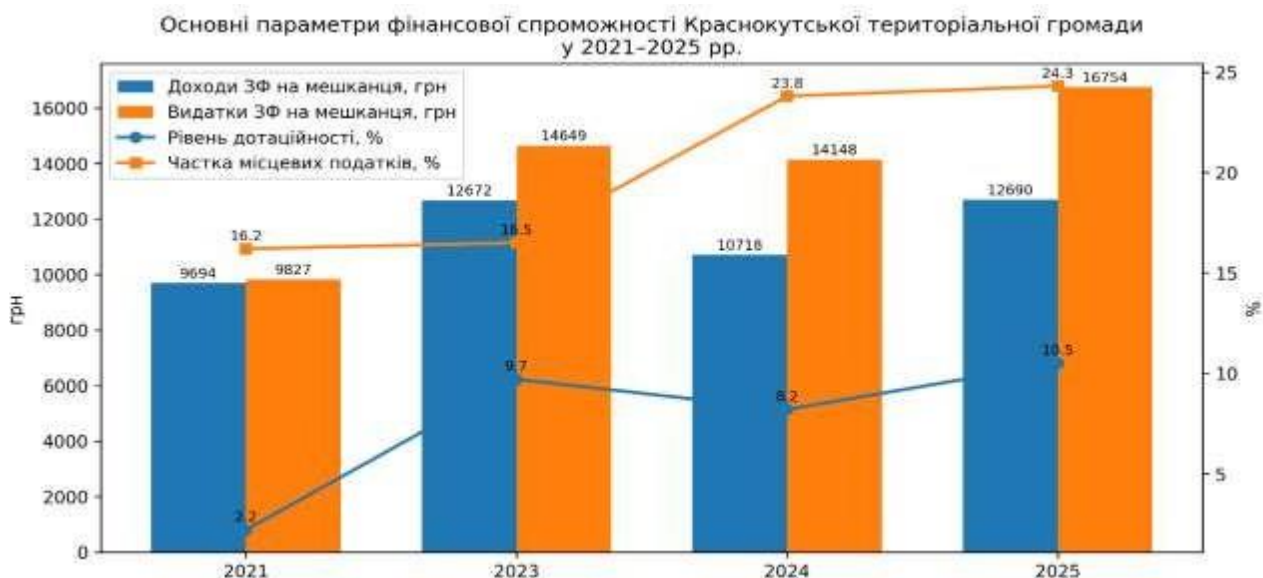

Рис. 3.17. Основні параметри фінансової спроможності Краснокутської селищної територіальної громади у 2021-2025 роках (побудовано автором за даними Додатку Б)

Одночасно спостерігається зростання частки управлінських видатків з 17,5 % у 2021 році до 21,6 % у 2025 році, що частково пояснюється збільшенням навантаження на систему місцевого управління внаслідок прийому ВПО та реалізації програм підтримки населення. Важливим показником розвитку громади є капітальні видатки. Після різкого зростання у 2023 році до 4486,5 грн. на одного мешканця у наступні роки відбулося їх поступове скорочення до 3619,7 грн. у 2025 році. Це свідчить про переорієнтацію бюджетної політики від інвестиційних проєктів до забезпечення поточних потреб громади в умовах воєнного стану (Казюк, 2023а, 2023б; Казюк & Венцель, 2025; Казюк & Венцель, 2026а, 2026б; Казюк та ін., 2024а, 2024б).

Особливої уваги заслуговує аналіз податкових надходжень як безпосереднього відображення структури місцевої економіки (рис. 3.18, табл. 3.6). Аналіз галузевої структури податкових надходжень свідчить про поступову трансформацію економічної моделі громади. Найбільш стійкою складовою місцевої економіки виступає сільське господарство, частка якого у структурі податкових надходжень зросла з 26,1 % у січні 2023 року до 44,9 % у грудні 2025 року (Податкова карта України, n.d.).

Трансформація структури податкових надходжень до місцевого бюджету
Краснокутської селищної територіальної громади у 2023-2025 рр.

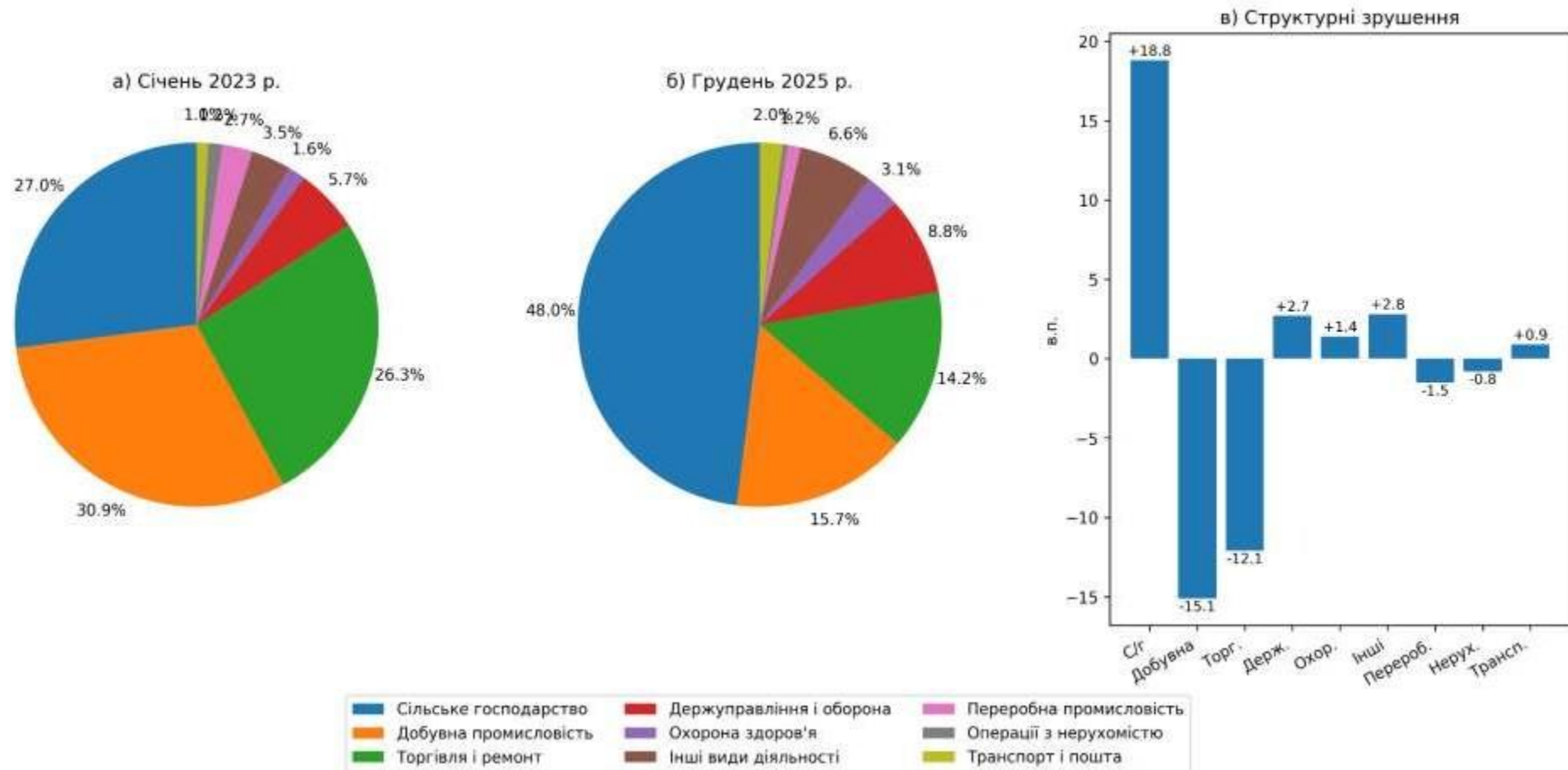

Рис. 3.18. Трансформація структури податкових надходжень Краснокутської селищної територіальної громади у 2023-2025 роках: а) структура податкових надходжень у січні 2023 році; б) структура податкових надходжень у липні 2025 році; в) структурні зрушення за основними видами економічної діяльності (складено автором за *Податкова карта України, n.d.*)

Таблиця 3.6. Податкові надходження до місцевого бюджету Краснокутської селищної громади за видами економічної діяльності, 2023-2025 рр. (складено автором за *Податкова карта України, n.d.*)

Сфера діяльності	Січень 2023		Грудень 2023		Грудень 2024		Грудень 2025	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Сільське господарство	8018,7	26,10%	10680,2	29,90%	6505,7	29,00%	14029,1	44,90%
Добувна промисловість	9160,0	29,80%	3566,2	10,00%	6177,2	27,50%	4603,0	14,70%
Торгівля та ремонт	7803,9	25,40%	14170,1	39,60%	1324,8	5,90%	4169,5	13,30%
Держуправління та оборона	1690,7	5,50%	2172,4	6,10%	3017,0	13,40%	2562,3	8,20%
Охорона здоров'я	463,1	1,50%	957,8	2,70%	1258,0	5,60%	915,1	2,90%
Інші види діяльності	1037,0	3,40%	825,4	2,30%	924,2	4,10%	1948,3	6,20%
Переробна промисловість	791,3	2,60%	822,0	2,30%	345,4	1,50%	346,9	1,10%
Операції з нерухомістю	366,0	1,20%	733,1	2,00%	867,3	3,90%	140,5	0,40%
Транспорт та пошта	309,2	1,00%	516,0	1,40%	528,5	2,40%	583,7	1,90%
УСЬОГО	30721,4	100%	35761,1	100%	22458,0	100%	31250,8	100%

Таким чином, аграрний сектор поступово перетворився на головний бюджетоутворюючий вид економічної діяльності громади. Натомість добувна промисловість характеризується високою волатильністю. Якщо на початку 2023 року її частка становила майже 30 % усіх податкових надходжень, то наприкінці того ж року вона скоротилася до 10 %, що безпосередньо пов'язано із кризою газовидобувного сектору. Незважаючи на часткове відновлення надходжень у 2024 році, залежність бюджету від рентних платежів залишається одним із головних ризиків розвитку громади. Важливим джерелом наповнення бюджету продовжує залишатися торгівля. Значні коливання її частки у структурі податкових надходжень свідчать про високу чутливість місцевого ринку до змін споживчого попиту, діяльності великих платників податків та сезонних факторів.

Позитивною тенденцією є також зростання ролі сфери охорони здоров'я, державного управління та інших видів діяльності, що свідчить про поступову

диверсифікацію економічної структури громади та зменшення залежності від окремих бюджетоутворюючих підприємств. Додатковим свідченням адаптивності місцевої економіки є розвиток малого та середнього бізнесу. У 2024 році надходження від єдиного податку зросли на 25,3 % та досягли 36,9 млн. грн. (*Податкова карта України, n.d.*).

Водночас у громаді з'являються нові суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана з переробною промисловістю, будівництвом, інформаційними технологіями та альтернативною енергетикою, що свідчить про поступове формування більш диверсифікованої структури місцевої економіки. Важливою особливістю громади є також збереження соціально відповідальної поведінки великого бізнесу. Так, АТ «Укргазвидобування» у 2024 році спрямувало майже 950 тис. грн до цільового фонду громади, а ТОВ «ЕСКО-ПВНІЧ» – 450 тис. грн., що сприяло фінансуванню нагальних потреб території (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a*).

Таким чином, фінансова спроможність Краснокутської селищної територіальної громади залишається високою навіть в умовах суттєвих економічних викликів. Втрата частини рентних надходжень призвела до перегляду традиційної фінансової моделі розвитку, проте громада продемонструвала значну адаптивність завдяки зростанню аграрних надходжень, малого підприємництва та податку на доходи фізичних осіб. Це свідчить про поступове формування диверсифікованої структури місцевих доходів, що створює передумови для підвищення стійкості економічного потенціалу громади в умовах післявоєнного відновлення.

3.4.3. Партисипативне врядування та напрями реалізації економічного потенціалу громади. Краснокутська селищна територіальна громада демонструє достатньо високий рівень інституційної спроможності, що проявляється у системному впровадженні механізмів громадської участі, стратегічного планування, цифровізації управління та розвитку партнерств із міжнародними організаціями. Важливою передумовою становлення

партисипативного врядування стало формування відповідної нормативно-правової бази. Зокрема, після створення громади було затверджено Статут територіальної громади, який визначив основні права мешканців на участь у вирішенні питань місцевого значення та закріпив інструменти місцевої демократії (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2020*). Подальшим кроком стало ухвалення Положення про громадський бюджет, яке надало мешканцям можливість безпосередньо брати участь у визначенні напрямів використання частини бюджетних ресурсів (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, 2021a*).

Суттєвим етапом розвитку інституційної спроможності громади стала підготовка та затвердження Стратегії сталого розвитку Краснокутської громади до 2030 року. Особливістю цього процесу стало широке залучення різних груп стейкхолдерів до формування стратегічних пріоритетів. За підтримки програми USAID HOVERLA проводилися консультації із представниками бізнесу, освітньої сфери, громадських організацій, старостинських округів та активними мешканцями громади (*Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області, n.d.-a; 2021b*). Використання такого підходу забезпечило врахування локальних потреб населення та сприяло формуванню більш реалістичних і суспільно підтримуваних стратегічних рішень.

Важливою складовою інституційного розвитку громади є активна взаємодія органів місцевого самоврядування із громадським сектором. У Краснокутській громаді сформувалася практика партнерства між владою та громадськими організаціями, що дозволяє залучати додаткові ресурси для реалізації місцевих проєктів. Показовим прикладом є діяльність громадської організації «Green Art Tour», яка бере участь у розвитку культурних, освітніх та туристичних ініціатив, а також активно співпрацює з міжнародними партнерами та донорами (*Хушану, 2023*). Такі практики сприяють не лише залученню фінансових ресурсів, а й формуванню середовища локальної активності та громадянської відповідальності.

Окремого значення в умовах війни набуває розвиток молодіжної політики та підтримка молодіжних ініціатив. Молодь розглядається не лише як об'єкт соціальної політики, а й як один із ключових ресурсів майбутнього розвитку громади. У Краснокутській громаді функціонують молодіжні простори, реалізуються освітні та волонтерські проекти, проводяться заходи громадянської активності та патріотичного виховання. Показовою є участь молоді громади у благодійних акціях, спрямованих на підтримку гуманітарного розмінування територій, допомогу військовослужбовцям та ВПО (Хушану, 2023). Такі ініціативи сприяють формуванню нового покоління місцевих лідерів та зміцнюють соціальну згуртованість громади.

Важливою характеристикою інституційної спроможності Краснокутської громади є активне впровадження цифрових інструментів управління та відкритості влади. Центральне місце у цьому процесі займає цифрова екосистема DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management), яка використовується для планування, моніторингу та презентації проектів відновлення і розвитку громади (*DREAM Новини*, 2025). У системі DREAM громада сформувала власний інвестиційний профіль, який містить інформацію про потреби відновлення, стратегічні цілі розвитку, перелік інвестиційних проектів та їхній поточний статус. Це дозволяє забезпечити прозорість використання коштів та підвищує довіру з боку міжнародних донорів, державних установ і потенційних інвесторів.

Використання цифрової екосистеми DREAM має важливе значення для реалізації економічного потенціалу громади. По-перше, система забезпечує відкритість та доступність інформації про інвестиційні потреби території. По-друге, вона дозволяє інтегрувати місцеві проекти у національну систему відновлення та підвищує шанси на залучення фінансування через державні та міжнародні програми. По-третє, цифровізація управління сприяє підвищенню якості стратегічного планування та контролю за реалізацією проектів (*DREAM Новини*, 2025). Серед пріоритетних проектів, представлених громадою у системі DREAM, важливе місце посідають заходи з модернізації соціальної

інфраструктури, зокрема реконструкція та оновлення харчоблоків закладів освіти. Реалізація таких проєктів має не лише соціальний ефект, але й створює додатковий попит на продукцію місцевих підприємств, будівельні послуги та робочу силу, тим самим стимулюючи розвиток місцевої економіки (*DREAM Новини, 2025*).

Додаткові можливості для розвитку громади відкриває участь у конкурсах Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) та міжнародних грантових програмах. У 2025 році відновлено фінансування проєктів через ДФРР, а використання системи DREAM стало обов'язковою умовою подання проєктних заявок. Таким чином, цифрові інструменти поступово перетворюються на важливий механізм залучення зовнішніх ресурсів для реалізації економічного потенціалу території (*DREAM Новини, 2025*).

Аналіз практик місцевого врядування дозволяє стверджувати, що Краснокутська громада поступово переходить від традиційної адміністративної моделі управління до більш сучасної моделі партнерського врядування, яка передбачає активну взаємодію влади, бізнесу, громадських організацій та населення. Саме така модель найбільше відповідає сучасним принципам сталого розвитку, просторової справедливості та людиноцентричного управління територіями. Отже, партисипативне врядування та інституційна спроможність виступають важливими чинниками реалізації економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади. Наявність розвинених механізмів громадської участі, ефективна взаємодія з громадським сектором, підтримка молодіжних ініціатив, використання цифрових інструментів управління та активне залучення зовнішніх ресурсів створюють передумови для підвищення стійкості громади та забезпечують більш ефективне використання її економічного потенціалу в умовах війни та повоєнного відновлення.

Проведене дослідження засвідчило, що Краснокутська територіальна громада володіє значним економічним потенціалом, який формується поєднанням природно-ресурсних, аграрних, виробничих, людських, рекреаційних та інституційних ресурсів. Водночас умови воєнного стану

актуалізували низку структурних проблем, що впливають на можливості його реалізації. З метою узагальнення ключових чинників розвитку громади проведено SWOT-аналіз економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади (табл. 3.7).

Таблиця 3.7. SWOT-аналіз економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади та його використання для розвитку (Маляренко, 2025e)

СИЛЬНІ СТОРОНИ (STRENGTHS)	СЛАБКІ СТОРОНИ (WEAKNESSES)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Потужна сировинна база (нафта, газ, ліс). ✓ Родючі ґрунти та розвинений агросектор. ✓ Партисипація громади, активний молодіжний рух та лідерство, ✓ Високий рівень цифровізації управління (DREAM). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Висока концентрація доходів від ренти за надра. ✓ Значна кількість малих розрізаних поселень. ✓ Зношеність енергетичної та дорожньої інфраструктури. ✓ Залежність від рішень щодо ліцензування видобутку.
МОЖЛИВОСТІ (OPPORTUNITIES)	ЗАГРОЗИ (THREATS)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Залучення міжнародних грантів через DREAM. ✓ Розвиток переробки агропродукції (додана вартість). ✓ Екотуризм на базі Краснокутського дендропарку і Національного природного парку «Слобожанський» ✓ Реформа енергоефективності будівель. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продовження воєнних дій та обстріли інфраструктури. ✓ Подальший відтік кваліфікованих кадрів. ✓ Нестабільність цін на енергоносії на світових ринках. ✓ Зміни в податковому законодавстві щодо ПДФО.

SWOT-аналіз дозволяє не лише оцінити поточний стан економічного потенціалу громади, але й визначити стратегічні напрями його подальшої реалізації в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення. Результати SWOT-аналізу свідчать про те, що ключовими конкурентними перевагами громади є наявність потужної природно-ресурсної бази, сприятливі агрокліматичні умови, високий рівень інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та активне використання сучасних цифрових інструментів управління. Важливими складовими економічного потенціалу виступають також значний рекреаційний потенціал території, сформований

завдяки Краснокутському дендропарку та Національному природному парку «Слобожанський», а також активний громадський сектор і молодіжне середовище. Водночас дослідження виявило низку внутрішніх обмежень розвитку. Найбільш суттєвою проблемою залишається висока залежність місцевого бюджету від рентних платежів за користування надрами. Події 2024 року продемонстрували вразливість такої моделі економічного розвитку та необхідність диверсифікації джерел формування доходів бюджету. Додатковими стримуючими чинниками виступають демографічне старіння населення, дефіцит кваліфікованих кадрів, значна кількість малих населених пунктів та потреба у модернізації дорожньої, енергетичної і комунальної інфраструктури (Маляренко, 2025e).

Проведений аналіз дозволяє визначити кілька стратегічних напрямів реалізації економічного потенціалу громади. Першочергового значення набуває диверсифікація структури місцевої економіки. Подолання залежності від видобувної галузі потребує стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, підтримки нових видів економічної діяльності та розширення виробництв, орієнтованих на створення доданої вартості. Особливі перспективи пов'язані з розвитком агропромислового комплексу та переходом від експорту сировини до виробництва готової продукції.

Перспективним напрямом є також розвиток агропереробки та формування локального агропромислового кластеру. Наявність значних площ родючих земель і спеціалізація громади на сільському господарстві створюють передумови для розвитку підприємств із переробки зернових культур, виробництва борошна, олії, кормів, м'ясної та молочної продукції. Це дозволить збільшити частку доданої вартості, що залишається в межах громади, створити нові робочі місця та зміцнити податкову базу місцевого бюджету.

Важливим стратегічним пріоритетом є розвиток енергетичної стійкості громади. Події останніх років продемонстрували необхідність зменшення залежності від централізованих систем енергозабезпечення. У цьому контексті перспективним є розвиток відновлюваної енергетики, насамперед сонячних

електростанцій, впровадження енергоефективних технологій у бюджетній сфері та модернізація комунальної інфраструктури. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню енергетичної безпеки громади та зменшенню бюджетних витрат у довгостроковій перспективі.

Окремої уваги заслуговує капіталізація рекреаційного та туристичного потенціалу громади. Краснокутський дендропарк, Національний природний парк «Слобожанський», історико-культурна спадщина та природні ландшафти формують сприятливі передумови для розвитку екологічного, пізнавального та сільського туризму. Розвиток туристичної інфраструктури здатний забезпечити додаткові надходження до місцевого бюджету та сприяти розвитку малого бізнесу у сфері послуг.

Суттєві можливості відкриває залучення інвестицій та міжнародної технічної допомоги. Активне використання цифрової екосистеми DREAM, участь у програмах USAID HOVERLA та інших міжнародних проєктах створюють додаткові інструменти для фінансування відновлення та модернізації території. У перспективі це дозволить реалізовувати комплексні інфраструктурні проєкти без надмірного навантаження на місцевий бюджет.

Особливого значення набуває розвиток людського капіталу та молодіжного середовища. Збереження молоді, створення нових робочих місць, підтримка підприємницьких ініціатив, розвиток сучасних освітніх просторів та цифрових компетентностей мають стати одним із ключових пріоритетів довгострокового розвитку громади. Важливим резервом розвитку громади є інтеграція ВПО у місцевий соціально-економічний простір. Зростання чисельності населення в умовах війни створює додаткові можливості для розширення ринку праці, розвитку підприємництва та формування нових компетентностей. За умови ефективною інтеграційної політики людський потенціал ВПО може стати одним із чинників довгострокового економічного розвитку громади. Саме людський капітал виступає основою формування інноваційної моделі місцевої економіки в умовах післявоєнного відновлення.

Таким чином, стратегічна модель реалізації економічного потенціалу Краснокутської територіальної громади повинна базуватися на поєднанні диверсифікації економіки, розвитку агропереробки, енергетичної модернізації, ефективного використання рекреаційних ресурсів, підтримки людського капіталу та активного залучення інвестиційних ресурсів. Реалізація зазначених напрямів дозволить зменшити залежність громади від окремих бюджетоутворюючих галузей, підвищити її економічну стійкість та створити передумови для сталого розвитку в умовах повоєнної відбудови України. Загалом Краснокутська територіальна громада є показовим прикладом трансформації економічного потенціалу територіальних громад України в умовах війни та децентралізації. Попри втрату частини доходів від видобувної галузі, посилення безпекових ризиків та загальну економічну нестабільність, громада демонструє високий рівень адаптивності, фінансової спроможності та інституційної зрілості. Поєднання природно-ресурсного, аграрного, виробничого, людського та інституційного потенціалів формує підґрунтя для розвитку диверсифікованої економіки, орієнтованої на післявоєнне відновлення, підвищення конкурентоспроможності території та покращення якості життя населення. Досвід Краснокутської громади засвідчує, що навіть в умовах воєнних викликів ефективне використання місцевих ресурсів, розвиток партнерського врядування та стратегічне планування здатні забезпечувати стійкість територіального розвитку та створювати нові можливості для реалізації економічного потенціалу громади.

3.5. Проблеми, перспективи та стратегічні напрями використання економічного потенціалу Харківської області в умовах повоєнного відновлення

В умовах повномасштабної війни в Україні проблема відновлення регіонів набуває стратегічного значення, оскільки йдеться не лише про компенсацію завданих руйнувань, а й про формування нової просторової моделі соціально-економічного розвитку держави. Воєнні дії спричинили масштабні втрати

виробничого, інфраструктурного, інвестиційного та людського потенціалу, що мають виразний територіально диференційований характер (*Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини, 2022; Хаустова, 2023*). Найбільшого впливу зазнали прифронтові та деокуповані території, тоді як відносно безпечні регіони стали центрами концентрації економічної активності, релокованого бізнесу та населення. У цих умовах економічний потенціал регіону доцільно розглядати як здатність території забезпечувати не лише функціонування, а й адаптацію та відновлення соціально-економічної системи. Його ефективне використання визначає можливості структурної модернізації економіки, підвищення стійкості регіонів і формування нових точок економічного зростання (*Маляренко, 2026а*).

Економічний потенціал регіону є інтегральною характеристикою, що відображає сукупність ресурсів, умов і можливостей розвитку території (*Підгрушній та ін., 2011*). У суспільно-географічному вимірі він охоплює взаємодію природно-ресурсного, трудового, виробничого, інфраструктурного та інноваційно-інституційного компонентів. Ключовою особливістю є просторова диференціація, що проявляється у нерівномірності розміщення ресурсів і економічної активності, яка формує різні типи регіонів за рівнем розвитку та здатністю до відновлення. В умовах війни ця нерівномірність посилюється, що потребує диференційованих підходів до використання економічного потенціалу (*Маляренко, 2026а*).

Війна спричинила глибоку перебудову економічного потенціалу регіонів, яка проявляється у зміні його структури, просторової організації та функціональних зв'язків (*Хаустова, 2023*). Насамперед відбулося руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, що призвело до втрати частини матеріально-технічної бази та порушення виробничих ланцюгів (*Синюра-Ростун & Лещух, 2024*). Зазначені процеси мають виразний просторовий характер і найбільшою мірою зачіпають східні та південні регіони. Важливим проявом трансформацій є релокація підприємств, яка сприяла перерозподілу економічного потенціалу між регіонами (*Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини, 2022*), що дозволило зберегти частину виробництва, але

водночас посилило територіальні диспропорції. Для прифронтових територій характерне скорочення економічної активності, що супроводжується зменшенням інвестицій, підприємницької діяльності та порушенням господарських зв'язків. Суттєвих змін зазнала структура зайнятості, що відображає перехід до більш гнучких і менш стабільних форм економічної діяльності. Водночас зростає роль державного та міжнародного фінансування, що стає ключовим джерелом відновлення економічного потенціалу (Хаустова, 2023). В умовах воєнних трансформацій використання економічного потенціалу регіонів України ускладнюється системою взаємопов'язаних структурних, просторових та інституційних обмежень, які формують бар'єри для відновлення територій. Однією з ключових проблем є структурна деформація економічного потенціалу, що проявляється у дисбалансі між його складовими. Руйнування виробничої бази, зменшення частки промисловості та одночасне зростання ролі низькопродуктивних секторів призводять до зниження здатності регіонів генерувати додану вартість і забезпечувати економічне зростання (Синюра-Ростун & Лецух, 2024). Суттєвою проблемою виступає просторова поляризація розвитку, яка посилилася внаслідок війни (Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини, 2022). Відбувається концентрація економічної активності у відносно безпечних регіонах та одночасна деактивізація прифронтових територій. Це призводить до формування «економічних розривів», що ускладнює відновлення територіальної цілісності економічного простору країни. Важливим обмеженням є фрагментація господарських зв'язків, зумовлена руйнуванням логістичних систем, релокацією підприємств та зміною виробничих ланцюгів. У результаті знижується ефективність використання ресурсів, зростають витрати та зменшується конкурентоспроможність регіонів. Окрему групу проблем формують інституційні обмеження, які проявляються у недостатній узгодженості управлінських рішень, обмеженій спроможності територіальних громад, складності залучення інвестицій та неефективності механізмів реалізації політики відновлення (Кравець & Астахов, 2024). Не менш суттєвою є проблема втрати та недовикористання людського потенціалу, що пов'язано з міграційними процесами, структурною невідповідністю

кваліфікацій і потреб економіки, а також зростанням нестабільних форм зайнятості. Таким чином, проблеми використання економічного потенціалу мають комплексний характер і пов'язані не лише з дефіцитом ресурсів, а й з порушенням механізмів їх просторової організації та ефективного використання (Маляренко, 2026а).

Особливу роль у реалізації економічного потенціалу Харківської області відіграють територіальні громади. Результати кластерного аналізу засвідчили наявність суттєвих внутрішньорегіональних відмінностей за рівнем фінансової спроможності, ресурсного забезпечення та можливостей розвитку. У зв'язку з цим регіональна політика повинна враховувати специфіку різних типів громад та передбачати диференційовані механізми підтримки територій залежно від їхнього економічного потенціалу та рівня безпекових ризиків. Узагальнення результатів суспільно-географічного аналізу економічного потенціалу Харківської області засвідчує, що регіон поєднує значні довоєнні конкурентні переваги з глибокими втратами, спричиненими повномасштабною війною. До 2022 року область належала до групи провідних економічних регіонів України, характеризувалася диверсифікованою структурою господарства, потужним промисловим комплексом, розвиненим агропромисловим сектором, значним людським і науково-освітнім потенціалом, а також одним із найбільших ІТ-кластерів країни. Війна суттєво змінила умови реалізації економічного потенціалу регіону, посилила безпекові ризики, спричинила руйнування інфраструктури, релокацію бізнесу, міграційні втрати та поглиблення внутрішньорегіональних диспропорцій.

Для систематизації чинників, що визначають перспективи ефективного використання економічного потенціалу Харківської області, доцільно застосувати SWOT-аналіз, який дозволяє поєднати оцінку внутрішніх характеристик регіону із зовнішніми можливостями та загрозами його розвитку (табл. 3.8).

Таблиця 3.8. SWOT-аналіз економічного потенціалу Харківської області в умовах відновлення (складено автором)

СИЛЬНІ СТОРОНИ (STRENGTHS)	СЛАБКІ СТОРОНИ (WEAKNESSES)
Потужний довоєнний економічний потенціал. Харківська область до початку повномасштабної війни входила до групи провідних регіонів України за обсягом ВРП, чисельністю населення, промисловим виробництвом, експортом послуг, кількістю студентів, науковців та ІТ-фахівців.	Висока безпекова вразливість. Прикордонне та прифронтове положення регіону зумовлює постійні ризики обстрілів, руйнування інфраструктури, обмеження інвестиційної активності та складність довгострокового планування.
Диверсифікована структура економіки. Регіон поєднує промисловість, агропромисловий комплекс, ІТ-сектор, науково-освітній комплекс, транспортно-логістичну інфраструктуру та сферу послуг.	Значні руйнування виробничої та критичної інфраструктури. Війна спричинила пошкодження промислових підприємств, енергетичних об'єктів, транспортної, соціальної та житлової інфраструктури.
Потужний промисловий комплекс. Наявність підприємств машинобудування, енергетичного машинобудування, оборонно-промислового комплексу, харчової, фармацевтичної та переробної промисловості.	Втрати частини виробничого потенціалу. Частина підприємств зупинила роботу, була пошкоджена, релокована або працює з обмеженим завантаженням через безпекові й енергетичні ризики.
Сильний науково-освітній потенціал. Харків залишається одним із найбільших університетських і наукових центрів України, що формує базу для розвитку інновацій, інженерії, ІТ та високотехнологічних виробництв.	Міграційні втрати та дефіцит трудових ресурсів. Евакуація населення, виїзд частини студентів, науковців, підприємців і кваліфікованих працівників послаблюють людський капітал регіону.
Розвинений ІТ-сектор. ІТ-галузь продемонструвала високу адаптивність, зберегла податкову базу та може виступати драйвером цифрової трансформації регіональної економіки.	Просторова поляризація розвитку. Економічна активність концентрується переважно у відносно стабільніших урбанізованих центрах, тоді як прикордонні та деокуповані громади мають значно обмеженіші можливості розвитку.
Високий агропромисловий потенціал. Значна площа сільськогосподарських угідь, родючі ґрунти, традиції рослинництва, тваринництва та агропереробки створюють основу для продовольчої безпеки та розвитку експорту.	Мінування та деградація сільськогосподарських земель. Значні площі угідь потребують розмінування, рекультивациі та екологічного відновлення, що обмежує повноцінне використання аграрного потенціалу.
Фінансова життєздатність регіону. Попри війну, область зберігає високі позиції за податковими надходженнями до державного та місцевих бюджетів, що свідчить про наявність економічної стійкості.	Залежність частини громад від трансфертів. Значна диференціація фінансової спроможності територіальних громад зумовлює нерівномірність можливостей розвитку та відновлення.
Розвинена мережа територіальних громад. Реформа децентралізації створила інституційні передумови для локального розвитку, стратегічного планування та залучення місцевих ресурсів.	Недостатній рівень інституційної спроможності окремих громад. Не всі громади мають достатні управлінські, фінансові та кадрові ресурси для підготовки проєктів відновлення і залучення інвестицій.
Наявність позитивних кейсів місцевого розвитку. Зокрема, Краснокутська громада демонструє приклад поєднання природно-ресурсного, аграрного, фінансового та інституційного потенціалів.	Зношеність комунальної, транспортної та енергетичної інфраструктури. Навіть до війни частина інфраструктури потребувала модернізації, а воєнні руйнування значно посилити цю проблему.

МОЖЛИВОСТІ (OPPORTUNITIES)	ЗАГРОЗИ (THREATS)
<p>Післявоєнна реконструкція як шанс для модернізації. Відновлення може стати не лише процесом відбудови зруйнованого, а й переходом до нової моделі регіонального розвитку на основі інновацій, енергоефективності та диверсифікації.</p>	<p>Продовження бойових дій і безпекова нестабільність. Збереження високих воєнних ризиків може стримувати інвестиції, повернення населення, відновлення підприємств і реалізацію довгострокових проєктів.</p>
<p>Розвиток оборонно-промислового комплексу. Наявність машинобудівної, інженерної, наукової та виробничої бази створює передумови для посилення ролі Харківщини у формуванні сучасного ОПК України.</p>	<p>Подальше руйнування критичної інфраструктури. Повторні атаки на енергетичні, транспортні, промислові та соціальні об'єкти можуть уповільнити або зупинити процеси відновлення.</p>
<p>Формування інноваційних і науково-виробничих кластерів. Поєднання університетів, НДІ, ІТ-компаній та промислових підприємств може стати основою для розвитку високотехнологічної економіки.</p>	<p>Незворотна втрата людського капіталу. Тривала міграція населення, студентів, науковців і фахівців може призвести до закріплення кадрового дефіциту.</p>
<p>Розвиток агропереробки та продовольчих ланцюгів доданої вартості. Високий аграрний потенціал області може бути використаний для розвитку переробки, зберігання, логістики та експорту продукції з більшою доданою вартістю.</p>	<p>Затягування процесів розмінування. Повільне очищення територій від мін і вибухонебезпечних предметів обмежуватиме використання земель, розвиток сільського господарства та повернення населення.</p>
<p>Диверсифікація економіки територіальних громад. Громади можуть розвивати місцеве підприємництво, агробізнес, рекреацію, переробку, соціальні послуги та локальні інвестиційні проєкти.</p>	<p>Поглиблення просторової нерівності. Відносно безпечніші громади можуть швидше відновлюватися, тоді як прикордонні, деокуповані й периферійні території ризикують залишитися у стані тривалої стагнації.</p>
<p>Залучення міжнародної технічної допомоги та інвестицій. Участь у програмах відновлення, грантових конкурсах, DREAM, HOVERLA та інших ініціативах може посилити інституційну й фінансову спроможність громад.</p>	<p>Втрата інвестиційної привабливості через ризики війни. Навіть за наявності значного потенціалу, інвестори можуть уникати регіону через близькість до кордону та високий рівень невизначеності.</p>
<p>Енергетична модернізація. Розвиток розподіленої генерації, відновлюваної енергетики, енергоефективних технологій та модернізація комунальної інфраструктури можуть знизити вразливість регіону.</p>	<p>Енергетична нестабільність. Дефіцит електроенергії, пошкодження мереж і нестабільне енергопостачання можуть обмежувати роботу підприємств і комунальної сфери.</p>
<p>Повернення населення та інтеграція ВПО. За умови безпеки й робочих місць регіон може використати людський потенціал внутрішньо переміщених осіб і поверненців як ресурс відновлення.</p>	<p>Соціальна напруга та зростання навантаження на громади. Нерівномірне розміщення ВПО, дефіцит житла, робочих місць і соціальних послуг можуть посилювати локальні дисбаланси.</p>
<p>Розвиток партисипативного врядування. Залучення жителів, бізнесу, громадських організацій та молоді до планування відновлення може підвищити якість управлінських рішень.</p>	<p>Недостатня координація політики відновлення. Відсутність узгодженості між державним, регіональним і місцевим рівнями управління може призвести до дублювання проєктів або неефективного використання ресурсів.</p>

Проведений SWOT-аналіз свідчить, що економічний потенціал Харківської області має складну, суперечливу, але перспективну структуру. Його сильними сторонами залишаються багатогалузева економіка, промислова база, агропромисловий сектор, науково-освітній комплекс, ІТ-галузь, фінансова життєздатність та інституційні можливості територіальних громад. Водночас головними обмеженнями виступають безпекова вразливість, руйнування інфраструктури, міграційні втрати, мінування земель, просторові диспропорції та нерівномірність фінансової спроможності громад.

З позиції суспільно-географічного підходу особливо важливим є те, що сильні та слабкі сторони регіону мають виражений просторовий характер. Найбільший потенціал зосереджений у Харківській агломерації, промислових і субрегіональних центрах, громадах із кращою фінансовою спроможністю та доступом до інфраструктури. Натомість прикордонні, деокуповані, периферійні та малоресурсні громади мають суттєво нижчу здатність до самостійного відновлення. Це означає, що стратегія використання економічного потенціалу Харківської області не може бути універсальною для всіх територій, а має враховувати різні типи громад, рівень їхньої спроможності, безпекові умови та функціональну роль у регіональній системі.

Результати SWOT-аналізу дозволяють визначити *ключові стратегічні орієнтири* ефективного використання економічного потенціалу Харківської області:

- модернізація промислового комплексу та розвиток оборонно-промислового виробництва;
- розвиток агропереробки та ланцюгів створення доданої вартості;
- капіталізація науково-освітнього й інноваційного потенціалу;
- підтримка ІТ-сектору та цифрової трансформації економіки;
- зміцнення фінансової та інституційної спроможності територіальних громад;
- впровадження принципів просторової справедливості та збалансованого територіального розвитку;

- активізація міжнародного партнерства та залучення інвестиційних ресурсів.

Перспективи ефективного використання економічного потенціалу Харківської області пов'язані з реалізацією таких *пріоритетних напрямів відновлення*:

- відбудова та модернізація виробничої, транспортної й енергетичної інфраструктури;
- розвиток високотехнологічних виробництв і регіональних інноваційних кластерів;
- підтримка малого та середнього підприємництва; розширення агропромислової переробки; відновлення людського капіталу та стимулювання повернення населення;
- розмінування й повернення до господарського використання сільськогосподарських земель;
- розвиток механізмів партисипативного врядування та підвищення проєктної спроможності громад.

Особливого значення набуває поєднання процесів відновлення з довгостроковою структурною модернізацією економіки – саме здатність регіону інтегрувати відновлення з інноваційним розвитком, просторовою збалансованістю та підвищенням стійкості соціально-економічної системи визначатиме його конкурентоспроможність у перспективі (*Маляренко, 2026а*).

Таким чином, результати проведеного SWOT-аналізу підтверджують, що Харківська область, попри значні воєнні втрати та високий рівень безпекових ризиків, зберігає потужний економічний потенціал, сформований поєднанням промислових, агропромислових, науково-освітніх, інноваційних та інституційних ресурсів. Ефективне використання цього потенціалу потребує реалізації політики просторово збалансованого відновлення, модернізації виробничої бази, розвитку людського капіталу, підтримки територіальних громад та активного залучення інвестиційних ресурсів (*Маляренко, 2025а; Маляренко, 2025с*). У довгостроковій перспективі саме економічний потенціал має стати основою формування нової моделі регіонального розвитку

Харківської області, орієнтованої на стійкість, конкурентоспроможність та післявоєнне відновлення.

Висновки до розділу 3

Проведений суспільно-географічний аналіз засвідчив, що до початку повномасштабного вторгнення Харківська область належала до провідних регіонів України за рівнем економічного потенціалу. У 2021 році область посідала одне з перших місць за показниками ВРП, чисельністю населення, кількістю студентів, розвитком промисловості та ІТ-сектору, формуючи потужний промислово-аграрний та науково-освітній центр держави. Основу економічного потенціалу регіону становили виробничо-промисловий, агропромисловий, людський, науково-освітній, інфраструктурно-логістичний, інвестиційно-підприємницький та зовнішньоекономічний компоненти.

Повномасштабне вторгнення спричинило глибоку трансформацію економічного потенціалу Харківської області, яка проявилася у руйнуванні виробничих потужностей, пошкодженні критичної інфраструктури, скороченні економічної активності, втраті частини людського капіталу та посиленні внутрішньорегіональних диспропорцій. Водночас поряд із деструктивними процесами відбувалися адаптаційні зміни, пов'язані з перебудовою господарського комплексу, розвитком нових форм економічної діяльності та переорієнтацією окремих секторів економіки до умов воєнного часу.

Найбільш стійкими складовими економічного потенціалу Харківської області в умовах війни виявилися ІТ-сектор, науково-освітній комплекс та окремі підприємства оборонно-промислового комплексу. Водночас найбільших втрат зазнали агропромисловий сектор, транспортна інфраструктура та традиційні виробництва, діяльність яких безпосередньо залежить від безпекової ситуації та фізичного доступу до ресурсної бази.

Обґрунтовано доцільність використання податкових надходжень як альтернативного індикатора оцінювання економічного потенціалу регіону в умовах обмеженого доступу до офіційної статистичної інформації воєнного часу. Аналіз засвідчив, що Харківська область зберігає провідні позиції у

фінансово-економічному просторі України, посідаючи друге місце за надходженнями до державного бюджету та третє місце за надходженнями до місцевих бюджетів. Виявлено тенденцію до структурної модернізації економіки регіону, зростання ролі переробної промисловості, торгівлі, інформаційно-комунікаційної діяльності та професійних послуг.

У результаті кластерного аналізу вперше здійснено групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу. Аналіз фінансової спроможності територіальних громад Харківської області у 2021-2025 роках засвідчив суттєву трансформацію просторової структури економічного потенціалу під впливом повномасштабної війни. Якщо у 2021 році понад 80 % громад мали високий або оптимальний рівень фінансової спроможності, то у 2023 році відбулося різке зростання кількості громад із низьким рівнем розвитку та посилення бюджетної залежності від державних трансфертів. У 2024-2025 роках спостерігалось часткове відновлення фінансової стійкості окремих громад, проте сформувалася виразна диференціація між стабільно спроможними громадами центральної та західної частин області й прифронтовими територіями, що зазнали найбільших втрат. Встановлено, що ключовим чинником фінансової спроможності громад в умовах війни стало їхнє географічне положення та ступінь впливу бойових дій.

Кластерний аналіз підтвердив значну внутрішньорегіональну диференціацію економічного потенціалу територіальних громад Харківської області. У довоєнний період просторова структура була представлена чотирма типами громад: депресивними периферійними, громадами із середнім рівнем реалізації потенціалу, приміськими громадами інфраструктурно-інвестиційного типу та громадами з високим власним економічним потенціалом. У період 2023-2025 років відбулося посилення поляризації між громадами-лідерами та громадами критично низького рівня розвитку. Найбільш стійкими виявилися громади з диверсифікованою економікою, значною власною доходною базою та агломераційними перевагами, тоді як прикордонні та прифронтові громади сформували кластер територій із критично низьким рівнем реалізації економічного потенціалу. Отримані результати засвідчили, що сучасна

просторова структура економічного потенціалу громад Харківської області визначається поєднанням довоєнних конкурентних переваг та масштабів воєнного впливу.

Встановлено, що одним із ключових чинників реалізації економічного потенціалу територіальних громад є партисипативне врядування. Залучення мешканців, громадських організацій, міжнародних партнерів та бізнесу до процесів прийняття рішень сприяє підвищенню ефективності використання місцевих ресурсів, зміцненню фінансової спроможності громад та формуванню передумов для післявоєнного відновлення територій.

На прикладі Краснокутської територіальної громади доведено, що навіть відносно віддалені від зони активних бойових дій громади можуть виступати локальними центрами розвитку та відновлення. Виявлено, що економічний потенціал громади формується на основі поєднання природно-ресурсних, аграрних, виробничих, людських та інституційних складових. Особливого значення набувають нафтогазовидобувна діяльність, агропромислове виробництво, функціонування Національного природного парку «Слобожанський», розвиток місцевого підприємництва та використання механізмів стратегічного планування і міжнародної підтримки. Важливим чинником реалізації потенціалу громади виступає також розвиток партисипативного врядування та використання цифрових інструментів управління, зокрема екосистеми DREAM.

За результатами SWOT-аналізу обґрунтовано стратегічні напрями ефективного використання економічного потенціалу Харківської області в умовах післявоєнного відновлення. До пріоритетних напрямів належать модернізація промислового комплексу, розвиток оборонно-промислового виробництва, підтримка ІТ-сектору та інноваційної економіки, відновлення агропромислового потенціалу, підвищення фінансової спроможності територіальних громад, розвиток людського капіталу, залучення інвестицій та міжнародної технічної допомоги. Реалізація зазначених напрямів сприятиме переходу регіону від моделі кризового функціонування до моделі стійкого післявоєнного розвитку та структурної модернізації економіки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано теоретико-методичні особливості суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону та узагальнено поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Систематизовано наукові підходи до трактування понять «потенціал території», «регіональний потенціал», «економічний потенціал», «ресурсний потенціал», «соціально-економічний потенціал», «стратегічний потенціал», «територіальний розвиток», «регіональний розвиток», «економічна стійкість», «конкурентоспроможність регіону» та інших суміжних категорій. Встановлено, що економічний потенціал посідає центральне місце в системі потенціалів території, оскільки інтегрує природно-ресурсний, виробничий, людський, інноваційний, інвестиційний, інфраструктурний та інституційний потенціали, забезпечуючи можливість їх ефективної взаємодії та трансформації в конкретні соціально-економічні результати розвитку. Обґрунтовано, що саме рівень реалізації економічного потенціалу визначає економічний ефект функціонування території, який проявляється у створенні валової доданої вартості, зростанні доходів населення, підвищенні конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та якості життя населення. Удосконалено суспільно-географічний підхід до дослідження економічного потенціалу регіону шляхом його розгляду як територіально організованої системи взаємопов'язаних ресурсів, умов, чинників і можливостей розвитку, що формуються під впливом природних, демографічних, виробничих та інституційних процесів.

2. Визначено місце економічного потенціалу в структурі інтегрального потенціалу території та обґрунтовано його роль як основи регіонального розвитку. Встановлено, що інтегральний потенціал території являє собою сукупність взаємопов'язаних природно-ресурсних, демографічних, трудових, виробничих, інноваційних, інвестиційних, інфраструктурних, соціальних та інституційних можливостей, ресурсів і умов розвитку території. У його структурі економічний потенціал посідає системоутворююче місце, оскільки

забезпечує інтеграцію та реалізацію інших видів потенціалу через господарську діяльність та формування соціально-економічних результатів розвитку. Встановлено, що рівень розвитку та ефективність використання економічного потенціалу значною мірою визначають економічну стійкість території, її адаптивність до зовнішніх викликів, конкурентоспроможність і можливості довгострокового розвитку. Обґрунтовано, що реалізація економічного потенціалу є важливим чинником підвищення рівня та якості життя населення, створення робочих місць, зростання доходів населення і місцевих бюджетів, зменшення соціально-економічних диспропорцій, забезпечення просторової справедливості та формування передумов сталого регіонального розвитку. Розроблена структурно-функціональна модель економічного потенціалу регіону враховує не лише його складові, а й структурно-інституційні механізми реалізації, результати використання та відповідні соціально-економічні ефекти розвитку території.

3. Обґрунтовано методика суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону. Розроблена методика передбачає послідовне дослідження передумов формування, структури, територіальної організації, особливостей трансформації та напрямів реалізації економічного потенціалу регіону. Розроблена методика базується на поєднанні теоретико-методологічного, концептуально-аналітичного, інформаційно-статистичного, просторово-аналітичного та прикладного блоків, у кожному з яких визначені провідні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, систематизацію, формалізацію, ретроспективний аналіз, статистичні методи, порівняльно-географічний, картографічний, кластерний аналіз, case study (кейс-стаді) та SWOT-аналіз. Встановлено, що в умовах повномасштабної війни традиційна система статистичного забезпечення регіональних досліджень зазнала суттєвих обмежень, пов'язаних із припиненням публікації частини офіційних статистичних показників, порушенням часових рядів даних та відсутністю актуальної інформації на регіональному й локальному рівнях. У зв'язку з цим запропоновано використовувати альтернативні джерела інформації, серед яких

дані Державної податкової служби України, звітність щодо фінансової спроможності територіальних громад, інформаційні ресурси Міністерства розвитку громад та територій України, платформи DREAM, відкриті державні реєстри, стратегічні документи розвитку територій, паспорти громад, матеріали органів місцевого самоврядування та результати проєктної діяльності міжнародних організацій. Доведено доцільність використання податкових надходжень як одного з індикаторів оцінювання економічного потенціалу регіону в умовах обмеженого доступу до офіційної статистики. Обґрунтовано, що в умовах реформи децентралізації, укрупнення районів та посилення ролі місцевого самоврядування ключовим рівнем суспільно-географічного аналізу економічного потенціалу стає територіальна громада. Саме громади виступають основними суб'єктами управління місцевим розвитком, акумулюють значну частину фінансових ресурсів, формують локальні стратегії розвитку та забезпечують практичну реалізацію економічного потенціалу території, що зумовлює необхідність поєднання регіонального та локального рівнів дослідження при оцінюванні економічного потенціалу та обґрунтуванні напрямів його ефективного використання.

4. Досліджено суспільно-географічні передумови формування та особливості економічного потенціалу Харківської області станом на 2021 рік. Встановлено, що область належала до групи провідних регіонів України та характеризувалася високим рівнем диверсифікації економіки. Формуванню потужного економічного потенціалу сприяли вигідне економіко-географічне та транспортне положення, прикордонність, значний природно-ресурсний потенціал, високий рівень урбанізації, потужний людський капітал, розвинений промисловий комплекс, один із найбільших в Україні науково-освітніх центрів та динамічний розвиток ІТ-сектору. Провідними складовими економічного потенціалу області виступали промисловий, агропромисловий, науково-освітній, інноваційний, інфраструктурно-логістичний та людський потенціали, які забезпечували високий рівень конкурентоспроможності регіону в національному економічному просторі.

5. Війна спричинила суттєву просторову перебудову економічної діяльності, яка проявилася у зміні ролі окремих регіонів у національній економіці, релокації підприємств, трансформації галузевої структури господарства та формуванні нових центрів економічного зростання. Найбільших втрат зазнали прифронтові та прикордонні регіони Сходу і Півдня України, насамперед Харківська, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська та частково Миколаївська області, тоді як відносно безпечні регіони Заходу та Центру України стали основними територіями релокації бізнесу, виробничих потужностей і трудових ресурсів. У структурі повоєнного розвитку України пріоритетного значення набувають машинобудування, оборонно-промисловий комплекс, агропромислове виробництво та агропереробка, ІТ-сектор, логістика, енергетика, будівництво, інноваційна діяльність та науково-освітня сфера. Попри значні воєнні втрати та близькість до зони бойових дій, Харківщина залишається одним із ключових промислових, науково-освітніх та інноваційних центрів держави, а її економічний потенціал може виступати важливою складовою формування нової просторової моделі розвитку України. Встановлено, що область зберігає провідні позиції у фінансово-економічному просторі країни, посідаючи друге місце за надходженнями до державного бюджету та третє місце за надходженнями до місцевих бюджетів, що свідчить про високий рівень адаптивності та економічної стійкості регіону в умовах війни.

6. Виявлено особливості трансформації економічного потенціалу Харківської області в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення. Встановлено, що попри значні втрати виробничого, інфраструктурного та людського потенціалів регіон демонструє ознаки структурної адаптації економіки до нових умов функціонування. Аналіз структури податкових надходжень засвідчив суттєве зростання ролі переробної промисловості, частка якої збільшилася з 20,4 % у 2023 році до 29,7 % у 2025 році, а також торгівлі (з 13,9 % до 18,0 %), інформації та телекомунікацій (з 8,7 % до 10,0 %), професійної, наукової та технічної діяльності (з 4,3 % до

5,7 %). Водночас скоротилася роль державного управління та оборони (з 24,0 % до 4,9 %), добувної промисловості (з 3,7 % до 2,5 %) та освіти (з 3,6 % до 2,3 %). Отримані результати свідчать про поступовий перехід від моделі функціонування економіки воєнного часу до моделі відновлення, в якій ключову роль починають відігравати переробні виробництва, підприємництво, сфера послуг, інноваційна діяльність та галузі з високою доданою вартістю. Встановлено, що трансформація економічного потенціалу Харківської області супроводжується зміною галузевих пріоритетів, посиленням ролі людського капіталу та інновацій, а також формуванням передумов для структурної модернізації регіональної економіки в контексті загальноукраїнських тенденцій повоєнного розвитку.

7. Здійснено суспільно-географічний аналіз внутрішньорегіональних відмінностей економічного потенціалу Харківської області та визначено роль партисипації у розвитку територіальних громад. Проведений аналіз фінансової спроможності територіальних громад Харківської області у 2021-2025 роках засвідчив суттєве посилення внутрішньорегіональної диференціації економічного потенціалу під впливом повномасштабної війни. Якщо у 2021 році понад 80 % громад характеризувалися високим або оптимальним рівнем фінансової спроможності, то вже у 2023 році кількість громад із низьким рівнем зросла майже утричі, а середній рівень дотаційності бюджетів збільшився майже в чотири рази. Встановлено формування двох протилежних груп територій: стабільно спроможних громад, представлених переважно громадами агломераційного поясу Харкова та громадами з потужною економічною базою (Краснокутська, Наталинська, Старовірівська, Харківська, Пісочинська, Лозівська та ін.), і групи хронічно слабких або деградованих громад прикордонних та прифронтових районів (Курилівська, Кіндрашівська, Петропавлівська, Дворічанська, Липецька та ін.). Доведено, що у сучасних умовах фінансова спроможність громад значною мірою визначається їхнім географічним положенням щодо зони бойових дій та рівнем збереження економічної бази.

Кластерний аналіз дозволив виявити просторові типи територіальних громад за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу та простежити їх трансформацію в умовах війни. У довоєнний період переважали громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу та збалансованою структурою розвитку, тоді як окрему групу формували приміські громади Харківської агломерації з інфраструктурно-інвестиційним типом потенціалу та громади з високими власними доходами. У 2023-2025 роках відбулося формування стійкого кластеру громад із критично низьким рівнем реалізації економічного потенціалу, до якого увійшли переважно прикордонні та найбільш постраждалі від бойових дій території. Водночас збереглася група громад-лідерів із високим рівнем доходів, інвестиційної активності та фінансової самодостатності, що виступають опорними центрами економічної стійкості регіону. Отримані результати підтвердили, що внутрішньорегіональні відмінності економічного потенціалу Харківської області формуються під впливом поєднання агломераційного ефекту, ресурсно-господарської спеціалізації, рівня розвитку людського капіталу та воєнно-географічного чинника.

Встановлено, що в умовах війни та післявоєнного відновлення зростає значення партисипативного врядування як механізму мобілізації місцевих ресурсів, посилення інституційної спроможності громад та підвищення ефективності управлінських рішень. Найбільш поширеними та ефективними практиками партисипації є громадські консультації та обговорення, діяльність органів самоорганізації населення, молодіжних рад і громадських рад, реалізація проєктів за підтримки міжнародних організацій та донорських програм, функціонування громадських просторів і хабів, а також залучення мешканців до стратегічного планування розвитку громад.

8. На прикладі Краснокутської територіальної громади проведено комплексне суспільно-географічне дослідження особливостей формування, використання та розвитку економічного потенціалу в умовах війни та децентралізації. Встановлено, що громада характеризується високим рівнем

фінансової спроможності та значним ресурсним потенціалом, основу якого формують природно-ресурсна, агропромислова, виробнича, людська та інституційна складові. Визначено, що важливу роль у формуванні економічного потенціалу громади відіграють нафтогазовидобувна діяльність, аграрне виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, розвиток малого і середнього підприємництва, а також природоохоронна та рекреаційна діяльність, пов'язана з функціонуванням Національного природного парку «Слобожанський». Встановлено, що в умовах війни громада продемонструвала високий рівень адаптивності, що проявилось у зростанні чисельності населення за рахунок ВПО, збереженні фінансової стійкості, активному залученні міжнародної технічної допомоги та реалізації проєктів розвитку. Обґрунтовано, що подальше підвищення ефективності використання економічного потенціалу громади пов'язане з диверсифікацією економіки, розвитком агропереробки, підтримкою місцевого підприємництва, залученням інвестицій, ефективним використанням рекреаційних ресурсів та посиленням механізмів партисипативного врядування. Доведено, що Краснокутська територіальна громада є показовим прикладом трансформації економічного потенціалу територіальних громад України в умовах війни та децентралізації та може розглядатися як одна з перспективних локальних точок економічного зростання Харківської області.

9. Обґрунтовано напрями ефективного використання економічного потенціалу Харківської області як основи регіонального розвитку та повоєнного відновлення. Встановлено, що стратегічними орієнтирами розвитку регіону мають виступати структурна модернізація економіки, підвищення її стійкості до зовнішніх викликів, зміцнення фінансової та інституційної спроможності територіальних громад, розвиток людського капіталу, забезпечення просторово збалансованого розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіону. Визначено, що пріоритетними напрямками ефективного використання економічного потенціалу Харківської області є модернізація промислового комплексу та розвиток оборонно-промислового виробництва; підтримка

високотехнологічних виробництв, ІТ-сектору та інноваційної діяльності; розвиток агропромислового комплексу та поглиблення переробки сільськогосподарської продукції; відновлення та модернізація транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури; залучення інвестицій і міжнародної технічної допомоги; підтримка малого та середнього підприємництва; розвиток міжмуніципального співробітництва та механізмів партисипативного врядування; відновлення людського капіталу та створення умов для повернення населення. Реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню нової моделі регіонального розвитку Харківської області, орієнтованої на економічну стійкість, інноваційність, просторову справедливість, конкурентоспроможність та досягнення цілей сталого розвитку в умовах післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Advantage Ukraine*. (n.d.). <https://advantageukraine.com/ua/>
2. Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35 (4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
3. Barbier, E. B., & Burgess, J. C. (2017). The Sustainable Development Goals and the systems approach to sustainability. *Economics*, 11, Article 20170028. <https://doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2017-28>
4. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*, 52 (1), 134-152. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x>
5. Boschma, R. (2015). Towards an evolutionary perspective on regional resilience. *Regional Studies*, 49 (5), 733-751. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.959481>
6. Bristow, G. (2010). Resilient regions: re-'place'ing regional competitiveness. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3 (1), 153-167. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp030>
7. Camagni, R., & Capello, R. (2013). Regional competitiveness and territorial capital: A conceptual approach and empirical evidence from the European Union. *Regional Studies*, 47 (9), 1383-1402. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.681640>
8. Carter, C. L., & Post, A. E. (2019). Decentralization and urban governance in the developing world: Experiences to date and avenues for future research. In J. A. Rodden & E. Wibbels (Eds.), *Decentralized governance and accountability: Academic research and the future of donor programming* (pp. 178-204). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108615594.008>

9. Center for Innovations Development. (2025). *Як зростає економіка Харківщини і яких труднощів зазнає через війну*. <https://cid.center/yak-zrostaye-ekonomika-harkivshhyny-i-yakuh-trudnoshhiv-zaznaye-cherez-vijnu/>
10. Dadashpoor, H., & Dehghan, R. (2025). Defining spatial justice: A review. *Habitat International*, 160, Article 103387. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2025.103387>
11. Dick-Sagoe, C. (2020). Decentralization for improving the provision of public services in developing countries: A critical review. *Cogent Economics & Finance*, 8 (1), Article 1804036. <https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1804036>
12. DREAM Новини. (2025). *ДФРР профінансує 48 проєктів на 1 млрд гривень у 2025 році*. <https://dream.gov.ua/ua/news/article-116>
13. Drupp, M. A., Kornek, U., Meya, J. N., & Sager, L. (2021). Inequality and the environment: The economics of a two-headed hydra. *CESifo Working Paper*, 9447. <https://www.cesifo.org/en/publications/2021/working-paper/inequality-and-environment-economics-two-headed-hydra>
14. Dufaux, F., Gervais-Lambony, Ph., Buire, C., & Desbois, H. (2011). Spatial justice and the right to the city: An interview with Edward Soja. *Justice Spatiale / Spatial Justice*, (3). <https://www.jssj.org/article/la-justice-spatiale-et-le-droit-a-la-ville-un-entretien-avec-edward-soja/>
15. Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M., & Stahl, D. (2011). *Cluster Analysis*. 5th ed. John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9780470977811>
16. European Commission. (n.d.-a). *The European Green Deal*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
17. European Commission. (n.d.-b). *Territorial cohesion*. InfoRegio. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/territorial-cohesion_en
18. European Commission. (n.d.-c). *About S3 Smart Specialisation*. InfoRegio. https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice/about_en

19. Friedmann, J. (1966). *Regional development policy: A case study of Venezuela*. The MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262060134/regional-development-policy/>
20. Gaidai, Y., Landa, V., Samoiliuk, M., & Tomilina, M. (2025). Economic review in May 2025. What Awaits Ukraine's IT Sector? *Centre for Economic Strategy*. <https://ces.org.ua/en/economic-review-in-may-2025/>
21. Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate Data Analysis*. 8th ed. Cengage Learning EMEA. https://eli.johogo.com/Class/CCU/SEM/_Multivariate%20Data%20Analysis_Hair.pdf
22. Harmash, O., & Polityuk, P. (2026). Power drought tips Ukraine's economy into worst crisis since war's first year. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/europe/power-drought-tips-ukraines-economy-into-worst-crisis-since-wars-first-year-2026-02-23/>
23. Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Blackwell.
24. Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. Edward Arnold. <https://erikafontanez.com/wp-content/uploads/2017/09/david-harvey-social-justice-and-the-city.pdf>
25. Harvey, D. (2010). *The enigma of capital and the crises of capitalism*. <https://davidharvey.org/2010/08/the-enigma-of-capital-and-the-crisis-this-time/>
26. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1-23. <https://www.jstor.org/stable/2096802>
27. Husieva, N., & Niemets, O. (2024). Investment policy of Ukraine during full-scale war: immediate measures and future perspectives. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Geology. Geography. Ecology*, (60), 199-214. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-60-14>
28. Inventure. (2025). *Business relocation in Ukraine during wartime: Where companies are moving and why*.

- <https://inventure.com.ua/en/analytics/articles/business-relocation-in-ukraine-during-wartime:-where-companies-are-moving-and-why>
29. *IT Ukraine Association*. (n.d.). <https://itukraine.org.ua/en/home/>
 30. Kliuchko, L., Bedriy, E., Kucheriava, H., & Husieva, N. (2024). Urbicide in Eastern Ukraine (Case Study of the City of Kharkiv, Ukraine). In: Morar, C., Berman, L., Erdal, S., Niemets, L. (eds), *Achieving Sustainability in Ukraine through Military Brownfields Redevelopment. NATOARW 2023. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security*. Dordrecht: Springer, 385-399. https://doi.org/10.1007/978-94-024-2278-8_30
 31. Kharkiv development & investment. (2021). *Kharkiv: Development and Investment International Conference 2021 – how it was*. <https://inkharkiv.com/en/conference/>
 32. Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99 (3), 483-499. <https://www.jstor.org/stable/2937739>
 33. Lefebvre, H. (1968). *Le droit à la ville*. Éditions Anthropos. <https://www.cambridge.org/core/journals/dialogue-canadian-philosophical-review-revue-canadienne-de-philosophie/article/abs/le-droit-a-la-ville-par-henri-lefebvre-collection-societe-et-urbanisme-editions-anthropos-paris-1968-pp-viii-166/3CCF8CA6834E07E5323E451A085BE981>
 34. Lviv IT cluster. (2024). *IT-галузь в умовах війни: який стан найбільших технобів України*. <https://itcluster.lviv.ua/it-galuz-v-umovah-vijny-yakyj-stand-najbilshyh-tehhabiv-ukrayiny/>
 35. Malchykova, D. (2021). Participatory budgeting practices and civic activism for urban space renovation: The case of Kherson. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, 85, 34-48. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85.38-48>
 36. Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2023). War-torn territories and society: Migration processes, cases, contexts of Ukraine. *Europa XXI*, 45, 21-36. <https://doi.org/10.7163/Eu21.2023.45.6>
 37. Maliarenko, K., Reshetniak, V., Sehida, K., & Suptelo, O. (2024). Economic inequality in the context of sustainable development: a geographical perspective.

- Human Geography Journal*, 37, 129-141. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-12>
38. Martin, R. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*, 12 (1), 1-32. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbr019>
39. Martin, R., & Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15 (1), 1-42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>
40. Niemets, L., Sehida, K., Kobylin, P., Şahin, M. T., Bartosh, O., Telebienieva, I., Kravchenko, K., & Kliuchko, L. (2023). Integrative role of human geography in solving global problems of modernity. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Geology. Geography. Ecology*, (58), 171-187. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-58-14>
41. Niemets, K., Sehida, K., Niemets, L., Kravchenko, K., Kobylin, P., Telebienieva, I., & Kliuchko, L. (2022). Methodology of human-geographical researches: contemporary approaches and methods. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Geology, Geography Ecology»*, 56, 143-158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-56-10>
42. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/institutions-institutional-change-and-economic-performance/AAE1E27DF8996E24C5DD07EB79BBA7EE>
43. OECD. (2020a). *Social and economic impacts of environmental policies*. <https://www.oecd.org/en/topics/social-and-economic-impacts-of-environmental-policies.html>
44. OECD. (2020b). Strengthening regional policy for resilient places: Key issues and policy considerations. *OECD Regional Development Papers*. https://www.oecd.org/en/publications/strengthening-regional-policy-for-resilient-places_ea24eab5-en.html

45. OECD. (2018). Maintaining the momentum of decentralisation in Ukraine. *OECD Multi-level Governance Studies*. https://www.oecd.org/en/publications/2018/06/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine_g1g8e51c.html
46. Opendatabot. (2023). 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони. <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>
47. Opendatabot. (2025). Майже 8 тисяч бізнесів переїхали в інші регіони у 2025 році. <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2025>
48. Opendatabot. (n.d.-a). <https://opendatabot.ua/>
49. Opendatabot. (n.d.-b). Краснокутська територіальна громада. <https://opendatabot.ua/c/UA6302009000096294>
50. Ordinary People. (n.d.). Громадські ініціативи для постраждалих районів Харківської області. <https://zvichayniludi.org/projects/gromadski-inicziatyvy-dlya-postrazhdalyh-rajoniv-harkivskoyi-oblasti/>
51. Ostrom, E. (2012). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>
52. Perroux, F. (1950). Economic space: Theory and applications. *The Quarterly Journal of Economics*, 64 (1), 89-104. <https://doi.org/10.2307/1881960>
53. Pike, A., Dawley, S., & Tomaney, J. (2010). Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3 (1), 59-70. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq001>
54. Piketty, T. (2013). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press. <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674430006>
55. Pisano, U. (2012). Resilience and sustainable development: Theory of resilience, systems thinking and adaptive governance. *ESDN Quarterly Report* 26. https://www.esdn.eu/fileadmin/ESDN_Reports/2012-September-Resilience_and_Sustainable_Development.pdf
56. Pleninger, R., Warrinnier, N. C. A., Yonzan, N., Genoni, M. E., & Lakner, C. (2024). The geography of high inequality: monitoring the World Bank's new

- indicator. *World Bank Data Blog*. <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/the-geography-of-high-inequality--monitoring-the-world-bank-s-ne>
57. Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard Business Review*, 68 (2), 73-91. https://economie.ens.psl.eu/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
 58. Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58, 99-108. <https://faculty.washington.edu/mpurcell/geojournal.pdf>
 59. Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11 (1), 189-209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
 60. Rose, M., Newig, J., & Jager, N. W. (2025). Does participatory governance help address long-term environmental problems? Conceptualization and evidence from 23 democracies. *Policy Studies*. <https://doi.org/10.1080/01442872.2025.2528782>
 61. Sankam. (n.d.). *Державна реєстрація в умовах воєнного стану*. <https://law-sankam.com.ua/bloh/derzhavna-reiestratsiia-v-umovakh-voiennoho-stanu>
 62. Schneider, C., & Cottineau, C. (2019). Decentralisation versus territorial inequality: A comparative review of English city-region policy discourse. *Urban Science*, 3 (3), 90. <https://doi.org/10.3390/urbansci3030090>
 63. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf. https://www.researchgate.net/publication/27466009_Development_as_Freedom
 64. Shalal, A. (2026). Ukraine reconstruction estimate jumps 12% to \$588 billion, World Bank says. *Reuters*. <https://www.reuters.com/business/ukraine-reconstruction-estimate-jumps-12-588-billion-world-bank-says-2026-02-23/>
 65. Simmie, J., & Martin, R. (2010). The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3 (1), 27-43. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp029>

66. Soja, E. W. (2009). The city and spatial justice. *Justice Spatiale / Spatial Justice*, (1). <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-1en4.pdf>
67. Storper, M. (2011). Justice, efficiency and economic geography: Should places help one another to develop? *European Urban and Regional Studies*, 18 (1) <https://doi.org/10.1177/09697764103945>
68. Tafenau, E., & Paas, T. (2011). Regional inequality and economic growth: Interactions of the relationship with the level of economic development and speed of growth. *ERSA Conference Papers (ersa10p938)*. *European Regional Science Association*. <https://ideas.repec.org/p/wiw/wiwrsa/ersa10p938.html>
69. The Guardian. (2025). *Farmers turned soldiers, fields full of mines and a rural exodus: How Russia is punishing Ukraine's countryside*. <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/08/russia-war-ukraine-rural-agriculture-ukrainian-culture>
70. UNDP. (2024). *United Nations Development Programme*. <https://sdgs.un.org/un-system-sdg-implementation/united-nations-development-programme-undp-56967>
71. UNDRR. (n.d.-a). *Definition: Build back better*. <https://www.undrr.org/terminology/build-back-better>
72. UNDRR. (n.d.-b). *What is the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction?* <https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/what-sendai-framework>
73. Varwell, S. (2022). A literature review of Arnstein's ladder of citizen participation: Lessons for contemporary student engagement. *Exchanges: The Interdisciplinary Research Journal*, 10 (1). <https://doi.org/10.31273/eirj.v10i1.1156>
74. Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social-ecological systems. *Ecology and Society*, 9 (2): 5. <https://www.ecologyandsociety.org/vol9/iss2/art5/>
75. Ward, J. H. (1963). Hierarchical grouping to optimize an objective function. *Journal of the American Statistical Association*, 58 (301), 236-244. <https://doi.org/10.1080/01621459.1963.10500845>

76. World Bank, European Commission, United Nations, & Government of Ukraine. (2026). *Ukraine rapid damage and needs assessment (RDNA5)*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf>
77. WCED. (1987). *Our common future. World Commission on Environment and Development*. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
78. YC.Market. (2023). *Перспективні галузі економіки, прогнози розвитку після війни*. <https://youcontrol.market/blog/pierspektivni-ghaluzi-iekonomiki-proghnozi-rozvitku-pislia-viini/>
79. YC.Market. (2024). *Які галузі економіки України мають найбільший потенціал зростання*. <https://youcontrol.market/blog/iaki-ghaluzi-iekonomiki-ukrayini-maiut-naibilshii-potentialsial-zrostannia/>
80. *YouControl*. (n.d.). <https://youcontrol.com.ua/>
81. Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). SAGE Publications. <https://ebooks.umu.ac.ug/librarian/books-file/Case%20Study%20Research%20and%20Applications.pdf>
82. Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини. (2022). *Економіка громад і регіонів в умовах воєнного стану та пріоритети їх повоєнного розвитку*. <https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/ECONOMY-OF-COMMUNITIES-AND-REGIONS.pdf>
83. Адамик, В. (2019). Соціально-економічна нерівність у національному та глобальному вимірі: сучасний погляд на проблему. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, (1), 102-116. <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.01.102>
84. Амоша, О. І., Вишневський, В. П., Землянкін, А. І., Кузьменко, Л. М., Макогон, Ю. В., Червова, Л. Г., & Чумаченко, М. Г. (2006). Регулювання регіонального розвитку в Україні. ІЕП НАН України. *Економіка промисловості*, 2, 51-66. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/2790>
85. Асоціація міст України. (2020). *Опубліковано 23 розпорядження про адміністративні центри та території територіальних громад областей*.

- <https://auc.org.ua/novyna/opublikovano-23-rozporядzhennya-pro-administratyvni-centry-ta-terytoriyi-terytorialnyh>
86. Асоціація міст України. (n.d.). <https://auc.org.ua/>
 87. Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області. (2025). *План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2025-2027 роки: головні акценти.* <https://association.kharkov.ua/aktyalne/novyny/3379-plan-zakhodiv-z-realizatsii-derzhavnoi-stratehii-rehionalnoho-rozvytku-na-2025-2027-roky-holovni-aktsenty>
 88. Барановський, М. (2022). Особливості та методичні підходи до визначення показників і рівня спроможності територіальних громад України. *Часопис соціально-економічної географії*, 33, 7-14. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-33-01>
 89. Барановський, М. (2023). Спроможність територіальних громад України: підходи до оцінки, регіональні відмінності, типізація. *Науковий вісник Чернівецького університету: Географія*, 845, 77-87. <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845.77-87>
 90. Бикова, Л. (2024). Видобуток газу на Сахалінському родовищі на Харківщині відновлено. *Gwara Media*. <https://gwaramedia.com/vydobutok-hazu-na-sakhalinskomu-rodovyshchi-na-kharkivshchyni-vidnovleno/>
 91. Бондаренко, В. М. (2013). *Методолого-практичні основи формування та використання сукупного ресурсного потенціалу регіону: проблеми та перспективи*. [Дисертація д-ра екон. наук]. Черкаський державний технологічний університет. <https://uacademic.info/ua/document/0513U001332>
 92. Бондаренко, Л. М. (2009). *Ресурсний потенціал регіону та напрями удосконалення його використання*. [Дисертація канд. екон. наук]. Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. <https://uacademic.info/ua/document/0409U004596>
 93. БФ «Право на захист» (2022). *Сендайська рамкова програма зменшення лих як інструмент сталого розвитку: особливості застосування у мирний та*

- воєнний час: аналітичний звіт. https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/sendajska_programa_ukr_web-1.pdf
94. Бондарук, Т. (2021). Точки зростання та їх роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*, (28). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-46>
95. Булик, О. (2023). Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*, (48). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>
96. Бурова, О. Б. (2015). *Ресурсний потенціал сільських територій та ефективність його використання*. [Дисертація канд. екон. наук]. Національний університет біоресурсів і природокористування України. <https://uacademic.info/ua/document/0415U001920>
97. Вакуленко, Н. (2025). Вижити та відновитися: як харківський бізнес працює на нових місцях після релокації. *Allkharkov.com*. <https://allkharkov.com.ua/vyzhyty-ta-vidnovytysia-ia-kharkivskyj-biznes-pratsiuie-na-novykh-mistsiakh-pislia-relokatsii/>
98. Гайдай, Ю. (2024). Як повномасштабна війна змінила економіку Харкова. *Центр економічної стратегії*. <https://ces.org.ua/yak-povnomasshtabna-vijna-zminila-ekonomiku-harkova/>
99. Гарус, А., & Нів'євський, О. (2020). У єдності – сила. Вплив реформи децентралізації на місцеві бюджети в Україні. *Вокс Україна*. <https://voxukraine.org/u-yednosti-sila-vpliv-reformi-detsentralizatsiyi-na-mistsevi-byudzheti-v-ukrayini>
100. Глушко, Д. (2023). На Харківщині припинено видобуток на найбільшому в Україні родовищі газу. *Gwara Media*. <https://gwaramedia.com/nakharkivshchyni-prypyneno-vydobutok-na-naybilshomu-v-ukraini-rodovyshchihazu/>
101. Голіков, А. П., Казакова, Н. А., & Шуба, М. В. (2012). *Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи*. ХНУ імені В. Н. Каразіна.

102. *Головне управління статистики у Харківській області.* (n.d.). <https://kh.ukrstat.gov.ua>
103. Гринчишин, І. М. (2020). Соціально-економічна диференціація територіальних громад в контексті формування нової парадигми регіонального розвитку. *Економіка та суспільство*, (22). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-61>
104. *Громадський простір.* (2021). *Програми розвитку громадянського суспільства в громадах Харківської області.* <https://www.prostir.ua/?news=prohramy-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-hromadah-harkivskoji-oblasti>
105. Гукалова, І. В., Маруняк, Є. О., Лісовський, С. А., Мозговий, А. А., Покляцький, С. А., & Горміз, О. В. (2024). Просторова справедливість: географічна концептуалізація в умовах війни в Україні. *Український географічний журнал*, 2, 24-32. <https://doi.org/10.15407/ugz2024.02.024>
106. Гусєва, Н., Маляренко, К., & Лимар, О. (2024). Пріоритетні сфери і галузі економіки України: трансформації в умовах війни. *Часопис соціально-економічної географії*, 36, 75-82. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-36-07>
107. Гусєва, Н., Маляренко, К., & Решетняк, В. (2023). До питання суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону. В Л. М. Немець (Ред.), *Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку* (м. Харків, 20 жовтня 2023 р.) (с. 46-50). ХНУ імені В. Н. Каразіна. <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Region2023.pdf>
108. Давискіба, К. В. (2005). *Економічний потенціал регіону та його ефективне використання в умовах ринкової трансформації.* [Автореферат дис. канд. екон. наук]. Харківський національний автомобільно-дорожній університет. <https://eprints.kname.edu.ua/258/>
109. Дарковіч, А., Гацко, В., Нестеренко, Р., & Койдель, О. (2025). Не на часі? Виклики та можливості залучення на місцевому рівні під час війни. *KSE*

- Institute*. https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/04/Ukrayinska_KSE-Institute-Ne-na-chasi.pdf
110. Дачій, Н. В., Бойчук, Л. В., & Кравченко, Ю. О. (2022). Основні концепції соціально-економічного розвитку територій в контексті розвитку місцевого самоврядування в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування, Спецвипуск*, 39-44. <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-spec.6>
111. Дергалюк, М. О. (2024). Розвиток регіональних економічних систем на засадах трансформації потенціалоформуєчого простору в умовах цифровізації. [Дисертація д-ра екон. наук]. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». <https://uacademic.info/ua/document/0524U000303>
112. Державна служба статистики України. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua/>
113. Децентралізація (n.d.-a). <https://decentralization.gov.ua/>
114. Децентралізація. (n.d.-b). Про реформу. Загальна інформація. <https://decentralization.ua/about>
115. Децентралізація. (2020). *Атлас адміністративно-територіального устрою України*. <https://decentralization.ua/news/12866>
116. Джаман, М. (2017). *Теорія економіки регіонів*. Центр навчальної літератури.
117. Дія.Бізнес. (2024). *Грантовий проєкт із реконструкції водних об'єктів у громадах Харківської, Миколаївської та Дніпропетровської областей*. <https://business.dii.gov.ua/news/hrantovyi-proiekt-iz-rekonstruktsii-vodnykh-obiektiv-u-hromadakh-kharkivskoi-mykolaiivskoi-ta-dnipropetrovskoi-oblastei>
118. Довгаль, О. В. (2019). Регіональні особливості формування та розвитку ресурсного потенціалу сільських територій. [Дисертація д-ра екон. наук]. Одеська національна академія харчових технологій. <https://uacademic.info/ua/document/0519U001905>
119. Європейський інформаційно-дослідницький центр. (n.d.). *Транс'європейська транспортна мережа [Інформаційна довідка]*. USAID;

- Програма РАДА; Лабораторія законодавчих ініціатив; ІнфоЦентр.
<https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29013.pdf>
120. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. (2026). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
121. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» № 5205-VI від 06 вересня 2012 р. (втрата чинності 27. 07. 2022). (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5205-17#Text>
122. Запотоцький, С., & Телешман, В. (2022). Фінансова спроможність територіальних громад Чернівецької області. *Економічна та соціальна географія*, 87, 14-25. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.87.14-25>
123. Зварич, О. І. (2017). Структурний аналіз економічного розвитку регіонів. *Проблеми економіки*, 4, 195-205. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-4_0-pages-195_205.pdf
124. Іванов, Д. В. (2021). Механізми державного регулювання розвитку економічного потенціалу територій в Україні [Дисертація канд. наук з державного управління]. Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України. https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_ivanova.pdf
125. Ільїна, М. В. (2024). Оцінювання стійкості економічних систем до зовнішніх загроз: європейські та вітчизняні підходи. В L. R. Alves & G. Starchenko (Eds.), *Contemporary transformations of social development: New challenges and perspectives* (pp. 102-115). REICST. <https://doi.org/10.54929/monograph-06-2024-02-07>
126. Ільченко, Л. (2023). Шмигаль назвав шість галузей, які стануть основою економіки України після війни. *Економічна правда*. <https://epravda.com.ua/news/2023/10/12/705416/>

127. Казюк, Я. (2023a). Оцінювання фінансової спроможності територіальних громад: оновлені підходи. *Децентралізація*. <https://decentralization.ua/news/17407>
128. Казюк, Я. (Ред.). (2023b). Формування критеріїв та методики оцінювання спроможності територіальних громад [Аналітичне дослідження]. *Децентралізація*. https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1332/Аналітичне_дослідження_щодо_оновленої_Методики_з_додатками.pdf
129. Казюк, Я., & Венцель, В. (2025). Фінансова спроможність громад у 2024 році у розрізі областей. *Децентралізація*. <https://decentralization.gov.ua/news/19512>
130. Казюк, Я., & Венцель, В. (2026a). Динаміка фінансової спроможності територіальних громад у 2021-2025 роках: тенденції, структурні зміни та напрями державної політики. *Децентралізація*. <https://decentralization.gov.ua/news/20685?page=337>
131. Казюк, Я., & Венцель, В. (2026b). Експертна оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2025 року. Частина 2. У розрізі областей. *Децентралізація*. <https://www.decentralization.ua/news/20626>
132. Казюк, Я., Венцель, В., & Герасимчук, І. (2024a). Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. *Децентралізація*. <https://decentralization.ua/news/17881>
133. Казюк, Я., Венцель, В., & Герасимчук, І. (2024b). Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). *Децентралізація*. <https://decentralization.ua/news/18171>
134. Калініна, Г. Г. (2019). Комплексний розвиток регіону на основі управління його стратегічним потенціалом. [Дисертація канд. екон. наук]. Черкаський державний технологічний університет.
135. Карий, О. І., & Панас, Я. В. (2015). *Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування*. Асоціація міст

- України; ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ»». <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/6misiniweb.pdf>
136. Кіш, Г. В. (2022). Чинники регіонального розвитку та їх стратегічне управління. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 1* (124), 112-115. <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-1-19>
137. Коваль, Н. В. (2016). Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава, 2*, 46-50. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3452&i=9>
138. Козирева, О. В. (2016). Теоретичні аспекти диференціації соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України. [Дисертація д-ра екон. наук]. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. <https://uacademic.info/ua/document/0517U000032>
139. Константинов, О. О. (2017). Механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіону. [Дисертація канд. екон. наук]. Національний університет цивільного захисту. України. <https://uacademic.info/ua/document/0417U004077>
140. Конституція України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
141. Коробенко, Р. І. (2021). Формування економічного потенціалу сільських територій. [Дисертація канд. екон. наук]. Національний університет біоресурсів і природокористування України. <https://uacademic.info/ua/document/0422U100040>
142. Королюк, Ю. Г. (2016). Потенціал регіонального розвитку в механізмах сценарного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток, 4*. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=960>
143. Кохалик, К. М. (2024). Переваги громадського бюджету – інструменту залучення громадськості до участі у демократичному процесі прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів. *Вчені записки ТНУ імені*

- В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування, 35 (3), 40-44. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/09>*
144. Кравець, А. Ю., & Астахов, І. В. (2024). Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя, 4*, 44-51. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.6>
145. Кравченко, К. (2024). Перспективи суспільно-географічного дослідження міських агломерацій: розуміння стійкості в контексті несприятливих зовнішніх впливів. *Економічна та соціальна географія, 92*, 77-92. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.77-92>
146. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (n.d.-a). <https://krkut.gov.ua/>
147. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (n.d.-b). *Звіти про виконання бюджету.* <https://krkut.gov.ua/docs/finance/zvits>
148. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (2020). *Рішення III сесії VIII скликання № 34-VIII від 22 грудня 2020 р. «Про Статут Краснокутської селищної територіальної громади Богодухівського району Харківської області».* <https://krkut.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/III-сесія.pdf>
149. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (2021a). *Рішення VI сесії VIII скликання № 240-VIII від 23 березня 2021 р. «Про затвердження Положення про Громадський бюджет Краснокутської селищної ради».* <https://krkut.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%A0-%E2%84%96240.pdf>
150. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (2021b). *Стратегія сталого розвитку Краснокутської селищної територіальної громади до 2030 року.* https://krkut.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/strategy_krasnokutsk.pdf
151. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (2024). *Краснокутська громада приєдналася до важливого проєкту*

- «Стратегічне планування в Сумській, Харківській та Чернігівській областях». <https://krkut.gov.ua/archives/57719>
152. Краснокутська селищна рада Богодухівського району Харківської області. (2025). *Паспорт Краснокутської селищної територіальної громади Богодухівського району Харківської області станом на «01» січня 2025 року*. <https://surl.li/wlpaar>
153. Куйбіда, В. С., Негода, В. А., & Толканов, В. В. (2009). *Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи*. Видавництво «Крамар». <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi36/0030483.pdf>
154. Лешанич, С. Є. (2016). *Оцінка і прогнозування економічного потенціалу регіону*. [Дисертація канд. екон. наук]. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. <https://uacademic.info/ua/document/0416U001503>
155. Лимар, О., & Маляренко, К. (2024). До питання відновлення та розвитку регіонів України. В Л. М. Немець (Ред.), *Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти (м. Харків, 4 квітня 2024 р.)* (с. 25-28). ХНУ імені В. Н. Каразіна. <https://surl.li/dnhwlj>
156. Лисяк, Н. М., & Печериця, Я. Б. (2020). Просторова ексклюзія в Україні: проблеми та передумови виникнення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2 (142), 32-40. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-2-5>
157. Лібанова, Е. М., & Хвесик, М. А. (Ред.). (2014). *Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь*. ДУ ІЕПСР НАН України. http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf
158. Лукінов, І. І. (1997). *Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя)*. НАН України, Інститут економіки.
159. Любченко, О. М. (2012). *Теоретико-методологічні засади соціально-економічного розвитку регіону* [Дисертація д-ра екон. наук]. Донецький

- національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. <https://uacademic.info/ua/document/0512U000131>
160. Макаренко, М. В. (2017). Економічний потенціал регіону як основа його розвитку. *Вісник приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*, (34), 12-18. <https://doi.org/10.31498/2225-6725.34.2017.128846>
161. Маляренко, К. (2025а). До питання стійкості економічного потенціалу регіону. В Ю. М. Барський & В. Й. Лажнік (Ред.), *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів (м. Луцьк, 15-16 травня 2025 р.)* (с. 80-83). ФОП Мажула Ю. М. https://konfgeolutsk.wordpress.com/wp-content/uploads/2025/05/conf_2025_may_final.pdf
162. Маляренко, К. (2025b). Економічний потенціал регіону як детермінанта просторової справедливості. В Л. М. Немець (Ред.), *Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти (м. Харків, 25 квітня 2025 р.)* (с. 46-50). ХНУ імені В. Н. Каразіна http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Zbirnyk_stud.konf_Region-2025.pdf
163. Маляренко, К. (2025с). Соціально-економічні виклики та перспективи відновлення України. В Л. М. Немець (Ред.), *Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку (м. Харків, 20 листопада 2025 р.)* (с. 69-72). ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zbirnyk-konf_Region_2025-1.pdf
164. Маляренко, К. (2025d). Тенденції просторових змін в Україні в контексті децентралізації. В Ю. М. Барський & В. Й. Лажнік (Ред.), *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів (м. Луцьк, 6-7 листопада 2025 р.)* (с. 98-100). ФОП Мажула Ю. М. https://konfgeolutsk.wordpress.com/wp-content/uploads/2025/11/conf_2025_novem.pdf
165. Маляренко, К. (2025е). Особливості потенціалу та тенденцій економічного розвитку Краснокутської територіальної громади: суспільно-географічне бачення. *Часопис соціально-економічної географії*, 39, 150-160. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-13>

166. Маляренко, К. (2026a). Проблеми та перспективи використання економічного потенціалу для відновлення регіону. В К. Ю. Сегіда (Ред.), *Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти* (м. Харків, 23 квітня 2026 р.) (с. 48-51). ХНУ імені В.Н. Каразіна. http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2024/11/Zbirnyk_stud.konf.Region-2026-1.pdf
167. Маляренко, К. (2026b). Трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни. В *Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів* (м. Рівне, 17 березня 2026 року) (с. 206-211). РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука. <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/6702>
168. Маляренко, К., & Родіонов, В. (2023). Людський розвиток: позиції України в європейському контексті. В Л. М. Немець (Ред.), *Регіон – 2023: суспільно-географічні аспекти* (м. Харків, 20 квітня 2023 р.) (с. 51-53). ХНУ імені В. Н. Каразіна. <https://surl.lu/encgyq>
169. Маляренко, К., & Сегіда, К. (2025a). До питання оцінки економічної складової розвитку території. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, (42), 64-71. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2025-42-07>
170. Маляренко, К., & Сегіда, К. (2025b). Партисипація як чинник розвитку територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичне обґрунтування та локальні практики Харківської області. *Економічна та соціальна географія*, 94, 93-109. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.5>
171. Маляренко, К., & Сегіда, К. (2025c). Суспільно-географічний аналіз економічних трансформацій Харківської області в умовах війни. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки*, (2), 124-129. <https://doi.org/10.32782/naturalspu/2025.2.16>
172. Манаєнко, І., & Голюк, В. (2024). Планування просторового розвитку регіону: складові та оцінка. *Економіка та суспільство*, (64). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-55>
173. Манченко, О. (2024). Оскільки у нас такий сусід – ми повинні бути готові до всього: інтерв'ю з очільницею Краснокутської громади. *Gwara Media*.

- <https://gwaramedia.com/oskilky-u-nas-takyy-susid-my-povynni-buty-hotovi-do-vsogo-interv-iu-z-ochilnytseiu-krasnokutskoi-hromady/>
174. Маньковська, В. (2024). Україна щомісяця втрачає понад 47 млн м³ газу через зупинку Сахалінського родовища. *Gwara Media*. <https://gwaramedia.com/ukraina-shchomisiatsia-vtrachaie-ponad-47-mln-m-hazu-cherez-zupynku-sakhalinskoho-rodovyshcha/>
175. Матковський, Р. Б. (2003). Економічний потенціал України та шляхи його ефективного використання. [Дисертація канд. екон. наук]. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. <https://uacademic.info/ua/document/0403U003991>
176. Медловська, Н. В. (2025). Механізми державного управління стійким збалансованим розвитком регіонів у період повоєнного відновлення України. [Дисертація д-ра філософії]. Національний університет «Одеська політехніка». <https://uacademic.info/ua/document/0825U002032>
177. Мезенцев, К. В., Підгрушний, Г. П., & Мезенцева, Н. І. (2014). Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація. ДП «Прінт Сервіс». https://geokyiv.org/pdf/Reg_development_in_Ukraine.pdf
178. Мезенцев, К. В., Провотар, Н. І., & Пальчук, М. В. (2020). Публічні простори через призму партисипативного міського планування – приклад Києва. *Український географічний журнал*, 2 (110), 30-37. <https://doi.org/10.15407/ugz2020.02.030>
179. Мельник, А. (2018). Управління ресурсами території в контексті європейської та національної політики регіонального розвитку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, 3, 7-22. <https://doi.org/10.35774/visnyk2018.03.007>
180. Міністерство економіки України. (2022). *Мінекономіки визначило пріоритетні галузі, що потребують особливої підтримки під час війни*. <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cbdccfec-285d-43b0-9068-28876b470d45>

181. Міністерство економіки України. (2025). *Програма релокації підприємств*. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
182. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. (n.d.). *Індустріальні парки в Україні*. <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>
183. Міністерство освіти і науки України. (n.d.). <https://mon.gov.ua/>
184. Міністерство фінансів України. (n.d.). *Виконання доходів місцевих бюджетів*. <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetyv>
185. Могиль, О. О. (2025). *Механізми публічного управління у сфері соціально-економічного розвитку регіонів в Україні в умовах безпекових викликів*. [Дисертація д-ра філософії]. Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». <https://uacademic.info/ua/document/0825U003858>
186. Мясникова, А. (2019). Як вирішувати проблеми в громадах на Харківщині: стартував проєкт для активістів. *Накупіло*. <https://nakypilo.ua/novyny/yak-vyrishuvaty-problemy-v-hromadakh-na-kharkivshchyni-startuvav-proiekt-dlia-aktyvistiv/>
187. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. (n.d.). <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/konsultatyvno-doradchi-orhany/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>
188. Національне агентство України з питань державної служби (n.d.). *Актуальні запитання щодо розгляду запитів на публічну інформацію в умовах воєнного стану*. <https://nads.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informaciyi/piat-aktualnykh-zapytan-shchodo-rozghliadu-zapytiv-na-publichnu-informatsiiu-v-umovakh-voiennoho-stanu>
189. Небрат, В. В. (2020). Теоретичні засади просторової справедливості. *Економічна теорія*, 4, 99-115. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2020_4_8

190. Немець, Л. М., & Сегіда, К. Ю. (Ред.). (2017). *Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області)*. ХНУ імені В. Н. Каразіна.
191. Немець, Л., & Мезенцев, К. (Ред.). (2019). *Соціальна географія*. Видавництво «Фенікс». http://www.geokyiv.org/pdf/Social_Geography.pdf
192. Нікітенко, Л. О. (2022). Еволюція ідеї партисипативної демократії. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 6, 346-350. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.63>
193. Олійникова, Н. А. (2011). Відтворення і розвиток економічного потенціалу регіону. [Дисертація канд. екон. наук]. Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. <https://uacademic.info/ua/document/0412U001080>
194. Остапенко, С. О. (2023). Місцевий розвиток територіальних громад Черкаської області в умовах децентралізації [Дисертація д-ра філософії]. Інститут географії НАН України. [https://igu.org.ua/sites/default/files/2024-02/Дисертація%20Остапенко%20С.О.%20\(2023\)_0.pdf](https://igu.org.ua/sites/default/files/2024-02/Дисертація%20Остапенко%20С.О.%20(2023)_0.pdf)
195. Остапенко, П., Остапенко, С., Бончковський, О., & Перхалюк, Р. (2023). Регіональний розвиток: функціональні типи територій [Інтерактивний ГІС-довідник]. *Товариство дослідників України*. <https://region.development.tdukr.com>
196. Офіс реформ Кабінету Міністрів України. (n.d.). *Дайджест відновлення України*. <https://rdo.in.ua/daydzhest-vidnovlennya-ukrayiny>
197. Палеха, Ю. М., Мальчикова, Д. С., Антоненко, Н. В., & Пилипенко, І. О. (2023). Підходи до типізації територіальних громад в умовах збройної агресії росії проти України. *Український географічний журнал*, 4, 36-43. <https://doi.org/10.15407/ugz2023.04.036>
198. Паршина, М. Ю. (2018). Оцінка ефективності використання потенціалу регіону. [Дисертація канд. екон. наук]. Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури». <https://uacademic.info/ua/document/0418U002237>

199. Перегуда, Ю. (2017). Соціально-економічна нерівність населення крізь призму урбанізаційних процесів у Столичному макрорайоні України. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 8 (357), 53-60. https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a529e8bf-1b04_4735-a3f6-23a6e720c7b6/content
200. Пилипенко, Я. (2022). Відбудова України після війни: хто, як і за чий гроші. *Економічна правда*. <https://epravda.com.ua/columns/2022/05/19/687200/>
201. Підгрушний, Г. П., Маруняк, Є. О., & Нагірна, В. П. (2024). Просторова організація суспільства та планування розвитку регіонів, міст та громад. В Є. О. Маруняк (Ред.), *Українська академічна географія у XXI столітті* (с. 66-80). Інститут географії НАН України. <https://surl.li/galcft>
202. Підгрушний, Г. П., Нагірна, В. П., Фащевський, М. І., Горленко, І. О., Качаєв, Ю. Д., Савчук, І. Г., Яснюк, Т. Є., Дубін, В. Г., Шабашова, Л. Ю., Денисенко, О. О., Пашинська, Н. М., Немченко, М. П., Середа, Н. І., Бондар, В. В., Дем'яненко, Т. В., Воловик, Л. М., & Ісиченко, І. В. (2012). *Інтегральний потенціал території – теоретичні та практичні аспекти дослідження*. Інститут географії НАН України. <https://igu.org.ua/node/193>
203. Підгрушний, Г. П., Нагірна, В. П., Фащевський, М. І., Качаєв, Ю. Д., Пашинська, Н. М., Денисенко, О. О., Савчук, І. Г., Шабашова, Л. Ю., Немченко, М. П., & Бондар, В. В. (2011). Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу території: теоретико-методологічні підходи та досвід оцінки. *Український географічний журнал*, 3, 42-48. https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ-2011-3-42_1.pdf
204. Підгрушний, Г. П., & Сікорська, Л. Б. (2024). Нищення українських міст під час російської агресії (суспільно-географічний аналіз на прикладі Маріуполя). *Український географічний журнал*, 1, 30-39. <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.030>
205. Підприємництво та споживчий ринок міста Харків. (n.d.). *Промисловий потенціал*. <https://ppr.kharkiv.ua/ua/industrial-potential>

206. План відновлення України. (n.d.). <https://recovery.gov.ua/>
207. Податкова карта України. (n.d.). <https://map.tax.gov.ua/main>
208. Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» № 807-IX від 17 липня 2020 р. (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>
209. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання проведення моніторингу та оцінювання державної регіональної політики» № 305 від 15 березня 2024 р. (2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2024-%D0%BF#n124>
210. Постанова Кабінету Міністрів України «Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів» № 1493 від 29 листопада 2025 р. (2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>
211. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» № 695 від 05 серпня 2020 р. (2026). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
212. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» № 385 від 6 серпня 2014 р. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>
213. Притула, Х. М. (2015). Соціально-економічний розвиток сільських територій на основі ефективної реалізації їх потенціалу [Дисертація д-ра екон. наук]. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України».
214. Провотар, Н., & Огійчук, Н. (2024). Міський активізм і тактичний урбанізм: кейс Житомира в контексті інтегрованого розвитку міста. *Економічна та соціальна географія*, 92, 14-25. <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.14-25>
215. Резнікова, О. О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*. Національний інститут стратегічних досліджень.

- https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf
216. Решетняк, В. В., & Маляренко, К. О. (2022). Регіональні особливості рівня життя населення України. В Л. М. Немець (Ред.), *Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку* (м. Харків, 24 листопада 2022 р.) (с. 97-100). ХНУ імені В. Н. Каразіна.
<https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/b296ddf3-6eeb-43d5-a5d2-b5719641be4f/content>
217. Решетняк, В., & Маляренко, К. (2024). Соціально-економічна нерівність в аспекті суспільно-географічних досліджень. В Ю. М. Барський & В. Й. Лажнік (Ред.), *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* (м. Луцьк, 8-9 листопада 2024 р.) (с. 143-144). ФОП Мажула Ю. М.
https://konfgeolutsk.wordpress.com/wp-content/uploads/2025/01/conf_2024nov_korr.pdf
218. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» № 843-р від 14 серпня 2013 р. (втрата чинності 25. 03. 2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80#Text>
219. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року» № 320-р від 13 квітня 2024 р. (втрата чинності 16. 01. 2026).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text>
220. Романюк, С. А. (2016). Регіональний розвиток і децентралізація: теоретичні і практичні аспекти. *Регіональна економіка*, 3, 10-18.
https://re.gov.ua/re201603/re201603_010_RomanyukSA.pdf
221. Салій, М. В. (2025). Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток [Дисертація д-ра філософії]. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. <https://uacademic.info/ua/document/0825U001794>

222. Салтан, М. П. (2011). Розвиток соціально-економічного потенціалу регіону в умовах транзитивної економіки. [Дисертація канд. екон. наук]. Вінницький національний аграрний університет. <https://uacademic.info/ua/document/0411U007059>
223. Сегіда, К., & Маляренко, К. (2025). Економічний вимір просторової справедливості. В *Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти* (м. Львів, 23-24 жовтня 2025 р.) (с. 93-97). Львівський національний університет імені Івана Франка.
224. Синюра-Ростун, Н., & Лещух, І. (2024). Проблеми втрати економічного потенціалу регіонів України внаслідок військових дій. *Галицький економічний вісник*, 87 (2), 7-19. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.007
225. Солодовнік, М. (2023). Війна на Харківщині: 2022 рік у цифрах. *Суспільне Харків*. <https://suspilne.media/kharkiv/350116-vijna-na-harkivsini-2022-rik-u-cifrah/>
226. Сорокіна, А. О., & Лебедева, Л. В. (2024). Теоретичні основи стійкості економіки та методологія її виміру. В L. R. Alves & G. Starchenko (Eds.), *Contemporary transformations of social development: New challenges and perspectives* (pp. 75-87). REICST. <https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph-06-2024-02-05>
227. Струк, Н. П. (2020). Ретроспективний аналіз проведення моніторингу та оцінки соціально-економічного розвитку регіонів в Україні. *Ефективна економіка*, 3. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7719>
228. Телебенєва, Є. Ю. (2015). Суспільно-географічне дослідження соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Харківської області). [Дисертація канд. геогр. наук]. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. <https://uacademic.info/ua/document/0415U004621>
229. Телешман, В. І. (2023). Суспільно-географічне дослідження потенціалу розвитку територіальних громад Чернівецької області. [Дисертація д-ра

- філософії]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
<https://uacademic.info/ua/document/0823U100091>
230. Тесля, Д. В. (2021). Формування та використання ринкового потенціалу регіонів України [Дисертація канд. екон. наук]. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього Національної академії наук України». <https://uacademic.info/ua/document/0421U101037>
231. Тітова, В. (2024). Build Back Better: три складові якісної повоєнної відбудови. *Економічна правда*.
<https://epravda.com.ua/columns/2024/09/23/719617/>
232. Ткачук, А., & Третяк, Ю. (2022). Про відновлення та регіональний розвиток після війни. *Інститут громадянського суспільства*.
<https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>
233. Топчієв, О. Г. (2009). *Основи суспільної географії*. Астропринт.
234. Топчієв, О. Г. (2005). *Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики*. Астропринт.
235. Український інститут національної пам'яті. (n.d.). *Рік визволення: Харківщина*. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vyzvoleni-regiony-materialy-do-richnyci-deokupaciyi/rik-vyzvolennya-harkivshchyna>
236. Укрінформ. (2023). *Платформа Advantage Ukraine працює з понад 130 проєктами вартістю \$67 мільярдів*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3749907-platforma-advantage-ukraine-pracue-z-ponad-130-proektami-vartistu-67-milardiv.html>
237. Урядовий портал. (2022). *Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки*, – Юлія Свириденко.
<https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrokhpriorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko>

238. Ухаль, К. В. (2013). Методичні засади дослідження соціально-економічного потенціалу регіону. *Український географічний журнал*, 3, 40-45. <https://ukrgeojournal.org.ua/uk/node/380>
239. Федорів, П. (2018). Не лише децентралізація: навщо Україні політика територіального вирівнювання. *MISTOSITE*. <https://mistosite.org.ua/uk/articles/ne-lyshe-detsentralizatsiia-navishcho-ukraini-potribna-polityka-terytorialnoho-vyryvniuvannia>
240. Харківська обласна військова адміністрація. (n.d.). *Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки*. <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
241. Харківська обласна військова адміністрація. (2020). *Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2021 рік*. <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/1%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%8D2.pdf>
242. Харківська обласна рада. (2024). *Програма економічного і соціального розвитку Харківської області на 2025 рік*. <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/programa-ekonomichnogo-i-soczialnogo-rozvytku-harkivskoyi-oblasti-na-2025-rik/>
243. Хаустова, В. Є. (Ред.). (2023). *Повоєнне відновлення економіки України: проблеми та напрямки вирішення*. ФОП Лібуркіна Л. М. https://www.researchgate.net/publication/380664069_Povoenne_vidnovlenna_e_konomiki_Ukraini_problemi_ta_napramki_virisenna_Post-war_recovery_of_Ukraine's_economy_problems_and_solutions
244. Хижнякова, Н. О. (2019). Методологічні засади аналізу розвитку територій. *Economic journal Odessa polytechnic university*, 1 (7), 61-69. <https://economics.op.edu.ua/ejopu/2019/No1/61.pdf>
245. Хобта, В. М., Тонкий, Д. В., & Панченко, Н. О. (2021). Оцінка економічного потенціалу регіонів та їх можливостей. *Економічний простір*, (176), 103-109. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-18>

246. Хушану, А. (2023). У Краснокутську дослухаються до молоді та шанують традиції. *Слобідський край*. https://www.slk.kh.ua/oblast-online/krasnokutsk/u-krasnokutsku-dosluhautsa-do-molodi-ta-sanuut-tradicii.html#google_vignette
247. Черенько, Л. (2013). Специфіка формування та прояву нерівності в Україні. *Demography and Social Economy*, 2 (20), 60-69. <https://dse.org.ua/arhcive/20/6.pdf>
248. Шевченко, Ю. (2025). Аналіз ключових секторів економіки України у 2024-2025 роках. *Перший бізнесовий*. <https://fbc.biz.ua/news/statti/analiz-klyuchovih-sektoriv-ekonomiki-ukrayini-u-2024-2025-rokah/>
249. Янінович, Н. (2024). Розмінування на Харківщині: скільки земель сільськогосподарського призначення треба розмінувати. *Слобідський край*. <https://www.slk.kh.ua/news/agroprom/rozminuvanna-na-harkivsini-skilki-zemel-silkogospodarskogo-priznacenna-treba-rozminuvati.html>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1. Огляд попередніх дисертаційних досліджень за тематикою економічного потенціалу регіону (складено автором)

Автор	Тема дослідження	Галузь / спеціальність	Рік	Просторовий рівень / регіон	Основний фокус і результати	Що можна використати у нашому дослідженні	Що залишилося недостатньо дослідженим
Тесля Д. В.	Формування та використання ринкового потенціалу регіонів України	Економічні науки, 08.00.05	2021	Регіони України	Розкрито ринковий потенціал через виробничу, споживчу та торговельно-логістичну компоненти	Підхід до ринкової та логістичної складової потенціалу	Недостатньо розкрито суспільно-географічний, інклюзивний і стійкісний виміри
Бондаренко В. М.	Формування та використання сукупного ресурсного потенціалу регіону	Економічні науки, 08.00.05	2013	Регіон	Обґрунтовано методологію формування і використання ресурсного потенціалу	Ресурсний підхід, структура потенціалу, методологічна база	Слабше представлено просторову справедливість, інституційну спроможність і адаптивність
Бондаренко Л. М.	Ресурсний потенціал регіону та напрями удосконалення його використання	Економічні науки, 08.00.05	2009	Регіон	Досліджено склад, структуру та ефективність використання ресурсного потенціалу	Компонентна структура ресурсного потенціалу	Недостатній акцент на сучасних викликах, цифровізації, воєнних трансформаціях
Бурова О. Б.	Ресурсний потенціал сільських територій та ефективність його використання	Економіка та управління національним господарством, 08.00.03	2015	Сільські території, Херсонська область	Запропоновано інтегральне оцінювання соціального й економічного потенціалів сільських територій; ранжування районів	Методика оцінювання сільських територій, територіальні диспропорції	Обмеження – переважно сільський і регіональний кейс
Дергалюк М. О.	Розвиток регіональних економічних систем	Економічні науки, 08.00.05	2024	Регіональні	Розкрито потенціалоформуючий простір, цифрові платформи,	Цифровізація, потенціалоформуючий простір, цифровий	Потрібне посилення суспільно-географічної

Продовження таблиці А.1

	на засадах трансформації потенціалоформуючого простору в умовах цифровізації			економічні системи	трансформацію регіональних систем	розрив	інтерпретації та просторової справедливості
Довгаль О. В.	Регіональні особливості формування та розвитку ресурсного потенціалу сільських територій	Економічні науки, 08.00.05	2019	Сільські території регіону	Розглянуто ресурсний потенціал сільських територій як соціально-економічну й екологічну систему	Сталий розвиток сільських територій, ресурсна структура	Недостатньо розкрито інституційно-просторовий і партисипативний виміри
Калініна Г. Г.	Комплексний розвиток регіону на основі управління його стратегічним потенціалом	Економічні науки, 08.00.05	2019	Регіон	Досліджено комплексний розвиток регіону через управління стратегічним потенціалом	Стратегічний потенціал, управлінський підхід	Менш виражений суспільно-географічний і просторово-нерівнісний аспект
Козирева О. В.	Диференціація соціально-економічного розвитку регіонів у просторовій економіці України	Економічні науки, 08.00.05	2016	Регіони України	Досліджено нерівномірність, просторову економіку, центр–периферійні відносини	База для аналізу просторової диференціації та регіональних диспропорцій	Не фокусується безпосередньо на економічному потенціалі як інтегральній суспільно-географічній категорії
Константинов О. О.	Механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіону	Державне управління, 25.00.02	2017	Регіон	Розкрито механізми управління соціально-економічним розвитком і використання внутрішнього потенціалу регіонів	Управлінські механізми, моніторинг, згуртованість	Переважає управлінський, а не суспільно-географічний підхід
Коробенко Р. І.	Формування економічного потенціалу сільських територій	Економіка та управління національним господарством, 08.00.03	2021	Сільські території України	Розроблено підходи до формування економічного потенціалу сільських територій; використано групування економічних	Структура потенціалу сільських територій, вагові коефіцієнти складових	Обмеження — фокус на сільських територіях

Продовження таблиці А.1

					районів		
Лешанич С. Є.	Оцінка і прогнозування економічного потенціалу регіону	Економічні науки, 08.00.05	2016	Регіони	Розроблено методичні підходи до оцінки, прогнозування і кластеризації економічного потенціалу	Інтегральна оцінка, прогнозування, картографування рівнів потенціалу	Менше уваги до інституційної спроможності, просторової справедливості та стійкості
Любченко О. М.	Теоретико-методологічні засади соціально-економічного розвитку регіону	Економічні науки, 08.00.05	2012	Регіони України	Регіон розглянуто як відкрита складна соціально-економічна система; акцент на соціально-економічному потенціалі	Системний підхід до регіону та соціально-економічного потенціалу	Потребує оновлення з урахуванням сучасних просторових, цифрових і воєнних трансформацій
Матковський Р. Б.	Економічний потенціал України та шляхи його ефективного використання	Економічна теорія, 08.01.01	2003	Україна	Розглянуто структуру економічного потенціалу, трудовий, природний і науково-технічний потенціали	Базові теоретичні підходи до структури економічного потенціалу	Макрорівень; відсутній регіональний і суспільно-географічний фокус
Медловська Н. В.	Механізми державного управління стійким збалансованим розвитком регіонів у період повоєнного відновлення України	Публічне управління, 281	2025	Регіони України	Розроблено підходи до управління стійким збалансованим розвитком у період повоєнного відновлення; акцент на людському капіталі та інноваціях	Повоєнне відновлення, стійкість, управлінські механізми	Переважно управлінський підхід; бракує суспільно-географічної операціоналізації
Могиль О. О.	Механізми публічного управління соціально-економічним розвитком регіонів в умовах безпекових викликів	Публічне управління, 281	2025	Регіони України	Розкрито вплив територіальної специфіки, інституційного середовища, безпекових викликів і людського капіталу на реалізацію потенціалу	Безпековий вимір, людський капітал, управління відновленням	Не є власне географічним дослідженням економічного потенціалу
Олійникова Н. А.	Відтворення і розвиток	Економічні науки,	2011	Харківська область	Досліджено відтворення економічного потенціалу,	Відтворювальний підхід, регіональний	Потребує оновлення з урахуванням війни,

Продовження таблиці А.1

	економічного потенціалу регіону	08.00.05			інвестиційно-інноваційний, трудовий і виробничий потенціали	кейс Харківщини	стійкості, просторової справедливості
Паршина М. Ю.	Оцінка ефективності використання потенціалу регіону	Економічні науки, 08.00.05	2017	Регіон	Запропоновано структуру сукупного потенціалу регіону: промисловий, фінансовий, кадровий, інноваційний, природно-ресурсний тощо	Комплексна оцінка ефективності використання потенціалу	Менше уваги до просторової нерівності, інклюзивності та територіальної стійкості
Припула Х. М.	Соціально-економічний розвиток сільських територій на основі ефективної реалізації їх потенціалу	Економічні науки, 08.00.05	2015	Сільські території	Досліджено розвиток сільських територій, потенціал як основу моделей розвитку, якість життя як критерій реалізації потенціалу	Зв'язок потенціалу, якості життя і розвитку сільських територій	Обмеження — сільський фокус; не охоплено весь регіональний простір
Салтан М. П.	Розвиток соціально-економічного потенціалу регіону в умовах транзитивної економіки	Економіка та управління національним господарством, 08.00.03	2011	Регіон	Досліджено структурні елементи соціально-економічного потенціалу, методичні підходи до оцінювання та зонування територій	Соціально-економічний потенціал, зонування, транзитивна економіка	Недостатньо враховано сучасні чинники: війна, цифровізація, стійкість, інклюзивність
Телешман В. І.	Суспільно-географічне дослідження потенціалу розвитку територіальних громад Чернівецької області	106 Географія	2022	Чернівецька Region, територіальні громади	Запропоновано методику суспільно-географічного аналізу потенціалу розвитку громад; оцінено демографічний, фінансовий та територіально-інфраструктурний розвиток; виконано групування громад за рівнем розвитку	Дуже сильний просторовий підхід, типологізація громад, комплексна оцінка потенціалу, аналіз спроможності територій	Фокус на громадах (локальний рівень); менше уваги до економічного потенціалу регіону як інтегральної соціально-економічної системи
Телебенева Є. Ю.	Суспільно-географічне дослідження	11.00.02 Економічна та соціальна	2015	Харківська область	Розроблено суспільно-географічний підхід до аналізу соціально-	Методологічно дуже близька до Вашої роботи: просторово-	Акцент на соціально-економічному розвитку, а не

Продовження таблиці А.1

	соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Харківської області)	географія			економічного розвитку регіону; застосовано кластерний аналіз, факторний аналіз, моделювання траєкторій розвитку соціогеосистем	часовий аналіз, системний підхід, соціогеосистеми, територіальна диференціація	безпосередньо на категорії економічного потенціалу
Остапенко С. О.	Місцевий розвиток територіальних громад Черкаської області в умовах децентралізації	103 Науки про Землю	2023	Черкаська область, громади	Розроблено методіку суспільно-географічного дослідження місцевого розвитку; акцент на інституційних, інфраструктурних, соціальних та географічних чинниках розвитку громад	Корисний підхід до аналізу спроможності, місцевого розвитку, участі громадськості, просторових чинників	Більше про місцевий розвиток і децентралізацію, ніж про інтегральний економічний потенціал регіону
Салій М. В.	Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток	106 Географія	2025	Тернопільська область	Проаналізовано трансформації системи розселення, транспортної мережі, соціальної інфраструктури, фінансової спроможності громад та їхній вплив на просторовий розвиток	Дуже сильний просторовий вимір, системи розселення, ГІС-моделювання, вплив трансформацій і безпекових викликів	Основний акцент — просторовий розвиток і розселення, а не економічний потенціал як комплексна категорія
Іванов Д. В.	Механізми державного регулювання розвитку економічного потенціалу територій в Україні	25.00.02 Державне управління	2021	Території України	Розглянуто розвиток економічного потенціалу територій через ресурсну, фінансову, інвестиційну, інноваційну, соціальну, екологічну, інституційну складові	Корисна структура компонентів економічного потенціалу; зв'язок із конкурентоспроможністю та сталим розвитком	Переважає державно-управлінський, а не суспільно-географічний підхід

Таблиця А.2. Концептуально-понятійна база дослідження економічного потенціалу регіону
(складено автором)

Поняття	Автор	Джерело	Сутність трактування	Методологічна цінність для дослідження
Потенціал	І. І. Лукінов	<i>Економічні трансформації</i>	Потенціал – сукупність наявних можливостей, ресурсів і резервів системи, що можуть бути використані для досягнення цілей розвитку.	Базова категорія дослідження.
Потенціал розвитку	О. І. Амоша	Праці з регіональної економіки	Характеризує здатність системи забезпечувати майбутній розвиток через використання внутрішніх резервів.	Показує динамічний вимір потенціалу.
Ресурсний потенціал	Л. М. Бондаренко	дисертаційне дослідження	Сукупність природних, трудових, фінансових, виробничих і інформаційних ресурсів території.	Основа оцінки матеріальної бази розвитку.
Інтегральний потенціал території	Г. П. Підгрушний	суспільно-географічні праці	Комплексна інтегрована система природних, соціальних, демографічних, економічних та інфраструктурних компонентів території.	Дає багатокомпонентний територіальний підхід.
Економічний потенціал	М. Ю. Паршина	<i>Оцінка ефективності використання потенціалу регіону</i>	Сукупність можливостей господарської системи забезпечувати виробництво, розвиток і конкурентоспроможність.	Один із базових термінів дисертації.
Економічний потенціал регіону	Н. А. Олійникова	<i>Відтворення і розвиток економічного потенціалу регіону</i>	Інтегрована сукупність ресурсів, умов, факторів і здатностей території до відтворення та розвитку.	Безпосередньо формує концепт роботи.
Соціально-економічний потенціал регіону	М. П. Салтан	<i>Розвиток соціально-економічного потенціалу регіону...</i>	Поєднання економічної, соціальної, інституційної та виробничої складових розвитку.	Підсилює міждисциплінарність.
Територіальна система	О. Г. Топчієв	<i>Основи суспільної географії</i>	Просторово організована сукупність взаємопов'язаних природних, соціальних та економічних елементів.	Формує системний підхід.
Просторовий розвиток	І. М. Манаєнко, В. Я. Голюк	<i>Планування просторового розвитку регіону</i>	Процес якісних змін територіальної структури господарства, населення й інфраструктури.	Дає просторово-планувальний вимір.

Продовження таблиці А.2

Територіальний розвиток	В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов	<i>Регіональний розвиток та просторове планування територій</i>	Комплексні зміни території, що охоплюють соціальні, економічні та управлінські аспекти.	Важливо для управлінського блоку.
Просторова організація суспільства	Г. П. Підгрушний	суспільно-географічні дослідження	Сукупність форм розміщення населення, господарства і суспільних процесів у просторі.	Один із центральних географічних концептів.
Просторова нерівність	К. В. Мезенцев, Г. П. Підгрушний, Н. І. Мезенцева	<i>Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація</i>	Територіальні диспропорції в соціально-економічному розвитку, доступі до ресурсів і можливостей розвитку.	Дає підхід до аналізу асиметрій розвитку
Суспільно-просторова поляризація	К. В. Мезенцев, Г. П. Підгрушний, Н. І. Мезенцева	та сама монографія	Посилення просторової концентрації економічної активності та формування центрів і периферії.	Дуже важливо для регіональної диференціації
Просторова справедливість	В. В. Небрат	фахова стаття	Справедливий доступ територій і населення до ресурсів, благ та можливостей розвитку.	Дає інклюзивний вимір.
Просторова ексклюзія	Н. М. Лисяк, Я. Б. Печериця	фахова стаття	Обмеження територій або груп населення у доступі до ресурсів та розвитку.	Важливо для нерівності та периферизації.
Регіон	А. Г. Топчієв	суспільно-географічні праці	Частина території, що має внутрішню цілісність, спеціалізацію і відносну самостійність.	Базова категорія дослідження.
Регіональний розвиток	К. В. Мезенцев, Г. П. Підгрушний, Н. І. Мезенцева	монографія	Багаторівневий процес якісних змін простору, населення та господарства регіонів.	Безпосередньо пов'язаний з темою дисертації
Соціально-економічний розвиток регіону	Є. Ю. Телебенева	дисертація	Результат взаємодії економічних, соціальних, демографічних та інституційних процесів у регіоні.	Дуже близько до Вашої тематики.
Суспільно-географічний розвиток регіону	Л. М. Немець	суспільно-географічні дослідження	Просторово зумовлена трансформація населення, господарства, інфраструктури та соціальних процесів.	Дає чітку географічну рамку.

Продовження таблиці А.2

Ендогенний розвиток територій	I. М. Гринчишин	фахова стаття	Розвиток на основі внутрішніх ресурсів, локального капіталу та інституційної активності.	Підсилює концепт внутрішнього потенціалу.
Інституційна спроможність територій	Douglass North	<i>Institutions, Institutional Change and Economic Performance</i>	Здатність інституцій забезпечувати ефективну організацію розвитку.	Дає governance-вимір.
Стійкість територій (resilience)	Walker, Holling	класичні праці з resilience	Здатність території адаптуватися, трансформуватися і відновлюватися після криз.	Особливо актуально в умовах безпекових викликів.
Сталий розвиток	WCED (Brundtland Report)	<i>Our Common Future</i>	Розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління без шкоди для майбутніх.	Загальна рамка просторового розвитку.
Конкурентоспроможність територій	Michael Porter	<i>The Competitive Advantage of Nations</i>	Здатність території формувати стійкі економічні переваги.	Пояснює результат реалізації потенціалу.

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1. Показники економічного потенціалу територіальних громад Харківської області у 2021 році
(складено автором за даними *Децентралізація, п.д.; Казюк, 2023б; Міністерство фінансів України, п.д.;*
Податкова карта України, п.д.)

Громада	Населення (тис. осіб)	Площа (км ²)	Доходи загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки на утримання апарату управління, грн. на 1 особу	Капітальні видатки, грн. на 1 особу	Рівень дотаційності бюджетів (%)	Частка управлінських видатків (%)	Частка бюджетних видатків на оплату праці (%)	Частка капітальних видатків бюджету (%)	Видатки на культуру, фізкультуру і спорт, грн. на 1 особу	Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (%)	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів (%)	Рівень фінансової спроможності	Видатки на загальнодержавні функції, грн. на 1 особу	Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу, грн. на 1 особу	Видатки на економічну діяльність, грн. на 1 особу	Видатки на охорону навколишнього природного середовища, грн. на 1 особу	Видатки на ЖКГ, грн. на 1 особу	Видатки на охорону здоров'я, грн. на 1 особу	Духовний та фізичний розвиток, грн. на 1 особу	Видатки на освіту, грн. на 1 особу	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, грн. на 1 особу	Податкові надходження, грн. на 1 особу	Неподаткові надходження, грн. на 1 особу
Ізюмська	54,6	417,6	3842,2	6304,7	914,5	727,4	19,4	23,8	74,5	10,2	500,3	39,5	30,0	оптимальний	955,5	0,0	445,1	1,7	234,8	223,1	526,0	4367,6	423,2	3759,3	219,0
Балаклійська	47,9	1299,5	7121,4	8968,2	1001,1	1526,0	5,4	14,1	68,2	14,4	652,8	28,5	32,4	високий	1242,0	125,6	1396,3	1,7	696,7	493,4	663,0	5665,0	521,6	7065,7	192,0
Барвінківська	22,4	1367,7	6059,5	9540,7	1430,0	380,1	9,5	23,6	75,4	3,8	580,5	39,6	51,5	оптимальний	1502,8	0,0	314,2	0,0	496,2	520,3	595,5	6134,7	455,5	5921,8	200,5
Безлюдівська	24,3	137,9	6563,4	6486,1	1167,5	1089,8	0,0	17,8	70,3	14,3	334,0	21,6	33,2	високий	1329,1	61,3	681,7	0,0	913,0	131,7	334,7	3775,1	476,7	6538,4	86,4
Берестинська	31,7	483,8	8111,0	8350,9	924,5	1425,0	0,0	11,4	72,2	14,4	631,5	23,6	20,0	високий	1066,2	0,0	1121,6	5,5	556,4	702,9	637,1	5360,0	520,9	8062,7	170,6
Близнюківська	18,2	1377,7	6544,2	10607,5	979,9	788,3	7,4	15,0	68,7	6,9	587,2	40,3	52,1	високий	1178,8	0,0	649,9	0,0	1030,7	663,9	592,7	7066,3	414,5	6470,5	220,9
Богодухівська	37,3	1156,8	7028,6	8487,6	1185,1	1200,6	0,0	16,9	70,9	12,3	545,5	26,7	25,4	високий	1295,8	29,0	931,1	21,6	612,3	734,4	559,6	5185,8	441,0	6968,1	163,4
Борівська	16,8	879,4	5230,3	8776,8	1444,1	761,9	13,0	27,6	76,4	7,9	683,3	40,6	35,1	опти-	1485,8	2,4	368,7	0,0	360,3	368,4	725,1	6006,6	379,6	5124,9	395,1

Продовження таблиці Б.1

Середнє за рік	49,1	561,7	6753,8	8482,9	1422,9	1370,5	7,2	22,8	72,7	13,2	462,9	33,0	32,6		1741,2	17,5	1020,3	53,0	716,4	306,6	479,7	5340,8	445,8	6693,0	278,9
Кластер 1			4115,0	7414,0	1379,8	550,2	20,7	33,2	78,2	6,3	267,4	47,6	42,1		1588,0	37,1	397,1	9,7	323,3	178,6	269,9	5180,3	262,6	4094,6	202,5
Субкластер 2.1			5494,2	7478,5	1161,4	1321,7	8,4	21,7	73,0	14,7	428,4	32,9	29,5		1370,0	29,6	932,8	115,3	664,4	241,1	440,4	4788,7	428,8	5465,3	228,9
Субкластер 2.2			6795,6	9180,5	1462,9	1105,7	3,8	21,8	74,6	10,4	565,8	31,5	33,5		1586,8	2,7	676,7	26,0	723,3	438,1	590,4	5949,5	486,7	6706,8	354,5
Кластер 2			6242,5	8457,2	1334,8	1197,5	5,8	21,7	73,9	12,2	507,4	32,1	31,8		1494,7	14,1	785,5	64,0	698,3	354,4	526,7	5456,2	462,1	6179,2	301,1
Кластер 3			6859,6	7343,9	1186,9	3483,1	9,5	19,7	59,7	31,7	340,2	29,6	40,8		1516,5	22,1	3549,9	0,9	1254,0	120,7	353,8	3885,2	336,6	6704,0	259,1
Кластер 4			17038,2	12016,6	2626,0	2627,7	-7,4	16,1	62,9	17,7	531,8	15,6	12,5		4736,8	7,8	2085,5	81,4	1146,5	271,4	555,9	5963,5	757,6	17017,8	229,2

Таблиця Б.2. Показники економічного потенціалу територіальних громад Харківської області у 2023 році
(складено автором за даними Децентралізація, п.д.; Казюк та ін., 2024а; Міністерство фінансів України, п.д.;
Податкова карта України, п.д.)

Громада	Населення (тис. осіб)	Площа (км ²)	Доходи загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки на утримання апарату управління, грн. на 1 особу	Капітальні видатки, грн. на 1 особу	Рівень дотаційності бюджетів (%)	Частка управлінських видатків (%)	Частка бюджетних видатків на оплату праці (%)	Частка капітальних видатків бюджету (%)	Видатки на культуру, фізкультуру і спорт, грн. на 1 особу	Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (%)	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів (%)	Рівень фінансової спроможності	Видатки на загальнодержавні функції, грн. на 1 особу	Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу, грн. на 1 особу	Видатки на економічну діяльність, грн. на 1 особу	Видатки на охорону навколишнього природного середовища, грн. на 1 особу	Видатки на ЖКГ, грн. на 1 особу	Видатки на охорону здоров'я, грн. на 1 особу	Духовний та фізичний розвиток, грн. на 1 особу	Видатки на освіту, грн. на 1 особу	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, грн. на 1 особу	Податкові надходження, грн. на 1 особу	Неподаткові надходження, грн. на 1 особу
Ізюмська	48,1	417,6	3306,6	6910,6	1036,4	4751,0	46,9	31,3	48,3	40,1	322,0	63,6	19,8	задовільний	1172,7	302,8	994,2	0,0	5421,5	108,4	418,1	2959,8	564,2	3242,9	633,2
Балаклійська	44,6	1299,5	4595,1	7455,9	1095,3	3810,1	34,1	23,8	57,3	32,8	418,3	58,2	29,4	оптимальний	1881,0	268,0	2685,5	0,0	1726,8	977,4	491,9	3725,2	497,8	4501,7	793,5
Барвінківська	19,1	1367,7	6161,5	10676,9	1700,0	1561,5	26,5	27,6	62,8	12,5	397,3	47,9	50,6	оптимальний	2946,5	24,1	787,9	0,0	875,9	1007,0	418,6	5879,3	732,8	6092,0	1165,9
Безлюдівська	23,4	137,9	7716,3	8496,4	1664,9	2893,8	11,9	21,6	64,8	25,3	295,0	35,5	31,8	високий	2524,6	89,1	2007,6	3,7	1016,6	168,0	300,1	4919,8	801,6	7664,3	359,9
Берестинська	30,7	483,8	10129,9	10775,5	1449,0	5376,1	3,2	14,3	62,0	31,4	674,4	23,9	18,0	високий	3558,2	50,5	2035,7	0,0	2327,0	478,1	819,6	7389,3	1159,0	9964,9	1359,0
Близнюківська	17,1	1377,7	10950,5	13825,3	1993,4	3595,4	13,8	18,2	53,3	20,5	1146,0	35,1	61,6	високий	2655,9	203,3	1924,6	16,3	2289,9	1777,4	1241,4	6918,9	640,5	10771,7	872,5
Богодухівська	36,4	1156,8	9039,7	9709,8	1108,0	3066,7	8,3	12,3	61,7	23,8	677,1	31,4	24,0	високий	1333,4	146,4	2343,6	29,0	1457,5	1052,7	725,4	5424,3	425,3	8944,6	250,3
Борівська	15,3	879,4	8171,1	7058,7	1388,8	4235,5	17,8	17,0	71,9	35,8	466,5	40,6	12,6	оптимальний	5572,5	152,1	20,9	0,0	847,5	498,9	606,5	3649,0	748,0	8125,6	732,2
Білійківська	5,5	424,1	14205,0	18806,6	6140,5	3021,7	1,4	43,2	72,3	13,4	1663,4	22,2	32,6	високий	8080,7	82,4	944,5	17,4	2337,7	0,0	1764,0	7262,9	3177,5	14186,5	892,6

Продовження таблиці Б.2

Валківська	29,8	1019,0	7147,8	11109,7	1489,0	1753,7	15,1	20,8	66,0	12,8	608,8	44,0	30,1	ОПТИ- мальний	2538,4	129,5	1236,4	9,9	1486,7	958,2	622,1	5834,8	919,2	7025,0	1395,7
Велико- бурлуцька	14,4	839,5	5249,4	9839,2	2577,8	1807,4	25,1	49,1	54,3	15,1	447,1	57,1	40,0	ОПТИ- мальний	3720,3	381,4	74,9	0,0	2054,8	1789,2	453,0	3271,5	638,0	5237,6	606,1
Висо- чанська	26,7	61,1	4770,1	7532,3	1238,2	3463,6	33,4	26,0	68,6	31,0	361,6	52,1	37,5	ОПТИ- мальний	1477,1	44,1	2958,6	0,6	2309,9	0,0	370,0	3894,3	267,4	4649,4	1194,5
Вовчанська	35,6	1418,7	2435,1	3528,4	559,1	514,6	49,3	23,0	62,6	12,5	101,8	70,6	37,0	низький	1597,9	51,6	235,7	0,0	1084,8	347,8	101,8	1353,3	284,8	2435,7	150,6
Вільху- ватська	6,0	384,0	2786,3	5342,7	1983,7	1419,1	47,9	71,2	61,9	19,3	47,3	69,4	53,9	низький	3121,1	423,7	387,0	15,5	1170,3	0,0	47,4	2212,2	570,2	2786,8	1165,6
Вільхівська	12,0	219,9	4602,5	5043,9	1104,0	4622,0	26,7	24,0	68,0	45,4	233,2	61,5	19,9	зодо- вільний	1769,7	129,7	1792,5	20,0	2441,3	0,0	547,3	3152,6	569,1	4557,3	1482,2
Дворі- чанська	15,8	1113,3	819,6	1737,2	642,5	396,2	77,7	78,4	66,2	18,6	103,1	88,8	36,4	низький	973,5	0,0	315,9	0,0	172,7	53,9	103,1	571,8	61,4	819,1	15,5
Дерга- чівська	42,8	544,1	15108,4	9268,9	1479,1	8091,0	7,7	9,8	41,7	44,6	276,5	18,3	6,3	високий	4296,3	2482,1	2006,1	0,0	5562,6	398,7	424,4	3719,9	482,6	14924,3	1403,4
Донецька	22,2	346,1	16199,7	14073,6	1956,0	9751,4	0,0	12,1	42,0	40,6	480,2	15,1	5,6	високий	7039,9	27,9	8215,0	19,5	4416,0	361,1	537,8	6194,0	749,7	16194,8	235,0
Зачепи- лівська	14,0	792,8	6883,5	10267,7	1556,1	2179,8	19,7	22,6	75,5	17,2	568,7	42,6	36,6	ОПТИ- мальний	2854,2	8,6	873,6	0,0	1120,2	390,8	569,9	6246,5	733,4	6784,6	1593,8
Злато- пільська	30,1	139,2	6695,8	7856,5	1315,9	2559,6	16,7	19,7	67,9	23,7	638,1	35,3	19,8	високий	1543,9	7,9	1501,4	3,3	1093,2	558,6	793,3	4465,1	878,4	6558,7	1060,7
Зміївська	40,6	792,5	5452,2	9086,1	1225,5	1682,5	26,7	22,5	65,8	15,4	643,8	48,8	33,0	ОПТИ- мальний	1480,7	20,3	1439,5	0,0	841,3	605,6	704,7	5171,9	790,4	5307,0	445,7
Золочівська	23,7	972,8	6021,6	6395,5	1046,5	2708,7	24,0	17,4	70,3	28,7	193,3	49,4	24,6	ОПТИ- мальний	2195,4	166,3	1125,2	9,0	505,8	593,5	203,5	4620,6	255,2	5983,1	686,3
Кегичівська	19,6	780,0	7954,8	12399,0	1713,4	2492,0	16,3	21,5	59,0	16,5	459,6	38,4	34,5	високий	2132,8	64,4	2114,7	31,3	1135,5	970,6	532,3	7710,6	679,1	7842,4	668,3
Коломацька	6,4	322,3	8714,3	13439,2	2680,7	344,8	13,9	30,8	64,9	2,5	454,8	41,1	46,5	ОПТИ- мальний	2835,3	0,0	1641,6	10,6	1990,0	368,2	474,1	6033,1	703,6	8675,4	276,3
Красно- кутська	26,0	1039,4	12671,7	14648,7	2104,3	4486,5	9,7	16,6	56,1	23,0	761,3	30,1	16,5	високий	2756,6	356,8	2492,7	79,0	1921,8	2365,6	952,3	7107,4	1526,9	12601,9	728,5
Куньєвська	4,3	331,5	6162,2	10591,7	2770,9	746,9	28,6	45,0	83,1	6,3	394,0	61,5	32,6	низький	2815,1	8,0	92,4	0,0	1211,8	0,0	465,2	5919,6	1282,4	6152,4	513,3
Куп'янська	54,4	148,4	2069,3	4103,5	613,2	1380,9	53,0	29,6	45,3	22,5	139,4	71,4	22,1	зодо- вільний	1744,3	341,1	24,0	133,2	2403,2	158,1	189,1	1055,5	364,4	2052,4	1108,7
Курилівська	9,5	418,9	1480,3	3009,5	1184,4	685,4	66,6	80,0	80,9	18,3	43,0	80,4	41,0	низький	1729,4	106,0	3,7	0,0	244,0	0,0	43,0	1641,3	70,9	1470,3	551,5
Кіндра- шівська	5,9	404,9	2761,6	4716,2	2022,7	2157,3	54,4	73,2	70,8	22,7	40,5	70,5	49,3	низький	4606,0	189,2	1392,8	0,0	637,0	0,0	95,3	2450,8	444,7	2702,3	3088,8
Липецька	13,2	363,5	1425,1	2764,6	860,3	1530,1	67,3	60,4	79,4	34,2	24,8	80,3	34,8	низький	1378,8	364,3	733,2	0,0	433,0	53,1	39,2	1623,1	164,0	1423,9	820,4
Лозівська	87,7	1424,9	6845,5	8340,3	1399,9	2460,6	13,1	20,4	65,2	22,2	507,6	30,3	27,6	високий	2154,5	0,0	1396,6	8,3	790,9	383,7	571,8	5489,3	624,5	6725,8	672,1
Люботин- ська	26,7	138,0	4570,7	6779,2	1112,0	2722,0	29,1	24,3	66,3	28,5	244,9	51,2	32,8	ОПТИ- мальний	1356,4	164,9	1115,9	413,5	1591,2	465,4	251,1	3869,7	442,5	4500,4	187,3
Малинів- ська	8,9	247,1	4988,2	7729,2	2054,8	3418,3	28,3	41,2	64,8	29,8	121,5	61,6	28,5	низький	3660,4	0,0	2045,4	0,0	994,7	94,5	134,1	3519,7	1447,1	4978,4	976,9

Продовження таблиці Б.2

Малоданилівська	13,2	98,3	4643,0	6630,2	1597,8	3291,0	37,1	34,4	51,1	33,0	123,7	53,2	59,0	ОПТИ-МАЛЬНИЙ	2790,2	460,6	2970,0	0,0	566,3	191,8	155,0	3015,4	191,1	4578,5	477,6
Мереф'янська	25,3	134,3	5198,9	8486,8	1064,5	1820,5	21,5	20,5	63,0	16,9	355,0	46,9	30,7	ОПТИ-МАЛЬНИЙ	1190,4	212,0	1099,6	0,0	2704,1	384,5	357,3	4222,3	638,2	4989,2	1267,6
Наталинська	11,0	503,2	20293,4	14953,9	5023,3	6446,4	-7,9	24,8	69,2	28,5	491,5	15,9	9,9	ВИСОКИЙ	9484,1	476,7	4879,9	3,4	1594,2	0,0	506,0	6865,4	1466,7	20296,5	1345,6
Нововодолазька	21,5	580,3	9890,5	11522,3	1389,3	4419,9	6,1	14,0	53,9	27,4	583,8	31,3	27,3	ВИСОКИЙ	1840,9	438,0	2866,6	8,2	3781,5	1232,4	654,0	4627,7	742,9	9795,0	789,9
Новопокровська	16,3	160,1	3262,3	7238,3	1773,3	2281,1	46,8	54,4	62,9	23,6	219,6	64,5	35,0	НИЗЬКИЙ	2389,3	61,7	1069,6	14,4	791,5	633,1	240,8	4003,8	693,6	3156,4	1117,3
Олексіївська	6,9	662,8	9004,8	12405,1	3357,7	737,0	16,2	37,3	58,5	5,3	626,5	36,6	41,8	ОПТИ-МАЛЬНИЙ	3835,9	281,5	3575,5	0,0	417,0	0,0	658,7	3752,9	1737,7	8892,1	986,9
Оскільська	8,3	851,4	2002,0	6539,4	1872,1	1753,7	59,2	93,5	85,6	20,0	256,4	77,9	49,7	НИЗЬКИЙ	3044,0	48,0	1287,2	0,0	227,7	65,3	256,4	3180,6	1022,3	1995,2	783,6
Петропавлівська	5,1	338,3	499,6	2514,0	970,4	335,4	86,0	194,2	96,8	11,3	0,0	93,1	25,2	КРИТИЧНИЙ	1506,5	14,5	13,6	0,0	0,0	0,0	0,0	1591,7	0,0	486,1	264,8
Печенізька	9,3	466,1	4187,0	7225,8	1889,8	1843,6	39,1	45,1	71,2	12,5	407,4	59,7	46,2	НИЗЬКИЙ	2191,7	0,0	438,3	0,0	1387,8	255,5	533,1	3983,8	6174,0	4171,5	6503,2
Пролісненська	11,7	391,3	3319,4	7499,5	1676,4	1196,2	45,4	50,5	67,4	12,8	183,2	66,2	26,2	НИЗЬКИЙ	2635,6	18,2	109,4	15,4	1821,5	187,7	339,3	4029,5	723,4	3296,1	827,0
Південна	13,7	55,7	3080,0	7470,6	1124,7	1893,9	48,1	36,5	72,2	20,1	205,0	65,7	45,5	НИЗЬКИЙ	1295,4	230,9	1929,2	14,6	555,7	261,8	205,1	4672,6	333,9	3064,5	102,3
Пісочинська	32,5	78,8	6568,6	7591,2	1082,2	5392,1	25,3	16,5	60,8	41,0	478,4	46,0	41,1	ВИСОКИЙ	1625,0	421,4	2569,1	0,0	1919,1	362,5	518,9	4986,9	822,9	6410,1	509,8
Роганська	13,4	79,2	10663,2	9207,0	1596,0	3839,4	4,3	15,0	60,0	25,8	277,7	18,5	15,7	ВИСОКИЙ	2256,4	2872,3	626,3	0,0	1878,5	293,6	431,2	4693,7	2027,1	10574,1	2396,1
Савинська	10,2	425,2	2177,1	4989,1	1161,3	3454,4	60,2	53,3	66,7	38,8	172,6	72,6	38,3	ЗАДОВІЛЬНИЙ	2002,1	14,8	3048,0	0,0	858,7	0,0	271,5	3064,8	423,8	2172,4	3009,6
Сахновщинська	19,5	1170,0	6971,9	10768,9	1459,7	2725,5	20,9	20,9	71,3	19,6	537,3	45,0	48,8	ВИСОКИЙ	1651,1	130,2	898,9	3,1	1429,2	914,7	625,6	7480,9	832,3	6864,1	667,4
Слобожанська	26,4	572,5	6970,9	7298,7	1424,9	3109,1	12,9	20,4	69,8	29,0	466,8	37,7	27,5	ВИСОКИЙ	2079,4	388,2	201,8	295,6	2070,0	263,6	501,3	4576,9	589,1	7665,6	721,0
Солонцівська	34,9	246,4	5720,8	9400,2	1618,6	1473,5	19,5	28,3	61,5	12,7	667,5	46,2	26,9	ОПТИ-МАЛЬНИЙ	1939,2	765,6	1099,4	132,9	1178,3	398,5	705,2	5008,5	460,5	5711,1	775,3
Старовірівська	9,1	603,4	13968,0	21060,0	2844,3	8905,5	10,7	20,4	46,3	29,2	868,3	31,7	20,7	ВИСОКИЙ	6225,6	1142,5	6827,4	14,2	5084,6	2993,0	1139,5	8955,2	1160,8	13937,7	1066,8
Старосалтівська	7,4	474,4	2562,8	7624,9	2443,2	4827,8	54,2	95,3	61,4	37,5	254,3	75,0	34,9	НИЗЬКИЙ	2904,3	24,6	584,2	0,0	5199,3	394,6	461,8	3266,8	397,6	2548,3	4007,8
Харківська	1421,1	348,6	10071,1	9891,1	619,9	2250,1	0,0	6,2	30,5	18,4	348,0	19,0	29,0	ВИСОКИЙ	1064,2	5,5	2996,0	0,4	4061,7	298,8	364,9	2944,5	466,6	9921,3	271,9
Циркунівська	8,7	140,0	2241,3	5158,2	1540,3	1750,3	57,1	68,7	72,6	23,8	80,5	73,9	62,7	НИЗЬКИЙ	2174,9	971,3	1214,3	0,0	415,9	0,0	80,6	2512,1	450,8	2225,6	1288,7
Чугуївська	38,0	289,0	6503,7	10467,1	1400,4	5505,4	0,0	21,5	49,6	33,9	296,7	54,3	22,2	ВИСОКИЙ	1922,5	131,9	2616,8	111,8	3806,0	1304,5	367,5	5293,2	966,1	6348,4	1268,7
Шевченківська	19,0	979,1	4880,3	7149,5	1407,1	2200,9	33,6	28,8	72,3	22,1	367,2	58,7	28,4	ЗАДОВІЛЬНИЙ	2764,1	18,8	4,4	0,0	1585,8	425,5	436,1	4536,5	497,3	4802,9	1482,5
Середнє за рік	46,4	561,7	6478,1	8685,9	1689,3	2984,6	28,8	36,6	63,9	23,8	396,8	50,3	32,5		2719,9	284,2	1640,8	25,6	1772,3	497,2	461,1	4402,2	830,6	6424,7	1071,7

Продовження таблиці Б.2

Субкластер 1.1			10748,6	11200,7	1503,9	4695,5	5,6	14,5	50,9	28,1	545,6	28,8	24,6		2543,9	817,5	2195,6	27,0	3203,6	1018,6	656,9	5336,8	1001,5	10612,7	1136,2
Субкластер 1.2			16166,5	17223,5	3991,0	7031,3	1,1	25,1	57,5	27,9	875,9	21,2	17,2		7707,5	432,4	5216,7	13,6	3358,1	838,5	986,8	7319,4	1638,7	16153,9	885,0
Кластер 1			12554,6	13208,3	2333,0	5474,1	4,1	18,0	53,1	28,1	655,7	26,3	22,1		4265,1	689,1	3202,6	22,5	3255,1	958,6	766,9	5997,7	1213,9	12459,7	1052,5
Субкластер 2.1			2447,8	5439,1	1854,7	1770,1	54,7	76,7	72,7	21,5	106,2	72,9	53,9		3236,5	408,1	1070,3	3,9	612,7	16,3	119,9	2588,9	622,0	2427,5	1581,6
Субкластер 2.2			1645,9	3028,6	771,9	901,4	62,8	54,3	66,9	21,2	82,4	78,3	34,3		1484,8	172,6	262,5	26,6	867,5	122,6	95,2	1249,0	189,1	1640,3	529,3
Субкластер 2.3			499,6	2514,0	970,4	335,4	86,0	194,2	96,8	11,3	0,0	93,1	25,2		1506,5	14,5	13,6	0,0	0,0	0,0	0,0	1591,7	0,0	486,1	264,8
Кластер 2			1852,0	3941,4	1224,9	1192,3	61,9	77,2	72,2	20,3	83,7	77,6	41,2		2187,6	251,0	560,7	14,9	678,9	67,8	95,6	1819,2	343,3	1839,8	923,8
Субкластер 3.1			4832,7	7261,0	1453,7	3195,0	33,1	34,3	64,1	29,4	296,5	55,9	32,2		2350,3	177,5	1420,3	39,3	1849,1	390,0	363,1	3897,9	577,1	4806,2	1058,7
Субкластер 3.2			6924,4	10234,1	1806,1	1830,6	20,0	26,8	66,7	14,5	542,0	43,5	35,6		2303,8	113,3	1388,5	16,3	1172,5	561,7	600,0	5600,0	1212,4	6839,0	1212,5
Кластер 3			5694,0	8485,2	1598,8	2633,2	27,7	31,2	65,2	23,2	397,6	50,8	33,6		2331,1	151,1	1407,2	29,9	1570,5	460,7	460,7	4598,8	838,7	5643,3	1122,0

Таблиця Б.3. Показники економічного потенціалу територіальних громад Харківської області у 2024 році
(складено автором за даними *Децентралізація, п.д.; Казюк & Венцель, 2025; Міністерство фінансів України, п.д.;*
Податкова карта України, п.д.)

Громада	Населення (тис. осіб)	Площа (км ²)	Доходи загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки на утримання апарату управління, грн. на 1 особу	Капітальні видатки, грн. на 1 особу	Рівень дотаційності бюджетів (%)	Частка управлінських видатків (%)	Частка бюджетних видатків на оплату праці (%)	Частка капітальних видатків бюджету (%)	Видатки на культуру, фізкультуру і спорт, грн. на 1 особу	Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (%)	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів (%)	Рівень фінансової спроможності	Видатки на загальнодержавні функції, грн. на 1 особу	Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу, грн. на 1 особу	Видатки на економічну діяльність, грн. на 1 особу	Видатки на охорону навколишнього природного середовища, грн. на 1 особу	Видатки на ЖКГ, грн. на 1 особу	Видатки на охорону здоров'я, грн. на 1 особу	Духовний та фізичний розвиток, грн. на 1 особу	Видатки на освіту, грн. на 1 особу	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, грн. на 1 особу	Податкові надходження, грн. на 1 особу	Неподаткові надходження, грн. на 1 особу
Ізюмська	48,1	417,6	3703,9	7427,1	1269,7	3953,3	0,8	34,3	48,9	32,8	416,0	41,2	31,1	оптимізаційний	1304,1	502,7	3803,4	0,0	2078,8	965,3	456,2	2318,5	617,9	3609,7	2230,2
Балаклійська	44,6	1299,5	6457,2	10553,3	1481,3	5333,6	10,7	22,9	48,9	31,0	510,4	45,2	39,1	високий	2136,1	258,2	5902,0	44,8	1540,5	688,9	574,3	4720,8	1409,1	6279,4	2338,8
Барвінківська	19,1	1367,7	8611,8	12415,3	2170,8	2785,0	5,3	25,2	66,9	17,2	530,5	49,4	51,6	високий	5355,7	4,2	254,1	0,0	1092,0	1075,8	565,6	6953,2	1024,2	8517,6	3170,8
Безлюдівська	23,4	137,9	9262,9	10559,9	1991,8	3048,7	6,6	21,5	60,8	22,3	401,3	20,7	32,8	високий	3729,8	142,6	1838,2	3,5	1417,4	289,0	405,8	4973,0	1112,1	9226,5	378,9
Берестинська	30,7	483,8	9258,9	12032,5	1776,6	2808,5	0,0	19,2	65,5	18,3	745,7	50,3	23,1	високий	3548,6	2,4	645,0	34,4	2132,9	765,7	825,9	6741,3	1140,0	9012,2	1420,8
Близнюківська	17,1	1377,7	12912,2	14854,3	1958,9	13509,6	4,5	15,2	57,1	47,3	1237,9	57,0	60,5	високий	3775,7	136,6	1566,3	0,0	3019,7	5086,0	1327,6	13220,9	721,8	12727,4	849,6
Богодухівська	36,4	1156,8	9246,0	11416,4	1595,2	2000,1	1,7	17,3	64,5	14,7	743,7	39,5	29,7	високий	2551,1	657,9	405,8	0,0	1511,7	833,4	761,1	6061,0	889,4	9138,5	390,6
Борівська	15,3	879,4	4398,5	11307,9	2788,2	1644,2	18,8	63,4	64,4	12,3	405,2	51,6	40,2	задовільний	4272,1	909,2	54,4	0,0	1724,9	745,1	407,1	4302,4	969,0	4349,7	1245,2
Білійська	5,5	424,1	15701,6	18588,0	6282,0	1055,4	0,0	40,0	76,4	5,2	1360,8	17,0	36,9	оптимізаційний	7699,3	176,7	559,4	13,6	1086,9	0,0	1606,1	6446,2	3619,0	15687,2	1014,6

Продовження таблиці Б.3

Валківська	29,8	1019,0	8322,6	12368,7	1846,1	1714,5	18,3	22,2	71,3	11,1	807,6	31,5	33,9	ОПТИ- мальний	3193,1	265,2	257,3	3,3	1573,9	777,7	836,0	7058,4	1488,0	8181,5	2054,6
Велико- бурлуцька	14,4	839,5	8094,5	12227,0	3677,0	3632,3	4,9	45,4	58,2	21,3	373,2	37,9	44,1	ОПТИ- мальний	5770,1	1864,1	478,0	0,0	2788,2	1105,1	382,7	3670,6	1091,8	8078,6	2223,3
Висо- чанська	26,7	61,1	6160,9	9127,0	1508,5	2309,1	23,5	24,5	67,8	19,4	564,5	49,8	38,9	ОПТИ- мальний	2001,2	4,7	1889,0	14,9	2596,0	0,0	579,7	4554,9	397,5	6110,9	1178,3
Вовчанська	35,6	1418,7	2122,3	4547,9	937,2	1228,2	31,0	44,2	65,7	21,1	158,9	68,0	43,1	задо- вільний	5605,7	102,7	212,4	0,0	1199,5	188,9	158,9	1608,9	362,2	2108,2	283,9
Вільху- ватська	6,0	384,0	4606,5	7683,8	2708,7	1879,2	21,1	58,8	62,1	18,4	42,1	60,2	54,8	низький	5530,0	307,4	33,5	0,0	1159,6	0,0	42,1	1903,0	1332,7	4607,7	767,1
Вільхівська	12,0	219,9	4528,3	7633,7	1488,2	6809,6	7,2	32,9	48,5	44,1	227,9	44,9	24,2	задо- вільний	6416,7	39,7	2995,0	0,0	1504,7	0,0	249,7	3090,3	1502,3	4478,9	2467,6
Дворі- чанська	15,8	1113,3	707,8	4296,3	940,1	777,9	67,0	132,8	37,2	15,2	47,8	88,7	42,5	задовіль- ний	3002,6	0,0	0,6	0,0	215,0	66,4	47,8	748,3	1042,2	707,9	171,8
Дерга- чівська	42,8	544,1	5300,6	8442,8	1933,3	4394,4	0,0	36,5	57,3	31,8	377,8	50,5	25,6	задо- вільний	2669,6	1492,5	2304,1	2,2	2225,2	301,0	383,0	4207,8	457,5	4871,1	1857,9
Донецька	22,2	346,1	16581,3	14215,5	2664,3	6073,4	0,0	16,1	53,2	29,4	605,9	11,2	6,9	високий	5516,2	1696,3	2132,3	16,4	4196,0	329,0	771,9	5983,0	937,8	16589,1	1708,9
Зачепи- лівська	14,0	792,8	8212,0	11869,3	2182,9	1526,0	6,9	26,6	79,0	11,0	653,9	59,1	33,4	задо- вільний	2879,7	27,1	437,8	6,1	1397,0	174,5	653,8	7227,1	1053,7	7969,5	1160,5
Злато- пільська	30,1	139,2	6747,0	9847,9	1521,9	1880,8	0,0	22,6	64,0	15,4	697,6	47,3	28,5	ОПТИ- мальний	1817,0	5,3	1618,7	3,2	594,3	497,0	783,0	5714,2	1261,3	6487,5	1163,2
Зміївська	40,6	792,5	6403,1	10111,4	1531,2	1763,3	22,9	23,9	70,0	14,4	773,4	49,8	36,1	ОПТИ- мальний	2122,2	118,1	800,5	6,9	828,1	649,0	818,9	5934,5	1098,8	6232,1	922,6
Золочівська	23,7	972,8	4928,2	7992,1	1693,9	2835,9	12,5	34,4	76,4	25,3	235,4	52,4	31,9	задо- вільний	2638,5	376,1	112,9	0,0	1121,4	958,4	250,3	5309,3	453,7	4904,3	546,9
Кегичівська	19,6	780,0	9252,4	12343,5	1929,2	2196,6	6,9	20,9	68,3	14,3	526,2	25,5	36,9	високий	2598,8	329,6	417,7	7,5	1211,6	781,9	536,9	8432,6	1090,2	9153,6	1619,3
Коломацька	6,4	322,3	9713,5	14994,9	3054,4	1454,9	11,4	31,4	69,0	8,7	520,7	30,1	46,4	ОПТИ- мальний	3537,8	2,7	1080,6	24,3	2444,9	412,7	527,1	7742,7	1025,3	9639,4	1277,0
Красно- кутська	26,0	1039,4	10717,5	14147,5	2197,6	3924,7	8,2	20,5	67,2	20,9	827,5	37,9	23,8	високий	2554,1	804,5	794,5	2,9	2727,5	1204,9	925,3	7484,8	2289,4	10610,3	1315,9
Куньєвська	4,3	331,5	8505,3	13116,6	3963,2	9726,5	7,7	46,6	75,5	40,0	596,3	31,7	30,2	ОПТИ- мальний	9007,5	3537,5	186,6	0,0	2116,4	0,0	639,8	7173,6	1816,9	8493,0	8717,3
Куп'янська	54,4	148,4	1857,7	4384,2	788,8	3847,7	39,5	42,5	41,0	45,8	111,5	52,3	35,3	задо- вільний	3124,1	1192,0	0,0	247,3	2605,2	109,3	125,2	766,9	296,8	1838,7	1996,6
Курилівська	9,5	418,9	2093,7	7097,8	3047,4	3593,0	39,4	145,6	78,2	32,6	65,2	73,9	44,6	низький	3909,5	1418,6	1757,0	0,0	925,3	0,0	65,2	2616,6	394,0	2078,7	602,3
Кіндра- шівська	5,9	404,9	3021,7	7220,4	3432,4	4321,6	31,0	113,6	68,9	36,2	0,1	55,1	40,3	низький	8209,8	199,7	34,0	0,0	758,6	0,0	0,1	1786,1	1039,7	2752,4	2556,1
Липецька	13,2	363,5	1413,3	3984,7	1363,3	2318,9	46,9	96,5	68,7	36,5	20,1	73,9	47,6	задо- вільний	3760,8	170,6	444,4	0,0	294,2	20,1	20,1	1551,8	205,8	1413,4	451,7
Лозівська	87,7	1424,9	7364,6	9463,5	1730,3	2409,6	0,8	23,5	69,2	19,7	563,8	36,0	33,7	ОПТИ- мальний	2346,7	0,5	1832,9	52,9	825,7	285,3	631,8	5947,8	681,0	7217,5	1108,3
Люботин- ська	26,7	138,0	5529,6	8029,0	1400,1	3123,0	26,4	25,3	67,1	27,5	304,4	44,0	35,7	ОПТИ- мальний	1831,7	390,8	1105,4	16,9	1461,7	324,7	319,9	5388,8	553,1	5430,8	505,3

Продовження таблиці Б.3

Малинівська	8,9	247,1	8084,1	10429,2	2930,5	3356,8	14,2	36,2	64,2	19,8	289,5	56,8	19,4	задовільний	4824,4	73,9	1471,2	0,0	1970,2	56,1	293,0	4119,5	4504,0	8051,7	4089,7
Малоданилівська	13,2	98,3	4816,0	7256,0	1966,8	2645,8	20,0	40,8	56,7	26,5	155,6	42,6	50,8	задовільний	2378,2	113,0	2731,9	0,0	1753,9	128,7	160,0	2339,8	427,2	4757,9	559,2
Мереф'янська	25,3	134,3	6489,0	8991,4	1302,5	2382,9	18,9	20,1	71,4	20,3	380,8	35,3	33,7	оптимальний	1392,9	220,4	821,2	0,0	2888,3	247,0	391,1	4907,2	859,6	6239,8	1799,2
Наталинська	11,0	503,2	24771,2	15736,8	4829,5	9674,8	0,0	19,5	67,2	36,1	518,5	11,9	8,7	високий	11697,1	1234,3	1432,7	4,6	1774,9	0,0	854,4	8698,1	2433,8	24736,9	1577,0
Нововодолазька	21,5	580,3	8698,1	10273,6	1539,8	3982,2	11,4	17,7	66,3	27,7	603,6	31,2	34,9	високий	1746,1	779,7	1427,4	4,5	3964,5	398,6	789,1	4363,1	940,2	8612,6	962,6
Новопокровська	16,3	160,1	4247,9	8503,0	2348,9	2708,7	38,3	55,3	65,0	23,2	270,7	46,0	36,0	задовільний	4102,5	147,4	220,3	0,0	1091,0	572,0	438,9	4115,1	1265,4	4239,9	1904,2
Олексіївська	6,9	662,8	11298,7	14810,6	4733,5	2315,3	6,3	41,9	63,2	13,3	832,6	31,4	42,5	високий	5129,3	641,5	4600,5	20,6	326,7	0,0	847,7	3623,9	2408,0	11167,9	485,2
Оскільська	8,3	851,4	3048,5	9315,5	2616,2	3066,9	31,0	85,8	73,8	23,9	243,1	64,6	45,3	низький	5654,5	125,3	823,1	0,0	614,8	92,5	482,3	3604,1	1632,5	3039,0	2606,3
Петропавлівська	5,1	338,3	981,5	4805,0	1829,1	1265,2	60,8	186,4	81,7	20,4	0,0	89,3	44,8	низький	3557,0	23,6	76,9	0,0	0,0	0,0	0,0	2240,6	288,9	980,7	313,5
Печенізька	9,3	466,1	6708,0	9617,2	2755,6	2880,6	15,5	41,1	72,3	20,7	557,3	30,3	44,2	оптимальний	3464,8	58,9	32,8	0,0	2834,0	356,8	576,3	5354,2	1384,7	6684,4	3098,1
Пролісенська	11,7	391,3	5273,5	9488,0	2437,9	2910,2	12,4	46,2	69,3	21,8	184,3	41,5	31,0	задовільний	4580,6	96,6	420,1	0,0	2006,2	282,9	316,5	4664,6	1256,4	5238,8	2465,9
Південна	13,7	55,7	4065,8	8325,1	1395,4	1260,6	40,1	34,3	75,0	13,1	305,9	55,1	50,3	низький	2389,7	20,4	225,4	0,0	749,0	221,7	314,2	5238,7	503,3	4008,5	132,4
Пісочинська	32,5	78,8	8335,1	7890,6	1178,2	9163,6	14,5	14,1	67,7	52,3	528,4	31,0	40,6	високий	2663,1	621,3	4073,7	0,0	2174,4	99,1	582,8	6286,0	1054,3	8167,5	1821,5
Роганська	13,4	79,2	5611,5	10296,2	1863,9	5825,9	0,0	33,2	61,6	33,3	331,0	36,1	39,6	оптимальний	4199,8	4023,7	540,7	0,0	1818,1	316,4	423,0	4915,5	1300,1	5563,4	2484,5
Савинська	10,2	425,2	3830,3	6554,8	1870,6	7916,4	28,1	48,8	58,8	51,2	280,7	55,4	40,3	задовільний	3952,5	618,4	6899,8	0,0	511,1	0,0	557,6	2741,1	737,3	3621,2	5494,7
Сахновщинська	19,5	1170,0	8613,2	12575,6	2009,6	1707,0	9,7	23,3	74,4	11,3	635,5	31,8	46,5	оптимальний	2592,9	11,7	254,5	4,0	1257,4	766,0	699,9	8334,5	1262,7	8486,1	1375,8
Слобожанська	26,4	572,5	9264,1	9651,6	2358,3	4150,4	2,7	25,5	70,2	28,5	623,7	20,4	26,7	високий	3452,8	145,5	1325,8	318,2	1774,0	716,6	712,1	5494,6	735,6	9656,7	1820,4
Соломицька	34,9	246,4	6811,3	9327,2	1614,4	1044,9	6,7	23,7	69,0	9,5	877,7	30,0	29,3	оптимальний	2021,5	486,4	197,2	52,0	1516,0	408,2	891,6	4784,1	742,1	6716,7	810,0
Старовірівська	9,1	603,4	15428,8	19174,6	3729,3	5634,7	8,2	24,2	62,5	21,6	980,5	45,8	25,9	високий	7464,0	286,1	1495,5	0,0	3656,9	1637,6	1074,5	8672,8	1891,8	15384,9	2772,4
Старосалтівська	7,4	474,4	4057,9	11338,2	3918,3	4312,6	17,8	96,6	58,8	23,4	270,3	48,7	40,2	задовільний	9646,9	450,5	766,3	0,0	2591,6	338,6	270,4	3858,3	653,8	4001,6	5777,5
Харківська	1421,1	348,6	9740,4	10944,5	824,8	2567,9	0,0	8,5	32,3	18,9	399,2	26,6	31,7	високий	1044,6	26,0	4132,5	4,2	3711,8	371,9	418,9	3224,3	708,0	9571,0	366,3
Циркунівська	8,7	140,0	2881,6	6112,0	2063,2	3922,2	28,0	71,6	80,3	37,8	55,4	61,0	59,2	низький	3569,3	947,0	2168,1	0,0	658,0	0,0	55,4	2549,4	572,2	2866,3	1658,9
Чугуївська	38,0	289,0	6322,1	11177,3	1916,1	4344,5	7,0	30,3	58,6	26,2	453,1	49,1	31,2	оптимальний	3208,5	213,1	1702,6	3,2	2687,5	1150,9	954,0	5421,6	1428,5	6215,8	2248,6

Продовження таблиці Б.3

Шевчен- ківська	19,0	979,1	7190,8	10993,7	2594,2	2487,7	6,3	36,1	67,1	17,8	548,0	38,4	41,5	опти- мальний	4977,8	0,0	203,0	0,0	2177,1	403,0	670,9	4548,5	1063,5	7110,8	1459,2
Середнє за рік	46,4	561,7	7112,6	10140,9	2240,7	3596,6	15,7	43,0	64,7	24,3	460,3	44,5	36,7		4002,3	508,9	1321,4	16,3	1730,0	485,7	526,0	4923,9	1132,6	7029,0	1746,0
Субкластер 1.1			3643,8	7421,1	2335,0	2641,7	28,7	66,4	65,4	24,9	145,1	56,1	45,1		5246,8	165,9	675,9	0,0	1096,2	163,7	213,7	2559,5	1009,9	3584,2	1446,1
Субкластер 1.2			1615,6	5259,2	1848,6	2375,4	48,4	126,6	69,2	28,5	37,7	77,4	47,7		3559,9	511,9	889,4	0,0	418,5	17,3	37,7	1941,3	500,6	1609,4	639,6
Кластер 1			2721,9	6438,4	2113,9	2520,7	37,7	93,8	67,1	26,5	96,3	65,8	46,3		4480,0	323,2	772,9	0,0	788,2	97,1	133,7	2278,5	778,4	2686,6	1079,5
Кластер 2			16115,6	16230,0	4032,9	6377,2	3,2	26,2	63,3	25,5	922,7	29,1	30,2		6880,2	695,2	1964,5	9,2	2343,5	1175,4	1080,4	7774,1	2002,0	16048,9	1401,3
Субкластер 3.1			7388,9	10818,4	2063,3	2561,9	11,6	30,4	66,5	18,1	523,4	41,0	35,7		3263,4	287,7	885,4	8,4	1924,2	547,7	579,2	5597,1	1135,3	7282,7	1595,4
Субкластер 3.2			5739,4	8595,1	1819,6	6112,1	11,1	33,7	57,8	39,1	400,4	40,9	33,3		3892,6	1243,1	2803,1	61,2	1834,9	319,7	470,4	4171,5	992,8	5657,9	3122,9
Кластер 3			6966,0	10248,4	2000,8	3472,2	11,4	31,3	64,3	23,5	491,9	40,9	35,1		3424,7	532,7	1377,1	22,0	1901,3	489,2	551,3	5231,5	1098,8	6866,1	1987,1

Таблиця Б.4. Показники економічного потенціалу територіальних громад Харківської області у 2025 році
(складено автором за даними *Децентралізація, п.д.; Казюк & Венцель, 2026б; Міністерство фінансів України, п.д.;*
Податкова карта України, п.д.)

Громада	Населення (тис. осіб)	Площа (км ²)	Доходи загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки загального фонду, грн. на 1 особу	Видатки на утримання апарату управління, грн. на 1 особу	Капітальні видатки, грн. на 1 особу	Рівень дотаційності бюджетів (%)	Частка управлінських видатків (%)	Частка бюджетних видатків на оплату праці (%)	Частка капітальних видатків бюджету (%)	Видатки на культуру, фізкультуру і спорт, грн. на 1 особу	Частка трансфертів у дохідній частині бюджету (%)	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету без трансфертів (%)	Рівень фінансової спроможності	Видатки на загальнодержавні функції, грн. на 1 особу	Видатки на громадський порядок, безпеку і судову владу, грн. на 1 особу	Видатки на економічну діяльність, грн. на 1 особу	Видатки на охорону навколишнього природного середовища, грн. на 1 особу	Видатки на ЖКГ, грн. на 1 особу	Видатки на охорону здоров'я, грн. на 1 особу	Духовний та фізичний розвиток, грн. на 1 особу	Видатки на освіту, грн. на 1 особу	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, грн. на 1 особу	Податкові надходження, грн. на 1 особу	Неподаткові надходження, грн. на 1 особу
Ізюмська	52,4	417,6	5270,9	8621,0	1626,0	3064,3	32,7	30,8	50,9	25,3	547,3	43,3	27,4	оптиміальний	1571,8	103,4	1488,4	0,0	3063,8	581,3	530,9	2072,5	771,8	4335,2	1563,8
Балаклійська	45,2	1299,5	8766,1	12665,5	1942,1	8415,6	18,4	22,2	50,5	37,5	650,7	33,8	41,6	високий	2462,5	727,7	3927,0	99,8	2020,9	768,3	648,8	7708,1	1607,7	7446,3	2692,1
Барвінківська	25,8	1367,7	9722,5	13775,2	2505,6	2960,1	17,3	25,8	64,9	17,3	536,5	37,7	55,4	оптиміальний	8523,6	23,5	165,3	0,0	1402,3	939,7	435,0	5498,0	870,2	7482,0	839,7
Безлюдівська	31,4	137,9	11861,2	12501,5	2722,1	3344,7	4,8	22,9	64,9	21,0	475,4	22,5	32,7	високий	3011,0	128,2	821,5	18,9	1584,6	385,2	375,8	3610,0	999,2	7906,8	142,3
Берестинська	35,8	483,8	12042,7	14244,9	2309,2	2733,6	3,4	19,2	68,2	15,5	916,8	22,9	21,6	високий	7595,0	2,8	100,4	5,1	1560,6	464,9	841,2	6613,4	1590,0	9005,7	824,6
Близнюківська	21,2	1377,7	16474,8	17601,6	2627,8	14509,7	7,0	16,0	55,3	44,4	1512,3	39,5	57,2	високий	3370,4	244,6	2051,9	10,4	2822,7	1265,9	1316,1	14742,2	880,2	13216,3	1031,5
Богодухівська	48,3	1156,8	12483,2	13827,2	2221,6	2196,5	8,8	17,8	65,4	13,5	869,9	28,6	28,4	високий	4722,9	310,5	764,6	0,0	1270,6	554,8	624,9	4812,7	766,1	8479,0	271,0
Борівська	14,7	879,4	3072,0	10686,6	3367,5	1470,6	41,3	109,6	71,5	11,9	321,5	64,6	24,6	критичний	3692,0	709,6	34,1	0,0	2348,9	202,1	306,9	3607,2	966,9	2898,6	1045,6
Біляївська	6,7	424,1	19711,0	21920,5	7161,9	3428,5	2,3	36,3	77,4	13,1	1905,2	21,9	38,7	високий	6773,2	416,7	271,8	7,6	1814,5	0,0	1570,3	6639,8	3177,6	14895,9	1274,7
Валківська	47,1	1019,0	10834,7	15099,8	2603,4	7821,8	20,8	24,0	72,5	33,3	894,5	47,8	33,6	високий	2097,8	182,3	273,7	4,3	1385,0	520,4	548,4	7683,5	1211,4	6230,4	710,1

Продовження таблиці Б.4

Велико- бурлуцька	14,9	839,5	9182,1	14288,7	4907,3	2909,9	13,0	53,4	58,6	16,5	369,9	37,7	38,4	ОПТИ- мальний	7555,4	1070,3	272,8	0,0	2218,1	994,2	353,2	3267,2	1115,4	8461,2	708,7
Висо- чанська	36,7	61,1	7407,2	10976,5	1927,6	3672,7	26,4	26,0	73,1	24,8	760,5	41,9	40,4	ОПТИ- мальний	3315,9	0,0	727,1	6,0	2289,4	0,0	514,4	3721,7	1122,1	4809,8	318,9
Вовчанська	32,6	1418,7	1724,8	5611,5	1401,3	1311,6	60,6	81,2	65,8	18,8	129,9	75,9	32,5	задо- вільний	3748,5	207,4	295,5	3,0	719,3	365,7	129,9	1799,0	626,6	1680,4	114,5
Вільху- ватська	5,4	384,0	5454,8	11625,7	4431,6	3273,8	33,2	81,2	60,6	21,6	38,2	63,3	41,7	низький	9220,6	70,8	8,4	0,5	1945,0	0,0	35,3	2103,7	1717,6	5032,0	471,7
Вільхівська	6,9	219,9	7865,9	13440,7	3514,7	10164,5	27,1	44,7	62,2	41,9	574,0	52,4	32,9	ОПТИ- мальний	5609,4	27,6	4647,7	14,3	4310,6	0,0	590,7	6250,0	1229,0	7092,4	3979,0
Дворі- чанська	13,6	1113,3	687,5	6071,6	1255,7	1782,6	83,1	182,6	37,0	22,6	71,6	90,8	35,3	задо- вільний	5590,4	0,0	1,6	0,0	500,6	142,7	71,5	1106,1	1069,3	686,3	167,5
Дерга- чівська	43,2	544,1	7189,9	9568,8	2355,4	3518,8	14,8	32,8	60,0	25,4	380,1	41,7	26,5	ОПТИ- мальний	6317,7	213,3	1165,2	61,4	2752,0	383,9	356,9	3936,8	998,9	5992,8	1534,6
Донецька	22,6	346,1	22143,7	16758,1	3472,7	9509,5	0,0	15,7	55,5	35,6	796,3	15,6	8,0	високий	5634,6	555,4	1116,5	58,0	3509,5	699,1	954,6	10580,0	1223,0	19553,9	749,3
Зачепи- лівська	16,2	792,8	10992,0	15232,8	3091,7	2012,6	11,1	28,1	77,3	11,4	749,9	31,4	32,7	ОПТИ- мальний	8975,3	26,6	242,5	4,1	1209,4	199,4	603,8	7598,6	1277,4	8581,2	1185,0
Злато- пільська	35,2	139,2	8521,5	11586,6	1913,2	6265,6	14,0	22,5	65,0	34,1	827,8	34,0	28,1	високий	1794,4	5,3	1467,5	11,2	986,7	435,4	721,0	7931,9	1148,4	6598,6	1009,6
Зміївська	57,4	792,5	7206,2	12065,4	2081,9	2625,1	26,5	28,9	69,6	17,3	943,7	44,1	32,7	ОПТИ- мальний	3613,7	1,0	543,3	0,0	880,4	449,6	693,4	4677,0	1416,0	4813,7	770,3
Золочівська	28,4	972,8	6119,9	8742,2	2119,6	4791,3	25,4	34,6	75,4	34,7	239,8	47,2	35,4	задо- вільний	3261,4	443,4	25,0	0,0	682,2	1504,0	206,2	5051,4	496,6	5090,5	1021,3
Кегичівська	22,9	780,0	12327,4	15690,7	2479,2	5081,9	10,9	20,1	66,2	24,0	576,6	28,4	40,5	високий	3141,4	115,4	80,0	18,6	1159,7	1450,2	449,2	7809,4	2078,5	9231,0	1154,0
Коломацька	9,9	322,3	12131,6	16426,2	3560,3	1754,6	15,8	29,3	71,0	9,3	593,8	35,9	46,8	ОПТИ- мальний	2568,6	173,7	568,8	22,2	1953,8	306,5	375,0	5384,6	778,8	7592,0	663,5
Красно- кутська	35,2	1039,4	12689,9	16754,0	2746,8	3619,7	10,5	21,6	66,1	17,0	1023,1	27,7	24,3	високий	4079,4	139,7	681,1	0,0	2550,6	869,9	762,0	5766,7	1591,9	8459,8	1784,7
Куньєвська	4,7	331,5	13107,7	16962,4	6080,5	11311,8	10,5	46,4	75,4	39,0	609,3	40,1	31,0	ОПТИ- мальний	8234,3	530,7	2,5	0,0	4431,8	0,0	521,2	8155,3	3228,4	10954,4	3159,7
Куп'янська	47,3	148,4	1848,7	4554,5	1094,8	3645,6	59,6	59,2	45,7	43,0	46,6	65,0	36,2	задо- вільний	4899,7	267,0	3,6	0,0	2680,7	58,1	49,2	815,7	222,9	1782,7	872,4
Курилівська	9,9	418,9	1366,9	8204,2	4061,4	3386,6	66,3	297,1	71,7	28,7	69,9	81,7	31,5	низький	5909,6	2037,3	387,2	0,0	705,9	0,0	66,7	2059,6	521,6	1290,7	512,0
Кіндра- шівська	5,6	404,9	2356,2	8146,3	4242,5	2686,9	55,1	180,1	71,9	24,7	0,0	70,9	23,6	низький	7137,8	0,0	677,8	0,0	510,6	0,0	0,5	1729,7	655,3	2062,2	960,5
Липецька	11,7	363,5	1759,3	4991,0	2117,0	2396,8	62,7	120,3	81,1	32,2	7,5	78,6	47,7	низький	4191,3	95,1	440,5	0,0	462,6	68,2	7,4	2060,2	402,3	1741,6	135,9
Лозівська	91,0	1424,9	9549,1	12042,6	2263,1	5891,2	7,2	23,7	66,7	32,0	689,0	37,6	34,0	високий	2482,5	0,0	1743,6	4,6	840,1	340,8	731,6	8735,5	949,0	7984,3	969,5
Люботин- ська	39,2	138,0	6061,6	9033,3	1721,6	4428,1	30,0	28,4	67,7	32,5	332,7	49,0	35,6	задо- вільний	2115,8	53,8	626,9	0,0	1515,3	252,7	253,0	3530,1	1027,2	4054,8	234,4
Малинів- ська	10,8	247,1	8689,5	15555,0	4420,1	3348,8	10,0	50,9	62,3	16,2	351,6	46,4	22,1	задо- вільний	15239,2	153,2	146,8	7,4	2095,7	101,4	511,4	3875,9	2975,9	5969,2	1724,7
Мало-	13,8	98,3	8580,9	9991,9	3185,2	5262,4	24,9	37,1	58,2	34,2	269,6	41,5	40,9	задо-	3435,9	10,9	4787,4	0,0	1024,2	147,1	213,5	2223,9	385,1	6737,3	184,7

Продовження таблиці Б.4

Середнє за рік	48,4	561,7	9239,9	12806,5	3087,2	5202,8	24,0	52,3	64,9	26,4	572,3	44,9	34,9		5425,0	269,3	989,4	10,3	2028,0	425,2	505,3	5358,9	1205,2	7100,1	1136,9
Кластер 1			1549,5	6294,2	2410,9	2504,1	65,9	166,5	65,2	28,0	46,5	79,2	33,6		5303,0	375,3	411,4	0,4	797,1	90,7	46,5	1760,3	516,6	1476,8	395,5
Субкластер 2.1			6172,6	12318,4	3539,4	3547,0	30,9	62,3	67,2	20,9	319,8	52,8	40,4		5480,6	452,3	409,9	2,4	2074,8	335,1	350,9	3948,2	1369,1	5194,4	1143,6
Субкластер 2.3			8428,7	11263,6	2048,0	5210,5	20,7	25,1	65,4	29,8	662,4	40,5	32,8		2629,5	102,5	1112,6	8,0	2235,2	348,5	551,2	4963,5	960,7	5915,3	889,2
Субкластер 2.3			7507,0	10113,2	3106,9	4456,7	29,6	42,1	56,9	29,4	339,2	45,3	41,7		13653,6	240,7	3576,7	0,0	789,4	73,5	355,9	2717,1	798,8	6148,5	852,9
Субкластер 2.4			8786,0	12244,2	2376,1	6911,8	18,0	28,9	68,4	34,9	407,9	44,6	35,2		4198,7	215,4	521,1	22,8	1542,0	1529,6	332,8	6849,8	1310,1	6709,4	1422,6
Субкластер 2.5			11710,9	15279,4	3031,6	2796,6	12,1	26,2	68,3	15,1	830,5	30,6	34,6		5377,6	115,8	521,0	6,0	1825,7	556,7	638,4	5635,7	1219,7	8180,9	965,9
Кластер 2			8773,9	12759,9	2827,3	4140,5	21,1	36,7	66,5	23,4	581,7	41,5	36,0		4940,2	217,6	832,0	6,7	1935,7	487,7	494,7	4920,5	1167,7	6471,0	1022,1
Субкластер 3.1			18819,0	20243,4	5937,3	7015,9	3,0	37,8	64,5	22,8	1006,7	30,6	29,3		11077,9	420,6	841,3	3,0	2230,7	87,9	921,9	6641,3	2681,6	14762,1	1615,4
Субкластер 3.3			12551,6	14253,1	3101,5	12221,3	12,1	30,7	56,7	42,6	737,8	39,2	34,1		4071,8	328,1	2504,8	44,9	3601,5	670,6	722,2	10359,1	1037,3	10575,4	2143,4
Кластер 3			15163,0	16749,1	4283,1	10052,4	8,3	33,7	59,9	34,4	849,8	35,7	32,1		6991,0	366,7	1811,7	27,4	3030,3	427,8	805,4	8810,0	1722,4	12319,9	1923,4

ДОДАТОК В

Таблиця В.1. Кластеризація територіальних громад Харківської області за подібністю характеристик економічного потенціалу (складено автором за результатами кластерного аналізу)

Розподіл громад Харківської області за кластерами (метод Варда, відстань 3.0)				
Рік	Кластер	Субкластер	Кількість громад	Громади
2021	Кластер 1 «Громади з низьким рівнем реалізації економічного потенціалу»	—	8	Курилівська, Кіндрашівська, Липецька, Новопокровська, Петропавлівська, Південна, Савинська, Старосалтівська
	Кластер 2 «Громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 2.1 «Громади з інвестиційною орієнтацією при обмеженій доходній базі»	17	Ізюмська, Балаклійська, Безлюдівська, Височанська, Вовчанська, Вільхівська, Златопільська, Зміївська, Куп'янська, Люботинська, Малинівська, Мерэф'янська, Оскільська, Пролісенська, Роганська, Слобожанська, Солоницівська
		Субкластер 2.2 «Громади з розвинутою соціальною сферою та збалансованим потенціалом»	23	Барвінківська, Берестинська, Близнюківська, Богодухівська, Борівська, Валківська, Великобурлуцька, Вільхуватська, Дворічанська, Дергачівська, Зачепилівська, Золочівська, Кегичівська, Коломацька, Краснокутська, Куньєвська, Лозівська, Нововодолазька, Олексіївська, Печенізька, Сахновщинська, Чугуївська, Шевченківська
	Кластер 3 «Приміські громади з інфраструктурно- інвестиційним типом потенціалу»	—	4	Малоданилівська, Пісочинська, Харківська, Циркунівська
	Кластер 4 «Громади з	—	4	Біляївська, Донецька, Наталинська, Старовірівська

	високим власним економічним потенціалом»			
2023	Кластер 1 «Громади з вищим рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 1.1 «Фінансово стійкі громади з розвиненою соціальною та інфраструктурною складовою»	8	Берестинська, Близнюківська, Дергачівська, Краснокутська, Нововодолазька, Роганська, Харківська, Чугуївська
		Субкластер 1.2 «Громади з максимальним рівнем власного економічного потенціалу»	4	Біляївська, Донецька, Наталинська, Старовірівська
	Кластер 2 «Громади з критично низьким рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 2.1 «Громади з частковою реалізацією потенціалу в умовах фінансової залежності»	4	Вільхуватська, Кіндрашівська, Оскільська, Циркунівська
		Субкластер 2.2 «Громади з глибокою фінансовою деградацією внаслідок бойових дій»	5	Вовчанська, Дворічанська, Куп'янська, Курилівська, Липецька
		Субкластер 2.3 «Громада з критичним економічним потенціалом»	1	Петропавлівська
	Кластер 3 «Громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 3.1 «Громади з нижнім порогом середнього потенціалу та обмеженою соціальною сферою»	20	Ізюмська, Балаклійська, Безлюдівська, Борівська, Великобурлуцька, Височанська, Вільхівська, Золочівська, Люботинська, Малинівська, Малоданилівська, Мереш'янська, Новопокровська, Пролісенська, Південна, Пісочинська, Савинська, Слобожанська, Старосалтівська,

				Шевченківська
		Субкластер 3.2 «Громади з середнім потенціалом та розвинутою соціальною складовою»	14	Барвінківська, Богодухівська, Валківська, Зачепилівська, Златопільська, Зміївська, Кегичівська, Коломацька, Куньєвська, Лозівська, Олексіївська, Печенізька, Сахновщинська, Солоницівська
2024	Кластер 1 «Громади з критично низьким рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 1.1 «Громади зі значним, але не катастрофічним скороченням потенціалу»	6	Вовчанська, Вільхуватська, Кіндрашівська, Малоданилівська, Новопокровська, Оскільська
		Субкластер 1.2 «Громади з глибокою фінансовою деградацією»	5	Дворічанська, Курилівська, Липецька, Петропавлівська, Циркунівська
	Кластер 2 «Громади з вищим рівнем реалізації економічного потенціалу»	—	6	Близнюківська, Біляївська, Донецька, Наталинська, Олексіївська, Старовірівська

	Кластер 3 «Громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 3.1 «Громади зі збалансованим середнім потенціалом»	29	Барвінківська, Безлюдівська, Берестинська, Богодухівська, Борівська, Валківська, Великобурлуцька, Височанська, Зачепилівська, Златопільська, Зміївська, Золочівська, Кегичівська, Коломацька, Краснокутська, Лозівська, Люботинська, Малинівська, Мереш'янська, Нововодолазька, Печенізька, Пролісенська, Південна, Сахновщинська, Солоницівська, Старосалтівська, Харківська, Чугуївська, Шевченківська
		Субкластер 3.2 «Громади з інвестиційно-безпековим профілем»	10	Ізюмська, Балаклійська, Вільхівська, Дергачівська, Куньєвська, Куп'янська, Пісочинська, Роганська, Савинська, Слобожанська
2025	Кластер 1 «Громади з критично низьким рівнем реалізації економічного потенціалу»	—	7	Вовчанська, Дворічанська, Куп'янська, Курилівська, Кіндрашівська, Липецька, Петропавлівська
	Кластер 2 «Громади із середнім рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 2.1 «Громади з ослабленим економічним потенціалом»	10	Борівська, Великобурлуцька, Вільхуватська, Новопокровська, Оскільська, Пролісенська, Південна, Роганська, Циркунівська, Шевченківська
		Субкластер 2.2 «Громади з близьким до середнього потенціалом та збалансованою бюджетною структурою»	11	Ізюмська, Валківська, Височанська, Дергачівська, Златопільська, Зміївська, Лозівська, Люботинська, Мереш'янська, Нововодолазька, Пісочинська
		Субкластер 2.3 «Громади з інвестиційно-інфраструктурним профілем при обмеженій	2	Малоданилівська, Савинська

		соціальної сфері»		
		Субкластер 2.4 «Громади з розвинутою охороною здоров'я та інвестиційною активністю»	3	Золочівська, Кегичівська, Чугуївська
		Субкластер 2.5 «Громади з відносно стійким потенціалом та розвинутою соціальною сферою»	11	Барвінківська, Безлюдівська, Берестинська, Богодухівська, Зачепилівська, Коломацька, Краснокутська, Печенізька, Сахновщинська, Солоницівська, Старовірівська
	Кластер 3 «Громади з вищим рівнем реалізації економічного потенціалу»	Субкластер 3.1 «Громади з максимальним рівнем власних доходів та соціальних видатків»	5	Біляївська, Куньєвська, Малинівська, Наталинська, Олексіївська
		Субкластер 3.2 «Громади з максимальним інвестиційним потенціалом та розвинутою інфраструктурою»	7	Балаклійська, Близнюківська, Вільхівська, Донецька, Слобожанська, Старосалтівська, Харківська

ДОДАТОК Г

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях

1. Гусева, Н., Маляренко, К., & Лимар, О. (2024). Пріоритетні сфери і галузі економіки України: трансформації в умовах війни. Часопис соціально-економічної географії, 36, 75-82.
Особистий внесок автора: огляд нормативних документів та інформаційних повідомлень про пріоритетні галузі України, систематизація даних та аналіз трансформацій.
Ключові слова: Україна, пріоритетні галузі і сфери економіки, повномасштабна війна, платформа «Advantage Ukraine», відновлення України, трансформація економіки
 URL: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/24456>
 DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-36-07>
2. Maliarenko, K., Reshetniak, V., Sehida, K., & Suptelo, O. (2024). Economic inequality in the context of sustainable development: a geographical perspective. Human Geography Journal, 37, 129-141.
Особистий внесок автора: визначення наслідків економічної нерівності для сталого розвитку, обґрунтування зменшення нерівності як стратегічний пріоритет досягнення збалансованого та інклюзивного розвитку, обґрунтування ефективності географічного підходу як інструменту просторової діагностики, стратегічного планування та цілеспрямованого формування політики на різних рівнях управління.
Ключові слова: економічна нерівність, сталий розвиток, географічний підхід, просторовий аналіз, соціально-економічні диспропорції, глобальні виклики, територіальна диференціація, індикатори добробуту
 URL: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/26658>
 DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2024-37-12>
3. Маляренко, К., & Сегіда, К. (2025). До питання оцінки економічної складової розвитку території. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії, (42), 64-71.
Особистий внесок автора: аналіз категорій «потенціал території», «розвиток території», «потенціал розвитку території» та їхніх складових, визначення нових інструментів та джерел даних для оцінки економічної складової розвитку території.

Ключові слова: потенціал території, економічний потенціал, регіональний розвиток, соціально-економічний розвиток, методологія суспільної географії, суспільно-географічний підхід, оцінка, інструменти та джерела даних

URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/27578>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2025-42-07>

4. Малярєнко, К., & Сєгїда, К. (2025). Суспільно-географічний аналіз економічних трансформацій Харківської області в умовах війни. Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки, (2), 124-129.

Особистий внесок автора: характеристика структури економіки Харківської області та її місце в загальнонаціональному вимірі, визначення змін в економіці після 2022 року, порівняльний аналіз податкових надходжень за 2023–2025 роки для визначення місця регіону в національному вимірі та виявлення зрушень у структурі економіки.

Ключові слова: регіональний розвиток, соціально-економічний розвиток, економічні перетворення, Харківська область, Україна, суспільно-географічний підхід.

URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/natural/article/view/834>

DOI: <https://doi.org/10.32782/naturalspu/2025.2.16>

5. Малярєнко, К., & Сєгїда, К. (2025). Партисипація як чинник розвитку територіальних громад в умовах децентралізації: теоретичне обґрунтування та локальні практики Харківської області. Економічна та соціальна географія, 94, 93-109.

Особистий внесок автора: здійснення ситуаційного аналізу локальних практик громадської участі у Харківській області.

Ключові слова: децентралізація, партисипація, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, регіональний розвиток, стратегічне планування, Харківська область, Краснокутська територіальна громада

URL: <https://www.bulletin-esgeograph.org.ua/esg/article/view/94-maliarenko-et-al-93-109>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2025.94.5>

6. Малярєнко, К. (2025). Особливості потенціалу та тенденцій економічного розвитку Краснокутської територіальної громади: суспільно-географічне бачення. Часопис соціально-економічної географії, 39, 150-160.

Ключові слова: територіальна громада, потенціал території, економічний розвиток, економічна стійкість, децентралізація, суспільно-географічні тенденції, фінансова спроможність, Краснокутська громада, Харківська область

URL: <https://periodicals.karazin.ua/soccongeo/article/view/28705>

DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-39-13>

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження

1. Решетняк В. В., Малярєнко К. О. Регіональні особливості рівня життя населення України / Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 24 листопада 2022 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. – 212 с. – С. 97-100.
2. Малярєнко К., Родіонов В. Людський розвиток: позиції України в європейському контексті / Регіон – 2023: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 20 квітня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. – 79 с. – С. 51-54.
3. Гусєва Н., Малярєнко К., Решетняк В. До питання суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону // Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. – 179 с. – С. 46-50.
4. Лимар О., Малярєнко К. До питання відновлення та розвитку регіонів України // Регіон – 2024: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 4 квітня 2024 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – 70 с. – С. 25-28.
5. Решетняк В., Малярєнко К. Соціально-економічна нерівність в аспекті суспільно-географічних досліджень / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 8–9 лист. 2024 р.) / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка. – Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2024. – 284 с. – С. 143-144.
6. Малярєнко К. Економічний потенціал регіону як детермінанта просторової справедливості / Регіон – 2025: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 25 квітня 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Нємець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – 260 с. – С. 46-50.
7. Малярєнко К. До питання стійкості економічного потенціалу регіону / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали Х Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 15-16 травня 2025 р.) / За ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка. – Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2025. – 215 с. – С. 80-83.
8. Сєгіда К., Малярєнко К. Економічний вимір просторової справедливості / Львівська суспільна географія: виміри, виклики, контексти: матеріали

- Міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія (м. Львів, 23–24 жовтня 2025 р.). – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025. – 366 с. – С. 86-90.
9. Маляренко К. Тенденції просторових змін в Україні в контексті децентралізації / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 6-7 листопада 2025 р.) / За ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка. – Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. – 224 с. – С. 98-101.
 10. Маляренко К. Соціально-економічні виклики та перспективи відновлення України / Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2025 р.) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – 298 с. – С. 69-72.
 11. Маляренко К. Трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни / Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 17 березня 2026 р.) / «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». – Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2026. – 302 с. – С. 206-211.
 12. Маляренко К. Проблеми та перспективи використання економічного потенціалу для відновлення регіону / Регіон – 2026: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 23 квітня 2026 р.) / Гол. ред. колегії К. Ю. Сегіда. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. – 250 с. – С. 48-51.

02.06.2026 р. № 10/1

ДОВІДКА

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Маляренка Костянтина Олександровича
за темою дисертації «**Суспільно-географічне дослідження
економічного потенціалу регіону**»
у діяльності ГО «Науково-дослідний інститут регіонального
економічного розвитку»

У діяльності громадської організації «Науково-дослідний інститут регіонального економічного розвитку» використовуються теоретико-методологічні підходи до суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону, наукові положення щодо його структури, складових та особливостей реалізації в умовах сучасних суспільно-економічних трансформацій, а також методичні підходи до аналізу економічного потенціалу територій як основи регіонального розвитку.

Практичне значення для діяльності організації мають результати дослідження просторових особливостей формування та використання економічного потенціалу регіонів України, впливу процесів децентралізації на розвиток територіальних громад, ролі просторової справедливості та партисипативного врядування у забезпеченні збалансованого територіального розвитку, а також результати аналізу трансформації економічного потенціалу регіонів в умовах війни.

Отримані результати використовуються під час підготовки аналітичних матеріалів та рекомендацій щодо регіонального розвитку, оцінювання перспектив повоєнного відновлення територій, визначення пріоритетних напрямів використання економічного потенціалу регіонів і територіальних громад, а також розроблення підходів до формування стратегій післявоєнної реконструкції та підвищення конкурентоспроможності регіонів України.

Директор ГО «Науково-дослідний інститут
регіонального економічного розвитку»
к.геогр.н., доцент

Олександр НОСИРЄВ

УКРАЇНА
КРАСНОКУТСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
БОГОДУХІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
вул. Охтирська, 1, селище Краснокутськ, Богодухівський район, Харківська область, 62002,
тел/факс: (05756) 3-23-53
E-mail: krkut_ps@ukr.net код ЄДРПОУ 04397359

від 19.05.2022 № 01-19/3858
на _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
МАЛЯРЕНКА Костянтина Олександровича на тему:
«Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону»

Результати дисертаційного дослідження МАЛЯРЕНКА Костянтина Олександровича на тему: «Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону» використані Краснокутською селищною радою Богодухівського району Харківської області при підготовці Комплексної програми розвитку житлово-комунального господарства та транспортної інфраструктури, благоустрою, охорони навколишнього природного середовища Краснокутської селищної територіальної громади, Програми стратегічного розвитку та муніципальних ініціатив Краснокутської селищної територіальної громади, при розробці стратегічних, оперативних цілей та завдань розвитку територіальної громади.

Краснокутський селищний голова

Ірина КАРАБУТ

003638

УКРАЇНА
КРАСНОКУТСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
БОГОДУХІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ ОСВІТИ

вул. Охтирська, 2, селище Краснокутськ, Богодухівський район, Харківська область, 62002,
тел/факс: (05756) 3-11-02
e-mail: pr.krkh@dniokh.gov.ua. код ЄДРПОУ 44131710

від 18.05.2026 № 01-18/630

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
МАЛЯРЕНКА Костянтина Олександровича на тему:
«Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону»**

Результати дисертаційного дослідження МАЛЯРЕНКА Костянтина Олександровича на тему: «Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону» використані відділом освіти Краснокутської селищної ради Богодухівського району Харківської області при підготовці Комплексної Програми розвитку освіти у Краснокутській селищній територіальній громаді, заходів для забезпечення стабільного розвитку системи освіти в громаді відповідно до вимог суспільства, економіки, особистого розвитку дітей, економічних і соціальних гарантій.

Начальник відділу освіти

Ірина ГАПОН

**МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІКИ,
ДОВКІЛЛЯ ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «СЛОБОЖАНСЬКИЙ»**

вул. Зарічна, буд. 15-А, селище Краснокутськ, Богодухівський р-н, Харківська обл., 62002
e-mail: npp_slobozhanskiy@ukr.net, тел. (05756)3-12-61, код згідно з ЄДРПОУ 37447015

вих. № 151 /06 від 15.05. 2026 року

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
МАЛЯРЕНКА Костянтина Олександровича на тему
«Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону»**

Цією довідкою підтверджується, що результати дисертаційного дослідження МАЛЯРЕНКА Костянтина Олександровича на тему: «Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону» були отримані та опрацьовані Національним природним парком «Слобожанський» і впроваджені у практичну діяльність установи.

Матеріали та науково-практичні рекомендації дослідження використовуються під час планування та реалізації природоохоронних заходів у лісових екосистемах парку, зокрема при оцінці природно-ресурсного потенціалу території, організації заходів із збереження біорізноманіття, удосконаленні підходів до сталого природокористування та формуванні напрямів екологічно збалансованого розвитку території.

Результати дослідження також враховуються у процесі проведення моніторингових спостережень за станом природних комплексів, підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів та розробленні природоохоронних і еколого-освітніх заходів.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню ефективності природоохоронної діяльності НПП «Слобожанський», удосконаленню системи управління природними ресурсами та збереженню екологічної стійкості лісових екосистем.

**В.о. директора
НПП «Слобожанський»**

Олександр МОТЛЯХ

господарства; визначено напрями використання економічного потенціалу Харківської області в умовах європейської інтеграції та післявоєнної реконструкції; поглиблено наукові уявлення про вплив децентралізації на розвиток економічного потенціалу територіальних громад та підвищення їх фінансової й управлінської спроможності.

Ефективність впровадження: на кафедрі соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця проведено науково-методологічні семінари за тематикою дисертаційного дослідження Маляренка К.О. Впровадження результатів сприяє поглибленню знань здобувачів освіти щодо закономірностей формування та розвитку економічного потенціалу регіонів, особливостей просторової організації господарства, впливу децентралізації на розвиток територіальних громад, трансформацій економічного потенціалу в умовах війни та повоєнного відновлення України. Одержані результати є доцільними для використання у підготовці фахівців у галузі суспільної географії, регіональних студій, просторового планування та регіонального розвитку, а також для формування їхніх професійних компетентностей у сфері аналізу економічного потенціалу територій, розроблення стратегій регіонального розвитку та обґрунтування напрямів повоєнної відбудови регіонів і територіальних громад.

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 13:17:59 30.06.2026

Назва файлу з підписом: Дисертація Маляренко.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 6.4 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Дисертація Маляренко.pdf
Розмір файлу без підпису: 7.2 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: МАЛЯРЕНКО КОСТЯНТИН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

П.І.Б.: МАЛЯРЕНКО КОСТЯНТИН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 3580204550

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 13:17:36
30.06.2026

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000354C290140592407

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.05.15 13:00